Бу Китаб – Азярбайъан Республикасы Дини Гурумларла Иш Цзря Дювлят Комитясинин 01. 04. 2010 - ъи Ил Тарихли Иъазяси Ясасында Чап Едилмишдир № ДК – 157/Г

/

ТОПЛАЙАН ВЯ ТЯРТИБ ЕДЯН

K. Hüseyn

КИТАБЫН БЦТЦН ЩАГЛАРЫ ГОРУНУР

RƏHİMLİ VƏ MƏRHƏMƏTLİ OLAN ALLAHIN ADI İLƏ

***«Ey Rəbbimiz! Bizi doğru yola yönəltdikdən sonra ürəklərimizə şəkk-şübhə** (azğınlıq, əyrilik) **salma! Bizə Öz tərəfindən bir mərhəmət bəxş et, çünki Sən, doğurdan da, bəxşiş verənsən!»** (Ali İmran 8).*

***«Ey Rəbbimiz! Unutduqda və ya yanıldıqda bizi cəzalandırma! Ey Rəbbimiz! Bizdən əvvəlkiləri yüklədiyin kimi, bizi ağır yükləmə! Ey Rəbbimiz! Gücümüz çatmayan şeyi bizə yükləyib daşıtdırma! Bizi əfv edib bağışla, bizə rəhm et! Sən bizim ixtiyar sahibimizsən. Kafirlərə qələbə çalmaqda bizə kömək et!»** (əl-Bəqərə 286).*

Allahummə! Bütün əməllərimin saleh əməl olmasını və bunları heç kimsə üçün deyil, sadəcə sənin rizan üçün olmasını diləyirəm.

Allahummə! Bu kitabı toplayan üçün, tərcümə edən üçün, oxuyan üçün, dinləyən üçün, yayan üçün və bu kitabın üzərində əziyyəti olan hər bir kəs üçün xeyirli et! Amin!

بسم الله الرحمن الرحيم

إنَّ الحَمْدَ لله ، نَحْمَدُهُ وَنَسْتَعِينُهُ وَنَسْتَغْفِرُهُ، وَنَعُوذُ بالله مِنْ شُرُورِ أنفُسنا ، وَمِنْ سَيِّئاتِ أعمالنا ، مَن يَهده اللهُ فلا مُضِلَّ له ، ومَن يُضلل فَلاَ هادِيَ لَهُ ، وأشهدُ أنْ لاَ إلهَ إلاَّ اللهُ وَحدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ ، وأَشْهَدُ أنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ.

﴿ يا أيُّها الَّذين آمَنُوا اتَّقُوا اللهَ حَقَّ تُقاته ولاَ تَمُوتُنَّ إلاَّ وأنتم مُسْلمون ﴾[1].

﴿ يا أيُّها النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذي خَلَقَكُم مِّن نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْها زَوجَها وَبَثَّ مِنهُما رِجَالاً كَثيراً وَنِسَاءً واتَّقُوا اللهَ الَّذي تَساءَلُونَ به وَالأَرْحام إنَّ اللهَ كانَ عَلَيكُم رَقِيباً ﴾[2].

﴿ يَا أيُّها الَّذين آمَنُوا اتَّقُوا اللهَ وَقُولُوا قَولاً سَدِيداً ، يُصلِحْ لَكُمْ أعْمَالَكُمْ ويَغفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُم ومَن يُطِعِ اللهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ فَازَ فَوْزاً عَظِيماً ﴾[3]

أما بعد : فإنَّ أصْدَقَ الحديثِ كلامُ الله ، وخَيرَ الهَدْيِ هَدْيُ مُحَمَّدٍ – صلىٰ الله عليه وآله وسلم – وشرَّ الأُمورِ مُحْدَثاتُها وكلَّ مُحْدَثَةٍ بِدعةٌ ، وكلَّ بدعةٍ ضلالةٌ ، وكلَّ ضلالةٍ في النَّار[*].

---

(١) سورة آل عمران : الآية ، ١٠٢. (٢) سورة النساء : الآية ، ١. (٣) سورة الأحزاب : الآية ، ٧١.

(*) هذه الخطبة ؛ تسمىٰ : «خطبة الحاجة» وهي تُشرع بين يدي كلّ حاجة ، والتي كان رسول الله ﷺ يعلِّمها أصحابه ؛ أن يقولوها بين يدي كلامهم ، في أمور دينهم سواء كان ؛ خطبة نكاح ، أو جمعة ، أو محاضرة ، أو غير ذلك ، وهي في : «سنن ابن ماجه» كتاب النكاح ، باب خطبة النكاح ، وفي : «سنن الترمذي» و «سنن أبي داود» و «سنن النسائي» ورواه أبو يعلىٰ في : «مسنده» والطبراني في : «المعجم الكبير» والبيهقي في : «سننه» والإمام أحمد في : «المسنده» ، وورد ذكر طرف من هذه الخطبة في : «صحيح مسلم» كتاب الجمعة ، باب خطبته ﷺ في الجمعة.

ÖN SÖZ

Xutbətul-Hacə

Həmd ancaq Allahadır, Ona həmd edir, Ondan yardım və məğfirət diləyirik. Nəfslərimizin şərindən və pis əməllərimizdən Allaha sığınırıq. Allah kimi hidayətə yönəltmişsə, onu heç kəs azdıra bilməz, kimi də azdırmışsa, heç kəs onu hidayətə yönəldə bilməz. Mən şəhadət edirəm ki, Allahdan başqa ilah yoxdur. O, təkdir, şəriki də yoxdur və şəhadət edirəm ki, Muhəmməd Onun qulu və elçisidir.

«Ey iman gətirənlər! Allahdan lazımınca qorxun. Yalnız müsəlman olduğunuz halda ölün». *(Ali-İmran 102).*

«Ey insanlar! Sizi tək bir şəxsdən *(Adəmdən)* ***xəlq edən, ondan zövcəsini*** *(Həvvanı)* ***yaradan və onlardan da bir çox kişi və qadınlar törədən Rəbbinizdən qorxun****. (Adı ilə)* ***Bir-birinizdən*** *(cürbəcür şeylər)* ***istədiyiniz Allahdan, həmçinin qohumluq əlaqələrini kəsməkdən qorxun. Şübhəsiz ki, Allah sizin üzərinizdə nəzarətçidir».*** *(ən-Nisa 1).*

«Ey iman gətirənlər! Allahdan qorxun və doğru söz söyləyin! *(Əgər belə etsəniz)* ***Allah əməllərinizi islah edər və günahlarınızı bağışlayar. Hər kəs Allaha və Peyğəmbərinə itaət etsə, böyük bir səadətə*** *(Cənnətə)* ***nail olar».*** *(əl-Əhzab 70-71)*[1].

Şübhəsiz ki, sözlərin ən doğrusu Allahın kəlamı, yolların ən xeyirlisi Muhəmmədin 3 yoludur. Əməllərin ən pisi sonradan uydurulanlardır. Sonradan uydurulub dinə salınan hər bir əməl (iş) bir bidətdir, hər bir bidət isə zəlalətdir (sapıqlıqdır), hər bir zəlalət isə oddadır[2].

---

[1] ***Xutbətul-Hacə*** **-** adı ilə məşhur olan bu duanı, cümə və s. xütbələrdə Peyğəmbər 3 oxumuşdu. Səhabələrinə də bunu əmr etmiş və özü də onları öyətmişdir. Hədisin ilk hissəini bizə: – Əhməd 1/392-393,432, Əbu Davud 2188, Tirmizi 1105, Nəsəi 3/104-105, 6/69 və «Əməlul Yəum vəl Leyl» 488, İbn Məcə 1892, Darimi 2202, Tayalisi «əl-Musnəd» 1557, AbdurRazzaq «əl-Musənnəf» 10449, Bəzzar «əl-Musnəd» - Kəşful Əstar 1/314, Əbu Yəla «əl-Musnəd» 5233-5234,5257, Tahavi «Şərhul Müşkilil Asar» 1-3, Təbərani «Məcmuul Kəbir» 10/10079-10080, Həkim «əl-Mustədrək» 2744, Beyhəqi «Sünnənul Kubra» 3/214-215, Bəğavi «Şərhus Sunnə» 2268 İbn Məsud K yolu ilə, Müslim «Şərhu Nəvəvi» 6/156-158, Əhməd 1/302,350, Nəsəi 6/89-90, İbn Məcə 1893 və Tahavi «Şərhul Müşkilil Asar» 4 İbn Abbas K yolu ilə, Tahavi «Şərhul Müşkilil Asar» 5, Beyhəqi «Sünnənul Kubra» 3/215 Nubeyt İbn Şərit K yolu ilə, Əbu Yəla «əl-Musnəd» 7221, Nəsəi «Sünnənul Kubra» bax: «Tuhfetul Əşraf» 6/472 № 9148 Əbu Musa əl-Əşari K yolu ilə.

[2] ***Hədisin İkinci Hissəsini*** **–** Müslim «Şərhu Nəvəvi» 6/153-156, Əhməd 3/319,371, Nəsəi 3/188-189, Beyhəqi «Sünnənul Kubra» 3/214 Cabir İbn Abdullah K yolu ilə. Bu ləfz Nəsainin ləfzidir. Hədisi Əhməd 3/371 və Müslim: «Sözlərin ən doğrusu» ləfzi yerinə: «Sözlərin ən xeyirlisi» ləfziylə rəvayət edilmişdir. İmam Əhmədin digər rəvayətlərində isə 3/319: «Sözlərin ən gözəli» şəkilindədir. Müslim: «Sonradan uydurulub dinə salınan hər bir əməl (iş) bidətdir» ləfzi yerinə: «Hər bir bidət bir zəlalətdir (sapıqlıqdır)» ləfziylə ravayət etmişdir. Hədisin sonunda olan: «Hər bir zəlalət isə oddadır» ləfzini zikr etməmişdir. Bu beş səhabədən başqa hədsi: Aişə O, Səhl İbn Sad K mərfu olaraq. ***Mərfu Hədis*** **-** Bu o, hədisdir ki, hansısa bir əməlin, sözün və ya sifətin Peyğəmbərə 3 çatması mərfu hədis adlanır. 1. ***əl-Mərfu əl-Qövli*** **-** Peyğəmbərin 3 dediyi söz. 2. ***əl-Mərfu əl-Feli*** **-** Peyğəmbərin ρ etdiyi əməl. 3. ***əl-***

«Ey Rəbbim! köksümü açıb genişlət, işimi yüngülləşdir, dilimdəki düyünü aç ki, sözümü yaxşı anlasınlar». *(Ta ha 25–28).*

Möhtərəm müsəlman bacı və qardaşlarım! İlk öncə hamınızı Allahın salamı ilə salamlayıram. Allahın kitabına və Rəsulullahın 3 yoluna uyaraq bu risaləni «***Bismilləh***» ilə başlayıram. Çünkü Allah Rəsulu 3 öz məktublarını «***Bismilləh***» ilə başlamış və buyurmuşdu: «Hər mühüm bir işə «***Bismilləh***» ilə başlanılmazsa, o işin sonu kəsikdir»[3].

Ən-ənəmizə sadiq olaraq Uca və Böyük olan Allahın izni ilə Əhli Sünnə Vəl Cəmaat, Sələfi Salihin əqidəsi ilə bağlı olan kitabları toplamağa davam edirik. ***İnşəallah*** bu kitabımızda "İsim Və Sifətlər Tövhidi" ilə bağlı məsələlərə toxunacağıq. Nə üçün məhz İsim Və Sifətlər? Deyilir ki: Elmin şərəfliyi öyrənilən şeyin şərəfindən aslıdır. Öyrəndiyin Elm nə qədər şərəfli olarsa bir o, qədər də elmə, öyrəndiyinə şərəf verir. Ən şərəfli elm də Allahın dinidir - ***İslam***. O, Elm ki, sahibini dünya və axirətdə qaldırır. Elə bir dərəcələrə ki, ora nə bir mülk, nə güc, nə də əsil-nəcabət çatdırmır. O, elm ki, söz və əməldən qabaqdır. Gizli namaz və qəlbin ibadətidir. İbadətin ən ucasıdır. Elmsiz iman olmur, imansız isə elm olur. Dünyada insanlar arasında dərəcələri artır və insanlar tərəfindən sevilir. Axirətdə isə ixlasına, elmə dəvətinə görə dərəcələri qaldırılır. ***«Allah istədiyi şəxsə hikmət*** *(elm, mərifət, müdriklik)* ***bəxş edər. Kimə hikmət bəxş edilmişsə ona çoxlu xeyir*** *(əbədi səadət)* ***verilmişdir».*** *(əl-Bəqərə 269).* Allahın dinində ən şərəfli sahə Allahın İsim və Sifətləridir.

Bu baxımdan da mən bu kitabı topladım. Bu kitabı toplamaq üçün Quran və Sünnəyə uyaraq və İslamın elm adamlarının əsərlərindən geniş istifadə edərək Allahın izni ilə əlimizdəki bu kitabın yazılmasına nail oldum. İsimlər barəsində bölümü daha çox "Mutəqid Əhli Sünnə Vəl Cəmaat Əsməilləhi Vəl Husnə" Muhəmməd İbn Xəlifəti ət-Təmimi – *hafizahullah* – ın kitabıdan istifadə etdim. Şeyxin İctihad[4] və Tərtibatına

---

Mərfu əl-Təqriru - Peyğəmbərin 3 görüb qadağan etmədiyi (hər hansısa bir əməl, və ya söz). 4. ***əl-Mərfu əl-Vəsfiyu*** - Peyğəmbərin 3 ən gözəl əxlaqlı olması. Tabiinlərdən isə İbn Şihab əz-Zuhri isə mursəl olaraq rəvayət etmişdir. ***Mursəl Hədis*** - Tabiin Peyğəmbərdən 3 danışır. Lakin onlar arasındakı ravini qeyd etmir. Səhabədən də mursəl rəvayət olur. Bu o, deməkdir ki, səhabə Peyğəmbərin 3 sözünü eşitmədən, əməlini görmədən danışır. Bu da onun o, vaxt uşaq olması və ya İslamı sonra qəbul etməsi ilə izah olunur. Bunlar da qəbul edilə bilər. Hədis səhihdir. Muhəddis Muhəmməd Nəsrəddin əl-Albani Σ hədisin bütün rəvayətlərini bir yerə toplayaraq «Xutbətul Həcə» isimli bir kitab yazmışdır. İstəyənlər bu kitaba baxa bilərlər. Ayrıca bax: əl-Albani «Muxtəsər Səhih Müslim» 409, «Mişkətul Məsabih» 3149,5860.

[3] Əbu Davud.

[4] ***İctihad*** – Şəri bir hökmü başa düşmək üçün səy göstərmək, çalışmaqdır. ***Müctəhid*** – bu işdə bütün səyini ortaya qoyandır.

əsaslandım. İlk növbədə Allahdan bu çalışmamın dolğun, düzgün şəkildə yazıb başa çatdırılmasını diləyirəm. Allahdan əməlimi onun üçün ixlaslı olmasını, məndən qəbul edib onunla müsəlmanları faydalandırmasını diləyirəm. Əgər hardasa xəta etmişəmsə bu nəfsimdən və şeytandandır. Burada düzəldilməsi mühüm olan yerləri tapdıqdan sonra mənə öyüt-nəsihət verməkdən çəkinməyəcəyinizi ümid edirəm.

Güvəndiyim Allahdır, işlərimi ona həvalə edirəm və ona arxalanıram. Həmd və nemət yalnız onadır. Müvəffəqiyyət bəxş edən və xətalardan qoruyan da odur. ***«Məni yaradan və məni doğru yola yönəldən Odur! Məni yedirdən də, içirdən də Odur! Xəstələndiyim zaman mənə yalnız O şəfa verir. Məni öldürəcək, sonra dirildəcək də Odur və Qiyamət günü xətamı bağışlayacağına ümid etdiyim də Odur! Ey Rəbbim! Mənə hikmət bəxş et və məni salehlərə qovuşdur! Sonra gələnlər arasında mənə yaxşı ad qismət et! Məni Nəim Cənnətlərinin varislərindən et».*** *(əş-Şuəra 78-85).*

Allahın salat və salamı onun Peyğəmbəri Muhəmmədə 3, onun ailə üzvlərinə, səhabələrinə və Qiyamətə qədər onun yolu ilə gedən saleh möminlərin üzərinə olsun.

BİTİRDİM MİLADİ: 5 FEVRAL 2010-CU İL
HİCRİ: SƏFƏR 10 1431-Cİ İL
HƏMD OLSUN ALƏMLƏRİN RƏBBİ OLAN ALLAHA! (YUNUS 10)

İSİM VƏ SİFƏTLƏR TÖVHİDİ

Bu ən gözəl İsim və Sifətlərin Allaha aid olduğuna haqqı ilə iman emək deməkdir. O, bütün kamil Sifətlərə malik və bütün əskik Sifətlərdən münəzzəhdir. Əhli Sünnə Vəl Cəmaat Rəbblərini Quran və Sünnədə gəlmiş İsim və Sifətlərlə bilir və tanıyır. ***«Ən gözəl adlar Allahındır. Onu bu adlarla çağırıb dua edin».*** *(əl-Əraf 180).* Allah Qurani Kərimdə özü-özünü vəsf etdiyi kimi və Rəsulu Muhəmməddə 3 Onu Sünnədə vəsf etdiyi kimi qəbul etmək. ***Onlara de: «(Bunu) sizmi, yoxsa Allahmı daha yaxşı bilir?»*** *(əl-Bəqərə 140).* Allahdan sonra onu (Allahı) Rəsulundan daha gözəl kim tanıya bilər? Rəsululah 3 bu haqda buyurur: «Sənə, sənin özü-özünə verdiyin, yaxud öz Kitabında nazil etdiyin və ya xəlq etdiklərindən birinə öyrətdiyin, və ya Öz yanında saxladığın qeyb elmində malik olduğun hər bir adla dua edirəm»[5]. Əbu Nuaym Σ deyir ki: «Allahın öz nəfsini vəsf etdiyi şeyləri inkar edən kafir olur. Nə Allahın özünü vəsf etdiyi, nə də Rəsulu Onu vəsf etdiyi heç bir şey təşbih deyildir»[6].

Allahın İsim və Sifətlərini bilmək, mənasını başa düşmək, onlarla Allaha dua edib Ondan istəmək, qulların qəlblərində yaradıcını ucaltmaq, Onu təqdis edərək hər cür əskiklik və qüsurlardan tənzih etmək və Onu sevmək, Ona ümüd edib arzulamaq və Ondan qorxmaq, Ona təvəkkül etməkdir. Belə ki, yaradıcı onların qəlblərində, nə zatında, nə də Sifətlərində heç bir ortağı olmayan ən uca örnək olur. Heç kimsənin onların qəlblərindəki bu yer kimi bir yeri yoxdur.

Peyğəmbərin 3 risaləsi iki şeyi əhatə edir: Faydalı elm və Saleh əməl. ***«Müşriklərin xoşuna gəlməsə də*** *(İslamı)* ***bütün dinlərin fövqündə göstərmək üçün Peyğəmbərini doğru yolla və haqq dinlə göndərən Odur!»*** *(ət-Tövbə 33).* Bu ayədə olan ***Hidayət*** **–** Faydalı elm, ***Haqq Din*** – Saleh əməldir.

Faydalı elm **–** gərək dünyada, gərək də axirətdə xeyirli və faydalı olan hər bir elmi əhatə edir. Heç şübhəsiz ki, Allahın İsimləini, Sifətlərini və feillərini bilmək bu elmlərin başında gəlir. Çünki bunları bilmək elmlərin ən xeyirlisi, ilahi risalətin özü, Peyğəmbər dəvətinin özəyi, söz, iş və etiqad baxımından dinin təməlidir. İsim və Sifətlər Tövhidi, Uluhiyyət və Rububiyyət Tövhidindən daha əhatəli və ümumidir. Allahın haqq bir İlah olduğuna, ibadətin ondan başqasına caiz olmadığını bilmək Onun İsim və Sifətlər elmindən bir budaqdır. Eyni şəkildə Onun Rəbb olduğuna, hər şeyi yaradıb yoxdan var etdiyinə, varlılıqlara surət verdiyinə iman

[5] İmam Əhməd «Musnəd» 1/391, Həkim «əl-Müstədrək» 1/509, İbn Hibban.

[6] İmam Zəhəbi «Uluv».

etmək, İsim və Sifətlər Tövhidindən bir budaqdır. Bu da İsim və Sifətlər Tövhidinin Rububiyyət və Uluhiyyət Tövhidindən daha ümumi və əhatəli olduğunu göstərir.

Allahın qeyb elmində malik olduqlarını isə heç kəsin nə məhdudlaşdırması, nə də əhatə etməsi mümkündür. Allahı onun özünü adlandırdığı kimi adlandırmaq, yaxud onun özünü adlandırdığı adları inkar etmək Allaha qarşı üsyan etmək deməkdir. Ona görə də bu işdə ədəb yolunu tutmaq, Quran və Sünnə mətnlərində olan adlarla kifayətlənmək lazımdır. ***«Bilmədiyin bir şeyin ardınca getmə. Çünki qulaq, göz və qəlb bunların hamısı sorğu-sual olunacaqdır».*** *(əl-İsra 36).* ***«Allaha qarşı bilmədiyiniz şeyləri deməyinizi haram buyurmuşdu».*** *(əl-Əraf 33).*

İbn Qeyyim Σ Allahın İsim və Sifətlərini üç qismə bölür: **1.** O, adlar ki, insanlardan qeyri məxluqlar bilir. **2.** O, adlar ki, Quran və Sünnədə varid olub. **3.** O, adlar ki, onları yalnız Allah bilir.

Əhli Sünnə Vəl Cəmaat – Rəblərini belə tanıyır. Allah, ondan əvvəl heç bir şeyin olmadığı (***Əvvəl***), ondan sonra heç bir şeyin olmadığı (***Axır***), ondan üstə heç bir şeyin olmadığı (***Zahir***), ondan o, tərəfə heç bir şeyin olmadığı (***Batindir***). ***«Əvvəl də, axır da, zahir də, batin də odur. O, hər şeyi biləndir».*** *(əl-Hədid 3).* Yenə də etiqad edirik ki, Allahın zatı, digər zatlara, varlıqlara bənzəməz. Sifətləri də eyni şəkildə digər sifətlərə bənzəməz. Çünkü Allaha bənzər, oxşar heç bir varlıq yoxdur. O, yaratdığı varlılıqlarla qiyas edilməz. Allah həyatda hər şeyin xaliqi, yaradıcısı və həyatda olan hər bir varlığın ruzi vericisidir. ***«Məgər yaradan bilməzmi? Allah incəliyinə qədər biləndir,*** *(hər şeydən)* ***xəbərdardır».*** *(əl-Mulk 14).* Allah nə yaratdıqlarını yaratdıqdan sonra yaradıcı sifətini almış, nə də insanları var etdikdən sonra ***Bəri*** (yoxdan var edən) adını almışdır. Bu sifətlərə əzəldə də sahibdir. O, indi də əbədi olaraq bu sifətlərə sahibdir. Bu sifətlərin hamısı onun kamil sifətlərindəndir. Məs: O, insanları yaratdıqdan sonra yaradıcı adını almamışdır. Bütün sifətləri kimi yaradıcı sifəti də onları yaratmazdan əvvəl onda var idi. Bu sifətlər əsla və heç bir şəkildə sona yetməz. Allah var olduqca onunla birlikdə var olacaqdır. Allahın varlığının da sonu olmayacaqdır. Allah yaratdıqlarını ***Alim*** olaraq yaratmışdır və heç bir şey ondan gizli qala bilməz, heç bir şey onun elmindən qırağa çıxa bilməz. Onun elmi böyük və kiçik, çox və cüzi hər bir şeyi əhatə etmişdir. ***«Göylərdə və yerdə zərrə qədər bir şey ondan gizli qalmaz. Bundan kiçik yaxud böyük elə bir şey yoxdur ki, açıq-aydın kitabda olmasın».*** *(Səba 3).* O, kainatı yaratmazdan əvvəl nə olduğunu bildiyi kimi, hal-hazırda da hər bir şeyi bilməkdədir. Yaratdıqlarından heç

bir şey ondan gizli qalmaz. ***«(Rəbbin)* onların keçmişini də, gələcəyini də bilir.** *(Ta ha 110).*

Qurandan və Sünnədən bizə Allahın **99** İsim və Sifətləri məlumdur. Əbu Hureyrə K rəvayət edir ki, Rəsulullah 3 buyurdu: "Allahın doxsan doqquz – yüzdən bir əskik İsmi vardır. Kim bu İsimləri sayarsa Cənnətə daxil olar"[7]. Çünki bu **99** İsmi bilmək qəlbin düzəlməsi üçün əsasdır.

Qurani Kərimdən buna dəlillər isə: ***«Şübhə yox ki, Allah çox Uca** (ALİ)* ***və çox böyukdür** (KƏBİRDİR)».* *(ən-Nisa 34).* ***«Şübhə yox ki, Allah** (hər şeyi)* ***eşidən** (SƏMİ)* ***və görəndir** (BƏSİRDİR)».* *(ən-Nisa 58).* ***«Şübhə yox ki, Allah yenilməz qüvvət** (AZİZ)* ***və hikmət sahibidir** (HAKİMDİR)».* *(ən-Nisa 56).* ***«Şübhəsiz ki, Allah bağışlayan** (ĞAFUR)* ***və rəhmlidir** (RAHİMDİR)».* *(ən-Nisa 23).* ***«Şübhəsiz ki, Allah sizin üzərinizdə nəzarətçidir** (RAQİBDİR)».* *(ən-Nisa 1).* ***«Haqq-hesab çəkməyə** (HASİB)* ***olaraq Allah kifayət edər».*** *(ən-Nisa 6).* ***«Allah** (möminlərə)* ***lütfkardır** (LƏTİF)* ***və** (bəndələrinin bütün əməllərindən)* ***xəbərdardır** (XABİRDİR)».* *(əl-Əhzab 34).* ***«Şübhəsiz ki, Allah hər şeyi hifz edəndir** (HAFİZDİR)».* *(Hud 57).* ***«Şübhəsiz ki, Allah təriflənib şükr olunmağa** (HƏMİD)* ***və öyülüb, mədh edilməyə layiqdir** (MƏCİDDİR)».* *(Hud 73).* ***«Şübhəsiz ki, Allah çox yaxındır** (QƏRİB)* ***və duaları qəbul edəndir** (MUCİBDİR)».* *(Hud 61).* ***«Allah ehtiyacsız** (ĞANİ)* ***və həlimdir** (HƏLİMDİR)».* *(əl-Bəqərə 263).* ***«Məgər Rəbbinin hər şeyə** (ŞAHİD)* ***olması kifayət deyilmi.*** *(Fussilət 53)».* ***«Allah** (öz elmi ilə)* ***hər şeyi ehtiva edəndir** (MUHİTDİR)».* *(Fussilət 54).* ***«O, özündən başqa heç bir ilah olmayan, gizlini də, aşkarı da bilən Allahdır. O,** RAHMƏNDİR**,** RƏHİMDİR**. O, özündən başqa heç bir ilah olmayan** MƏLİKDİR (mütləq sahibdir), QUDDUSDUR (nöqsanlıqdan münəzzəhdir), SƏLAMDIR (zat və sifətlərində, fellərində hər cür qüsur və əskiklikdən uzaqdır), MUMİNDİR (öz bəndələrini şərdən qoruyan, əmin edəndir), MUHEYMİNDİR (hamilik edən, qoruyandır), ƏZİZDİR (hər şey hökmünə məhkum olan, güclü, qüvvətlidir), CƏBBARDIR (hökmünə məcbur edəndir), MUTƏKƏB-BİRDİR (təkəbbürlük haqqına tək sahib olandır).* ***Allah müşriklərin ona qoşduğu bütlərdən uzaqdır. O, Allahdır ki,** XALİQDİR (hər şeyi yaradandır), BƏRİDİR (yoxdan var edəndir), MUSAVVİRDİR (yaratdıqlarına istədiyi kimi surət verəndir),* ***O,** ƏZİZDİR**,** HƏLİMDİR (yenilməz qüvvət və hikmət sahibidir)».* *(əl-Həşr 22-24).* və s. ayələri dəlil göstərmək olar.

[7] Buxari 6410, Müslim 2677.

Allahın Isim və Sifətləri ağılla başa düşülməz. Zənlər, düşüncələr, təsəvvürlər onu başa düşüb dərk edə bilməz. O, da yaratdıqlarına nə zatında, nə əməlində, nə də İsim və Sifətlərində bənzəməz. Kimsə deyə bilər ki, bu sifətlərə biz də məxsusuq. Amma xeyir! İnsan görmə, eşitmə sifətlərinə malikdir. Lakin onun görməsi, eşitməsi Allahın görməsi, eşitməsi kimi deyildir. Çünkü insan müəyyən bir həddə qədər görüb eşidə bilər, lakin Allah üçün belə bir hədd yoxdur. Hətta elə bir hallar olur ki, ana öz oğlunu bağışlamır. Lakin Allah öz qullarına qarşı o, qədər rəhmli və mərhəmətlidir ki, onların bu qədər günah etmələrini bağışlayır. İmam Əbu Hənifə Σ bu haqda deyir ki: "Onun sifətləri yaratdıqlarının sifətləri kimi deyildir. Onun bilməsi bizim bilməyimiz kimi deyil. Qüdrəti var, lakin bizim qüdrətimiz kimi deyil. Görür, lakin görməsi bizim görməyimiz kimi deyil. Duyur, lakin duyması bizim duymağımıza bənzəməz. Danışır, lakin danışması bizim danışığımız kimi deyildir"[8]. Çünkü onun misli yoxdur. ***«De ki, o Allah birdir. Allah möhtac deyildir. O, nə doğmuş, nə də doğulmuşdur! Onun heç bir tayı bərabəri, bənzəri də yoxdur».*** *(əl-İxlas 1-4).*

İsim və Sifətlər Tövhidi əqidə məsələlərində ən çətin və təhlükəli mövzulardan biridir. Hətta bir çox alimlər bu mövzuda xətalar etmişlər.

Əhli Sünnə Vəl Cəmaatın bu mövzu ilə bağlı mövqeyi belədir:

1) Nə ki, Quran və Sünnədə isbat olunub, biz də onu isbat edib, qəbul edirik. Məs: Allah görür, eşidir və s. ***«Şübhə yox ki, Allah*** *(hər şeyi)* ***eşidən*** *(SƏMİ)* ***və görəndir*** *(BƏSİRDİR)****».*** *(ən-Nisa 58).*

2) Nə ki, Quran və Sünnə ilə inkar edilir, biz də onu inkar edirik. Məs: Xristianlar deyirlər ki, Allah göyləri və yeri altı gündə xəlq etdi və bazar günü isə dincəldi. ***«O, nə mürgü*** *(HƏYYDİR)****, nə də yuxu bilər*** *(QAYYUMDUR)****».*** *(əl-Bəqərə 255).* ***«And olsun ki, biz göyləri, yeri və onlar arasında olanları altı gündə yaratdıq və bizə heç bir yorğunluq da üz vermədi».*** *(Qaf 38).* Yəhudilər dedilər ki, Allah xəsisdir. ***«Xeyr, Allahın əlləri açıqdır. İstədiyi kimi lütf və ehsan edər».*** *(əl-Maidə 64).* Finhas adlı bir yəhudi Əbu Bəkr K onu İslama dəvət etdikdə demişdir: «Allaha and olsun ki, ey Əbu Bəkr! Biz fəqir (kasıb) olmadığımızdan Allaha ehtiyacımız yoxdur. O, isə fəqir birisidir. Əgər möhtac olmayan bir varlıq olmasaydı bizdən borc tələb etməzdi» ***«Allah kasıbdır, biz isə dövlətliyik! deyənlərin sözlərini Allah, əlbəttə eşitdi. Biz onların dediklərini və Peyğəmbərləri haqsız yerə öldürdüklərini yazacaq və***

[8] «əl-Fiqhul Əkbər» s. 302.

(qiyamət günü) ***onlara: «Atəşin əzabını dadın!» deyəcəyik».*** *(Ali İmran 181)*[9]. Allah bütün bu deyilənlərdən münəzzəhdir.

3) Nə ki, Quran və Sünnədə varid olmayıb, sabitliyi və inkarı. Məs: Allah buyurur ki, danışır. Bu sabitdir. Lakin biz desək ki, Allah danışır, deməli dodağı, dili və s. var. Bu düz deyil. Çünkü bu haqda bizdə heç bir dəlil yoxdur. Bununla bərabər biz onu da inkar etmirik. Yenə də dəlilimiz olmadığı üçün.

İSİM VƏ SİFƏTLƏR TÖVHİDİNDƏ MÜHÜM OLAN QAYDALAR

Müsəlman qardaş və bacılarım! Bu mövzu təhlükəli və çətin olduğuna görə, bəzi azmış və hədlərini aşmış firqələr kimi Allahın ad və sifətlərini dəyişməmək, onları heç nəyə bənzətməmək, keyfiyyətini öyərənməyə çalışmamaqdan ötrü alimlər bəzi qaydalar müəyyənləşdiriblər. Bu qaydaları hər bir müsəlmanın bilməsi vacibdir.

1. ***Təhrif*** – bir sözü başqa sözlə əvəz etmək, dəyişdirmək deməkdir. Ayə və ya hədisi həm məna, həm də ləfzi etibarı ilə dəyişdirmək deməkdir. Məs: 1) Məna etibarı ilə təhrifə dəlil - Allah Qurani Kərimdə buyurur: ***«Rahmən ərşin üzərinə yüksəldi».*** *(Ta ha 5).* Burada olan ***İstiva*** - ucalmaq sözünə***, Lə*** – şəkilçisi artırmaqla ***İstəvlə*** hökmü altına aldı sözü ilə əvəz edirlər. Bu azmış firqələr özləri də bilmədən Yəhudilərin etdiklərini edirlər. Allah Yəhudilərə kəndin qapsından Allaha səcdə edən halda ***Hittə*** – «Bizi bağışla» deyərək içəri daxil olun buyurduğu halda onlar Allahı ələ salaraq ***Hittə*** – sözünü, ***Hintə*** – «Buğda» sözü ilə əvəz etdərək arxaları üstə kəndə girməyə başladılar. (əl-Bəqərə 58-59)[10]. Allahın ***Əl*** – sifətini qüdrət, nemət kimi təhrif etmək. 2) Ləfzi etibarı ilə təhrifə dəlil – Allah Qurani Kərimdə buyurur: ***«Allah Musa ilə sözlə danışdı».*** *(ən-Nisa 164)*-ci ayəsini oxuduqda: ***«Musa Allah ilə sözlə danışdı»*** deyə təhrif edirlər.

Allah Qurani Kərimdə təhrifi qınamış və bu haqda: ***«Halbuki*** *(Musa dövründə)* ***onların içərisində elələri də vardı ki, Allahın kəlamını*** *(Tövratı)* ***dinləyib anladıqdan sonra, onu bilə-bilə təhrif edirdilər».*** *(əl-Bəqərə 75).* ***«Yəhudilərin bir qismi*** *(Tövratdakı)* ***sözlərin yerini dəyişib təhrif edir…».*** *(ən-Nisa 46).* ***«Onlar sözlərin yerini dəyişib təhrif edir…».*** *(əl-Maidə 13,41).*

[9] İbn Cərir ət-Təbəri təfsir kitabında. Sənədi zəifdir.
[10] Buxari 4479.

Təhrif – ***Təvil***[11] – Kəlamçıların bir çoxu təhrif kəlməsinin yerinə təvil kəlməsini işlədirlər. Çünki Təvilin hamısı pis deyildir. Peyğəmbər 3 İbn Abbas K haqqında: «Allahım onu dində fəqih et! Ona təvili öyrət!» deyə buyurmuşdu[12]. ***Təvil –*** təfsir mənasıdadır və sözün son nəticədə əsaslandığı həqiqət mənasını bildirir. Pislənmiş təvil – sözün bəyənilən bir mənasını kənara qoyaraq ona bənzər digər dəlili bəyənilməyən, ehtimallara əsasən şərh edilməsinə deyilir. İsim və Sifətlərdə təvilə gəldikdə isə bidət əhlinin belə bir şeyə əl atmalarında məqsəd Uca Allahı yaradılmışlara bənzərlikdən təmizləməklə həddi aşmalarıdır. Bu isə öz növbəsində batil bir iddia olmaqla onları çəkindikləri təhlükənin bir başqa formasına, daha ağırına salmaqdadır. Məs: ***Yəd*** – ***Əl*** sözünü qüdrət mənasında təvil etdikləri vaxt Allahın əlinin olmasını deməkdən qaçmaq istəmişlər. Çünki yaradılmışların da əli vardır. ***Əl* -** sözü onlara mütəşabih görününcə onu qüdrət adlandıraraq təvil etmişlər. Bu da onların bir ziddiyətidir. Yəni onlar məqbul saydıqları məna haqqında müvafiq bir iddia qəbul etmək məcburiyyətindədirlər. Yəni özlərinin rədd etdikləri mənanı qəbul etməyə məcburdurlar. Axı qulların da qüdrəti vardır. (Belə olduqda Allahla yaradılmışlar arasında oxşarlıq olur). Əgər onların qəbul etdikləri qüdrət haqq və mümkün olan bir şeydirsə, onda Uca Allah üçün əli məqbul saymaq da eyni qaydada haqq və məqbuldur. Əgər Uca Allah haqqında əli qəbul etmək – onların iddialarına görə təşbihi (bənzətməni) zəruri etdiyi üçün batil və mümkün olmayan bir şeydirsə, eynilə qüdrəti də qəbul etmək batil və qeyri mümkündür[13].

2. ***Tətil*** – Allahın sifətlərini təmamilə inkar etmək və ya bəzilərini qəbul edib, bəzilərini inkar etmək. Tətil mütləq olaraq Təhrifdən daha şiddətlidir. Yəni o, yerdə ki, təhrif var orada tətil də vardır. Lakin əksi belə deyildir.

İki Qisimdir: 1) ***Böyük Tətil*** – Cəhmilər Allahın İsim və Sifətlərini təmamilə inkar edirlər. 2) ***Kiçik Tətil*** – Əşarilər, Mətrudilər kimi Allahın İsim və Sifətlərindən bəzilərini qəbul edib, bəzilərini isə inkar edirlər.

3. ***Təmsil*** (Muməssil) – Allahın sifətlərini məxluqatın sifətləri kimi olduğunu qeyd etmək. Buna həmçinin ***Təşbih*** – də deyilir. Bənzətmək, bənzər vermək. ***«Onun bənzəri heç bir şey yoxdur. O, eşidən və görəndir».*** *(əş-Şura 11).* Allah bu ayədə həm nəfy, həm də isbatı bir arada

---

[11] ***Təvil –*** sözü çevirmək, dəyişmək, sözə başqa məna vermək, ayə və hədisi zahiri mənasından çıxardıb Quran və Sünnənin demədiyi mənalara yozmaq deməkdir.
[12] Buxari, Müslim, Əhməd 1/266,314, İbn Məcə 166, Təbərani «əl-Kəbir» 10587,10617, Bəğavi «Şərhu Sunnə» 3942.
[13] Qahtani «Ulumul Quran».

zikr etmişdir. Onun bənzərinin (misli) olmasını nəfy edərkən, Səmi və Bəsır (eşidən və görən) olduğunu isbat etmişdir. Bu da bu cür düşünənlərin fikirlərini alt-üst edir.

İki Qisimdir:

1. Yaradılmışı Yaradana (Allaha) bənzətmək – Yəni Allahın sifətlərindən, fellərindən, haqlarından hər hansı birini yaradılmışa da vermək.

1) Allahın sifətlərindən hər hansı birini yaradılmışa vermək – Peyğəmbər 3 və ya ondan aşağı səviyyədə olan hər hansı bir yaradılmışı tərif və övməkdə hədi aşmaq. Necə ki, Abdullah İbn Yəhya əl-Buhturini[14] tərif edən Mutənəbbi[15]. O, deyir: «Ey bənzəri olmayan kimsə, dilədiyin kimi ol! Və necə istəyirsən elə də ol! Sənə bənzər bir kimsə yaradılmamışdır».

2) Allahın fellərindən hər hansı birini yaradılmışa vermək – Allah ilə bərabər başqa bir yaradıcı olduğunu irəli sürən kimsənin Rububiyyət tövhidində Allaha şərik qoşması.

3) Allahın haqlarından hər hansı birini yaradılmışa vermək – Müşriklərin bütlərinin ilahlıq haqqı olduğunu irəli sürərək onlara tapınıb ibadət etmələri kimi.

2. Yaradanı yaradılmışa bənzətmək – Yəni yaradılmışa aid olan bəzi özəllikləri Allahın zatına və sifətlərinə vermək. «Allahın iki əli yaratdıqlarının əlləri kimidir», «Allahın Ərşə İstiva etməsi yaratdıqlarının öz taxtlarına oturub qalxmaları kimidir» və s. bənzəri sözlər kimi. İlk olaraq bu sözləri işlədən Hişam İbn əl-Həkəm[16] olmuşdur. İmam Əbu Hənifə Σ yaradanı yaradılmışa bənzətməyi kəsin ifadələrlə qadağan etmişdir. O, deyir: «Onun sifətləri yaratdıqlarının sifətləri kimi deyildir. Onun bilməsi bizim bilməyimiz kimi deyil. Qüdrəti var, lakin bizim qüdrətimiz kimi deyil. Görür, lakin görməsi bizim görməyimiz kimi deyil. Duyur, lakin duyması bizim duymağımıza bənzəməz. Danışır, lakin danışması bizim danışığımız kimi deyildir”[17]. «Allahın əli onların əlləri üzərindədir, lakin bu yaratdıqlarının əlləri kimi deyildir. O, əllərin

---

[14] Məşhur şair olub. Əsrində şairlərinin lideri idi. Zəhəbi «Siyer» 13/487, ibn Kəsir «əl-Bidayə vən Nihayə» 11/81.

[15] Əsrinin şairi, ədəbiyyatçı olub. Əsl adı Əbu Tayyib Əhməd İbn Hüseyn İbn Həsən əl-Cufi əl-Kufi. Peyğəmbərlik iddiasında olduğu üçün Mutənəbbi ismi ilə tanınmışdır. Bir çox şirk və batil olan şerləri vardır. Tövbə etdiyi də söylənilir. Zəhəbi «Siyer» 16/199,201.

[16] Kufəli olan Hişam kəlamçılıqla tanınmış. Dövründə İmamiyyənin rəisi sayıldığı kimi İmamiyyənin bir qolu olan Hişamiyyənin qurucusudur. Hicri 190-da ölmüşdür. İmamət haqqında, Allahı cisimləndirrmə və yaratdıqlarına xüsusilə də insana bənzətmək kimi bir çox azğınlıqlar etmişdir. Bax: «Məqalətul İslamiyyə» 1/133,134.

[17] «əl-Fiqhul Əkbər» s. 59,302.

yaradıcısıdır. Onun üzü yaratdıqlarının üzü kimi deyildir. O, bütün üzlərin yaradıcısıdır. Onun nəfsi yaratdıqlarının nəfsi kimi deyildir. Bütün nəfslərin yaradıcısı Odur. ***«Ona bənzər heç bir şey yoxdur. O, eşidən və görəndir».*** *(əş-Şura 11)*[18].

4. ***Təkyif*** (Mukəyyif) – Allahın sifətlərinin mahiyyəti, keyfiyyəti haqqında fikir yürütmək. Sifətlərin necəliyi haqqında suallar vermək. Allahın sifətlərini bilmək lazımdır, lakin keyfiyyəti haqqında fikir yürütmək olmaz. ***«Sənə Quranı nazil edən odur. Onun bir hissəsi quranın əslini, əsasını təşkil edən möhkəm, digər qismini isə mütəşabih*** *(mənaca bir-birinə oxşar, məğzi bəlli olmayan)* ***ayələrdir. Ürəklərində əyrilik olanlar fitnə-fəsad salmaq və istədikləri kimi məna vermək məqsədi ilə mütəşabih ayələrə uyarlar. Halbuki onların həqiqi izahını Allahdan başqa heç kəs bilməz». Elmdə qüvvətli olanlar isə: «Biz onlara inandıq, onların hamısı Rəbbimiz tərəfindəndir» deyərlər. «Bunları ancaq ağıllı adamlar dərk edər».*** *(Ali İmran 7).* Valid İbn Müslüm deyir ki, əl-Əvzai, Sufyan İbn Uyeynə, Məlik İbn Ənəsdən Σ İsim və Sifətlər haqqında olan hədislər barəsində soruşdum. Cavabları: «Bunları gəldikləri kimi alın, onlarla əlaqəli keyfiyyət düşünməyin»[19]. İmam Zuhri Σ deyir: «Risalə göndərmək Allahdan, təbliğ etmək Rəsullardan, bizə düşən isə təslimiyyət göstərməkdir»[20]. Əbu Hənifə Σ deyir: «Kim qulları tanıdığı kimi Allahı tanıyarsa kafir olar»[21]. İbn əl-Cövzi Σ İmam Əhmədin Σ Musaddəd əl-Bəsriyyəyə yazdığı məktubu belə xatırlayır: «Allahı onun özünü vəsf etdiyi kimi vəsf edirik, Allahın özü haqqında nəfy (inkar) etdiyini siz də nəfy edin»[22].

ƏSMƏUL HUSNƏ (ƏN GÖZƏL İSİMLƏR)

Quran və Sünnədən bizə Allahın **99** İsimi məlumdur. Əbu Hureyrə K rəvayət edir ki, Rəsulullah 3 buyurdu: "Allahın doxsan doqquz – yüzdən bir əskik İsmi vardır. Kim bu İsimləri sayarsa Cənnətə daxil olar"[23]. Əsməul Husnə haqqında olan bu ***Muttafiqun Aleyh*** hədisi burada sona yetməkdədir. İsimləri sadalayan hədis isə Tirmizinin Σ «Sünnən» əsərində verilmişdir. Lakin bu rəvayət sənədində hədis alimləri tərəfindən zəif qəbul edilən Valid İbn Müslim vardır ki, zəif qəbul edilmişdir. Hər nə

---

[18] «əl-Fiqhul Əbsat» s. 52,53.
[19] İmam Bəğavi «Şərhus Sunnə».
[20] İmam Bəğavi «Şərhus Sunnə».
[21] «əl-Əqidətul Təhaviyyə» s. 25.
[22] «əl-Mənaqib» İmam Əhməd 221.
[23] Buxari 6410, Müslim 2677.

qədər Tirmizi Σ bu hədisi başqa yollardan rəvayət etsə də bütün bu yollar hədis alimləri tərəfindən zəif qəbul edilmişdir[24].

ALLAHIN 99 İSMİ BARƏDƏ ÜÇ RAVİNİN RƏVAYƏT ETDİYİ HƏDİSLƏR VƏ ONLAR ARASINDA OLAN FƏRQLƏR

ABDULAZİZ İBN HUSEYN İBN TURCUMƏNİ yolu ilə: Həkim “Mustədrək” 1/17, Beyhəqi “Əsmə” 18-19. Əbu Hureyrə K rəvayət edir ki, Rəsulullah 3 buyurdu: “Allahın **99** – İsmi vardır. Kim bu İsimləri hamısını sayarsa Cənnətə daxil olar...”. Hədis Zəifdir. Bax: “Mizənu İtidəl” 2/627.	**ABDULMƏLİK İBN MUHƏMMƏD ƏS-SƏNANİ** yolu ilə: İbn Məcə 3907. Əbu Hureyrə K rəvayət edir ki, Rəsulullah 3 buyurdu: “Allahın **99** – yüzdən bir əskik İsmi vardır. Allah təkdir və tək olanı da sevir. Kim bu İsimləri hifz edərsə Cənnətə daxil olar…”. Hədis Zəifdir. Bax: “Musbəhu Zəccəcətu” 3/208.	**VƏLID İBN MÜSLIM** yolu ilə: Tirmizi 3506, “Qərib Hədis”, İbn Hibban 2384, Həkim “Mustədrək” 1/16, İbn Məndə “Tovhid” 2/205, Beyhəqi “Sunnən Kubra” 10/27, Bəğavi “Şərhu Sunnə” 5/32. Əbu Hureyrə K rəvayət edir ki, Rəsulullah 3 buyurdu: “Allahın **99** – İsmi vardır. Kim bu İsimləri sayarsa Cənnətə daxil olar...”. Hədis Zəifdir.	**№**
Allah, Əvvəl, Əxir, Əhəd, Əkram, İləh	**Allah, Əvvəl, Əxir, Əhəd, Əbədə**	**Allah, Əvvəl, Əxir**	ا
Bəri, Bəsir, Batin, Bəis, Bədi’, Bəqi,	**Bəri, Bəsir, Batin, Bəis, Bəqi, Bəsit,**	**Bəri, Bəsir, Batin, Bəis, Bəqi, Bəsit,**	ب

[24] ***Mudric*** - Bu o, hədisdir ki, ravi tərəfindən hədisin sənədinə və ya mətninə əlavə edilir. Buna görə də deyilir ki: Hədisin İsimlər olan bölümü ravi tərəfindən əlavədir və bu Peyğəmbərin 3 sözləri deyildir. Çünki Vəlid İbn Müslimin - Tirmizi, İbn Hibban, Beyhəqi, Təbərani, İbn Xuzeymə, İbn Nueym – *Allah Onlardan Razı Olsun* - yolu ilə gələn rəvayətlərində İsimlər arasında böyük fərqlər vardır. İbn Teymiyyə Σ deyir ki: “Artıq elm əhli ittifaq etmişlər ki, hər iki rəvayət – *Tirmizi, İbn Məcə* - Peyğəmbərin 3 sözləri deyil, bəzi Sələflərin sözləridir…“. “Raddu Alə Mərisi” səh. 326, “Mədaricus Səlikin” 3/410, İbn Kəsir “Təfsir” 2/269, “Fəthul Bəri” 11/214-217, “Muhəllə” 8/31, Məhz buna görə də bir çox alimlər bu hədisləri səhih qəbul edərək Allahın İsimlərini zəif hədisə əsaslanaraq qeyd etmişlər. Bu alimlərdən: Qurtubi “Əsnə Fi Şərh Əsməilləhi Husnə - Cəmiul Əhkəmul Quran” 7/325, Şovkani “Tuhfətuz Zəkirin” səh. 65. Buna görə də qarşıda zikr etdiyimiz cədvəllərdə alimlərin Allahın İsimlərinin zikrində fərqlər olduğunu açıq-aydın görəcəyik. Buda onların ictihadda fərqli görüşlərə sahib olduğuna dəlildir.

Bədi	**Bəərr, Burhən**	**Bərr, Bədi'**	
			ت
Cəbbər, Cəlil, Cəmi'	**Cəbbər, Cəlil, Cəmi', Cəmil**	**Cəbbər, Cəlil, Cəmi'**	ج
Həlim, Həyy, Hāfiz, Həqq, Həmid, Hənnən	**Həlim, Həyy, Hāfiz, Həqq, Həkim**	**Həlim, Həyy, Həfiz, Həqq, Həmid, Həkim, Həkəm, Həsib**	ح
Xaliq, Xabir, Xalləq	**Xaliq, Xabir, Xafid (Rāfi')**	**Xaliq, Xabir, Xafid (Rāfi')**	خ
Dəim	**Dəim**		د
Zul Cələli Vəl İkram, Zut Tavl, Zul Məaric, Zul Fadl	**Zul Quvvə**	**Zul Cələli Vəl İkram**	ذ
Rahmən, Rahim, Razzaq, Rafi', Rauf, Raqib, Rəbb	**Rahmən, Rahim, Razzaq, Rāfi', Rauf, Raşid, Rəbb**	**Rahmən, Rahim, Razzaq, Rāfi', Rauf, Raşid, Raqib**	ر
Sələm, Səmi'	**Sələm, Səmi', Səəmi'**	**Sələm, Səmi'**	س
Şəkur, Şəhid, Şəkir	**Şəkur, Şəhid, Şədid**	**Şəkur, Şəhid**	ش
Saməd, Sadiq	**Saməd, Sadiq**	**Saməd, Sabur**	ص
	Darr (Nəfi')	**Darr (Nəfi')**	ض
Zahir	**Zahir**	**Zahir**	ظ
			ط
Aziz, Alim, Azim, Ali, Afuv, Alləm	**Aziz, Alim, Azim, Ali, Afuv, Ālim**	**Aziz, Alim, Azim, Ali, Afuv, Adl**	ع
Ğafur, Ğani, Ğaffər	**Ğafur, Ğani**	**Ğafur, Ğani, Ğaffər**	غ
Fatir		**Fəttəh**	ف
Qayyum, Qādir, Qahir, Quddus, Qarib, Qadim, Qadir	**Qayyum, Qādir, Qahir, Qavi, Qabid, Qarib, Qadim, Qaim**	**Qayyum, Qādir, Qahhar, Qavi, Qabid, Quddus**	ق
Kərim, Kəbir, Kəfi, Kəfil	**Kərim, Kəfi**	**Kərim, Kəbir**	ك
Lətif	**Lətif**	**Lətif**	ل

Məlik, Mumin, Muheymin, Mutəkəbbir, Musavvir, Mucib, Məcid, Mubdi Muid, Muhyi Mumit, Mətin, Mutəali, Movlə, Məlīk, Muğis, Muqtədir, Mudəbbir, Məəlik, Mənnən, Muhit	**Məlik, Mumin, Muheymin, Mutəkəbbir, Musavvir, Mucib, Məcid, Mubdi Muid, Muhyi Mumit, Muizzu Muzil, Məəcid, Mətin, Mu'ti Məni', Mubin, Muqsit, Munir, Mutəali**	**Məlik, Mumin, Muheymin, Mutəkəbbir, Musavvir, Mucib, Məcid, Mubdi, Muid, Muhyi Mumit, Muizzu Muzil, Məəcid, Mətin, Məni', Mutəali, Muntəqim, Muqsit, Muğni, Məəlikul Mulk, Muqtədir, Muqəddim, Muəxxir, Muqit, Muhsi**	م
Nur, Nasir	**Nur, Nəfi', Nāzir**	**Nur, Nəfi'**	ن
Hədi	**Hədi**	**Hədi**	ه
Vəkil, Vahid, Vəhhəb, Vāsi,' Vitr	**Vəkil, Vahid, Vəhhəb, Vədud, Varis, Vəli, Vitr, Vācid, Vāqi'**	**Vəkil, Vahid, Vəhhəb, Vədud, Varis, Vāli, Vāsi', Vācid**	و

Əbu Hureyrə K rəvayət edir ki, Rəsulullah 3 buyurdu: «İman **70** və ya **60** çox şöbələrdən ibarətdir. Ən fəzilətlisi, Allahdan başqa ibadətə layiq haqq ilah olmadığını - ***Lə Iləhə Illəllah*** - söyləmək, ən aşağı şöbəsi isə yolda olan maneəni dəf etməkdir. Həya da imanın bir şöbəsidir»[25]. Əbu Hureyrə K rəvayət edir ki, Rəsulullah 3 buyurdu: "Allahın doxsan doqquz – yüzdən bir əskik İsmi vardır. Kim bu İsimləri sayarsa Cənnətə daxil olar"[26]. Bu kimi hədislərdə say zikr olunub, lakin təfsilatı heç bir səhih və açıq dəlildə zikr olunmayıb. Bunun da sayılması ictihad tərəfdəndir. Bu kimi hədislərdə nə kimi hikmət vardır? Say zikr olunub lakin təfsilatı verilməyib. Alimlərdən bəziləri qeyd edirlər ki: Bunda Uca bir hikmət vardır. Allah bununla bəndələrindən Özünün Kitabı və Rəsulullahın Sünnəsi ilə maraqlanmağı istəyir. Onları Quran və Sünnəyə bağlamaq istəyir. Onlar öz ağıllarını bunları başa düşməkdə işlətsinlər. Əgər onlar Allahın **99** İsmini bilsələr onlarda Allah barəsində kamil bir bilik yaranar.

[25] Buxari, Müslim.
[26] Buxari 6410, Müslim 2677.

Bununla da onlar Allahı və Onun dinini bilib tanıyarlar. Bu da imanın kamilliyidir. Elə dinin özü də budur. Ola bilər ki, bundan da başqa hikmətlər vardır. Lakin bu isə Uca bir hikmətdir. Çünki Uca Allah özünü bu İsimlərlə isimləndirmişdir. Dolayısı ilə bütün İsimlərin varacağı yer Allahdır. Hədisdə keçən **«*Kim Bu İsimləri Sayarsa*»** cümləsində məqsəd sadəcə bu İsimləri əzbərləyib saymaq deyildir. O, İsimlərlə Allaha qulluq etmək, dua etmək və haqqı ilə əməl etməkdir. Çünki yaxşı, pis hər insan bu İsimləri asanlıqla əzbərləyib saya bilər. Lakin onları haqqı ilə əməl etmək, saymaq qədər də asan bir iş deyildir.

Bu hədis Allahın **99** İsminin olduğunu göstərməkdədir. Lakin bu o, demək deyildir ki, Allahın bundan başqa İsimləri yoxdur. Məs: Bu o, məsələ ki: «Məndə sədəqə üçün ayırdığım yüz dirhəm pul var». Bu o, demək deyildir ki, məndə sədəqə üçün ayırmadığım başqa pullar yoxdur. Rəsululah 3 buyurur: «Sənə sənin Özünün-özünə verdiyin, yaxud Öz Kitabında nazil etdiyin və ya xəlq etdiklərindən birinə öyrətdiyin, və ya Öz yanında saxladığın qeyb elmində malik olduğun hər bir adınla dua edirəm»[27]. Bu hədisdəki ifadələr Allahın, insanların bilmədiyi, ancaq bəzi seçilmiş qullarına öyrətdiyi, qeyb aləmində saxladığı İsimlərinin də olduğunu göstərməkdədir. İbn Qeyyim Σ deyir ki: "***Əsməul Husnə* - hər** hansı bir sayla məhdudlaşmır. Çünki Allahın öz dərgahında qeyb aləmində tərcih etdiyi İsim və Sifətləri vardır. Bu İsim və Sifətləri nə Allaha yaxın bir mələk, nə də göndərilən bir Peyğəmbər bilə bilər"[28].

Bu İsimlər Allahın birliyini, mərhəmətini və üstünlüyünü göstərən, eyni zamanda qəlblərə və qulaqlara xoş gələn İsimlərdir. Hətta bu İsimlər bütün xeyir və yaxşılığa işarə edən İsimlərdir. Fəqət nə yazıq ki, insanlar bu İsimlərin mənaları haqqında görüş birliyinə varmadılar. Bu mövzuda bir çox görüşləri irəli sürərək doğru yoldan ayrıldılar. Kimiləri bu İsimləri fərqli şəkildə yozarkən, kimiləri də bu İsimləri mənaları ilə uyğunlaşmayan görüşləri irəli sürdülər. Kimiləri də birinci və ikinci qrupun dediklərini bir kənara qoymağa üstünlük verdilər. Bütün bu görüşlərin arasında Əhli Sünnə Vəl Cəmaat Allahın bu gözəl İsimlərini tərcih etdi. Bu aləmdə Allahı özündən daha yaxşı tanıyan bir varlığın olmayacağına inandılar. Bunun üçün də Allahdan yardım istəyərək insanlar arasında Allahı ən yaxşı tanıyan kimsəyə Peyğəmbərimiz Muhəmmədə 3 üz tutdular. Onun sözlərindən doyana qədər faydalandılar. Qurtuluşlarını heç bir əyrilik və yanılma olmayan bu yolda gördülər. Bu mövzuda Allahdan

[27] İmam Əhməd «Musnəd» 1/391, Həkim «əl-Müstədrək» 1/509, İbn Hibban.
[28] Favaid 1/166.

sonra Peyğəmbərdən yardım istədilər. Ondan sonra da heç bir həddi aşmayaraq, təfriqəyə sapmadan ondan elm nəql edən və güvənilir, ispatlanmış ravilərin rəvayətlərindən faydalandılar. Bu üzdən Uca Allahın bu gözəl İsim və Sifətlər mövzusunda ən üstün yol Sələfi Salihin yoludur. Bu yol nə Filosofların irəli sürdükləri görüşlərə, nə də Kəlamçıların anlaşılmaz söz və düşüncələrinə dayanmır. Allahın İsimələri mövzusunda Sələfi yolu şişirtməkdən uzaq, mötədil və orta bir yoldur.

Ümmətin Sələfləri **-** Ərəb yarmadasından çıxan məcusilər, zındıqlar, fəlsəfəçilər, kəlam əhli, tayfa və millətlərlə qarşılaşdılar. Onlarla olan savaş yalnız qılıc savaşı deyil, qılınc savaşı ilə bərabər olan qələm, elm, Quran və əqidə savaşıdır ki, müsəlmanlar məcusi, zındıq, dinsizlik dəvətçilərinə qalib gəlmişlər. Onların şübhələrini dəf etmək, sorularına cavab verməк üçün elm adamları bu mövzuda dəyərli kitablar yazmış, İsimlərin mənalarını açıqlamış və bu İsimlərdən çıxan hikmətlər ilə faydaları insanlara bildirmişlər. Şübhəsiz ki, Uca Allahı İsimləri və Sifətləri ilə tanımaq, ən uca qayə və ən şərəfli dəyərdir. Çünki bu İsimlər Rəsulullahın 3: «Kim bu İsimləri sayarsa Cənnətə girər» buyurması səbəbilə Cənnətə girmənin yoludur. Bu İsim və Sifətlərin bəzisi Quranda, bəzisi də Rəsulullahın 3 hədislərndə gəlmişdir. Quran və Səhih hədislərdə göstərilən Allahın İsim və Sifətlərinə inanmaq, mənalarını bilməsək də vacibdir. Bu qaynaqlarda göstərilməyən və insanların üzərində ixtilaf etdikləri İsim və Sifətləri isə haqqı ilə ortaya çıxmadıqca nə qəbul edirik, nə də inkar. Bu mövzuda nə irəli, nə də geri gedirik. Əqidə ilə əlaqəli məsələlərdə qiyas və ictihad etməyi qəbul etmərik. Ağıl sadəcə fiqhi məsələlərdə hökmləri aydınlaşdırmaq üçün Quran və hədislər işığında işlədilir. Əqidə və etiqadla bağlı mövzularda yəqinlik lazımdır, bu yerdə zən və ictihadlara yer yoxdur. Kaş ki, fiqhi məsələlərdə fətva verməkdən və ya ictihad etməkdən çəkinən, bir Muctəhidə tabe olmağı və ya hər hansı bir alimi təqlid etməyi özünə zəruri bilən bir kimsə eynilə Etiqadi və iman məsələlərində də bunu tətbiq etsəydi özü üçün daha xeyirli olardı. Çox qəribədi o, kimsənin halı fiqhi məsələlərdə İmam Əbu Hənifə Σ belə deyir, İmam Şafii Σ belə deyir və s. Lakin Etiqadi (əqidə) məsələlərində isə heç də İmam Əbu Hənifə, İmam Şafii Σ dediklərini demirlər? Halbuki əqidə məsələlərində elimsiz fətva vermək fiqhi məsələlərdən daha təhlükəlidir.

İbn Qeyyim Σ deyir ki: "Allaha verilən İsim və Sifətlər tam olaraq Toqifidir (Allah və Rəsulunun bildirməsi ilə bilinir)"[29]. Səid əl-Qahtani –

[29] Favaid 1/162.

hafizahullah - deyir ki: “Uca və Böyük olan Allahın İsimlərinin müzakirə ediləsi və ağılla onları təyin etmək olmaz. Ona görə də hər bir müsəlman Quran və Sünnədə gələn Allahın İsimlərilə kifayətlənməli, Allahın İsimlərinə heç bir şey əlavə etməməli və əskiltməməlidir. İnsan ağlı müstəqil olaraq Allaha hansı İsimlərin layiq olduğunu və ya layiq olmadığını təyin edə bilməz. Bütün bunları da yalnız Quran və Sünnədən bilmək olar. ***“(Ey insan!) Bilmədiyin bir şeyin ardınca getmə*** *(bacarmadığın bir işi görmə, bilmədiyin bir sözü də demə).* ***Çünki qular, göz və ürək–bunların hamısı*** *(sahibinin etdiyi əməl, dediyi söz barəsində)* ***sorğu-sual olunacaqdır”.*** *(əl-İsra 36).* ***“De: “Rəbbim yalnız aşkar və gizli alçaq işləri*** *(zana etmək, lüt gəzmək və s.)****, hər cür günahı, haqsız zülmü, Allahın haqqında heç bir dəlil nazil etmədiyi hər hansı bir şeyi Ona şərik qoşmağınızı və Allaha qarşı bilmədiyiniz şeyləri deməyinizi haram buyurmuşdur”.*** *(əl-Əraf 33).* Əgər bir kimsə Allahı Onun özü-özünü adlandırmadığı bir İsimlə Allahı adlandırarsa və ya Allahın özü-özünü adlandırdığı bir İsmi inkar edərsə belə bir kimsə cinayət etmiş və Allahın haqqına qəsd etmişdir. Buna görə də müsəlman bu məsələdə diqqətli olmalı, Quran və Sünnədə gələn ilə kifayətlənməlidir”.

Allahın İsimləri **2** qismə bölünür. 1) Qəlbə qorxu titrətmə, salan İsimlər. 2) İnsanın qəlbinə ümüd, məhəbbət gətirən İsimlər.

İnsan qəlbində tarazlıq yaratmaq üçün bu iki İsimləri də bilməlidir ki, onu xəstəliklərdən qorusun. Bu xəstəliklər də ümüdsüzlük və arxayınçılıqdır. Əgər insan tək ümüd, məhəbbət ayələrini öyrənərsə onda arxayınçılıq yaranar. Lakin tək qorxu ayələrini də öyrənməklə onda ümüdsüzlük yaranar. Bu da çox təhlükəlidir.

Allahın İsimləri Qurani Kərimin **33** surəsində keçməkdədir. Bu surələrdən bəzisi, bu İsimlərdən sadəcə birinə yer vermiş. Məs: ***Tövbə, Kəhf, Məryəm, Həcc, Nəml*** və s. bir çox surələr kimi. Bəzi surələr isə iki İsmi bir arada gətirmişdir. Məs: ***Ənfal, Rəd, Fatir*** və s. bəzi surələr isə bu İsimlərin çoxunu sadalamışdır. Məs: ***Bəqərə, Ali İmran, Nisa, Həşr***. Bu İsim və Sifətlərə iman etmək və onları araşdırmaq İslamın əsası, İmanın qaydası və Ehsan ağacının meyvəsidir. Kim Uca Allahın İsim və Sifətlərini inkar edərsə elm əhli olmaqdan uzaqlaşaraq İslamın əsasını, İmanı və Ehsan ağacının meyvəsini kökündən yıxmışdır.

Qurani Kərimdə Allahın İsimlərinin Zikri Keçdiyi Ayələr:

Fatihə Surəsi - Allah (əl-Fatihə 1), ***Rəbb*** (əl-Fatihə 1), ***Rahmən*** və ***Rəhim*** (əl-Fatihə 2), ***Məəlik*** (əl-Fatihə 3).

Bəqərə Surəsi – Muhit (əl-Bəqərə 19), ***Qadir*** ((əl-Bəqərə 20), ***Alim*** (əl-Bəqərə 32), ***Hākim*** (əl-Bəqərə 33), ***Təvvəb*** (əl-Bəqərə 37), ***Bəri*** (əl-

Bəqərə 54), ***Basir*** (əl-Bəqərə 96), ***Vasi'*** (əl-Bəqərə 115), ***Səmi'*** (əl-Bəqərə 127), ***Aziz*** (əl-Bəqərə 129), ***Rauf*** (əl-Bəqərə 143), ***Şakir*** (əl-Bəqərə 158), ***İləh*** (əl-Bəqərə 163), ***Vahid*** (əl-Bəqərə 162), ***Ğafur*** (əl-Bəqərə 173), ***Qarib*** (əl-Bəqərə 186), ***Həkim*** (əl-Bəqərə 225), ***Həyy*** (əl-Bəqərə 255), ***Qayyum*** (əl-Bəqərə 255), ***Ali*** (əl-Bəqərə 255), ***Azim*** (əl-Bəqərə 255), ***Ğani*** (əl-Bəqərə 263), ***Vəli*** (əl-Bəqərə 257), ***Həmid*** (əl-Bəqərə 267), ***Xabir*** (əl-Bəqərə 234), ***Bədi'*** (əl-Bəqərə 117).

Ali İmran Surəsi – Vəhhəb (Ali İmran 8), ***Nāsir*** (Ali İmran 150), ***Cəmi'*** (Ali İmran 9).

Nisa Surəsi – Raqib (ən-Nisa 1), ***Həsib*** (ən-Nisa 6), ***Şəhid*** (ən-Nisa 33), ***Kəbir*** (ən-Nisa 34), ***Nasir*** (ən-Nisa 45), ***Vəkil*** (ən-Nisa 81), ***Muqit*** (ən-Nisa 85), ***Afuvv*** (ən-Nisa 43).

Ənam Surəsi – Qahir (əl-Ənam 18), ***Lətif*** (əl-Ənam 103), ***Hāsib*** (əl-Ənam 62), ***Qadir*** (əl-Ənam 65), ***Həkim*** (əl-Ənam 73).

Əraf Surəsi – Fatih (əl-Əraf 89).

Ənfal Surəsi – Qavi (əl-Ənfal 52), ***Movlə*** (əl-Ənfal 40).

Tövbə Surəsi – Ālim (ət-Tövbə 9).

Hud Surəsi – Hafiz (Hud 57), ***Mucib*** (Hud 61), ***Məcid*** (Hud 73), ***Vədud*** (Hud 90).

Yusuf Surəsi – Mustəan (Yusuf 18), ***Qahhar*** (Yusuf 39), ***Ğalib*** (Yusuf 21).

Rəd Surəsi – Mutəali (ər-Rəd 9), ***Vali*** (ər-Rəd 11).

Hicr Surəsi – Hāfiz (əl-Hicr 9), ***Varis*** (əl-Hicr 23), ***Xalləq*** (əl-Hicr 86).

Kəhf Surəsi – Muqtədir (əl-Kəhf 45).

Məryəm Surəsi – Həfi (Məryəm 47).

Ta ha Surəsi – Ğaffər (Ta ha 82), ***Məlik*** (Ta ha 114), ***Haqq*** (Ta ha 114).

Həc Surəsi – Hədi (əl-Həcc 54).

Nur Surəsi – Mubin (ən-Nur 25), ***Nur*** (ən-Nur 35).

Nəml Surəsi – Kərim (ən-Nəml 40).

Rum Surəsi – Muhyi (ər-Rum 50).

Səba Surəsi – Fəttah (əs-Səba 26).

Fatir Surəsi – Fatir (əl-Fatir 1), ***Şəkur*** (əl-Fatir 30).

Zumər Surəsi – Kəfi (əz-Zumər 36).

Mumin Surəsi – Xaliq (əl-Mumin 62).

Duhan Surəsi – Muntəqim (əd-Duhan 16).

Zariyat Surəsi – Razzaq (əz-Zariyat 58), **Mətin** (əz-Zariyat 58).

Tur Surəsi – Bərr (ət-Tur 28).

Qamər Surəsi – Məlīk (əl-Qamər 55).

Rahmən Surəsi – Zul Cələli Vəl İkram (ər-Rahmən 27).

Hədid Surəsi – Əvvəl – Əxir – Zahir – Batin (əl-Hədid 3).

Həşr Surəsi – Quddus – Səlam – Mumin – Muheymin – Cəbbar – Mutəkəbbir – Musavvir (əl-Həşr 23).

Əla Surəsi – Əla (əl-Əla 1).

Əlaq Surəsi – Əkram (əl-Əlaq 3).

İxlas Surəsi – Əhəd – Saməd (əl-İxlas 1).

BÜTÜN PEYĞƏMBƏRLƏRİN E ƏQİDƏNİN ƏSASLARI ÜZƏRİNDƏ İTTİFAQ ETMƏLƏRİ

Əsirlərdən boyu sabit olan ***Tövhid*** üzərində bütün Peyğəmbərlər E ittifaq etmişlər: **1.** Bütün nöqsan Sifətlərdən münəzzəh olan Allah Ucadır, Əzəlidir, Başlanğıcı yoxdur, birdir, mülkündə heç bir ortağı yoxdur, bənzəri, ziddi, yardımçısı, nəsihətçisi, yol göstərəni yoxdur. Yalnız Onun iznindən sonra şəfaətçi şəfaət edə bilər. **2.** Oxşarı yoxdur, bənzəri yoxdur, nə doğmuşdur, nə də doğulmuşdur. **3.** Allah Ğanidir (Nemət, Rəhmət xəzinələri sonsuz olub heç bir şeyə möhtac olmayan). Yeməz, içməz və heç bir şəkildə yaratdıqlarının ehtiyac duyduqlarına ehtiyac duymaz. **4.** O, heç bir zaman bir haldan başqa bir hala dəyişməz. İxtiyarlıq, xəstəlik, yatmaq, unutqanlıq, peşmanlıq, qorxu, kədər və s. bu kimi hallar olmaz. **5.** Yaratdıqlarından heç bir şeyə bənzəməz. Əla xüsus nə Zatında, nə Sifətlərində, nə də Fellərində Onun misli kimi bir şey yoxdur. **6.** O, yaratdıqlarından heç bir şeyə Hülul[30] etməz və yaratdıqlarından heç biri də Onun zatına Hülul etməz. O, Zatı ilə yaratdıqlarından ayrı, yaratdıqları da Ondan ayrıdır. **7.** O, hər şeydən daha Uca, hər şeydən daha böyükdür, hər şeyin üzərində, hər şeydən daha yüksəkdədir. Ondan o, tərəfə heç bir şey yoxdur. **8.** O, hər şeyə qadirdir. Dilədiyini etməkdə heç bir şey Onu aciz edə bilməz. O, hər dilədiyini edəndir. **9.** O, hər şeyi bilir. Sirri və daha gizli olanı da bilir. Olanı, olacağı, olmayanı da bilir. Olmayan əgər olsaydı necə olardı, necə olsaydı onun keyfiyyətini də bilir. Elə bir varlıq yoxdur ki, Allah onun həqiqətini bilməsin. **10.** O, Səmi və Basirdir. O, bütün səslərin fəryadını, dillər ayrı-ayrı, ehtiyaclar cürbəcür olmasına baxmayaraq onları eşidir və gecənin qaranlığında qara qayanın üzərində qara qarışqanın belə səslərini eşidir və görür. Onun Kürsüsü yerləri və göyləri əhatə etmişdir. **11.** O, qeybə sahibdir (Bilinən və Bilinməyən hər

[30] ***Hüluliyyə*** – Allahın Zatıyla hər yerdə olduğunu qeyd edənlərdir. Onlar Allahın ***Məiyyə*** – Birlikdə, bərabər olmaq sifətində həddi aşaraq Allahın ona yaxın olan (***əl-Mukərrəbun***) şəxslərə hulul etdiyini (yəni nüfuz etmək, girmək, iki şeyin bir şeymiş kimi birləşməsini) irəli sürən sapıq firqədir.

şeyə şahiddir). Mülkünün idarəsində heç kimsəni vəkil təyin etməmişdir. **12.** O, Əzəli (***Əvvəl***) və Bəqidir (***Əxir***). Zəifləməz, yox olmaz, tərk edib getməz və ölməz. **13.** O, Mutəkəllimdir (Danışan). Əmr edən və Qadağa qoyandır. Haqqı söyləyər və yol göstərər, Rəsullar göndərir, Kitablar endirir, yaxşılıq edəni mükafatlandırır, pislik səbəbilə cəzalandırır. İtaət olunduqda qarşılığını verən, üsyan edildikdə bağışlayandır. **14.** O, vədində sadiq, xəbərində doğru olandır. Ondan daha doğru sözlü, Ondan daha doğru xəbər verən heç kimsə yoxdur. O, əsla sözündən dönməz. **15.** O, Ucalar Ucası Samərddir. Bütün ehtiyac sahiblərinin ehtiyacını qarşılayar. Ondan daha səbirli, tərifi Ondan daha çox sevən, Bağışlamağı Ondan daha çox sevən, Ehsanı Ondan daha çox sevən kimsə yoxdur. **16.** O, Quddusdur, Səlamdır. O, hər cür ayıblardan və nöqsanlardan uzaqdır. O, Muhsindir - Ehsan etməyi sevər. Şəkurdu – şükr edənləri sevər. Tayyibdir – təmizləri sevər. Alimdir – qullarından elimli olanları sevər. Kərimdir – kərəm sahiblərini sevər. Qavidir – qüvvətli mömin zəif mömindən ona daha sevimlidir. Adildir - ədalət sahiblərini sevər. Həyy və Sittirdi – həya əhlini və iffətli bir şəkildə örtünəni sevər. Ğafur və Afuvvdur – qullarını bağışlayan və əff edəni sevər. Sadiqdir – doğru olanları sevər. Rafiqdir – mülayim və yumşaq olanları sevər. Rahimdir – mərhəmət sahiblərini sevər. Təkdir – tək olanı sevər. İsim və Sifətlərini sevər. Bu İsimlərlə ona dua edənləri sevər. Onları bilən, dərk edən, Uca Allaha həmd edən, onlarla dua edənləri də sevər. **17.** O, hər tərəfdən Kamildir. Uca Allah Zatını Sifətlərlə sifətləndirdiyini və İsimlərlə isimləndirdiyində heç bir şübhə yoxdur. Uca Allahın sevdiyini, pis gördüyünü, qəzəb etdiyini, razı olduğunu, hiddətləndiyini, dünya səmasına endiyini, Ərşinin üzərinə İstiva etdiyini, elm və həyat sahibi olduğuna, qüdrət və iradə sahibi olduğuna, mələklərin Ona yüksəldiyini, Onun qatından buyurduqlarını endirdiklərinə, eşitmək, görmək, vəch (üz) sahibi olduğuna, iki əli olduğuna, qullarının üzərində olduğuna, Muhsinlərlə, səbr edənlərlə, muttəqilərlə bərabər (***Məiyyə***) olduğuna, göylərin və yerlərin (Qiyamət günü) Onun sağ əlində olduğuna, sevinməklə, gülməklə, qullarının qəlblərinin Onun barmaqlarından iki baqmağı arasında olduğuna iman edirik. **18.** O, Adildir. Zülm etməz, əziyyət verməz, qulları Ondan zülm edər deyə qorxmazlar. **19.** Əhli İslamın dinlər arasında vasat (orta, doğru) olduğu kimi, Əhli Sünnət də əqidələr içərisində Vasatdır. Onlar Uca Allahı öz Zatını vəsf etdiyi kimi vəsf etmiş, Onun Sifətlərini inkar etməmiş, Sifətlərini məxluqatın sifətlərinə bənzətməmiş, İsim və Sifətlər barəsində Rəsulullahın 3 buyurduğundan kənara çıxmamışlar. Onlar - ***Təhrif* –** (bir sözü başqa sözlə əvəz etmək, dəyişdirmək deməkdir. Ayə və ya hədisi

həm məna, həm də ləfzi etibarı ilə dəyişdirmək deməkdir). ***Tətil*** – (Allahın sifətlərini təmamilə inkar etmək və ya bəzilərini qəbul edib, bəzilərini inkar etmək). ***Təmsil*** (Muməssil) – (Allahın sifətlərini məxluqatın sifətləri kimi olduğunu qeyd etmək. Buna həmçinin ***Təşbih*** – də deyilir. Bənzətmək, bənzər vermək). ***Təkyif*** (Mukəyyif) – (Allahın sifətlərinin mahiyyəti, keyfiyyəti haqqında fikir yürütmək. Sifətlərin necəliyi haqqında suallar vermək) – kimi şeylərdən uzaq olmuşlar.

Allah Bizi Rəsulullahın 3 ***Yolu İlə Gedənlərdən Etsin. Amin!***

1-Cİ CƏDVƏL

CƏFƏR SADİQ Σ NECƏ BUNLARI İBN HƏCƏR Σ "FƏTHUL BƏRİ" KİTABINDA ZİKR EDİR 11/217

(QURAN VƏ SÜNNƏDƏ) VARİD OLAN İSİMLƏR		**№**
İləh	**Allah, Əvvəl, Əxir, Əhəd**	ا
Bəis, Bəqi, Bədi', Burhən	**Bəri, Bəsit, Bətin, Bərr, Bəsir**	ب
	Təvvəb	ت
	Cəbbər	ج
Həsib	**Həfiz, Həqq, Həkim, Həlim, Həmid, Həyy**	ح
	Xaliq, Xalləq, Xabir	خ
		د
Zul Cələli Vəl İkram, Zut Tavl, Zul Quvvah		ذ
Rafi', Rabbul Məşriqin Və Rabbul Məğribin	**Rəbb, Rahmən, Rahim, Razzaq, Raqib, Rauf**	ر
		ز
Səri'	**Sələm, Səmi'**	س
Şəhid, Şədid	**Şəkir**	ش
Sadiq	**Saməd**	ص
	Zahir	ظ
		ط
Ālim	**Aziz, Azim, Ali, Alim**	ع
Ğafir	**Ğaffər, Ğafur, Ğani,**	غ
Fatir, Fərd, Fə'alu Limə Yurid	**Fəttəh**	ف
Qaim, Qabil, Qahir	**Qabid, Quddus, Qadir, Qarib, Qavi, Qayyum**	ق

Kəfi	**Kəbir, Kərim**	ك
	Lətif	ل
Məəlik, Məbdi Muid, Muhyi Mumit, Mutəfəddil, Muhit, Muin, Muqit, Munim, Movlə	**Mumin, Mubin, Mutəali, Mutəkəbbir, Mətin, Məcid, Mucib, Musavvir, Muqtədir, Məlik, Məlīk, Mənnən, Muheymin**	م
Nəsir		ن
Hədi		ه
Varis, Vəkil	**Vahid, Vasi’, Vitr, Vədud, Vəli, Vəhhəb**	و

2-Cİ CƏDVƏL
ƏBU ZEYD ƏL-LUĞAVİYYU Σ İQRAR EDİR BUNU SUFYAN İBN UYEYNƏDƏN Σ, NECƏ BUNLARI İBN HƏCƏR Σ “FƏTHUL BƏRİ” KİTABINDA ZİKR EDİR 11/217,218

(QURAN VƏ SÜNNƏDƏ) VARİD OLAN İSİMLƏR		**№**
	Allah, Əvvəl, Əxir, Əhəd	ا
Bədi’, Burhən	**Bəri, Bəsit, Bətin, Bərr, Bəsir**	ب
	Təvvəb	ت
	Cəbbər	ج
Həsib	**Həfiz, Həqq, Həkim, Həlim, Həmid, Həyy**	ح
	Xaliq, Xalləq, Xabir	خ
Zul Cələli Vəl İkram, Zut Tavl, Zul Quvvah		ذ
	Rəbb, Rahmən, Rahim, Razzaq, Raqib, Rauf	ر
	Sələm, Səmi’	س
Şəhid, Şədid	**Şəkir**	ش
Sadiq	**Saməd**	ص
	Zahir	ظ
		ط
	Aziz, Azim, Ali, Alim	ع

Ğafir	**Ğafur, Ğani**	غ
Fatir, Fə'alu Limə Yurid	**Fəttəh**	ف
Qaim, Qabil, Qādir, Qahir	**Qabid, Quddus, Qadir, Qarib, Qayyum**	ق
Kəfi	**Kəbir, Kərim**	ك
	Lətif	ل
Məəlik, Məbdi, Muid, Muhyi Mumit, Muhit, Muqit, Movlə	**Mumin, Mubin, Mutəali, Mutəkəbbir, Mətin, Məcid, Mucib, Musavvir, Muqtədir, Mənnən, Muheymin**	م
Nəsir, Nur		ن
Hədi		ه
Varis, Vəkil	**Vahid, Vasi', Vədud, Vəli, Vəhhəb**	و

3-CÜ CƏDVƏL
XATTABİ Σ "ŞƏNU DUA" KİTABINDA ZİKR EDİR

(QURAN VƏ SÜNNƏDƏ) VARİD OLAN İSİMLƏR		**№**
	Allah, Əhəd, Əvvəl, Əxir, Əkram	ا
Bəis, Bəqi, Bəədi, Bədi'	**Bəri, Bəsit, Bətin, Bərr, Bəsir**	ب
	Təvvəb	ت
Cəmi', Cəlil	**Cəbbər, Cəmil**	ج
Həsib	**Həfiz, Həqq, Həkəm, Həkim, Həlim, Həmid, Həyy**	ح
Xafid (Rāfi')	**Xaliq, Xabir**	خ
Dəim	**Dəyyən**	د
Zul Cələli Vəl İkram, Zut Tavl, Zul Fadl, Zul Məaric		ذ
Rāfi', Raşid	**Rəbb, Razzaq, Rahmən, Rahim, Raqib, Rauf**	ر
	Sələm, Səmi'	س
Şəhid	**Şəkur**	ش
Sadiq, Sabur	**Saməd**	ص
Darr (Nəfi')		ض
	Zahir	ظ

		ط
Adl, Alləm	**Aziz, Azim, Afuvv, Ali, Alim**	ع
	Ğaffər, Ğafur, Ğani	غ
Fatir, Fərd, Fə'alu Limə Yurid	**Fəttəh**	ف
	Qabid, (Bəsit), Quddus, Qarib, Qahhar, Qayyum, Qavi	ق
Kəfi	**Kəbir, Kərim**	ك
	Lətif	ل
Məəcid, Məəlikul Mulk, Məni', Mubdi Muid, Mucib, Muhsi, Muhyi Mumit, Muhit, Mudəbbir, Muizzu Muzil, Muğni, Muqtədir, Muqaddim, Muəxxir, Muqsit, Muqit, Mənnən, Muntəqim, Movlə	**Mumin, Mubin, Mutəali, Mutəkəbbir, Mətin, Məcid, Musavvir, Muqtədir, Muqaddim Muəxxir, Məlik, Məlīk, Muheymin**	م
Nəfi', Nur		ن
Hədi		ه
Vacid, Varis, Vāli, Vəkil	**Vahid, Vasi', Vitr, Vədud, Vəli, Vəhhəb**	و

4-CÜ CƏDVƏL
HƏFİZ MUHƏMMƏD İBN İSHAQ İBN MƏNDƏH Σ “TÖVHİD” KİTABINDA ZİKR EDİR

(QURAN VƏ SÜNNƏDƏ) VARİD OLAN İSİMLƏR		**№**
	Allah, Əvvəl, Əxir, Əhəd, Əla	ا
Bərr, Bəis, Bəqi, Bədi'	**Bəri, Bəsit, Bətin, Bəsir**	ب
	Təvvəb	ت
Cəmi', Cəlil	**Cəbbər, Cəvəd, Cəmil**	ج
Həsib, Hāfiz	**Həfiz, Həqq, Həkəm, Həlim, Həmid, Həyy**	ح
	Xaliq, Xalləq, Xabir	خ
Dəim, Dəfi'	**Dəyyən**	د
Zul Cələli Vəl İkram		ذ
Rāfi', Raşid	**Raziq, Rəbb, Rahmən, Rahim, Razzaq, Rafiq,**	ر

	Raqib, Rauf	
Səttər, Səri’	**Sələm, Subbuh, Səmi’, Seyyid**	س
Şəəhid, Şədid, Şəhid	**Şəəfi, Şəkir, Şəkur**	ش
Sahib, Sadiq, Sani’, Sabur	**Saməd**	ص
	Zahir	ظ
Tahur	**Tayyib**	ط
Ālim, Adl, Alləm	**Aziz, Azim, Afuvv, Alim, Ali,**	ع
Ğafir	**Ğaffər, Ğafur, Ğani,**	غ
Fatih, Fətir	**Fəttəh**	ف
Qaim, Qādir, Qadi, Qahir, Qadim, Qiyəmu	**Qabid, (Bəsit), Quddus, Qadir, Qarib, Qahhar, Qavi, Qayyum**	ق
Kəfi, Kəfil	**Kəbir, Kərim**	ك
	Lətif	ل
Məəcid, Məəlik, Muhyi, Mutim, Muafi, Muizzu Muzil, Mu’ti, Məni’, Mufərric, Mufəddil, Muqəddir, Muqsit, Mənamu, Musi’	**Mumin, Mubin, Mutəkəbbir, Mətin, Məcid, Musavvir, Muqtədir, Məlik, Mənnən, Muheymin**	م
Nur, Nəsir, Nazir		ن
Hədi		ه
Vafi	**Vahid, Vitr, Vədud, Vəli, Vəhhəb**	و

5-Cİ CƏDVƏL
ƏBU ABDULLAH HUSEYN İBN HƏSƏN ƏL-HƏLİMİ Σ “MƏNHƏC Fİ ŞUABUL İMAN” KİTABINDA 1/188,209 ZİKR EDİR. HƏMÇİNİN BUNA MÜVAFİQ OLUB BEYHƏQİ Σ “ƏSMƏU VƏ SİFƏT” KİTABINDA ZİKR EDİR 23-118

(QURAN VƏ SÜNNƏDƏ) VARİD OLAN İSİMLƏR		**№**
	Allah, Əhəd, Əvvəl, Əxir	ا
Bəis, Bəqi, Bədi’	**Bəri, Bəsit, Bətin, Bərr, Bəsir**	ب

	Təvvəb	ت
Cəmi', Cəlil	**Cəbbər, Cəmil, Cəvəd**	ج
Hāfiz, Həsib, Hənnən	**Həfiz, Həqq, Həkəm, Həkim, Həlim, Həmid, Həyy, Həyiyyu**	ح
Xafid (Rāfi')	**Xaliq, Xabir, Xalləq**	خ
	Dəyyən	د
Zəri, Zu İntiqam, Zul Cələli Vəl İkram, Zut Tavl, Zul Arş, Zul Fadl, Zul Məaric		ذ
Rāfi', Xafid, Raşid	**Raziq, Rəbb, Razzaq, Rahmən, Rahim, Raqib, Rauf**	ر
Səriul Hisəb	**Subbuh, Sələm, Səmi', Seyyid**	س
Şəhid	**Şəəfi, Şəkir, Şəkur**	ش
Sani', Sadiq, Sabur	**Saməd**	ص
	Zahir	ظ
Talib, Tabib		ط
Ālim, Adl, Alləm	**Aziz, Azim, Afuvv, Ali, Alim**	ع
Ğafir, Ğalib, Ğiyəs	**Ğaffər, Ğafur, Ğani,**	غ
Fatir, Fəliqul Həbbi Vənnəvə, Fərd, Fə'alu Limə Yurid	**Fəttəh**	ف
Qādir, Qahir, Qadim, Qadi	**Qabid, (Bəsit), Quddus, Qadir, Qarib, Qahhar, Qayyum**	ق
Kəşif, Kəfi, Kəfil	**Kəbir, Kərim**	ك
	Lətif	ل
Mucib, Muhsi, Muhit, Muhyi Mumit, Mudəbbir, Muiz Muzil, Mu'ti Məni', Muqsit, Muqit	**Mumin, Mubin, Mutəali, Mutəkəbbir, Mətin, Məcid, Musavvir, Muqtədir, Muqəddim, Muəxxir, Məlik, Məlīk, Mənnən, Muheymin**	م
Nāsir, Nəfi' (Darr), Nur, Nəsir		ن
Hədi		ه
Vacid, Varis, Vafi, Vakil	**Vahid, Vasi', Vitr, Vədud, Vəli, Vəhhəb**	و

6-CI CƏDVƏL
ƏLİ İBN ƏHMƏD İBN HƏZM Σ “ƏL-MUHƏLLƏ” KİTABINDA ZIİKR EDİR 8/31

(QURAN VƏ SÜNNƏDƏ) VARİD OLAN İSİMLƏR		№
İləh	**Allah, Əhəd, Əazz, Əla, Əkbər, Əkram, Əvvəl, Əxir**	ا
	Bəri, Bəsit, Bətin, Bərr, Bəsir	ب
	Təvvəb	ت
	Cəbbər, Cəmil	ج
	Həqq, Həkim, Həlim, Həmid, Həyy	ح
	Xaliq, Xabir, Xalləq	خ
Dəhr		د
		ذ
	Rəbb, Rahmən, Rahim, Razzaq, Rafiq, Rauf	ر
	Subbuh, Sələm, Səmi’, Seyyid	س
	Şəəfi, Şəkir, Şəkur	ش
	Saməd	ص
	Zahir	ظ
		ط
	Aziz, Azim, Afuvv, Ali, Alim	ع
	Ğaffər, Ğafur, Ğani,	غ
	Fəttəh	ف
Qahir	**Qabid, (Bəsit), Quddus, Qadir, Qarib, Qahhar, Qavi, Qayyum**	ق
	Kəbir, Kərim	ك
	Lətif	ل
Muhsən, Mu’ti	**Mumin, Mubin, Mutəali, Mutəkəbbir, Mətin, Mucib, Məcid, Məsir, Musavvir, Muqtədir, Muqəddim, Muəaxxir, Məlik, Məlīk,**	م

	Muheymin	
		ن
		ه
	Vahid, Vasi’, Vitr, Vədud, Vəli, Vəhhəb	و

7-Cİ CƏDVƏL
İSMAİL İBN MUHƏMMƏD İBN FADL ƏSBƏHƏNİ Σ “HUCCƏTU FI BƏYƏNİ MUHƏCCƏTU” KİTABINDA ZİKR EDİR

(QURAN VƏ SÜNNƏDƏ) VARİD OLAN İSİMLƏR		**№**
Ərhəmur Rahimin	**Allah, Əhəd, Əvvəl, Əxir**	ا
Bədi, Bəis, Bəqi	**Bəri, Bəsit, Bətin, Bərr, Bəsir**	ب
	Təvvəb	ت
Cəmi’	**Cəmil**	ج
Həsib, Hənnən	**Həqq, Həkəm, Həlim, Həmid, Həyy**	ح
Xafid, (Rāfi’), Xayrur Rahimin, Xayrur Ğafirin, Xayrur Fatihin, Xayrur Fasilin, Xayrur Nasirin	**Xaliq**	خ
Dəim		د
Zəri, Zul Cələli Vəl İkram, Zul Məaric		ذ
Rāfi’,	**Raziq, ər-Rahmənir Rahim, Razzaq, Raqib, Rauf**	ر
	Səmi’, Seyyid	س
Şəhid	**Şəkir, Şəkur**	ش
Sani’, Sadiq	**Saməd**	ص
	Zahir	ظ
		ط
Ālim, Alləm	**Aziz, Azim, Alim**	ع
Ğafir	**Ğaffər, Ğafur**	غ
Fatir		ف
Qaim, Qādir, Qahir	**Qabid, (Bəsit), Quddus, Qadir, Qarib, Qahhar,**	ق

	Qayyum	
Kəfi	Kəbir, Kərim	ك
	Lətif	ل
Məəcid, Məni', Muhit, Muğis, Muqsit, Muqit, Mənnəən, Munir	Mumin, Mutəali, Mucib, Məcid, Musavvir, Muqtədir, Məlīk, Muheymin	م
Nur		ن
		ه
Vacid, Vāli, Vəkil	Vahid, Vasi', Vəli, Vəhhəb	و

8-Cİ CƏDVƏL
ƏBU BƏKR İBN ARABİ Σ "ƏHKƏMUL QURAN" KİTABINDA ZİKR EDİR 2/808,810

(QURAN VƏ SÜNNƏDƏ) VARİD OLAN İSİMLƏR		№
Əhlut Təqvə, Əhlul Məğfira	Allah, Əvvəl, Əxir	ا
Bəqi, Bəli	Bəri, Bəsit, Batin, Bəsir	ب
	Təvvəb	ت
Cəmi', Cəlil	Cəbbər, Cəmil, Cəvəd	ج
Həsib, Həfi	Həqq, Həkəm, Həkim, Həlim, Həmid, Həyy	ح
Xafid, Xayrul Fasilin, Xayrul Məkirin, Xayrul Munzilin	Xaliq, Xabir	خ
Dəim		د
Zu İntiqam, Zut Tavl, Zul Fadl, Zul Məaric		ذ
Rāfi', Raşid, Rıda, Rafiud Dəracət	Rəbb, Razzaq, Rahmən, Rahim, Raqib, Rauf	ر
Səxita	Sələm, Səmi', Seyyid	س
Şədidul Məhəl, Şəfi', Şəhid,	Şəəfi, Şəkur	ش
Sadiq, Sabur	Saməd	ص
Darr (Nəfi')		ض
	Zahir	ظ
Tabib	Tayyib	ط
Ālim, Adl, Aduvvul Kəfirin, Alləm	Aziz, Azim, Afuv, Alim, Ali	ع
Ğuyur	Ğani	غ
Fətin, Fatiras Səməvəti Vəl	Fəttəh	ف

Ard		
Qaim, Qādir, Qadi, Qiyəmu, Qayyim	**Qabid (Bəsit), Quddus, Qadir, Qarib, Qahhar, Qavi, Qayyum**	ق
Kəin, Kəfi, Kəfil	**Kəbir, Kərim**	ك
	Lətif	ل
Məəlik, Mubtəli, Mubğidu, Mubli, Mubrim, Mubdi, Muid, Mutimmu Nurih, Muhibbu, Muhsi, Muhit, Muhyi Mumit, Muxzil Kəfirin, Mudəbbir, Məzkur, Murid, Məabud, Muiz, Muzil, Muqaddir, Muqsit, Muqallibul Qulub, Muqit, Mumtəhin, Munzir, Musı', Movlə	**Mumin, Mubin, Mutəkəbbir, Mətin, Məcid, Mustəan, Musavvir, Muqtədir, Muqəddim, Muəxxir, Məlik, Məlīk, Muheymin**	م
Nurus Səməvəti Vəl Ard, Nəsir, Nəfi'		ن
Hədi		ه
Varis, Vəkil	**Vahid, Vasi', Vədud, Vəli, Vəhhəb**	و

9-CU CƏDVƏL
QURTUBİ Σ "ƏSNƏ Fİ ŞƏRH ƏSMƏUL HUSNƏ" KİTABINDA ZİKR EDİR

(QURAN VƏ SÜNNƏDƏ) VARİD OLAN İSİMLƏR		**№**
Əlimul Əxiz, Əmin, Əhlut Təqva, Əhlul Məğfira	**Allah, Əvvəl, Əxir, Əhəd, Əazz, Əla, Əkbər, Əkram**	ا
Bəis, Bəqi, Bəli, Bədi', Burhən	**Bəri, Bəsit, Batin, Bəsir**	ب
	Təvvəb	ت
Cəmi'	**Cəbbər, Cəmil, Cəvəd**	ج
Həsib, Hāfiz, Həfi, Hənnən	**Həfiz, Həqq, Həkəm, Həkim, Həlim, Həmid, Həyy, Həyiyyu**	ح
Xafid, Xalifətun, Xafi,	**Xaliq, Xabir, Xalləq**	خ
	Dəyyən	د
Zul Cələli Vəl İkram, Zul Fadl,		ذ

Zu İntiqam		
Ratiq, Rāşid, Rāfi', Raşid, Ramadan	**Raziq, Rəbb, Razzaq, Rahmən, Rahim, Rafiq, Raqib, Rauf**	ر
Sətir, Səttər, Səriul Hisəb, Səriul İqab	**Subbuh, Sittir, Sələm, Səmi', Seyyid**	س
Şədidul Bətş, Şidul İqab, Şəfi'	**Şəəfi, Şəkir, Şəkur**	ش
Sahib, Sadiq, Sabur	**Saməd**	ص
Darr (Nəfi')		ض
	Zahir	ظ
Tabib		ط
Adl	**Aziz, Azim, Afuv, Alim, Ali**	ع
Ğafir, Ğalib, Ğıyəs	**Ğaffər, Ğafur, Ğani**	غ
Fətin, Fətiq, Fatir, Fəliqul İsbəh, Fəliqul Həbbi Vənnəvə, Fə'al	**Fəttəh**	ف
Qadi, Qahir	**Qabid (Bəsit), Quddus, Qadir, Qarib, Qahhar, Qavi, Qayyum**	ق
Kətib, Kəşif, Kəfi, Kəfil	**Kəbir, Kərim**	ك
	Lətif	ل
Mubərak, Mubdi, Muid, Mubrim, Mubqi, Mubli, Mutəvəffi, Musəbbitul Qulub, Muhit, Muhyi Mumit, Muxric, Mursil, Murşid, Mustəcib, Musə'iru, Musarriful Qulub, Mudil, Muazzibu, Muiz, Muzil, Mu'ti, Məni', Muğni, Muğis, Mufaddil, Mufni, Muqsit, Muqallibul Qulub, Muqit, Mumtəhin, Muntəqim, Munzir, Munzil, Muhlik, Movil, Movlə	**Mumin, Mubin, Mutəali, Mutəkəbbir, Mətin, Mucib, Məcid, Muhsin, Mustəan, Musavvir, Muqtədir, Muqəddim, Muəxxir, Məlik, Məlīk, Mənnən, Muheymin**	م
Nāsir, Nəfi', Nəsir, Nur		ن
Hədi, Huvə		ه
Vaqi, Vāli, Vafi, Vəkil	**Vahid, Vasi', Vədud, Vəli, Vəhhəb**	و

10-CU CƏDVƏL
İBN QEYYİM Σ NUNİYƏSİNDƏ “KƏFİYƏTİ ŞƏFİYƏTİ Fİ İNTİSARİL FİRQATUN NƏCİYƏ” KİTABINDA, MÖRTƏRİZƏ İÇƏRİSİNDƏ OLANLARI İSƏ “MƏDARİCUS SƏLİKİN” “FƏVAİD” KİTABINDA ZİKR EDİR

(QURAN VƏ SÜNNƏDƏ) VARİD OLAN İSİMLƏR		№
İləh	**Allah, Əla, Əvvəl, Əxir, (Əhəd)**	ا
	(Bəri), Bəsit, Batin, Bərr, Bəsir	ب
	Təvvəb	ت
(Cəmi’), Cəlil	**Cəbbər, Cəmil, Cəvəd**	ج
Həsib	**Həfiz, Həqq, Həkəm, Həkim, Həlim, Həmid, Həyy, Həyiyyu**	ح
Xafid (Rāfi’)	**Xaliq, Xalləq**	خ
	Dəyyən	د
Zu Bətş		ذ
Rāfi’, Raşid	**Rəbb, Rahmən, (Rahim), Razzaq, Rafiq, Raqib, (Rauf)**	ر
(Səriul Hisəb)	**Sittir, Sələm, Səmi’, Seyyid**	س
(Şəhid), (Şədidul İqab)	**(Şəkir), Şəkur**	ش
Sabur	**Saməd**	ص
Darr (Nəfi’)		ض
	Zahir	ظ
		ط
Adl	**Aziz, Azim, Afuv, Alim, Ali**	ع
	(Ğaffər), Ğafur, Ğani	غ
	Fəttəh	ف
Qādir, Qahir	**Qabid (Bəsit), Quddus, Qadir, Qarib, Qahhar, Qayyum, Qavi**	ق
Kəfil	**(Kəbir), Kərim**	ك

	Lətif	ل
Məni’, Mu’ti, Məəlik, (Məlikul Mulk), (Muhyi Mumit), Muhit, Muiz Muzil, Muğis, Muqsit, (Munim), (Muntəqim, Afuv), Movlə	**(Mumin), Mubin, (Mutəali), (Mutəkəbbir), Mucib, Məcid, Muhsin, (Musavvir), Muqəddim, Muəxxir, Məlik, Məlīk, Mənnən, Muheymin**	م
Nur		ن
		ه
(Vacid), (Vāli)	**Vahid, (Vitr), Vədud, Vəhhəb**	و

11-Cİ CƏDVƏL
MUHƏMMƏD İBN MURTƏDA ƏL-YƏMƏNİ ƏL-MƏRAFƏ İBN VƏZİRİ Σ “ƏSƏRUL HƏQQ ALƏL XALQİ” KİTABINDA ZİKR EDİR 171-172

(QURAN VƏ SÜNNƏDƏ) VARİD OLAN İSİMLƏR		**№**
İləh, Əhsənul Xaliqin, Əhkəm, Əhkəmul Həkimin, Ərhəmur Rahimin, Əsraul Həsibin, Əazam, Əaləm, Əqrab, Əqvə, Əhlut Təqva, Əhlul Məğfira	**Allah, Əhəd, Əla, Əazz, Əkbər, Əkram, Əvvəl, Əxir**	ا
Bəliğul Əmri, Bədi’	**Bəsit, Batin, Bərr, Bəsir**	ب
	Təvvəb	ت
Cəilul Leyli Səkənə, Cəmi’	**Cəbbər**	ج
Hāsib, Hāfiz, Hākim, Həsib, Həfi	**Həfiz, Həqq, Həkəm, Həkim, Həlim, Həmid, Həyy,**	ح
Xayrul Həfizin, Xayrul Həkimin, Xayrul Rahimin, Xayrul Raziqin, Xayrul Ğafirin, Xayrul Fasilin, Xayrul Məkirin, Xayrul Munzilin, Xayrul Nasirin, Xayrul Varisin	**Xaliq, Xabir, Xalləq**	خ
		د
Zu İntiqam, Zul Cələli Vəl İkram, Zu Rahmətul Vasit, Zut Tavl, Zul Arşil Azim, Zu Fadlil Azim, Zul Qavvatil Mətin, Zul		ذ

Məaric		
Rāfi', Raşid	**Raziq, Rəbb, Rahmən, Rahim, Razzaq, Raqib, Rauf**	ر
Zəri'		ز
Səri'	**Sələm, Səmi'**	س
Şəəhid, Şəhid	**Şəkir, Şəkur**	ش
Sadiq	**Saməd**	ص
		ض
	Zahir	ظ
		ط
Ālim, Aduvvul Kəfirin, Aləmul Ğuyub	**Aziz, Azim, Afuv, Alim, Ali**	ع
Ğafir, Ğalibul Alə Əmri	**Ğaffər, Ğafur, Ğani**	غ
Fətih, Fatir, Fail, Fəliqul Həbbi Vənnəvə, Fəliqul İsbəh, Fə'alə Limə Yurid	**Fəttəh**	ف
Qaim Alə Kulli Nəfsi Bimə Kəsəbə, Qādir, Qahir	**Quddus, Qadir, Qarib, Qahhar, Qavi, Qayyum**	ق
Kətib, Kəşifud Darr, Kəfi, Kəfil	**Kəbir, Kərim**	ك
	Lətif	ل
Məəlik, Məlikul Mulk, Mubtəli, Mubrim, Mutimmu Nurih, Muhit, Muxricul Həyy Minəl Meyyit, Muxricul Meyyit Minəl Həyy, Mursil, Mustəmi', Muqit, Muntəqim, Munzir, Munzil, Munşi, Musi'	**Mumin, Mubin, Mutəali, Mutəkəbbir, Mətin, Mucib, Məcid, Mustəan, Musavvir, Muqtədir, Məlik, Məlīk, Muheymin**	م
Nāsir, Ni'məl Qadir, Ni'məl Məhid, Ni'məl Movlə, Ni'məl Nəsir, Ni'məl Vəkil, Nurus Səməvəti Vəl Ard		ن
Hədi		ه
Varis, Vasiul Məğfira, Vəliyyul Muminin	**Vasi', Vədud, Vəli, Vəhhəb**	و

12-Cİ CƏDVƏL
ŞEYX İBN HƏCƏR Σ «FƏTHUL BƏRİ» KİTABINDA ZİKR EDİR 11/219

(QURAN VƏ SÜNNƏDƏ) VARİD OLAN İSİMLƏR		№
İləh	**Allah, Əvvəl, Əxir, Əhəd, Əla, Əkram,**	ا
Bədi’	**Bəri, Bətin, Bərr, Bəsir**	ب
	Təvvəb	ت
Cəmi’	**Cəbbər**	ج
Həsib, Hāfiz, Həfi	**Həfiz, Həqq, Həkəm, Həkim, Həlim, Həmid, Həyy**	ح
	Xaliq, Xalləq, Xabir	خ
Rafi’	**Rəbb, Rahmən, Rahim, Razzaq, Raqib, Rauf**	ر
	Sələm, Səmi’	س
Şəhid, Şədid	**Şəkir, Şəkur**	ش
	Saməd	ص
	Zahir	ظ
		ط
Ālim	**Aziz, Azim, Ali, Alim, Afuv**	ع
Ğafir, Ğalib	**Ğaffər, Ğani, Ğafur**	غ
Fatir	**Fəttəh**	ف
Qaim, Qādir, Qahir	**Quddus, Qadir, Qarib, Qahhar, Qayyum, Qavi**	ق
Kəfi, Kəfil	**Kəbir, Kərim**	ك
	Lətif	ل
Məlik, Muhit, Muhyi, Muqit, Muntəqim, Movlə	**Mumin, Mubin, Mutəali, Mutəkəbbir, Mətin, Məcid, Mucib, Mustəan, Musavvir, Muqtədir, Məlik, Məlīk, Muheymin**	م
Nəsir, Nur		ن
Hədi		ه
Varis, Vəkil	**Vahid, Vasi’, Vədud, Vəli, Vəhhəb**	و

13-CÜ CƏDVƏL
ŞEYX ABDURRAHMƏN İBN NƏSİR İBN SƏƏDİ Σ "TEYSİRUL KƏRUMUR RAHMƏN Fİ TƏFSİRİL KƏLƏMUL MƏNNƏN" KİTABINDA ZİKR EDİR 6/298-305

(QURAN VƏ SÜNNƏDƏ) VARİD OLAN İSİMLƏR		№
	Allah, Əhəd, Əla, Əvvəl, Əxir	ا
Bədi'us Səməvəti Vəl Ard	Bəri, Bəsit, Bətin, Bərr, Bəsir	ب
	Təvvəb	ت
Cəmi'un Nəs, Cəlil	Cəbbər, Cəvəd	ج
Həsib	Həfiz, Həqq, Həkəm, Həkim, Həlim, Həmid, Həyy	ح
	Xaliq, Xabir	خ
Zul Cələli Vəl İkram		ذ
Raşid	Rəbb, Rahmən, Rahim, Razzaq, Raqib, Rauf	ر
	Sələm, Səmi'	س
Şəhid	Şəkir, Şəkur	ش
	Saməd	ص
	Zahir	ظ
		ط
Adl	Aziz, Azim, Afuv, Alim, Ali	ع
	Ğaffər, Ğafur, Ğani	غ
Fə'alu Limə Yurid	Fəttəh	ف
	Qabid (Basit), Quddus, Qadir, Qarib, Qahhar, Qayyum, Qavi	ق
Kəfi	Kəbir, Kərim	ك
	Lətif	ل
Məəlik, Əlləzi Ləhul Mulk, Mubdi, Muid, Muhit, Mu'ti, Məni', Muğni, Muqit	Mumin, Mutəkəbbir, Mətin, Mucib, Məcid, Musavvir, Məlik, Muheymin	م
Nur		ن
Hədi		ه

Vəkil	**Vahid, Vasi’, Vədud, Vəhhəb**	و

14-CÜ CƏDVƏL
ŞEYX MUHƏMMƏD SALEH ƏL-USEYMİN Σ «QAVAİDUL MİSLU» KİTABINDA ZİKR EDİR

(QURAN VƏ SÜNNƏDƏ) VARİD OLAN İSİMLƏR		**№**
İləh	**Allah, Əhəd, Əla, Əvvəl, Əxir, Əkram**	ا
	Bəri, Bəsit, Bətin, Bərr, Bəsir	ب
	Təvvəb	ت
	Cəbbər, Cəmil, Cəvəd	ج
Hāfiz, Həsib, Həfi	**Həfiz, Həqq, Həkəm, Həkim, Həlim, Həmid, Həyy, Həyiyyu**	ح
	Xaliq, Xabir, Xalləq	خ
	Rəbb, Rahmən, Rahim, Razzaq, Rafiq, Raqib, Rauf	ر
	Subbuh, Sələm, Səmi’, Seyyid	س
Şəhid	**Şəəfi, Şəkir, Şəkur**	ش
	Saməd	ص
	Zahir	ظ
	Tayyib	ط
	Aziz, Azim, Afuv, Alim, Ali	ع
	Ğaffər, Ğafur, Ğani	غ
	Fəttəh	ف
Qādir, Qahir	**Qabid (Bəsit), Quddus, Qadir, Qarib, Qahhar, Qayyum, Qavi**	ق
	Kəbir, Kərim	ك
	Lətif	ل
Muhit, Mu’ti, Muqit, Movlə	**Mumin, Mubin, Mutəali, Mutəkəbbir, Mətin, Mucib, Məcid, Muhsin, Musavvir, Muqtədir, Muqəddim,**	م

	Muəxxir, Məlik, Məlīk, Mənnən, Muheymin	
Nəsir		ن
Varis, Vəkil	**Vahid, Vasi’, Vitr, Vədud, Vəli, Vəhhəb**	و

15-Cİ CƏDVƏL
ŞEYX SƏİD İBN ƏLİ ƏL-QAHTANİ - *Hafizahullah* – “ŞƏRH ƏSMƏUL HUSNƏ Fİ DAVAİL KİTABİ VA SUNNƏTİ” KİTABINDA ZİKR EDİR

(QURAN VƏ SÜNNƏDƏ) VARİD OLAN İSİMLƏR		**№**
İləh	**Allah, Əhəd, Əla, Əkram, Əvvəl, Əxir**	ا
Bədi’us Səməvəti	**Bəri, Bəsit, Bətin, Bərr, Bəsir**	ب
	Təvvəb	ت
Cəmi’un Nəs	**Cəbbər, Cəmil**	ج
Həsib	**Həfiz, Həqq, Həkəm, Həkim, Həlim, Həmid, Həyy, Həyiyyu**	ح
	Xaliq, Xabir, Xalləq	خ
Zul Cələli Vəl İkram		ذ
	Raziq, Rəbb, Rahmən, Rahim, Razzaq, Rafiq, Raqib, Rauf	ر
	Sittir, Sələm, Səmi’, Seyyid	س
Şəhid	**Şəəfi, Şəkir, Şəkur**	ش
	Saməd	ص
	Zahir	ظ
		ط
	Aziz, Azim, Afuv, Alim, Ali	ع
	Ğaffər, Ğafur, Ğani	غ
	Fəttəh	ف
Qahir, Qādir	**Qabid (Bəsit), Quddus, Qadir, Qarib, Qahhar, Qayyum, Qavi**	ق
Kəfi	**Kəbir, Kərim**	ك

	Lətif	ل
Məəlikul Mulk, Muhit, Mu'ti, Muqit, Movlə,	**Mumin, Mubin, Mutəali, Mutəkəbbir, Mətin, Mucib, Məcid, Musavvir, Muqtədir, Muqəddim, Muəxxir, Məlik, Məlīk, Mənnən, Muheymin**	م
Nəsir, Nurus Səməvəti Vəl Ard		ن
Hədi		ه
Vəkil	**Vahid, Vasi', Vədud, Vəli, Vəhhəb**	و

16-CI CƏDVƏL
ŞEYX MUHƏMMƏD İBN HƏMİD Σ "MƏNHƏCİ ƏSMƏİ Fİ ŞƏRH ƏSMƏIİLLƏHİL HUSNƏ" KİTABINDA ZİKR EDİR

(QURAN VƏ SÜNNƏDƏ) VARİD OLAN İSİMLƏR		**№**
	Allah, Əhəd, Əla, Əkram, Əvvəl, Əxir	ا
Bədi'	**Bəri, Bətin, Bərr, Bəsir**	ب
	Təvvəb	ت
	Cəbbər	ج
Hāsib, Hāfiz, Hākim, Həsib	**Həfiz, Həqq, Həkəm, Həkim, Həlim, Həmid, Həyy**	ح
	Xaliq, Xabir, Xalləq	خ
Zul Cələli Vəl İkram, Zut Tavl, Zul Fadl, Zul Məaric		ذ
	Raziq, Rəbb, Rahmən, Rahim, Razzaq, Raqib, Rauf	ر
	Sələm, Səmi'	س
Şəhid	**Şəkir, Şəkur**	ش
	Saməd	ص
	Zahir	ظ
		ط
Ālim, Alləm	**Aziz, Azim, Alim, Ali**	ع
Ğafir, Ğalib	**Ğaffər, Ğafur, Ğani**	غ
Fatir	**Fəttəh**	ف
Qādir, Qahir	**Quddus, Qadir, Qarib,**	ق

	Qahhar, Qavi, Qayyum	
Kəfi, Kəfil	**Kəbir, Kərim**	ك
	Lətif	ل
Məəlik, Muhit, Muqit, Movlə	**Mumin, Mubin, Mutəali, Mutəkəbbir, Mətin, Məcid, Mustəan, Musavvir, Muqtədir, Məlik, Məlīk, Muheymin**	م
Nāsir, Nəsir, Nur		ن
Hədi		ه
Vəris, Vəkil	**Vahid, Vasi', Vədud, Vəli, Vəhhəb**	و

17-Cİ CƏDVƏL
ƏHMƏD İBN ŞƏRBASİ Σ "MƏVSUATU LƏHUL ƏSMƏUL HUSNƏ" KİTABINDA ZİKR EDİR

(QURAN VƏ SÜNNƏDƏ) VARİD OLAN İSİMLƏR		**№**
İləh, Əbədə, Əxazə, Əhsənul Xaliqin, Əhkəmul Həkimin, Ərhamur Rahimin, Əsraul Həsibin, İləhin Nəs, Əhlut Təqva, Əhlul Məğfira	**Allah, Əhəd, Əla, Əkram, Əvvəl, Əxir**	ا
Bədi, Bətş, Bəis, Bəqi, Bəni, Bədi', Burhən	**Bəri, Bəsit, Batin, Bərr, Bəsir**	ب
Təəmu	**Təvvəb**	ت
Cəəilu, Cəmi', Cəmi'un Nəs, Cəlil	**Cəbbər, Cəmil**	ج
Hāfiz, Hāsib, Hākim, Həsib, Həfi, Hənnən	**Həfiz, Həqq, Həkəm, Həkim, Həlim, Həmid, Həyy**	ح
Xātim, Xafid, Xaliqul İnsən, Xayrul Həfizin, Xayrul Raziqin, Xayrul Fasilin, Xayrul Məkirin, Xayrul Nāsirin	**Xaliq, Xabir**	خ
Dəim	**Dəyyən**	د
Zu İntiqam, Zul Cələli Vəl İkram, Zur Rahmət, Zut Tavl,		ذ

Zul Arş, Zul İqab, Zul Fadl, Zul Qavvatul Mətin, Zul Məaric, Zul Məğfira, Əlləzi Alləmə Bil Qaləm		
Rāşid, Rāfi', Raziq Bi Ğeyri Hisəb, Radı, Rāfius Səmə, Rabbul Beyt, Rabbul Şəari, Rabbul Aləmin, Rabbul İzzə, Rabbul Məşəriq, Rabbul Məğarib, Rabbul Məşriq, Rabbul Məğrib, Rabbul Məşriqinə Və Rabbul Məğribinə, Rabbun Nəs, Raşid, Rafiul Dəracət	**Rəbb, Rahmən, Rahim, Razzaq, Raqib, Rauf**	ر
Səqi, Səəmi', Səttər, Səriul Hisəb, Səmi'ud Dua	**Səmi', Sələm**	س
Şərihus Sudur, Şəri', Şədid, Şədidul Bəs, Şədidul İqab, Şəhid	**Şəəfi, Şəkur**	ش
Sahibul Əmr, Sahibul Bələ, Sahibul Sırat, Sahibul Keydil Mətin, Sahibul Vəadil Həqq, Sadiq, Sadiqul Vəad, Sani', Sabur, Sufuh	**Saməd**	ص
Dar, Nəfi'		ض
	Zahir	ظ
Tābi', Tabib		ط
Ālim, Alimul Ğaybi Vəş Şəhədə, Adl, Alimul Bizətis Sudur	**Aziz, Azim, Afuv, Ali, Alim**	ع
Ğafiruz Zunub, Ğalib, Ğalibu Alə Əmr	**Ğaffər, Ğafur, Ğani**	غ
Fətih, Fətirəs Səməvəti Vəl Ard, Fə'alu Limə Yurid, Fə'alu Limə Yəşə, Fəliqul İsbəh, Fəliqul Həbbi Vənnəvə	**Fəttəh**	ف
Qaim, Qabilu Təvbə, Qadir, Qaziful Bil Həqq, Qadi, Qadim	**Qabid (Bəsit), Quddus, Qarib, Qahhar, Qavi, Qayyum**	ق

Kəfi, Kəşifus Sadr, Kəfil	**Kəbir, Kərim**	ك
	Lətif	ل
Məəcid, Məhi Batil, Məricul Bəhreyn, Məlikul Mulk, Məəliki Yəvmid Din, Məni', Muəyyid, Mu'ti Hikmə, Muəllif, Mubdi Muid, Mubtəli Batil, Mutimmu Nurih, Mutəqabbil, Mutuffi Ənfusi, Musəbbitu, Muctəbi, Muciru, Muhibbu, Muhsi, Muhərrim, Muhill, Muhiqqul Həqqu Bi Kəlimətihi, Muhit, Muhyi, Mumit, Muxtər, Muxricus Səmərat, Muxzil Kəfirin, Mudəvil, Mudəbbir, Mudrikul Əbsar, Mudəmdimu, Mursilur Riyəh, Murid, Mustəcib, Mustəqim, Mustəvi Alə Arş, Musəxxirul Fulk, Musarriful Əyət, Mustafi, Mustanə', Muslih, Mudil, Mudaif, Muttali', Mutim, Mutahhir, Muzhir, Məabud, Muizzu, Muzil, Mu'ti, Muallimul Quran, Muğni, Muğis, Mufti, Mufassilul Əyə, Muqsit, Muqit, Mukrim, Məlikin Nəs, Mumtəhin, Mumidd, Mumsikul Mətar, Mumli, Mumhil, Muntəqim, Munəzzilus Səkinə, Munəbbi, Munci, Munşius Səhəb, Munzil, Munəzzilul Kitəb, Muhin, Mucid, Muhi, Musı, Muzı', Movlə, Muhinu Keydil Kəfirin, Muyəssiru	**Mumin, Mubin, Mutəali, Mutəkəbbir, Mətin, Mucib, Məcid, Mustəan, Musavvir, Muqtədir, Muqəddim, Muəxxir, Məlik, Mənnən, Muheymin**	م
Nāsix, Nāsir Abduhu, Nāzir, Nəfi', Nəsir, Nur		ن

Hədi, Həzimul Əhzəb, Huvə		ه
Vadiul Mizən, Vaqi, Vəkil, Valiyyul Muminin, Vāli,	**Vahid, Vitr, Vədud, Vəli, Vəhhəb**	و

18-Cİ CƏDVƏL
NURUL HƏSƏN XAN İBN MUHƏMMƏD SIDDIQ HƏSƏN XAN Σ "CƏVƏİZU VƏ SALƏTU MİN CƏMİ ƏSMƏİ VƏ SIFƏTİ" KİTABINDA ZİKR EDİR

(QURAN VƏ SÜNNƏDƏ) VARİD OLAN İSİMLƏR		**№**
	Allah, Əhəd, Əkram, Əvvəl	ا
Bəis, Bəqi, Bədi'	**Bəri, Bəsit, Batin, Bərr, Bəsir**	ب
	Təvvəb	ت
Cəmi', Cəlil	**Cəbbər, Cəmil, Cəvəd**	ج
Həəfiz, Həsib, Hənnən	**Həfiz, Həqq, Həkim, Həlim, Həmid, Həyy, Həyiyyu**	ح
Xafid	**Xaliq, Xabir, Xalləq**	خ
	Dəyyən	د
Zəri, Zu İntiqam, Zul Cələli Vəl İkram, Zut Tavl, Zul Arş, Zul Fadl, Zul Məaric		ذ
Rāfi', Raşid, Rafi'	**Raziq, Rəbb, Rahmən, Rahim, Razzaq, Raqib, Rauf**	ر
Səriul Hisəb	**Subbuh, Sələm, Səmi', Seyyid**	س
Şəhid	**Şəəfi, Şəkir, Şəkur**	ش
Sadiq, Sani', Sabur	**Saməd**	ص
Dar (Nəfi')		ض
	Zahir	ظ
Talib, Tabib		ط
Ālim, Adl, Alləm	**Aziz, Azim, Afuv, Ali, Alim**	ع
Ğafir, Ğalib, Ğıyəs	**Ğaffər, Ğafur, Ğani**	غ
Fatir, Fəliqul Həbbi Vənnəvə, Fərd, Fəal, Fəliqul İsbəh,	**Fəttəh**	ف
Qādir, Qadı, Qahir, Qadim	**Qabid (Bəsit), Quddus,**	ق

	Qadir, Qarib, Qahhar, Qavi, Qayyum	
Kəşif, Kəfi, Kəfil	**Kəbir, Kərim**	ك
	Lətif	ل
Mubdi, Muid, Muhsi, Muhit, Muhyi Mumit, Mudəbbir, Muizzu Muzil, Mu'ti Məni', Muğni, Muqsit, Muqit, Movlə	**Mumin, Mubin, Mutəali, Mutəkəbbir, Mətin, Mucib, Məcid, Musavvir, Muqtədir, Muqəddim, Muəxxir, Məlik, Məlīk, Mənnən, Muheymin**	م
Nāsir, Nəfi', Nəsir, Nur		ن
		ه
Vacid, Varis, Vāli, Vafi, Vəkil	**Vahid, Vasi', Vitr, Vədud, Vəli, Vəhhəb**	و

19-CU CƏDVƏL
MUHƏMMƏD İBN XƏLİFƏTİ ƏT-TƏMİMİ – *Hafizahullah* - "MUTƏQİD ƏHLİ SÜNNƏ VƏL CƏMAAT ƏSMƏILLƏHİ VƏL HUSNƏ" KİTABINDA ZİKR EDİR

(QURAN VƏ SÜNNƏDƏ) İŞTİQAQ VƏ İZAFƏDƏN ALINMIŞ İSİMLƏR	(QURAN VƏ SÜNNƏDƏ) VARİD OLAN İSİMLƏR	№
İləh, Əhsənul Xaliqin, Əhkəmul Həkimin, Ərhəmur Rahimin, Əsraul Həsibin, Əhlut Təqva, Əhlul Məğfira, Əlimul Əxiz, İləhin Nəs	**Allah, Əhəd, Əazz, Əla, Əkram, Əvvəl, Əxir**	ا
(Bəqi), Bədi', Bəliğu Əmri, Bədi'us Səməvəti Vəl Ard	**Bəri, Bəsit, Batin, Bərr, Bəsir**	ب
	Təvvəb	ت
Cəmi', Cəlil, Cəaləl Leylə Səkənə, Cəmi'un Nəs	**Cəbbər, Cəmil, Cəvəd**	ج
Həfi, Həsib, Hāfiz, Həfiz	**Həqq, Həkəm, Həkim, Həlim, Həmid, Həyy, Həyiyyu**	ح
Xayrul Fətihin, Xayrul Həfizin, Xaliqul İnsən, Xayrul Həkimin, Xayrur Rahimin,	**Xabir, Xaliq, Xalləq**	خ

Xayrur Raziqin, Xayrul Ğafirin, Xayrul Fəsilin, Xayrul Məkirin, Xayrul Munzilin, Xayrun Nəsirin, Xayrul Varisin		
	Dəim, Dəyyən	د
Zul Bətş, Zu İntiqam, Zul Cələli Vəl İkram, Zur Rahmətil Vasia, Zut Tavl, Zul Arş, Zul Fadl, Zul Quvvə, Zul Məaric, Zul İqab, Zul Məğfira		ذ
Rāfi', Rafi', Raziqu Bi Ğeyri Hisəb, Rāfius Səmə, Rabbul Beyti, Rabbuş Şi'ra, Rabbul İzzət, Rabbul Məşriqi Vəl Məğrib, Rabbul Məşəəriqi Və Rabbul Məğəəribi, Rabbul Məşriqeyni Və Rabbul Məğribeyn, Rabbun Nəs, Rabbul Aləmin, Rafiud Dəracət	**Raziq, Rauf, Rəbb, Rahmən, Rahim, Razzaq, Rafiq, Raqib,**	ر
Səttər, Sətir, Səriul İqab, Səriul Hisəb, Səmi'ud Dua	**Subbuh, Sittir, Sələm, Səmi', Seyyid**	س
Şədid, Şəhid, Şədidul Bətş, Şədidul İqab, Şərihul Sudur, Şədidul Bə's, Şədidul Mihəl	**Şəkir, Şəkur, Şəəfi**	ش
Sadiq, Sahibul Əmr, Sahibul Bələ', Sahibus Sırat, Sahibul Keydi Mətin, Sahibul Və'dil Haqq, Sadiqul Və'd	**Saməd**	ص
Darr (Nəfi')		ض
	Zahir	ظ
	Tayyib	ط
Adl, Ālim, Alləm, Alimul Ğaybi Vəş Şəhədə, Alimul Bizətis Sudur, Alləmul Ğuyub, Aduvvu Kəfirin	**Aziz, Azim, Afuv, Ali, Alim**	ع
Ğafir, Ğalib, Ğafiruz Zənbi, Ğalibu Alə Əmri	**Ğaffər, Ğafur, Ğani**	غ

Fatir, Fəliqul İsbəh, Fəliqul Həbbi Vənnəvə, Fə'alu Limə Yurid, Fatiras Səməvəti Vəl Ard, Fə'alu Limə Yəşə	**Fəttəh**	ف
Qahir, Qādir, Qaimu Alə Kulli Nəfsin Bimə Kəsəbət, Qabilut Tovba, Qazifu Bil Həqq	**Qabid (Bəsit), Quddus, Qadir, Qarib, Qahhar, Qavi, Qayyum**	ق
Kəfi, Kəfil, Kəşifud Durr	**Kəbir, Kərim**	ك
	Lətif	ل
Məəlik, Muhsən, Muhit, Muqit, Movlə, Məəlikul Mulk, Məəliki Yəvmid Din, Mutimmu Nurih, Muxricul Həyy Minəl Meyyit, Muxricul Meyyit Minəl Həyy, Məlikin Nəs, Məhiy Batil, Məricul Bəhreyn, Mutiy Hikmətə, Mubtilul Bətl, Mutuffi Ənfusə, Muhiqqul Həqqi Bi Kəlimətih, Muxricul Səmərat, Mudrikul Əbsar, Mursilul Riyəh, Mustəvi Alə Arş, Musəxxirul Fulk, Musarriful Əyət, Muallimul Quran, Mufassilul Əyət, Muməsikul Məkr, Munəzzilus Səkinə, Munşius Səhəb, Munəzzilul Kitəb, Muhinu Keydil Kəfirin, Muxziy Kəfirin, Musarriful Qulub, Muqallibul Qulub, Musəbbitul Qulub, Muhyi Mumit, Muizzu Muzil, Mu'ti Məni', Mubdi Muid, Muhillu Muhərrim, Muntəqim Afuv	**Mumin, Mubin, Mutəali, Mutəkəbbir, Mətin, Məcid, Mucib, Muhsin, Mustəan, Məsır, Musavvir, Muqtədir, Muqəddim, Muəxxir, Məlik, Məlīk, Mənnən, Muheymin**	م
Nasir, Nur, Ni'məl Qadir, Ni'məl Məhid, Ni'məl Movlə, Ni'məl Nasir, Ni'məl Vəkil, Nurus Səməvəti Vəl Ard, Nəsiru Abdi, Nəfi'		ن

Hədi, Həzimul Əhzəb		**ه**
Varis, Vəkil, Vadiul Mizən, Vasiul Məğfira, Vəliyyul Mu'minin	**Vahid, Vasi', Vitr, Vədud, Vəli, Vəhhəb**	**و**

YUXARIDA GÖSTƏRİLƏN CƏDVƏLLƏRƏ ƏSASLANARAQ ALİMLƏRİN QURAN VƏ SÜNNƏDƏ İSİM OLARAQ GÖRDÜKLƏRİ ALLAHIN İSİMLƏRİ

ALLAH

Allah – İsmi Uca Allahın digər bütün İsimlərini əhatə edər. Əsməul Husnə olaraq bilinən bütün İsim və Sifətlər bu ada dayanırlar. Buna görə də Rahman, Rəhim, Əziz, Ğaffar Allahın adlarındandır deyilir. Lakin Allah, Rəhmanın adlarındandır deyilməz. Bu İsim Qurani Kərimdə **2697** dəfə keçməkdədir. ***«O, özündən başqa heç bir ilah olmayan, gizlini də, aşkarı da bilən Allahdır. O, Rahməndir, Rəhimdir. O, özündən başqa heç bir ilah olmayan Məlikdir*** *(mütləq sahibdir),* ***Quddusdur*** *(nöqsanlıqdan münəzzəhdir),* ***Səlamdır*** *(zat və sifətlərində, fellərində hər cür qüsur və əskiklikdən uzaqdır), Mumindir (öz bəndələrini şərdən qoruyan, əmin edəndir),* ***Muheymindir*** *(hamilik edən, qoruyandır),* ***Əzizdir*** *(hər şey hökmünə məhkum olan, güclü, qüvvətlidir),* ***Cəbbardır*** *(hökmünə məcbur edəndir),* ***Mutəkəbbirdir*** *(təkəbbürlük haqqına tək sahib olandır).* ***Allah müşriklərin ona qoşduğu bütlərdən uzaqdır. O, Allahdır ki, Xaliqdir*** *(hər şeyi yaradandır),* ***Bəridir*** *(yoxdan var edəndir),* ***Musavvirdir*** *(yaratdıqlarına istədiyi kimi surət verəndir),* ***O, Əzizdir, Həlimdir*** *(yenilməz qüvvət və hikmət sahibidir)***»**. *(əl-Həşr 22-24).*

Kəlimələrin ən açıq olanı Allah kəliməsidir. Lakin dilçilər bu mövzu ilə böyük bir ixtilafa düşmüşdülər. ***Allah*** **–** İsmi hansısa bir kəlimədən törənmişdir? Yoxsa heç bir kəlimədən törənməmişdir? Əgər törənmişsə o, zaman ***Ə-Lə-Hə*** kəliməsindənmi, ***Və-Lə-Hə*** kəliməsindənmi, ***Lə-Hə*** kəliməsindənmi törənmişdir. Bütün insanlar aləmlərin Rəbbinin və göyləri, yeri yaradanın İsmi olduğunu bilirlər. Ən doğru rəy isə Allah isminin ***Əl-Iləh*** kəliməsindən törəndiyidir[31].

İLƏH

əl-İləh **–** İləh, tanrı, məbud deməkdir. ***«Sizin ilahınız*** *(İLƏH)* ***tək olan Allahdır. Ondan başqa ilah yoxdur».*** *(əl-Bəqərə 163).* ***"Ey kitab***

[31] İbn Qeyyim «Savaikul Mursələ» s. 92, «Bədaiul Fəvaid» 2/249, Kitabu Sibaveyh 1/309.

əhli! Öz dininizdə həddi aşmayın! Allah barəsində yalnız haqqı deyin. Həqiqətən, Məryəm oğlu İsa əl-Məsih ancaq Allahın peyğəmbəri, *(Cəbrail vasitəsilə)* ***Məryəmə çatdırdığı bir söz və Onun tərəfindən olan bir ruhdur. Allaha və peyğəmbərlərinə iman gətirin.*** *(Allah barəsində)* ***"üçdür" deməyin.*** *(Belə sözlərə)* ***son qoyun ki,*** *(bu)* ***sizin üçün daha yaxşı olar. Həqiqətən, Allah tək bir tanrıdır*** *(İLƏH).* ***Övladı olmaqdan*** *(bu bəşəri xüsusiyyətdən)* ***kənardır. Göylərdə və yerdə nə varsa,*** *(hamısı)* ***Onundur. Allahın*** *(sizə)* ***vəkil olması bəs edər!".*** *(ən-Nisə 171).*

Təbərakə – kəliməsi bərəkət kökündən ***Təfəalə*** – vəznində bir kəlimə olub, bərəkət, çoxluq, genişlik, bolluq və ucalar ucası deməkdir. Qurani Kərimdə bu sifət **9** yerdə keçməkdədir. ***«Aləmlərin Rəbbi olan Allah ucalar ucasıdır».*** *(əl-Əraf 54).* ***«Mütləq hökmüranlıq əlində olan Allah ucalar ucasıdır».*** *(əl-Mulk 1).* Həmçinin bu kəlimə ***Təazəmə*** – əzəmətli, ***Taharət*** – təmizlik mənalarını da verdiyini söyləmişlər.

ƏLA

əl-Əla – Ən uca, ülvi mənasındadır. Allah hər üstün və yüksək məqamın üstündədir. ***«Ən uca*** *(ƏLA)* ***olan Rəbbinin adını pak və müqəddəs tutub şəninə təriflər də!».*** *(əl-Əla 1).*

ƏHƏD

əl-Əhəd – əl-Vahidul-Əhəd – Bir və tək olan. Zatında, sifətlərində və bilgisində Allaha oxşar bir varlıq yoxdur. ***«De ki: «O, Allah birdir*** *(ƏHƏD)****».*** *(əl-İxlas 1).* Peyğəmbər 3 bir nəfərin belə dediyini eşitdikdə: "***Allahummə Inniy Əs'əlukə Yə Allahu Bi Ənnəkəl-Vahidul-Əhədus-Saməd Əlləzi Ləm Yəlid Və Ləm Yuləd Və Ləm Yəkun Ləhu Kufuvən Əhəd, Ən Təğfirə Liy Zunubiy, Innəkə Əntəl-Ğafurur-Rahim*** - Allahım, Sənə yalvarıram! Ey Allah, Sən ki, doğmayan, doğulmayan və heç bir tayı-bərabəri olmayan Təksən, Möhtac deyilsən. Günahlarımı mənə bağışla! Şübhəsiz ki, Sən Bağışlayansan, Rəhmlisən" buyurdu: Artıq Allaha elə bir İsmi ilə dua edildi ki, əgər onunla dua edilərsə cavab verilər, istənilərsə əta olunar"[32]. O, sonu olmayan bütün bilgilərə sahibdir. Əzəldən yalnız Allah vardır. Başqa heç bir şey yoxdu. Sadəcə Allah vardı. Onunla birlikdə başqa heç bir şey yoxdur. Bütün varlıqları idarə edən və işlərini düzüb-qoşan yalnız odur. Dilədiyi bütün şeyləri etməyə qadirdir. Bütün varlıqları var edən və varlıqlarını davam etdirən Odur. Bütün varlıqların varlığ Ona bağlıdır. Onun hökmü bütün varlıqlar üzərində keçərlidir. Əmr etmək və qadağan etmək yalnız Ona aiddir. Allah dilədiyi

[32] Səhih Əbu Davud 1341, Səhih İbn Məcə 3111.

quluna mükafat, dilədiyinə də cəza verir. Yaxşılıq edənləri mükafatlandırır, pislik edənləri isə cəzalandırır. Allah cəza üçün pisliklər, mükafat üçün isə yaxşılıqları bir səbəb olaraq təqdir etmişdir. Onun bu təqdiri qullarının bilməyəcəyi bir hikmətə dayanır. Məs: ***Ruzi*** – iki cürdür. Bədənin qidalandığı ruzi və qəlbin, ruhun qidası olan ruzi. Hər ikisi də Allahın əlindədir. ***«Allah istədiyinin ruzisini bol edər, istədiyinin ruzisini isə qıt» - Hikmət –*** Allah filankəsin ruzisini bol etməsəydi, onun azmasına səbəb olardı. Allahın hikməti onu tələb edir ki, onun ruzisi az olsun. Allah kiminsə ruzisini çox edir. Əgər az olsaydı onun Allahdan uzaqlaşmasına, Allaha qarşı qəzəblənməsinə və həmçinin də mürtəd olmasına səbəb olardı. Buna görə də Allah bilir hansı quluna varlıq xeyirdir, yoxsa kasıblıq. Bəzən də Allah quluna kasıblıq verir, ruzisini qıt edir varlı olduqdan sonra. Çünki varlı olduğu zaman azğınlıq edirdi. Bəzən də kasıb olduğu zaman düz yoldan çıxır. Nə zaman ki, ona ruzi verilir yenə də düz yola yönəlir. ***«Yer üzündə yaşayan elə bir canlı yoxdur ki, Allah onun ruzisini verməsin».*** *(Hud 6).* Buna görə də Allahın o, yazdığı iş (Qəza və Qədəri) bizim gözümüzdə pis görsənsə də onda böyük bir hikmət vardır. Lakin biz onu bilmirik.

Qulun Allahın bir olduğunu, mütləq və tək yaradıcı olduğunu, dilədiyi hər şeyi etməyə qadir olduğunu, təqdir etdiyi hər şeyin zamanı gəldikdə gerçəkləşdirdiyini müşahidə etməsi, onu daima Allaha sığınmaya, himayəsinə girməyə və ehtiyaclarını Ona yönəltməyə sövq edər. Həyat, ölüm, diriliş, fayda və zərər kimi şeylərdə heç bir gücə sahib olmadığını, Allahın qapısında yoxsul, aciz və miskin bir qul olduğunu bilər. Ona daha da qəlbən və səmimiyyətlə qulluq etməyə çalışar.

ƏVVƏL – ƏXİR – ZAHİR - BATİN

əl-Əvvəl – əl-Əxir – əz-Zahir – əl-Batin - «O, Əvvəldir, Axırdır, Zahirdir, Batindir». *(əl-Hədid 3).* Əbu Hureyrə K rəvayət edir ki, Peyğəmbər 3 yatağına girdikdə buyurardı: «Yeddi səmanın Rəbbi, yerin Rəbbi, hər şeyin Rəbbi, toxumu və çərdəyi yaran, Tövratı, İncili və Quranı endirən Allahım! Mən sənin alnından yaxaladığın hər şeyin şərrindən sənə sığınıram. Sən ***Əvvəlsən***, səndən əvvəl heç bir şey yoxdur. Sən ***Axırsan***, səndən sonra heç bir şey yoxdur. Sən ***Zahirsən***, sənin üstündə heç bir şey yoxdur. Sən ***Batinsən***, səndən o, tərəfə heç bir şey yoxdur. Mənim borcumu ödə və fəqirlikdən məni qurtar»[33]. Həlimi Σ deyir ki: «Əvvəl, öncəsi olmayandır, Axır isə sonrası olmayandır. Çünki öncə və sonra sonu ifadə edər. Öncə varlığın başlanğıcdan öncəki sonu, sonra isə

[33] Müslim, Əbu Davud, Tirmizi.

başlanğıcdan sonrakı sonu ifadə edər. Əgər varlığın başlanğıcı və sonu olmazsa, öncəsi və sonrası da olmaz. Allah öncəsi və sonrası olmayan tək varlıqdır. Digər bütün valılıqların öncəsi və sonrası vardır»[34]. Allahın Əvvəl olması Onun hər şeydən öncə var olduğunu, Axır olması isə hər şeydən sonra Onun var olacağını və varlığının davam edəcəyini ifadə edər. Zahir hər şeyin üstündə uca olması, Batin isə hər şeyin içində və hər şeyə əslindən də yaxın olmasıdır. Onun Zahir və üstün olmasını heç bir yer və göy gizləyə bilməz. Zahir olması Batini görməsinə mane olmaz. Çünki batində Onun üçün Zahir kimidir. Onun üçün görünməyən görünən, uzaq olan isə yaxın kimidir. Müsəlman bu İsimləri bilməklə keçici varlılıqlara bağlanmaz. Çünki keçici varlılıqlara bağlanmaq yoxluğa bağlanmaqdır. Halbuki Axır olan Allaha bağlanmaq kəsinliklə yox olmayacaq və əbədiyyən var olana bağlanmaqdır. Heç bir şey yox ikən Onun var olduğu kimi hər şey yox olduqdan sonra da Onun var olacağını bilir, daha da səmimiyyətlə Ona ibadət etməyə çalışar. Ondan başqa heç bir şeyə bel bağlamaz. Daima Ona möhtac olduğunu unutmaz. Hər şeyin Ondan başladığına və Ona da dönəcəyini xatırından çıxarmaz. O, hər şeyin əvvəli və sonudur. Allahın Batin ismini bilən kimsə Allahın hər şeydən daha çox, hətta canından da ona daha yaxın olduğunu anlayar. Zahir ismi bilməklə insanın qəlbi tək bir ilaha yönələr və ona ibadət edər.

ƏAZZ

əl-Əazz **–** Abdullah (Səfa və Mərva) Vadisində səyy etdiyi zaman dedi: “Rabbiğfirli Vərhəm, İnnəkə Əntəl Əazzul Əkram”[35].

BƏRİ

əl-Bəri **–** varlıqları yoxluqdan varlığa çıxaran deməkdir. Qurtubi Σ deyir ki: «***Bəri*** **–** yoxdan var edən, ortaya çıxaran deməkdir». ***«O,*** *(hər şeyi)* ***yaradan, yoxdan var edən*** *(BƏRİ)* ***və*** *(hər şeyə)* ***surət verən Allahdır».*** *(əl-Həşr 24).* Buna görə də Bəri ***Bə-Rə-Ə*** kökündən gələn ***Bəriyyə*** varlıqlar, yaradılanlar mənasında işlədilir. O, halda Allah Bəri yaradandır. Çünki O. Bütün bədənləri, cisimləri yoxluqdan varlığa çıxarmışdır. Həlimi Σ deyir ki: «O, suyu, atəşi, torpağı və havanı yoxdan yaratdı. Daha sonra isə bu maddələrin qarışığından digər məxluqları yaratdı. ***«Mən palçıqdan bir insan yaradacağam».*** *(Sad 71).* ***«Sizi torpaqdan yaratması… Onun qüdrət əlamətlərindəndir».*** *(ər-Rum 20).* ***«Hər bir canlını sudan yaratdığımızı bilmirlərmi?».*** *(əl-Ənbiya 30).*

[34] Beyhəqi «Əsmə vəs Sifət» s. 10.
[35] İbn Əbi Şeybə “Musənnəf” 4/69-70.

«İnsanı saxsı kimi quru palçıqdan O, yaratdı. *(Cinlərin əcdadı)* ***Cannı da tüstüsüz*** *(təmiz)* ***oddan O, xəlq etdi».*** *(ər-Rahmən 14,15).*

BƏRR

əl-Bərr **–** Yaxşılıq edən, mütləq yaxşılıq sahibi, hər gözəlliyi və yaxşılığı özündə əks etdirən Uca Allahdır. Ona üsyan edilməsinə baxmayaraq yaxşılıq etməkdən vaz keçməyən və yaxşılığı kəsməyəndir. İbadət edənlərə bol-bol savab verəndir. ***«Biz bundan əvvəl Ona dünyada ibadət edirdik. Şübhəsiz ki, O yaxşılığı bol*** *(BƏRR)*, ***rəhm edəndir».*** *(ət-Tur 28).* Pislik edənə yaxşılıq edən, haqsızlıq edəni bağışlayan, tövbə edənin tövbəsini qəbul edəndir. Həlimi Σ deyir ki: «***Bərr*** **–** qullarına yumşaq davranan, onlara asanlıq diləyən, çətinlik istəməyən, bir çox günahlarını cəzalandırmadan bağışlayan, onları bütün etdiklərindən sorğuya çəkməyən, bir yaxşılığı on qat mükafatlandıran, buna qarşı pisliyi sadəcə bir misli ilə cəzalandıran, niyyət etdikləri pisliyi etmədikcə bu niyyətlərinə görə onlara pislik yazmayandır. Allah qullarına qarşı son dərəcə mərhəmətli, yumşaq və şəfqətlidir. Dualarını qəbul edər, şükrlərinə nemət verərək qarşılıq verəndir. ***«Məgər Allahın göylərdə və yerdə olanları sizə ram etdiyini və aşkar, gizli nemətlərini sizə bolluca ehsan etdiyini görmürsünüzmü?».*** *(Loğman 20).* Bu isim qullar üçün də işlədilə bilər. ***«O, həmçinin məni anama qarşı olduqca itaətkar və nəvazişkar*** *(BƏRRAN)* ***etdi».*** *(Məryəm 32).* ***«Yəhya ata-anasına qarşı da olduqca itaətkar və nəvazişkar*** *(BƏRRAN)* ***idi».*** *(Məryəm 14).*

BƏSİR

əl-Bəsir – görən olmasının mənası isə hər nə qədər incə və hiss edilməz kimi görünürsə və ya uzaq olursa olsun hər bir şeyi gözəl bir şəkildə idrak edən (görən) deməkdir. ***Bəsir*** – həmçinin də elmə, bilməyə də dəlalət edir. Allah qəlbdəki fısıltıları, beyindəki hisləri, fikirdəki gizlilikləri görür və bilir. ***«Həqiqətən Allah eşidən və görəndir».*** *(əl-Mucadələ 1)*. Bu aləmdə olan ən kiçik parçaları, ən cüzi qarışqanı da belə, orqanlarını, ətini, qanını, beynini və damarlarını da görəndir. Yeddi qat göyün üzərində olanı gördüyü kimi, yeddi qat yerin altında olanı da görür. Allah yer və göylərin hər yerində görüləbiləcək hər şeyi Bəsir sifəti ilə onları görməktədir. Onun üçün görülməyən bir şey yoxdur. Heç bir şey Ondan gizli deyildir. O, görünəni və görünməyəni, hazır olanı və olmayanı görəndir. Hətta gözlərin hərəkətlərini, qəlb atışlarını və ağıla gələn düşüncələri dahi bilən və görəndir. ***«****(Allah)* ***gözlərin xainliklərini və kökslərin saxlamaqda olduqlarını biləndir».*** *(əl-Mumin 19).* İbn Qeyyim Σ deyir ki: «Bəsir və Bəsirət arasında fərq olduğunu söyləyir.

Bəsir yuxarıda söylədiyimiz kimi. Bəsirəti isə belə açıqlayır: «Bəsirət, Allahın qəlbə atdığı bir nurdur. Qəlbinə belə bir nur atılan kimsə, Peyğəmbərlərin xəbər verdiyi həqiqətləri görür. Belə ki, bunları sanki gözü ilə görməkdədir. Beləcə Peyğəmbərlərin dəvət etdiyi şeylərdən ən üstün dərəcədə faydalanır. Bu Bəsirətin dərəcələri vardır. Bunların hamısını əldə edən kimsənin Bəsirəti kamilliyə çatar. 1. İsim və Sifətlərdə Bəsirət. 2. Əmir və Qadağalarda Bəsirət. 3. Savab və Cəzada Bəsirət. Əbu Hureyrə K rəvayət edir ki, Rəsulullah 3 buyurdu: «Şübhə yox ki, Allah haqqı ilə eşidən və haqqı ilə görəndir ayəsini oxuduqdan sonra baş barmağını qulağının, şəhadət barmağını isə gözünün üstünə qoydu»[36].

BƏQİ

əl-Bəqi* – *«Cəlal və Kərəm sahibi olan Rəbbinin üzü Bəqi qalacaqdır». *(ər-Rahmən 27).* ***«Allah daha xeyirli və daha Bəqidir».*** *(Ta ha 73).* Allahın əvvəli olmadan var olan bir varlıq olduğuna görə varlığının son olması və yox olması mümkün olmamalıdır. O, varlığının başlanğıcı və sonu olmayan tək varlıqdır. Allahın Bəqi olması əsla ölməyən həyat sahibi. Əbədi varlıq olması deməkdir. Bütün varlılıqlar yox olacaqdır, sadəccə onun varlığı davam edəcəkdir[37].

BƏDİ'

əl-Bədi'- «Göyləri və yeri icad edən *(BƏDİ yoxdan yaradan)* ***Odur».*** *(əl-Bəqərə 117).* ***«O, göyləri və yeri*** *(BƏDİ yoxdan)* ***var edəndir».*** *(əl-Ənam 101).* Peyğəmbər 3 buyurdu: «Ey Allahım! Həmd yalnız Sənədir. Səndən başqa İlah yoxdur. Sən verdiyin nemətləri başa qalxmazsan. Göyləri və yeri heç bir bənzəri olmadan yaradan Sənsən. Sən ucasan və ikram sahibisən. Səndən Cənnəti istəyir və Cəhənnəmdən Sənə sığınırıq»[38]. Ənəs İbn Məlik K rəvayət edir ki, Rəsulullah 3 dua edərək buyurdu: «…***Yə Bədiəs Səməvəti Vəl Ərd*** – Ey səmaların və yerin yaradıcısı…»[39]. İbn Kəsir Σ deyir ki: «***Bədi –*** Öncə bir misli, oxşarı olmadan yaradan, ortaya çıxaran, var edən deməkdir»[40]. Qurtubi Σ deyir ki: «Daha öncə bir şəkili, modeli olmadan yoxdan var edən, icad edən deməkdir»[41]. Həlimi Σ deyir ki: «Daha öncə heç bir bənzəri olmayan bir şeyi yaradandır». Allahın heç bir bənzəri və nümunəsi yoxdur.

---

[36] Səhih Sünnən Əbu Davud 3/895, «Avnul Məbud» 13/37, İbn Həcər «Fəthul Bəri» 13/375.
[37] İbn Kəsir 8/378, Qurtubi 9/6565.
[38] Tirmizi 3544, Əbu Davud 1495.
[39] Əbu Davud 2/80, İbn Məcə 2/1268, Nəsəi 3/52, Tirmizi 5/550.
[40] İbn Kəsir 3/223.
[41] Qurtubi 1/580.

BƏSİT - QABİD

əl-Bəsit – əl-Qabid – Ənəs İbn Məlik K rəvayət edir ki, Peyğəmbərin 3 dövründə qiymətlər artmağa başladı. İnsanlar: "Ey Allahın Rəsulu! Qiymətlər artdı. Bizə bir qiymət təyin et (Qiymətlərə hədd qoy)" dedilər. Peyğəmbər: "Qiymətləri tənzimliyən Allahdır, Genişlədib çox-çox verən Allahdır, Ruzi verən Allahdır, Daraldıb qıtlıq gətirən də Allahdır. Mən Allaha yanımda kimsənin mal və qan haqqı olamadığı halda çatmağı ümüd edirəm" deyə buyurdu[42]. ***Bəsit – Bəsətə*** felindən olan açan, yayan, bol verən, genişlədən, əli açıq deməkdir. Qabid isə ***Qabaza*** felindən olan tutan, malik olan, daraldan, az verən mənasındadır. Bəsit bəzəndə güc mənasında da işlədilir. ***«Sən məni öldürməkdən ötrü mənə əl qaldırsan da, mən səni öldürmək üçün sənə əl qaldıran deyiləm*** *(BƏSİTUN)****».*** *(əl-Maidə 28).* Allah Bəsit və Qabiddir. Varlılıqların ruzisini dilərsə bol verər, dilərsə də daraldır. O, dilərsə verir. Dilərsə verməz. Dilədiyinin ruzisini bol etməklə onu sevindirər. Ehtiyaclarını ödəyərək digər qullarından daha üstün tutar. Dilədiyinin ruzisini də daraldar. Onu möhtac edər, rahat yaşamaqdan məhrum edər və onu yoxsulaşdırar.

Bu İsimlərdən xəbərdar olan hər bir müsəlman onda olan o, dini elmlərlə insanlar arasında oturub gülər üzlə və şirin dillə onlara nəsihətlər etməlidir. Sənin biliyində və mərifətindən faydalansınlar və səni örnək etsinlər. Əgər güc və qüvvət sahibisənsə bu güc və qüvvətini səni sevincə qovuşduracaq ibadətlərdə və Allah düşmənlərinə qarşı işlət. Əgər var-dövlət sahibisənsə, mal və mülkün çoxdursa insanlara yardım etmək üçün əlini aç, malını gizlətmə. Əlini simic etmə ki, Allah da sənə daha çox versin. Etdiyin yaxşılıqları sayma ki, Allah da sənə hesablı davranmasın. Əgər bu nemətlərdən hər hansı birinə sahib deyilsənsə qəlbini Allahın hökmlərinə aç, dilinlə Onu daimə zikr və şükr et, insanlarla gülər üzlə davran. Peyğəmbər 3 buyurdu: «Yaxşılıq edəcək malı və gücü olmayan kimsə qardaşını gülər üzlə qarşılasın»[43].

TƏVVAB

ət-Təvvab – Tövbələri qəbul edən deməkdir. ***«Şübhəsiz ki, O tövbələri qəbul edəndir».*** *(əl-Bəqərə 37).* ***«Allah tövbələrinizi qəbul etmək istər».*** *(ən-Nisa 27).* ***«Qullarından tövbəni qəbul edən Odur».*** *(əş-Şura 25).* ***Tövbə –*** günah olan şeydən dönmək, onu tərk etmək deməkdir. Qulun tövbə etməsi Allahın əmr və qadağalarına üsyan etməkdən vaz

[42] Əbu Davud 3451, Tirmizi 1314, əl-Albani "Səhih Sünən Tirmizi" 2/32, "Səhih Sünən İbn Məcə" 2/15.
[43] Tirmizi 2722.

keçib, bu əmr və qadağalara uyğun hərəkət etməkdir. Üsyanı buraxıb itaətə dönməkdir. Xattabi Σ deyir ki: «***Təvvəb*** **–** qullarının tövbələrini qəbul edəndir. Allah qulu tövbəyə müvəffəq edər, qul tövbə etdikdə tövbəsini qəbul edər. ***«Sonra tövbə etsinlər deyə onların tövbəsini qəbul etdi».*** *(ət-Tövbə 118).* ***Təvvəb*** **–** Qullarının tövbə yollarını asanlaşdırandır. İman özündən əvvəlki günahları silib yox etdiyi kimi, tövbə də özündən əvvəlki günahları silib yox edər. ***«Ancaq tövbə edib iman gətirən və yaxşı işlər görənlərdən başqa! Allah onların pis əməllərini yaxşı əməllərə çevirər. Allah bağışlayan və rəhm edəndir! Hər kəs tövbə edib yaxşı iş görərsə, o şübhəsiz ki, Allaha yaxşı bir dönüşlə dönər».*** *(əl-Furqan 70,71).* İman və tövbə, hər ikisi də qəlblə əlaqəli əməllərdir. İman, qul Allaha təslim olmadıqca Onun əmr və qadağalarına uymadıqca tamamlanmadığı kimi tövbə də günahları tərk etmədikcə tamamlanmaz. Tövbə imanın bir parçasıdır.

CƏBBAR

əl-Cəbbar – Cəbr kökündən gəlməkdədir. Hər hansı bir şeyi islah etmək, düzəltmək deməkdir. Bir kimsəni fəqirlikdən qurtararaq zənginləşdirmək və ya qırılan sümükləri düzəltməkdir. ***«O, özündən başqa heç bir ilah olmayan, gizlini də, aşkarı da bilən Allahdır. Cəbbardır*** *(hökmünə məcbur edəndir)****».*** *(əl-Həşr 22-24).* əl-Accac öz şerində deyir: «Allah dini tamamladı və o, dində tamamlandı»[44]. ***Əf-Alə*** vəznində işlədilən hökmüranlıq, məcbur etmək: ***Əcbərtuhu Alə Kəzə*** – onu belə etməyə məcbur etdim. İmam Şafii Σ deyir ki: «Sultan onu məcbur etdi». Əl çatılmaz, yüksək, əl çatmayan xurma ağacına ***Nəhlətun Cəbbar*** deyilir. ***«Ya Musa! Orada nəhəng adamlar vardır».*** *(əl-Maidə 22).* Bir kimsə uzun boylu, iri və qüvvətli olduğu zaman yüksək olan xurma ağacına bənzədilərək ***Raculun Cəbbar*** deyilir. İbn Abbas K deyir ki: «Cəbbar, ulu və uca deməkdir. ***Cəbərutullah***. Allahın əzəməti və ucalığı deməkdir». Bu Sifət üç mənaya dayanır. Hökmüranlıq, üstünlük və ucalıq. Zəifləri düşdükləri vəziyyətdən qurtarmaq, Onun yolunda qırılmış qəlbləri düzəldən, yoxsulları zənginləşdirən, çətinlikdə olana hər çətinliyi asanlaşdıran, müsibətə uğrayana güc və qüvvət verərək səbr etməsini, əcr qazanmasına, ucalığına boyun əyənlərin qəlblərinə bir mutluluq və sevinc verəndir. Bütün varlıqlar Ona boyun əyər. Hər kəs Onun əmrlərinə uymaq məcburiyyətindədirlər. Allah əmr edilən deyil, əmr verəndir. O, məğlub deyil, qalib olandır. Uca Allah qulları arasında özlərini Cəbbar (üstün güc sahibi, zorba) olaraq göstərənləri pisləmişdir. ***«Allah hər təkəbbür***

[44] İbn Mənzur «Lisanul Arab» ***Cə-Bə-Rə*** maddəsi.

sahibinin, zalımın ürəyini belə möhürləyir». *(əl-Mumin 35).* Peyğəmbər 3 buyurdu: «Yer üzündə təkəbbürlü və zorba olanlar qiyamət günündə insanların üzərinə basdıqları qarışqalar kimi diriləcəklər»[45].

CƏMİL

əl-Cəmil* –** Uca Allahın gözəl İsimlərindəndir. Varlıq aləmində hər gözəlliyin sahibindən daha gözəldir. Hətta bütün varlılıqların gözəlliyi bir adamda toplansa yenə də bu gözəllikləri Allahın gözəlliyinin yanında günəş işığı qarşısında zəif qəndil işığına bənzər. Bu aləmdə var olan bütün gözəlliklər Onun bir sənət əsəridir. Gözəllikləri yaradan Odur. O, bütün gözəl isim, sifət və fellərin sahibidir. Ən gözəl İsimlər Ona aiddir. Bu dünya həyatında heç bir insan Onun cəlalına və camalına tamaşa etməyə güc yetirməz. Cənnətdə Onu gördükdə isə bu onlara içində olduqları bütün nemətləri unutdurur. O, an Ondan başqa heç bir şeyə dönüb baxmazlar. Əgər üzündəki nur pərdəsi olmasa üzündəki o, nur Ona baxan bütün gözləri yandırardı. Əbu Musa K rəvayət edir ki, Rəsulullah 3 buyurdu: «Allah yatmır. O, yatmamalıdır ki, Mizanı (başqa rəvayətdə ədaləti) endirsin və ya qaldırsın. Gündüzün əməlindən əvvəl gecənin əməli, gecənin əməlindən əvvəl gündüzün əməli ona (Allaha) yüksəlir (qaldırılır) Onun örtüyü (pərdəsi) nurdur. (Əbu Bəkrin K rəvayətində pərdəsi atəşdir). Əgər üzündəki pərdəni qaldırsa üzünün nurları yaratdığı hər bir şeyi yandırar[46]. Bu İsim Qurani Kərimdə keçməməkdədir. Yalnız İbn Məsud K rəvayət edir ki, Peyğəmbər 3 buyurdu: «Heç şübhəsiz ki, Allah Cəmildir (gözəldir) və gözəl olanıda sevir»[47]. Peyğəmbər 3 buyurdu: «Allah gözəldir və gözəldən başqasını da qəbul etməz»[48]. Gözəllik insanın zahiri görnüşünü əhatə etdiyi kimi (geyim, saç), bundan başqa olan bütün gözəl şeyləri də əhatə edir. Çünki Allah verdiyi nemətlərin əsərini qulların üzərində görməsindən xoşlanır. Çünki bu sevdiyi gözəllikdəndir. Buna görə də Allahın verdiyi nemətlərə şükr edən kimsə, bu nemətləri yerinə yetirməli və istifadə etməlidir. İstifadə etmək zahiri gözəllik, dil və qəlb ilə şükr isə daxili gözəllikdir. ***«O, yaratdığı hər şeyi gözəl yaratdı». *(əs-Səcdə 7).* ***«Ey Adəm oğulları! Sizə ayıb yerlərinizi örtəcək bir geyim və bir də bəzəkli libas nazil etdik. Lakin təqva libası daha yaxşıdır».*** *(əl-Əraf 26).* Peyğəmbər 3 buyurdu: «Allah

---

[45] Tirmizi 2492.
[46] Müslim, İmam Əhməd 4/395,401, İbn Məcə 195, Darimi «ər-Rədd aləl Mərisi» s. 173, Beyhəqi «Əsmə və Sifət» s. 402, əl-Albani «Muhtasarul Uluvv» s. 86, «Səhih Cəmius Səğir» 1860.
[47] Müslim 1/93, H. 147.
[48] Müslim 1015.

nemətinin əsərini, qulunun üzərində görməyi sevər»[49]. Əbul Əhvas əl-Cəşmi deyir ki, Peyğəmbər 3 üzərimdə köhnə və cırılmış paltar gördü və buyurdu: «Malın varmı?». Mən: «Bəli» dedim. O: «Nəyin var?» deyə buyurdu. Mən: «Dəvələrim və qoyunlarım» dedim. O: «O, halda sənə verdiyi bu nemət və qayğını üzərində göstər» deyə buyurdu[50]. Peyğəmbər 3 buyurdu: «Qəlbində zərrə qədər təkəbbürlük olan kimsə Cənnətə girməz». Səhabələrdən biri: «Ya Rəsulullah! Əgər biri gözəl geyinmək, gözəl ayaqqabı, gözəl oturuş və gözəl miniyi olmasını istəyir? Bu da təkəbbürlükdür» deyə soruşdu. Peyğəmbər: «Yox, həqiqətən də Allah gözəldir və gözəl olanı da sevir. Təkəbbürlük isə haqqı danmaq və insanlara xor baxmaqdır» deyə buyurdu[51]. Allah gözəl sözləri, felləri, paltarları və gözəl görünməyi sevdiyi kimi çirkin sözləri, felləri, paltarları və çirkin görünməyi də sevməz. Qısaca Allah çirkinliyi və çirkini sevməz, gözəlliyi və gözəli isə sevər. Aişə O rəvayət edir ki, bir gün: «Yəhudilər Peyğəmbərin 3 yanından keçərkən (onu ələ salaraq): «***Əs-Səmu Aleykə*** – ölüm üzərinə olsun» dedilər. Peyğəmbər də: «***Və Aleykum*** – sizin üzərinizədə» deyə buyurdu. Aişə O bu şeylərə dözməyərək: «Ölüm də üzərinizə olsun, Allahın lənəti üzərinizə olsun və Allah sizə qəzəb etsin» dedi. Peyğəmbər: «Yavaş ol, ey Aişə, yavaş və yumşaq davran. Sərtlikdən və çirkin sözlər söyləməkdən çəkin (Başqa rəvayətdə: Çirkin söz söyləyən birisi olma! Çünki uca Allah çirkin söz söyləməyi, çirkin sözləri işlətməyi sevməz) Mən onlara qarşılıq verdim. Mənim söylədiyim qəbul olunur. Lakin onların mənim üçün söylədikləri isə qəbul olunmaz» deyə buyurdu[52]. ***«Halbuki biz onlardan əvvəl neçə-neçə nəsilləri məhv etdik ki, onlar mal-dövlət və simaca bu kafirlərdən daha üstün idilər».*** *(Məryəm 74).* Peyğəmbər 3 buyurdu: «Allah sizin surətinizə və mallarınıza baxmaz. Lakin O, sizin qəlblərinizə və əməllərinizə baxar»[53]. Peyğəmbər 3 buyurdu: «Kim təkəbbürlü olaraq yeriyərsə və təkəbbürlü olaraq danışarsa Cənnətə girməz»[54].

CƏMİ’

əl-Cəmi’ **–** Bir yerə gətirmək, dağınıq olan şeyləri toplamaq mənasındadır. ***«Rəbbimiz olacağına şübhə edilməyən bir gündə bütün insanları toplayan sənsən, Allah öz vədəsindən əsla dönməz».*** *(Ali İmran*

---

[49] Tirmizi 2819.
[50] Əbu Davud 4063.
[51] Müslim.
[52] Buxari, Müslim.
[53] Müslim 2064
[54] Əbu Davud.

9). ***«Allah sizi toplanma gününə cəm edəcəyi gün…».*** *(ət-Təğabun 9).* ***«Həqiqətən Allah münafiqləri və kafirlərin hamısını Cəhənnəmdə bir yerdə toplayacaqdır».*** *(ən-Nisa 140).* ***Cəmi –*** həm zatı. Həm də feli sifətdir. Zatı olaraq Allahın bütün gözəllikləri və fəzilətləri özündə toplaması və bunlara sahib olma mənasındadır. Feli olaraq isə Allah sevən qəlbləri bir yerə toplaması, ölümündən sonra dağınıq, yox olan bədən parçalarını təkrar dirilməklə bir yerə gətirən, ruhu və bədəni birləşdirən Odur. ***«Əgər sən yer üzündə nə varsa hamısını xərcləsəydin belə yenə də onların ürəklərini birləşdirə bilməzdin. Lakin Allah onları birləşdirdi. Çünki O, yenilməz qüvvət və hikmət sahibidir».*** *(əl-Ənfal 63).* İbn Kəsir Σ deyir ki: «***Cəmi –*** Allah qiyamət günü bütün insanları yenidən diriltdikdən sonra hüzurunda toplayacaqdır»[55].

CƏVAD

əl-Cəvad – Peyğəmbər 3 buyurdu: "Həqiqətən Allah gözəldir və gözəl olanı da sevir. Pakdır və pak (təmiz) olanı da sevir. Kərəm sahibidir və kəramətli olanı da sevir, səxavətlidir və səxavətli olanı da sevir"[56].

CƏLİL

əl-Cəlil - "Ancaq əzəmət və kərəm sahibi olan Rəbbinin zatı baqidir". *(ər-Rahmən 27).*

HĀFİZ - HƏFİZ

əl-Hāfiz – Qoruyan, mühafizə edən deməkdir. ***«Heç şübhəsiz ki, Quranı biz nazil etdik və biz də onu qoruyacağıq*** *(HĀFİZ)****».*** *(əl-Hicr 9).* ***"****(Yəqub)* ***dedi: "Bundan əvvəl qardaşını*** *(Yusifi)* ***sizə etibar etdiyim kimi, heç onu sizə etibar edə bilərəmmi? Allah Özü*** *(onu)* ***ən yaxşı qoruyandır və rəhmlilərin ən rəhmlisidir!".*** *(Yusuf 64).* Həlimi Σ deyir ki: «Hāfiz qullarını din və dünya işlərində təhlükələrdən qoruyan deməkdir». Əbu Hureyrə K rəvayət edir ki, Rəsulullah 3 buyurdu: «Sizdən biriniz yatağına təkrar dönərsə paltarının ətəyi ilə yatağını silsin və Allahın adını söyləsin. Çünki yatan kimsə ondan sonra yatağına hansı məxluqun girdiyini bilməz. Yatmaq istədiyi zaman sağ yanı üzərə uzanaraq belə dua etsin: Ya Rəbbim! Sən bütün nöqsanlıqlardan uzaqsan. Ya Rəbbim! Sənin adınla yatağıma uzandım və yenə də Sənin adınla qalxıram. Əgər canımı alacaqsansa ona məğfirət et. Əgər sağ qalacağamsa onda saleh qullarını qoruduğun kimi məni də qoru»[57].

---

[55] İbn Kəsir 2/12.
[56] Tirmizi 2799, 2495, əl-Albani «Səhihul Cəmi» 1796.
[57] Buxari 6320, Müslim 2714.

əl-Həfiz – Allah qullarına qarşı həfiz – qoruyan və himayə edəndir. Hər müsəlman bütün şeyləri qoruyanın uca Allah olduğunu, Onun Həfiz olduğunu bilməlidir. Allah bizi, söz, əməl və mələkləri ilə qullarını qoruyur. ***"Əslində** (İblisin) **onlar üzərində heç bir hökmü yoxdur. Lakin Biz axirətə inananla ona şəkk edəni ayırd edib bilmək üçün** (İblisə bu imkanı verdik)**. Sənin Rəbbin hər şeyi hifz edəndir!** (Möminlərin və kafirlərin əməllərini mühafizə edər, qiyamət günü hərəyə öz əməlinin cəzasını verər)**".** (Səba 21). **«Allahdan başqasını dost tutanlar üzərində Allah özü nəzarətçidir** (HƏFİZDİR)**».** (əş-Şura 6). **Həfiz –*** sıxıntı anında səni şikayət etməkdən qoruyan, nemət zamanında da səni fəlakətlərdən qoruyandır. AbdurRahman əs-Sədi Σ deyir ki, bu İsmin iki mənası vardır. 1. ***Həfiz –*** qullarının xeyir, şərr, qəbul, inkar, itaət və günah etdiklərini qoruyandır. Çünki zərrə miqdarı belə olsa, bunlarla əlaqəli heç bir şey Ondan qaçmaz. Onun bu əməlləri qoruması, bu əməlləri nəzarət altına alması və hesabını etməsi deməkdir. Onun elmi qullarının açıq və gizli bütün əməllərini əhatə edir. O, bu əməlləri, bu əməllər meydana gəlmədən əvvəl, hətta göyləri və yerləri yaratmadan əvvəl Lövhi Məhfizda yazmışdır. Allah qullarının bu əməllərini nəzarət etmək işini Hafizi, Kiramən Kətibin mələklərinə vermişdir. Çünki bu mələklər qulların nə etdiklərini bilirlər. 2. ***Həfiz –*** Allahın qullarını xoş olmayan bütün şeylərdən qorumasıdır. Allahın qullarını qoruması isə iki cürdür. **1)** ***Ümumi Qoruma*** – Allahın yaratdıqlarını, güclərinin yetəcəyi və niyyət etdikləri şeyləri onlara asanlaşdırmaq surətilə qorumasıdır. Onlar Onun hidayətinə və öz məsləhətlərinə uyğun şeylərə Allahın irşadı və hidayəti sayəsində çatırlar. ***«Rəbbimiz hər şeyə öz surətini, şəklini verən sonra ona doğru yolu göstərən Allahdır!».*** *(Ta ha 50).* Hər bir varlığa zərurətlərinə və ehtiyaclarına görə doğru yolu göstərir. Sonra da ona təqdir edilən yemək, içmək və bunları qazanmaqda vəsilələr və alətlər verir. Əgər Allahın bütün varlılıqları qoruması olmasaydı varlığı mümkün olan heç bir şeyin varlığı davam etməzdi. Allah bütün varlılıqları təkrar yoxluğa dönməkdən qorumuşdur. Göyləri yerə düşməkdən qoruyan və tutan Odur. ***«Həqiqətən Allah göyləri və yeri zaval tapmasınlar deyə tutub saxlayır. Əgər onlar öz mehvərindən çıxsalar Allahdan başqa onları kim tutub saxlaya bilər. Doğurdan da Allah həlim və bağışlayandır».*** *(Fatir 41).* **2)** ***Xüsusi Qoruma*** – bu da Allahın öz dostlarını xüsusi olaraq qorumasıdır. Çünki Uca Allah dostlarını onların imanlarına zərər verəcək və inanclarını sarsıdacaq fitnələrdən, şübhələrdən və şəhvətlərdən qoruyar. Bu cür zərərli şeylərdən onları uzaq tutar və onları salamat edər. Onları cin və insanlardan olan düşmənlərdən

qoruyar. Düşmənlərinə qarşı onlara yardım edər. Düşmənlərinin hilələrini onlardan uzaqlaşdırar. ***«Şübhəsiz ki, Allah iman gətirən kəslərdən*** *(kafirlərin əzab-əziyyətini)* ***dəf edər. Allah həqiqətən heç bir xain və nankoru sevməz!».*** *(əl-Həcc 38).* Ən mühüm qoruması isə qəlbləri qorumasıdır. Müsəlmanın dinini hər cür küfr, nifaq, fitnə, hədsiz arzu və istəklərdən, bidətlərdən qoruması qorumaların ən böyüyüdür. Çünki bu sayədə müsəlman doğru yoldan ayrılıb başqa yollara sapmaqdan qurtulur. ***«Allah iman edənləri dünya və axirətdə möhkəm bir sözlə sabit-qədəm edər».*** *(İbrahim 27).* Əgər bu cür qoruma olmasa insan Cəhənnəmə girər.

Abdullah İbn Abbas K rəvayət edir ki, bir gün (minikdə) Peyğəmbər 3 in arxasında oturmuşdum. O, buyurdu: «Ey oğul! Mən sənə bir neçə kəlimə öyrədəcəm. Allahı qoru ki, Allah da səni qorusun. Allahı qoru ki, onu öz qarşında tapasan»[58]. Burada Allahı qorumaqda məqsəd onun əmrlərini yerinə yetirərək qadağalarından çəkinərək və qoyduqları sərhədləri aşmayaraq qorumaqdır. Sən belə davrandıqda O, da sənin dinini, malını, uşaqlarını və özünü hər bir şeydən qoruyar. Əbu Suleyman Xattabi Σ deyir ki: «Hāfiz, Həfiz mənasındadır. Qadir ilə Qədir, Alim ilə A'lim kimi. Allah göyləri və yeri və ikisi arasında olanları müəyyən etdiyi bir zamana qədər qoruyandır. Buna görə də varlılıqlar yox olub dağılmazlar. ***«Bunları mühafizə etmək Onun üçün heç də çətin deyildir».*** *(əl-Bəqərə 255). «(Biz həm də göyü)* ***itaətdən çıxmış hər bir şeytandan qoruduq».*** *(əs-Saffət 7).* Allah qullarını təhlükələrdən, fəlakətlərdən və pis sonlardan qoruduğunu bizə belə xəbər verir. ***«İnsan üçün onu öndən və arxadan təqib edən mələklər vardır».*** *(ər-Rəd 11).* Mələklər Allahın əmri ilə onları qorumaqdadırlar. Onların bütün sözlərini və əməllərini yazmaqdadırlar. Allah insanların niyyətlərini, sirlərini və sinələrində saxladıqlarını da bilməkdədir. Heç bir şey Ona gizli deyildir. Onun üçün gizli sayılan bir şey gizli deyildir. Allah dostlarını günah etməkdən və şeytanın hiylələrinə düşməkdən qoruyar. Bu sayədə Allah dostları şeytanın hiylələrindən və fitnələrindən qurtulurlar. Hər bir müsəlman bütün varlığı qoruyan Uca Allah olduğunu, Onun Hafiz və Həfiz olduğunu bilməlidir.

Allah bütün varlığı qoruyandır. O, bütün hər şeyi toplu və ayrıntılı olaraq biləndir. O, heç bir şeyi unutmaz, səhf etməz və itirməz. O, Quranı hər cür təhrif və dəyişikliklərdən qoruyar. Sıxıntı zamanında səni şikayət etməkdən qoruyan. Nemət zamanında da səni fəlakətlərdən qoruyandır. Allahın bütün varlıqları qoruması olmasaydı, varlığı mümkün olan heç bir

[58] Tirmizi 2516, əl-Albani «Səhih əl-Cəmi» 7834-cü hədis.

şeyin varlığı davam etməzdi. Allah bütün varlıqları təkrar yoxluğa dönməkdən qorumuşdur. Göyləri yerə düşməkdən qoruyan və tutan da Odur. Yer üzünü su üzərində yaradan da Odur. Qüdrəti ilə yer üzünü, üzərində yaradıldığı suyun dibinə çökməsini qoymayan Odur. Ancaq Allahın qoruması buna manedir.

HƏSİB

əl-Həsib – Haqq-hesab tələb edən, heç bir şeyi nəzərdən qaçırmayan deməkdir. ***«Hesab edən olaraq Allah kifayətdir».*** *(ən-Nisa 6).* ***Həsib –*** Qiyamət günü qullarını hesaba çəkəcək və sorğu-sual edəndir. Hər bir xeyir Ondan umulur, rəhməti ilə bəla və müsibətləri dəf edəndir. Ehtiyaclar üçün Ona dua edildiyinə görə ehtiyacları qarşılayandır. Hesab çəkən, şahid olan Uca Allahdır. Ömər K deyərdi ki: «Hesaba çəkilmədən əvvəl nəfislərinizi hesaba çəkin. Əməlləriniz çəkilmədən əvvəl sizlər əməllərinizi çəkin və Uca Allahın buyurduğu o, günə hazırlaşın. ***«O, gün siz Rəbbinizin hüzuruna gətiriləcəksiniz. Sizin heç bir sirriniz*** *(Allahdan)* ***gizli qalmayacaqdır».*** *(əl-Həqqa 18).*

HƏFİ

əl-Həfi – Lütfkar, xoşsifət, bilmək, sevinmək, ***«O, mənə qarşı çox mehriban və lütfkardır*** *(HƏFİ)****».*** *(Məryəm 47).* Əzhəri Σ deyir ki: «***Həfi –*** bilmək, sevinmək». Suddi Σ deyir ki: «Dostluq, yoldaşlıq, çox yaxın bir münasibət». Bəzən də Həfi Hakim mənasında da işlədilir. Ərəblər hakimlərə Həfi də deyərdilər. Həmçinin də yaxşılıq edən, hörmət edən, köməyə gəlmək mənasındadır. Dilçi alimlərindən əl-Fərra Σ deyir ki: ***«O, mənə qarşı çox mehriban və lütfkardır».*** *(Məryəm 47)* ayəsində: “Mənə qarşı lütfkar davranan, dua etdiyimdə duamı qəbul edən, ehtiyaclarımı qarşılayan şəkilindədir” deyə açıqlamışdır.

HƏQQ

əl-Həqq – Haqq, Həqiqət mənasındadır. Qurani kərimdə **285** ayədə keçir. Kəsin olaraq sabit olma, gərəkli olan (sübut, vacib) mənasında işlədilir. ***«Şübhəsiz onların çoxunun üzərinə o, söz*** *(əzab)* ***haqq olmuşdur».*** *(Yasin 7).* Burada Haqq oldu – sabit, vacib oldu deməkdir. ***«O, günahkarlar istəməsə də Allah haqqı sabit və üstün edəcəkdir».*** *(əl-İsra 81).* ***«De ki: «Haqq gəldi. Batil yox oldu».*** *(əl-İsra 81).* Bəzən zülmün əksi olan ədalət: ***«Allah haqq*** *(ədaləti)* ***hökm edər».*** *(əl-Mumin 20).* Bəzən hissə, pay: ***«O, kəslər ki, onların mallarından müəyyən bir haqq*** *(pay)* ***vardır».*** *(əl-Məaric 24).* ***«O, gün onlar Allahın açıq-aşkar haqq olduğunu biləcəklər».*** *(ən-Nur 25).* İbn Abbas K rəvayət edir ki,

Peyğəmbər 3 gecə namazına durduğu zaman buyurdu: «Ey Allahım! Sənə həmd olsun. Sən göylərin, yerin və ikisi arasında olanların nurusan. Sənə həmd olsun. Sən göyləri, yeri və ikisi arasında olanları tutansan (Qayyumsan). Sənə həmd olsun. Sən göylərin, yerin və ikisi arasında olanların Rəbbisən. Sənə həmd olsun. Sən tək həqiqətsən (Haqsan). Vədin haqdır, sözün haqdır, səninlə görüşmək haqdır, Cənnət haqdır, Cəhənnəm haqdır, Peyğəmbərlər haqdır, Muhəmməd haqdır, Qiyamət saatı haqdır…»[59]. Həlimi Σ deyir ki: «***Haqq –*** inkarı mümkün olmayan, isbat edilməsinə ehtiyac olmayan, varlığı qəbul ediləndir. Buna görə də uca Allahın varlığı qəbul ediləsi şeylərin ilkidir. Varlığı inkar edilməz. Uca Allahın varlığına dəlalət edən dəlillər olmasa da O, vardır. Bununla belə bütün varlıq aləmi Onun varlığının aydın dəlilidir»[60]. Uca Allahın hər sözü və feli haqdır. Onunla görüşmək haqdır. Göndərdiyi Peyğəmbərlər və nazil etdiyi kitablar haqdır. Dini də haqdır. Heç bir şeyi Ona şərik qoşmadan yalnız Ona ibadət etmək də haqdır. ***«Bu belədir. Çünki Allah haqq, müşriklərin ondan başqa ibadət etdikləri*** *(bütlər, tanrılar)* ***isə batildir. Həqiqətən Allah uca və böyükdür».*** *(əl-Həcc 62).* ***«Bu ona görədir ki, Allah haqq,*** *(müşriklərin)* ***ondan qeyri ibadət etdikləri isə batildir».*** *(Loğman 30).* ***«De ki: «Haqq Rəbbinizdəndir».*** *(əl-Kəhf 29).* Allahın bütün isimləri, sifətləri və felləri haqdır. Ona ibadət etmək haqdır. Onun qullarına vədi, əzabı və hesabı da haqdır. Qullar haqqında hökmü ədalətdir və bu hökmündə heç bir haqsızlıq yoxdur.

HƏKƏM

əl-Həkəm – «Allah aramızda hökm verənlərin ən xeyirlisidir». *(əl-Əraf 87).* ***«Ondan başqasınımı özümə hakim istəməliyəm?».*** *(əl-Ənam 114).* ***«Bəndələrin arasında ixtilafda olduqları məsələlər barəsində Sən hökm edəcəksən!».*** *(əz-Zumər 45).* Bu İsim insanlar haqqında da istifadə edilərək Qurani Kərimdə zikr olunur. ***«****(Ey möminlər!)* ***Əgər ər-arvad arasında ixtilaf olacağından qorxsanız, o zaman kişinin adamlarından bir nəfər və qadının adamlarından da bir nəfər hakim təyin edin».*** *(ən-Nisa 35).* Hani İbn Zeyd K rəvayət edir ki, Peyğəmbərin 3 yanına bir qrup heyət gəldi. Aralarından birinə: «Əbul Həkəm deyildiyində Peyğəmbər 3 o, kimsəyə: «Həkəm Allahdır. Nə üçün sənə Əbul Həkəm deyirlər?» deyə buyurdu. Adam: «Qövmüm hər hansı bir məsələdə ixtilaf etdiklərində mənim yanıma gəlirlər, mən də həkəmlik edərək aralarında hökm verirəm. Beləcə hər iki tərəf də verdiyim hökmə razı qalırlar» dedi. Peyğəmbər:

---

[59] Buxari 3/2-4, Müslim 769.
[60] Beyhəqi «Əsmə vəs Sifət» s. 12,13.

«Övladların varmı» deyə buyurdu. Adam: «Bəli, Şurayh, Abdullah və Müslim Bəni Hani» dedi. Peyğəmbər: «Ən böyüyü hansıdır?» deyə buyurdu. Adam: «Şureyh» dedi. Peyğəmbər: «Artıq sən Əbu Şureyhsən» deyə buyurdu[61]. Həlimi Σ deyir ki: «***Həkəm*** **–** hököm və qərar verəndir». İbn Qeyyim Σ deyir ki: «Hökmlər üç cürdür. 1) Dini hökmlər. 2) Varlıq aləmi ilə bağlı hökmlər. 3) Qədəri kovni hökmlər.

Hər müsəlman Allahdan başqa Həkəm olmadığını, Onun bütün fellərinin hökm, bütün sözlərinin hikmət və vəsiyyətlər olduğunu, Peyğəmbərlərin hikmət qaynağı və hikmət əhli kimsələr olduğunu bilməlidir. İnsanlar hökm verirkən Allahın nazil etdiyi ilə hökm vermələri lazımdır. Hər müsəlman Allahın hökmü ilə hökm edilən bir məhkəməyə çağırıldığı zaman bu çağrışa cavab verməli və əleyhinə bir hökm çıxdığı zaman buna uymaq məcburuyyətindədir. Əks halda zülm edənlərdən olar. ***«Aralarında hökm etmək üçün Allahın və Peyğəmbərinin yanına çağırıldıqda onlardan bir dəstə dərhal üz çevirər. Əgər haqq onların tərəfində olsa, itaət edib*** *(tez)* ***onun yanına gələrlər. Onların qəlblərində xəstəlikmi vardır? Yaxud Allahın və Peyğəmbərinin onlara cövr, haqsızlıq edəcəklərindən qorxurlar? Xeyr, onlar özləri zülmkardırlar».*** *(ən-Nur 48-50).* Hakim və rəhbərlər Allahın cızdığı sərhədlərdən kənara çıxmamalı və qoyduğu qadağaları aşmamalıdırlar. İnsanlar arasında adil davranmalı, kimsəyə ayrı-seçkilik etməməlidirlər. Əleyhlərinə belə olsa doğruluqdan qaçmamalıdırlar və haqq ilə hökm verməlidirlər. ***«Ey iman gətirənlər! Sizin özünüzün. Ata-ananızın. Yaxud qohumlarınızın əleyhinə belə olsa, ədalətdən möhkəm yapışın Allah şahidi olun».*** *(ən-Nisa 135). «(Ya Davud!)* ***Biz səni yer üzündə xəlifə etdik. Buna görə də insanlar arasında ədalətlə hökm et, nəfsdən gələn istəklərə uyma, yoxsa onlar səni Allah yolundan sapdırarlar. Şübhəsiz ki, Allah yolundan sapanları haqq-hesab gününü unutduqları üçün şiddətli bir əzab gözləyir».*** *(Sad 26).*

HƏKİM

əl-Həkim – «O, Həkimdir». *(əz-Zariyət 30).* ***«Allah biləndir, Həkimdir».*** *(ən-Nisa 26).* Peyğəmbərin 3 yanına bir bədəvi gələrək dedi: «Mənə daima söyləyəcəyim bir neçə kəlimə öyrət». Peyğəmbər: «De ki: Allahdan başqa ibadətə layiq haqq İlah yoxdur, Allah böyüklərin ən böyüyüdür. Ona həmd olsun. Aləmlərin Rəbbi olan Allah Ucadır. Əziz və Həkim olan Allahdan başqa heç bir qüc və qüvvət sahibi yoxdur…» deyə

[61] Buxari 811, Əbu Davud “Kitabul Ədəb” 4955, Nəsəi 5389, əl-Albani “Mişkət” 4766, “İrva” 2615.

buyurdu[62]. Uca Allahın yaratmış olduğu hər bir şey elmdən və hikmətdən meydana gəlmişdir. Hökmü elmdən və hikmətindən qaynaqlanmasıdır. Hökm və Hikmət sahibi. Hər bir şeyi gözəl və faydalı şəkildə yaradan və yaratdığını yerli-yerinə qoyandır. Həlimi Σ deyir ki: «Həkim söylədiyi hər söz və etdiyi hər bir felin doğru olandır. Belə bir sifət yalnız Allaha yaraşır. Çünki etdiyi bütün fellər doğrudur, əsərləri mükəmməldir və heç bir qüsuru yoxdur. Bu qədər doğru, sağlam və mükəmməl əsərlər ancaq hakim olan biri tərəfindən edilə bilər. Bu əsərlərin həyat sahibi Hakim olan Allahdır». Xattabi Σ deyir ki: «Həkim hər bir şeyi sağlam və nöqsansız yaradandır. ***«O, yaratdığı hər şeyi gözəl yaradandır».*** *(əs-Səcdə 7)».*

Hikmət[63] bir şeyi edənin onu nə üçün etdiyi ilə əlaqədardır. Yəni hikmət edənin etmə məqsədi ilə əlaqəli bir qavramdır. Dolayısı ilə bir məqsəd üçün etməyən kimsə haqqında hikmət düşünülməz. Hikmət bir kimsənin elmə və saleh əmələ yönəlməsini və istədiyi məqsədi əldə etməsini bildirir. Hikməti qəbul etməyən Allaha tam şəkildə həmd edə bilməz. Onu nöqsanlardan münəzzəh tutmaz.

HƏLİM

əl-Həlim – Səbirli və təmkinli. Cəzalandırmağa gücü çatdığı halda həmən cəzalandırmayan, qullarının üsyanlarına qarşı həmən qəzəbə dalmayan deməkdir. ***«Allah bağışlayan və həlimdir».*** *(əl-Maidə 101).* İbn Qeyyim Σ deyi ki: «Allah həlimdir. Etdiyi günahdan ötrü tövbə etməsi üçün qulunu cəzalandırmada tələsməyəndir». Xattabi Σ deyir ki: «***Həlim*** - günahları bağışlayan, cəzalandırmağa tələsməyən. Bu İsmi gücü olduğu halda bağışlayana verilir, gücü olmadan bağışlayana bu İsim verilməz». ***«Əgər Allah insanları etdikləri günahlara görə cəzalandırsaydı yer üzündə bir nəfəri də belə*** *(sağ)* ***qoymaz. Lakin Allah onları müəyyən bir vaxta qədər gecikdirir».*** *(Fatir 45).* ***«Əgər Allah insanları günahlarına, haqsızlıqlarına görə cəzalandırsaydı, yer üzündə bir canlını da sağ qoymazdı. Lakin Allah onlara müəyyən müddət möhlət verir».*** *(ən-Nəhl 61).* Qurani Kərimdə 15 yerdə keçməkdədir. Bunlardan **11**-də Allaha, **2**-də İbrahimə, **1**-də Şueybə, **1**-də İsmailə izafə edilmişdir. Bu İsim Qurani Kərimdə tək işlədilməyərək bütün günahları bağışlayan ***Gafur***, haqqı ilə bilən ***Alim***, hər şeydən mustəğni olan, hər şeyin Ona möhtac olduğu varlıq ***Ganiyy***, az yaxşılığa çox mükafat verən ***Şəkur*** ilə birlikdə işlədilmişdir. ***«Şübhəsiz Allah biləndir Həlimdir».*** *(əl-Həcc 59).* ***«Və bilin ki, şübhəsiz***

---

[62] Müslim 2697.
[63] ***Hikmət*** – Lazım olan feli, lazım olan formada, vaxtda etməyə deyilir.

ki, Allah bağışlayandır, *(qullara)* ***yumşaq davranandır».*** *(əl-Bəqərə 235).* Həlimi Σ deyir ki: «Günahları səbəbilə qullarına nemət verməyi və yaxşılıq etməyi kəsməyəndir. O, ona itaət edəni ruziləndirdiyi kimi, Ona üsyan edəni də ruziləndirir. Ondan qorxan və yaxşılıq edənlərə nemət verməyə davam etdiyi kimi, günah etməyə davam edən qullarına da nemət verməyə davam edər. Bəla və müsibətlərdən qoruması üçün Ona dua edəni və ya ibadət ilə məşğul olub bu istəkdə olmayanı qoruduğu kimi, dua etməyib və Ondan qafil olan kimsələri də bəla və müslibətlərdən qoruyar»[64].

HƏMİD

əl-Həmid – «Heç şübhəsiz ki, Allah Ğani *(heç kimsəyə və heç bir şeyə möhtac olmayandır)**, Həmid*** *(həmd də yalnız Onadır)**».*** *(Liğman 26).* Qurani Kərimdə **61** yerdə Allaha nisbət edilərək zikr edilmişdir. Həlimi Σ deyir ki: «***Həmid*** **–** edilməyə haqq edən, həmdə layiq olandır. Çünki O, vardı və bütün varlıqları və insanı yoxdan var etdi. Sonra iki üstün neməti ağıl və həyatı insanda topladı. Sonra ona saysız nemətlər verdi və onu bütün varlıqlara üstün etdi. O, halda Ondan başqa kim həmd edilməyə daha layiqdir? Kim Onun qədər həmdə layiq olur? Xeyr, bütün təriflər və həmdlər sadəcə Onadır, başqasına deyildir». Xattabi Σ deyir ki: «O, felləri ilə həmd edilməyi haqq edən və həmdə layiq olandır. Həmd zatla əlaqədar işləndikdə isə – fail vəznində olub məful – yəni ***Mahmud*** – təriflənən, həmd edilən mənasında olur. Sıxıntı və bolluq, şiddət və rahatlıq anlarında yalnız Ona həmd edilir. Çünki O, Hakimdir. Hər bir şeyi yerli yerində edər. Heç bir xəta və səhf etməz. O, hər bir vəziyyətdə həmd edilməyi haqq edəndir. Hər insan Allahı həmd etmədiyi kimi Allah da hər insanı həmd əhli etməz. Allahın qəzəbini qazanmış insanlar Ona həmd etməkdən uzaqdırlar. Allah belə insanları həmd əhli etməz. Lakin bu insanlar qiyamət günü qəbrlərindən qaldırıldıqları zaman istəməsələrdə belə Allaha həmd edəcəklər. ***«O, gün ki, Allah sizi çağıracaqdır. Siz də Ona şükr edərək dərhal çağırışına cavab verəcəksiniz və sizə elə gələcəkdir ki,*** *(dünyada)* ***çox az qaldınız».*** *(əl-İsra 52).* Heç kimsə Ona həmd etməsə də belə O, yenə də həmdə layiq olandır. ***Həmd*** **–** təriflənəni və həmd ediləni sevməyi əhatə edir. Onu sevən, lakin Onu tərif etməyən Ona həmd etmiş olmaz. Onu sevmədikcə və Onu tərif etmədikcə Ona həmd etmiş olmaz. Bu sifətlər nə qədər çox olacaqsa göstəriləcək sevgi və tərif də bir o, qədər çox və böyük olar. Allah heç bir tərəfdən heç bir nöqsanlığı olmayan mütləq kamillik sahibidir. Bütün yaxşılıqlar və ehsanlar Ondan

---

[64] Beyhəqi «Əsməu vəs Sifət» 53.

gəlir və Ona da dönərlər. Bu üzdən O, hər yöndən həmd edilməyə, sevilməyə və təriflənməyə layıqdır. O, zatı, sifətləri, isimləri və felləri üçün sevilməyə və tərif olunmağa tək varlıqdır. Ondan qaynaqlanan hər bir şey gözəldir. Və hər yaxşılıq üçün Ona həmd edilməlidir.

Bütün göylər, yer, ikisi arasında olanlar və bunlardan var olanlar Allaha həmdlə dolmuşdur. Allahın həmdi dünyanı və axirəti, bütün aləmləri doldurmuşdur. Bütün varlıqlar nöqsansız bir şəkildə Ona həmd edərlər. Sonunda Ona həmd edilməyən bir hökm yoxdur. Göylər və yer Ona həmd ilə dururlar, Cənnət əhli Cənnətə, Cəhənnəm əhli də Cəhənnəmə Ona həmd edərək girirlər. Həsənul Bəsri Σ deyir ki: «Cəhənnəm əhli Allaha həmd edərək Cəhənnəmə girirlər». Allah bütün aləmlərin Rəbbi olması ilə öyünür və yalnız onun həmdə layiq olduğunu bizə bildirir: ***«Həmd Aləmlərin Rəbbi olan Allahadır».*** *(əl-Fatihə 2).* Allah kitabları göndərməklə öyünür: ***«Həmd olsun o, Allaha ki, Quranı heç bir əyriliyə yol vermədən öz bəndəsinə nazil etdi!».*** *(əl-Kəhf 1).* Allah göyləri və yerləri yaratmaqla öyünür: ***«Həmd göyləri və yerləri yaradan, qaranlıqları və nuru yaradan Allahadır».*** *(əl-Ənam 1).* Allah hər bir şeyin sahibi olmaqla və mülkünün qüsursuz olduğu ilə öyünür: ***«Göylərdə və yerlərdə nə varsa hamısının sahibi olan Allaha həmd olsun».*** *(əs-Səba 1).* Onun həmdi bütün zaman və məkanı doldurmuş, bütün əşyaları və sözləri əhatə etmişdir: ***«Elə isə axşam-səhər Allahı təqdis edib şəninə tariflər deyin! Göylərdə və yerdə həmd yalnız Ona məxsusdur. Gün batanda da, gündüz də Onu təqdis edib şəninə təriflər deyin».*** *(ər-Rum 17,18).* Bütün varlıqlar necə Ona həmd etməsinlər ki? ***«O, yaratdığı hər şeyi ən gözəl yaradandır».*** *(əs-Səcdə 7).* Ona necə həmd etməsinlər ki, Onun əmri ilə var olmuşlar: ***«Dağlara baxıb onları donmuş zənn edirsən, halbuki onlar bulud keçdiyi kimi keçib gedərlər. Bu hər şeyi bacarıqla, yerli-yerində edən Allahın gördüyü işdir».*** *(ən-Nəml 88).* Varlıq aləmindəki ən kiçik parçalar belə Ona həmd edir və həmd edilməsinə şahidlik edərlər: ***«Yeddi göy, yer və onlarda olan bütün məxluqat Allahı təqdis edir. Elə bir şey yoxdur ki, Allaha tərif deyib ona şükr etməsin, lakin siz onların*** *(dillərini bilmədiyiniz üçün)* ***təqdisini anlamazsınız. Allah həqiqətən həlim və bağışlayandır».*** *(əl-İsra 44).* Allahın bütün felləri hikmət, mərhəmət və faydalarla doludur. Onun hər bir feli ədalətdir və gözəldir. Qadağan etdiyi hər bir şey isə pisdir. Bütün varlıq Onundur. Bütün yaxşılıqlar Onun əlindədir. Bütün işlər sonda Ona qayıdacaqdır. Hər şey Ona doğru axmaqdadır. O, bu İsim və Sifətlərilə həmd edilir, övülür və mədh edilir. Allah ən gözəl və mükəmməl sifətlərə sahibdir. Heç bir nöqsanlığı və qüsuru yoxdur. Onun sahib olduğu bu sifətlərin hər

biri ən mükəmməl şəkildə həmdə layiqdir. Zatında, sifətlərində, isimlərində və fellərində Ona həmd olunsun. Peyğəmbər 3 buyurdu: «Ey Rəbbimiz! Göylər, yer və hər ikisi arası qədər və bunlardan başqa sənin dilədiyin qədər Sənə həmd olsun»[65]. Peyğəmbər 3 buyurdu: «Ən gözəl zikr ***Lə İləhə İlləllah***, ən gözəl dua isə Əlhəmdulilləh»[66]. Peyğəmbər 3 buyurdu: «Rukudan qalxarkən: «***Rabbənə Və Ləkəl Həmd*** – Rəbbimiz! Həmd yalnız Sənədir»[67].

Allahın bütün İsimləri gözəldir, pis olanı yoxdur. Onun bütün Sifətləri ən mükəmməl və ən üstündür, heç bir nöqsanlıq və qüsur yoxdur. Bütün fellərində hikmət vardır, hikmətsiz və faydasız heç bir feli yoxdur. Göylərdə və yerdəki ən gözəl örnəklər Ona aiddir. O, üstün və hikmət sahibidir. Nəyi, harada, necə edəcəyini ən gözəl bilən Odur. Heç bir bənzəri yoxdur. Kamillik Sifətlərinin ziddi yoxdur. Həyatın ziddi olan ölüm Onda yoxdur. Qayyumun ziddi olan qəflət, yanılma, yatmaq, mürgü Onda əsla yoxdur. Allah elm sahibidir. Bunun zidd olan, unutma və buna bənzər şeylər Onda yoxdur. O, tam güc və qüdrət sahibidir. Ziddi olan acizlik, yorğunluq, taqətsizlik Onda yoxdur. O, kəsinliklə heç kəsə möhtac deyildir. Gücsüzlük, yaradılma və cansızlıq Onun haqqında mümkün olmadığı kimi Onun öyülməməsi və həmd edilməməsi də mümkün deyildir. Bütün həmd və tériflər onadır. Əbu Hureyrə K rəvayət edir ki, Peyğəmbər 3 buyurdu: «Şeytan sizlərdən birinin yanına gələrək ona belə vəsvəsə verə bilər: «Bu şeyi kim yaradıb? «Filan şeyi kim yaradıb?», sonda isə: «Bəs onda Allahı kim yaradıb?» deyər. Əgər vəsvəsələr bu həddə çatsa qoy o, kimsə Allaha sığınsın»[68].

HƏYY - QAYYUM

əl-Həyy **–** Hər yönüylə tam bir həyata sahib olan deməkdir. İbn Abbas K deyir ki: «***Həyy*** **–** gücünü itirməyən və yox olmayan deməkdir». Peyğəmbər 3 buyurdu: «***Yə Həyyu, Yə Qayyumu Birahmətikə Əstəğisu Əslih Li Şəni Kulləhu Vələ Təkilni Ilə Nəfsi Tarfətə Ayn*** **-** Ya Həyyu! Ya Qayyumu! Rəhmətinlə yardım diləyirəm. Bütün işlərimi islah et və məni bir göz qırpımı belə öz ixtiyarıma buraxma»[69]. İbn Abbas K rəvayət edir ki, Peyğəmbər 3 dua edərkən buyurdu: «…Sən əsla ölməyən və daima diri olansan»[70].

---

[65] Müslim 476.
[66] Nəsai 837.
[67] Buxari «Azan» 74,82, Müslim 414.
[68] Buxari 3276.
[69] "Səhihul Tərğib vət Tərhib" 1/273.
[70] Buxari.

əl-Qayyum – Ölməz, daima mövcud olan, heç bir şeyə möhtac olmayan, hər bir şeyin Ona möhtac olması mənasındadır. Qurani Kərimdə **3** ayədə Həyy İsmi ilə zikr edilmişdir. ***«Allah, Ondan başqa İlah yoxdur. Diridir*** *(Həyy),* ***ölməzdir*** *(Qayyumdur)****».*** *(əl-Bəqərə 255).* ***«Sən əsla ölməyən və daima diri olan*** *(Allaha)* ***təvəkkül et və Onu həmd ilə təsbih et».*** *(əl-Furqan 58).* Xattabi Σ deyir ki: «***Qayyum –*** sonu olmayan və varlığı daim olandır».

HƏYİYYU

əl-Həyiyyu - Allah özünü həya sifəti ilə vəsf etdiyi kimi, Peyğəmbər 3 də Onu bu sifətlə vəsf etmişdir. Buna görə də O, Həya və Kərəm sahibidir. Salman Farisi K rəvayət edir ki, Rəsulullah 3 buyurdu: «Əbədi və Kərim olan Rəbbimiz əllərini ona tərəf qaldıran qulunun əllərini geri boş qaytarmaqdan Həya edir»[71]. Ummu Süleym K deyir ki: «Allah haqqı bəyan etməkdən həya etməz»[72]. Rəsulullah 3 buyurdu: «Allah həya sahibidir və ayıbları örtəndir. Biriniz yuyunduğu zaman örtünsün»[73]. Hər müsəlman onu yaradan Rəbbindən utanmalı və həya etməlidir. Belə ki, Rəbbi onu qadağan etdiyi yerlərdə görməməli, əmr etdiyi yerlərdə görməlidir. Rəbbindən həya edərək çirkin söz və davranışlardan çəkinməlidir. Allahdan çox həya edən kimsə Ona üsyan etməkdən də çəkinər. Çünki Allahın hər yerdə onunla birlikdə olduğunu bilər. Qulun söz və əməldə olan günahları insanlar arasında nə qədər çox yayılarsa, günahın açığa çıxması da o, qədər böyük olar. İnsanlardan utanmayan Allahdan da utanmaz. Kim utanmırsa istədiyini edə bilər və onun bu günahları tərk etməsinə mane olan həyadır. Rəsulullah 3 buyurdu: «Həqiqətən də insanların Peyğəmbərlikdən öyrəndikləri ilk söz: «Əgər həya etmirsənsə istədiyini et»[74]. Həya qəlbin maddəsidir, hər bir xeyirin əslidir və onun getməsi bütün xeyirdən məhrum olmaq deməkdir. Rəsulullah 3 buyurdu: «Həyanın hamısı xeyirdir»[75]. Əgər həya yoxdursa onu bu günahlardan çəkindirən maneə də yoxdur. Əgər Allahdan utanmırsa istədiyi əməli edə bilər. Günahlar həqiqətən də qəlbi zəiflədir. Günahı edən şəxs bu günahı etməsindən xəbərdar olmasına baxmayaraq yenə də buna əhəmiyyət vermir. Çünki bunu etməyə onu vadar edən qəlbdə həyanın olmamasıdır. Həya insanlarda öyülən bir əxlaqdır.

---

[71] Əbu Davud 1488, Tirmizi 3551, İbn Məcə 3865. Musnəd 5/438, əl-Albani "Səhih Tirmizi" 3/179.
[72] Buxari 6091, Müslim 313.
[73] Əbu Davud 4012.
[74] Buxari.
[75] Müslim.

Rəsulullah 3 buyurdu: «Həya imandandır»[76]. ***Həya*** **–** həyat sözündən götrülmüşdür. Kimin həyası yoxdursa o, dünyada meyyid, axirətdə isə bədbəxt olar və kim də günah etdiyi zaman Allahdan utanmazsa, Allah da Qiyamət günü onu cəzalandırmaqdan utanmaz. ***«Onlar insanlardan gizlətsələr də Allahdan gizlədə bilməzlər».*** *(ən-Nisa 108)* ayəsində insanlardan utanaraq gizlənən, lakin insanları yaradandan utanmayanları pisləmişdir. Çünki belə etməklə onlar yaradılanları yaradandan üstün tutmaqdadırlar.

XALİQ - XALLƏQ

əl-Xaliq – «Allahdan başqa bir yaradıcımı *(XALİQ)* ***var».*** *(Fatir 3).* ***«O, hər şeyin yaradıcısıdır*** *(XALİQ)****, elə isə ona qulluq edin».*** *(əl-Ənam 102).* Allah yaradandır, Ondan başqa hər bir şey yaradılandır. Hər şey Onun əmrində və xidmətindədir. Ondan başqa bir yaradıcı yoxdur. Bütün hər şeyi göyləri, yeri, ikisi arasında və içində olanları, bunların hərəkətlərini, ruzilərini, əcəllərini, sözlərini və fellərini də yaradmışdır. Bütün bunların tək yaradıcısı Allahdır. Bütün varlılıqlar sonradan yaradılmış və yoxdan var edilmişdir. Hər şey Ondan başladı və yenə də Onda son olacaqdır.

əl-Xalləq – «Göyləri və yeri yaradan onlar kimisini yaratmağa qadir deyilmi? Əlbəttə qadirdir. *(Hər şeyi)* ***yaradan*** *(XALLƏQ)* ***və*** *(hər şeyi)* ***bilən*** *(ALİM)* ***Odur».*** *(Yasin 81).* ***«Həqiqətən Rəbbin*** *(hər şeyi)* ***yaradan*** *(XALLƏQ)* ***və biləndir».*** *(əl-Hicr 86).* ***«And olsun onlardan: "Onları kim yaratdı" deyə soruşsan, onlar mütləq: "Allah" deyə cavab verəcəklər».*** *(əz-Zuxruf 87).* Madəm ki, Allah bütün varlılıqları tək yaratdısa, o halda ibadətə və qulluq edilməyə layiq olan tək varlıq da Odur. Bu həqiqət olduğu halda və Onun tək yaradıcı olduğu qəbul edilərkən, ibadət etməkdə Ona nəyə görə şərik qoşulur? Quranın Rububiyyət tövhidini və Uluhiyyət tövhidini isbat etmək üsulu belədir. Digər bir ayədə isə: ***«Sizi və sizdən əvvəlkiləri yaradan».*** *(əl-Bəqərə 21).* Burada Allah bizi və bizdən əvvəlkiləri, atalarımızı, babalarımızı və s. yaratdığını diqqətə çəkməkdədir, beləcə tək yaradıcı olduğunu, nə bizim nə də bizdən əvvəlkilərin yaradılışında kimsənin ona şərik olmadığını bildirməkdədir. Allahın varlılıqları tək yaratması Onun güc və qüdrətinin, iradəsinin, elminin, hikmətinin və həyatının mükəmməl və nöqsansız olmasına dəlalət edər. Bu sifətlərin və fellərin bənzərsiz olduğuna və heç bir varlıqda olmadığına, heç bir varlığın əməllərində Ona şərik olmadığını göstərir. Bu cümlə ilə Allah varlığını isbat etdikdən sonra onların

---

[76] Buxari, Müslim.

yaradılışlarının qayəsini belə açıqlayır: ***«Rəbbinizə ibadət edin».*** *(əl-Bəqərə 21).* ***«Göyləri və yeri yaradan, göydən yağmur endirən, o yağmurla sizin üçün ruzi olaraq cürbəcür meyvələr yetişdirən. Əmri ilə dənizdə üzmək üçün gəmiləri sizə tabe və çayları sizə ram edən Allahdır. Seyr edən Günəşi və Ayı, həmçinin gecəni və gündüzü sizin ixtiyarınıza verən Odur».*** *(İbrahim 32,33).* ***«****(Bütlər yaxşıdır)* ***yoxsa göyləri və yeri yaradan, sizin üçün göydən yağmur endirən kəs? Sonra biz o, yağmurla sizin üçün gözəl bağçalar yetişdirdik. Siz o, bağçaların ağaclarını göyərdə bilməzdiniz. Məgər Allahla yanaşı başqa bir tanrımı var? Lakin müşriklər tay tutan bir tayfadırlar!*** *(Bütlər yaxşıdır)* ***yoxsa yeri məskən yaradıb ortasından çaylar axıdan, üzərində möhkəm durmuş dağlar bərqərar edən və iki dənizin arasında maneə qoyan kəs? Məgər Allahla yanaşı başqa tanrımı var? Lakin müşriklərin əksəriyyəti bilmirlər».*** *(ən-Nəml 60-61).* ***«Elə isə bütün bunları bilə-bilə Allaha şərik qoşmayın».*** *(əl-Bəqərə 22).*

XABİR

əl-Xabir – Xabir – hər şeydən xəbərdar olan. Hər bir şeyin zahirini bildiyi kimi içini və gizliliklərini də bilməkdədir. Qəlblər və sinələr hər şeyi incə detallarıynan bilən Lətif və Xabir olan Allahdan bir şeyi necə gizlədə bilər? ***«O, Hikmət və Bilik*** *(XABİR)* ***sahibidir».*** *(əl-Ənam 18).* ***«O, yaratdığını bilməzmi? O, Lətifdir, Xabirdir».*** *(əl-Mulk 14).* ***«Bunu mənə bilən və Xabir olan Allah xəbər verdi».*** *(ət-Təhrim 3).* Allah hər şeydən xəbərdar olan Xabirdir. O, hər şeyi yerli-yerinə qoyan və layiq olduğu yerə endirən Həkimdir. O, heç bir şeyi uyğun olmayan bir yerə qoymaz, layiq olmadığı bir yerə endirməz. O, bütün bunları qüsursuz elmi və hikməti ilə edər. Allah savab yerinə cəza, cəza yerinə də savab verməz. Ucaltdığı yerdə alçaltmaz, alçaltdığı yerdə isə ucaltmaz. İzzət yerinə zillət, zillət yerinə isə izzət verməz. Qadağan ediləni əmr etməz, əmr ediləni isə qadağan etməz. O, harada nə edəcəyini və risalətini kimə verəcəyini, kimin buna layiq olduğunu ən yaxşı biləndir. Bu risalətə kimin layiq olmadığını da çox gözəl biləndir. Allah neməti haqq etməyənə deyil, haqq edənə verir.

RAFİ’

ər-Rafi’* – *“Dərəcələri yüksəldən *(mələklərin, peyğəmbərlərin, övliyaların və möminlərin mərtəbələrini ucaldan, yaxud hər şeydən uca)****, ərşin sahibi Allah öz əmrindən olan vəhyi bəndələrindən istədiyinə nazil edir ki,*** *(o, insanları)* ***görüş günü*** *(yer və göy əhlinin, ibadət edənlə ibadət olunanın, zalımla məzlumun bir-birilə görüşəcəyi, ruhla bədənin qovuşacağı qiyamət günü)* ***ilə qorxutsun!”.*** *(əl-Mumin 15).* ***Rafi’* –** ondan yüksək olmayan deməkdir. Allah ən yüksəkdir. O, tərif və sənanın bütün dərəcələrini haqq edən varlıqdır. Həlimi Σ deyir ki: «***Rafi’* –** Allahın zatı sifətlərindəndir. Həmd və sənanın bütün dərəcələrini haqq edəndir. Yüksək üstünlüyə sahib deməkdir».

RAHMƏN - RAHİM

ər-Rahmən – Allahın gözəl isimlərindən və sifətlərindəndir. Ehsan, bağışlama, rəhmətin ən uca dərəcəsi ilə muttasıf olan deməkdir. Ruzisini, ehtiyacları və hər cür yaxşılıqları ehsan xüsusunda rahmətini məxluqatından heç əsirgəməyən mənasında olan Rahmən, Rahim İsmindən daha geniş mənanı ifadə edər. Quranın ilk ayəsi olan Bismilləhdəki Rahmən və Rahim isimləri arasında fərq Allah dünyanın Rahməni və axirətin Rəhimidir. Rahmən sifəti Allahın dünyada canlılara, mömin və kafirlərə ayrılıq etmədən bütün insanlara şəfqət və mərhəmətlə davranmağı öz Zatına fərz qılmışdır. Quranda insanlar üçün işlədilən Rahmən İsmi **57** yerdə işlədilmişdir. Bu İsimlə başlayan ər-Rahmən surəsi də vardır. Bu surədə Allah insanlar, cinlər və heyvanlar üçün rahmət olaraq yaratdığı nemətləri saymaqda, insanların və cinlərin bu nemətlərin qiymətini bilib nankorluq etməmələrini dəfələrlə vurğulamışdır. Bu da Rahmən İsminin təcəllisidir[77]. ***«Mərhəmətim hər şeyi ehtiva etmişdir».*** *(əl-Əraf 125).* Bu da bilinməlidir ki, keçilmiş qəzəb yavaş da olsa mutləq onu haqq edənlərə yetişəcəkdir. ***«Onlara: «Rahmənə səcdə edin» deyildiyi zaman, onlar: «Rahmən nədir? Bizə əmr etdiyin şeyə səcdəmi edəcəyik?» deyə cavab verərlər».*** *(əl-Furqan 60). «(Ya Muhəmməd!)* ***De ki: «İstər Allah, istərsə də Rahmən deyib çağırın*** *(dua edin),* ***hansını desəniz*** *(fərqi yoxdur),* ***çünki ən gözəl adlar yalnız Onundur».*** *(əl-İsra 110).* Əbu Hureyrə K rəvayət edir ki, Peyğəmbər 3 öz Rəbbindən buyurdu: «Mən namazı Özümlə, qulum arasında böldüm. Qul: «Həmd yalnız aləmlərin Rəbbi Allaha aiddir» dedikdə. Mən: «Qulum mənə həmd etdi». Qul: «O, Rahməndir, Rahimdir» dedikdə mən: «Qulum Məni tərif etdi»

[77] Bax: Fatihə 1,2, Fussilət 2, İsra 110.

deyə buyururam[78]. Peyğəmbər 3 buyurdu: «Şübhəsiz ki, acıma, mərhəmət hissi Rahməndən bir paydır»[79]. Peyğəmbər 3 buyurdu: «Allah insanlardan ancaq mərhəmətli olanları bağışlar»[80]. Ömər K rəvayət edir ki, Peyğəmbər 3 in hüzuruna bir qrup əsirlər gətrildi. Bunların içərisində uşağını itirmiş bir qadın təşviş içində uşağını axtarırdı. Qadın əsirlər arasında uşağını tapdıqda həmən onu bağrına basaraq əmizdirməyə başladı. Peyğəmbər: «Bu qadın öz uşağını heç oda atarmı?» deyə buyurdu. Səhabələr: «Xeyr, atmaz» dedilər. Peyğəmbər: «Heç şübhəsiz ki, Uca Allah öz qullarına bu qadının öz uşağına göstərdiyi şəfqətdən də daha mərhəmətlidir»[81].

ər-Rahim – Çox Mərhəmətli, mərhəmət olunan, bağışlamaq deməkdir. ***Ruhm, Ruhama*** – mərhəmət, yaxşılıq və nemət mənasında da gəlir. Mərhəməti bol olan. Qurani Kərimin **115** ayəsində Allahın Ğafur ismi ilə birlikdə işlədilmişdir. Dörd ayədə ***Ərhamur Rahimin*** – mərhəmətlilərin ən mərhəmətlisi olaraq işlədilmişdir. Rahim İsminin təcəlliləri isə daha çox axirətdə görüləcəkdir. Allahın oradakı ikram və ehsanları möminlər üçün olacaqdır. Bir çox ayədə Rahim ismi zikr edilərək Allah möminləri bu Sifətlə bağışlayacağını bilinmişdir[82].

RAQİB

ər-Raqib **–** Könüllərdə gizlənən şeyləri bilən, hər kəsin etdiyini görüb nəzarət edən, yaratdıqlarından bir an belə qafil olmadığını və onların işlərinə heç bir zaman qayğısız qalmadığını ifadə edər. ***«O, Allahın görməkdə olduğunu bilmirmi?».*** *(əl-Ələq 14).* Bütün bunlardan xəbərdar olan insan nəfəs alıb-verməsini belə Allah üçün olmasına diqqət edər. Özü Allahı görmədiyi halda Allahın onu gördüyünü bilən kimsənin daima bu düşüncə və etiqad üzərə olması və Allaha qarşı çıxmaqdan çəkinməsi lazımdır. Bu İsim Qurani Kərimin **3** yerində keçməkdədir. ***«Heç şübhəsiz ki, Allah sizin üzərinizdə Raqibdir».*** *(ən-Nisa 1).* ***«…Sən canımı aldıqdan sonra onlara nəzarətçi Özün oldun».*** *(əl-Maidə 117).* Həlimi Σ deyir ki: «***Raqib*** **–** yaratdığı şeylərdən qafil olmayandır. Onun yaratdıqlarından qafil olması, əskik olduğunu və qəflətdə olduğu nöqtədən ona zərər gələbiləcəyini göstərir. Bu isə Allah haqqında imkansızdır».

---

[78] Müslim 395.
[79] Buxari «Ədəb» 13.
[80] Buxari «Cənaiz» 32, Müslim «Cənaiz» 9,11.
[81] Müslim 2754.
[82] Bax: Nisa 16, Furqan 68-71, Əhzab 43, Fəth 14.

RAUF

ər-Rauf* – *«Sənin Rəbbin şəfqətli* (RAUF) *və mərhəmətlidir* (RAHİM)*».* (ən-Nəhl 7).** Həlimi Σ deyir ki: «Rauf*** – qullarına acıyan, onlara asanlıq istəyən deməkdir. Uca Allah qullarına qaldıramayacaqları ibadətlər və yüklər ilə yükləməmişdir. Xəstəlik, qocalıq və zəiflik kimi hallarda onlara bir çox ibadətləri asanlaşdırmışdır. Hətta edə biləcəkləri bir çox şeyləri onlara yükləməmişdir. Allah şəfqət və mərhəmət sahibidir». Hər müsəlman Allahdan başqa mütləq şəfqət sahibi olmadığını, onun şəfqətinin biz insanların şəfqəti kimi olmadığını bilməlidir. Allahın qullarına bol nemətlər verməsi, onları cürbəcür təhlükələrdən qoruması Onun qullarına olan şəfqəti və mərhəmətidir. Bəzən də müsibət verərək onları içində olduqları qəflətdən ayıltması da Onun şəfqət və mərhəmətidir. Bu bəla və müsibətlər kənardan belə görünə bilər, lakin bunlar onlar üçün bir şəfqət və mərhəmətdir. Bu üzdən insanın başına bir müsibət gəldikdə: «Allah bu müsibətlə ona mərhəmət etdi» deyə deyilir. Allahın bu ismini bilən kimsə Allahın ona şəfqət və mərhəmət etdiyi kimi o, da nəfsinə acımalı, ona gücündən artığını yükləməməlidir. Nəfsə acımaq nə deməkdir? Allahın əmrlərini yerinə yetirmək, qadağalarından çəkinmək və təhlükələrdən onu qorumaq. Nəfsinə acıyıb şəfqət göstərdiyin kimi başqa insanlara da acımalı və onlara da şəfqət əlini uzatmalısan. Beləcə də şəfqətli bir qəlbə sahib olur və hər iki dünyada da Allahın şəfqət və mərhəmətinin səni əhatə etməsinə nail olmuş olursan.

RAFİQ

ər-Rafiq* –** İbn Qeyyim Σ deyir ki: «O, Allah Rafiqdir. Rifq əhlini (yumşaq davranan kimsələri) sevir. AbdurRahmən əs-Sədi Σ deyir ki: «Uca Allahın İsimlərindən biri də Rafiqdir. Rafiq kəliməsi ***Rifq – yumşaq davranmaq, incə davranmaq kökündən gəlməkdədir. Rifq işlərdə tələsməyən və yavaş-yavaş davranmaq deməkdir. Sərtliyin ziddidir. Sərtlik isə sərt davranmaq və tələsmək mənasındadır. Bu İsim Qurani Kərimdə keçməməkdədir. Bu İsim səhih hədislərdə zikr olunmuşdur. Allah qullarına qarşı son dərəcə mərhəmətli və lütfkardır. Qullarının da bir-birilərinə qarşı incə və yumşaq davranmalarını, sərtlikdən qaçınmalarını, xoş könülüklə hərəkət etmələrini istər. Rifq ilə hərəkət etmək insanları mehribançılığa, dostluğa gətirir. Aralarında olan düşmənçiliklər yox olur. Peyğəmbər 3 buyurdu: «Yumşaqlıqdan məhrum

olan, xeyirdən məhrum olur»[83]. Peyğəmbər 3 Aişə O buyurdu: «Ya Aişə! Şübhəsiz ki, Allah Rafiqdir (qullarına qarşı lütfkardır). Rifqi (sözdə, işdə yumşaq olmağı) sevər. Şiddətə (sərtliyə) qarşı vermədiyi (hətta) ondan başqalarına da vermədiyi şeylərə Rifqə verir»[84]. Uca Allah fellərində Rəfiqdir. Çünki O, məxluqatını bir dəfədə ya da bir anda yaratmağa güc yetirdiyi halda, hikmətinin və Rifqi olaraq yavaş-yavaş yaratmışdır. Həmçinin digər şəriət qayda-qanunlarını da müəyyən bir mərhələ ilə qadağan etmişdir. İçkinin haram edilməsi, riba[85] və s məsələlərdə.

Rafiq həmçinin də səfərdə birlikdə olmaq, yoldaş mənasında da işlədilmişdir. ***«Onlar necə də gözəl** (Rafiq) **yoldaşdılar».*** *(ən-Nisa 69).* Allah Rafiqdir. Yəni yumşaqlığı çox olandır. Ziddi sərtlikdir. Allah xeyiri bol olan, xeyir yollarını asanlaşdırandır. Allahın insan oğluna ən böyük asanlıq isə Quranı əzbərliyənlərə asanlaşdırmasıdır. ***«And olsun ki, Biz Quranı ibrət almaq, öyüd-nəsihət qəbul etmək üçün belə asanlaşdırdıq».*** *(əl-Qəmər 32).* Allahın asanlaşdırması olmasaydı heç kimsə Quranı asanlıqla əzbərləməzdi. Xattabi Σ deyir ki: «Allah Rafiqdir. Tələsməyən deməkdir. Çünki tələsmək itirməkdən və qaçırmaqdan qorxanlar üçündür. O, isə hər şey əlində olan, tələsməyəndir. Allah yumşaqlığı sevər isə – Allah işlərində və əməllərində tələsməyənləri sevər deməkdir».

RAZZAQ - RAZİQ

ər-Razzaq – «Heç şübhəsiz ki, ruzi** (RAZZAQ) **verən, O mətin qüvvət sahibi olan Allahdır». *(əz-Zariyat 58).* Həlimi Σ deyir ki: «***Razzaq*** – ruzini bol-bol və geniş şəkildə verəndir». Buna görə də hər bir müsəlman Allahdan başqa ruzi verən Razzəq olmadığını bilməlidir.

ər-Raziq – «Sən ruzi verənlərin ən xeyirlisisən». *(əl-Maidə 114).* ***«Allah dilədiyinə hesabsız ruzi verir».*** *(əl-Bəqərə 212).* ***«Yer üzündə ruzi əldə edə bilməyən neçə-neçə canlılar vardır. Onların da, sizin də ruzinizi Allah verir».*** *(əl-Ənkəbut 60).* Həlimi Σ deyir ki: «***Raziq*** – bədənlərin sağ qalması üçün vacib olan şeyləri verən, ehtiyac duyduqları nemətləri onlara verən deməkdir». Ənəs İbn Məlik K rəvayət edir ki, Peyğəmbərin 3 dövründə qiymətlər artmağa başladı. İnsanlar: "Ey Allahın Rəsulu! Qiymətlər artdı. Bizə bir qiymət təyin et (Qiymətlərə hədd qoy)" dedilər. Peyğəmbər: "Qiymətləri tənzimliyən Allahdır, Genişlədib çox-çox verən (Bəsit) Allahdır, Ruzi (Raziq) verən Allahdır, Daraldıb (Qabid) qıtlıq

---

[83] Müslim 2592.
[84] Müslim 2593.
[85] ***Riba*** – dörd mərhələdə haram edilmişdir. 1) Rum 39. 2) Nisa 160,161,. 3) Ali İmran 130. 4) Bəqərə 275-279.

gətirən də Allahdır. Mən Allaha yanımda kimsənin mal və qan haqqı olamadığı halda çatmağı ümüd edirəm” deyə buyurdu[86].

RƏBB

ər-Rəbb* – *«Həmd yalnız aləmlərin Rəbbi olan Allaha aiddir». *(əl-Fatihə 1).* İbn Abbas K rəvayət edir ki, Rəsulullah 3 buyurdu: «Rəbb olaraq Allahdan, din olaraq İslamdan və Rəsul olaraq Muhəmmədən razı olan kimsə imanın şirinliyini, tamını tapar»[87]. ***Rəbb*** – kəliməsinin malik (sahib) mənasında olduğu da söylənilmişdir. Bu durumda aləmlərin Rəbbi (sahibi) doğru bir ifadədir. Çünki aləm kəliməsi bütün varlılıqları əhatə edər. ***«Firon dedi: «Aləmlərin Rəbbi nədir?». Musa: «Əgər yəqin inanacağsansa O, göylərin, yerin və onların arasında olanların Rəbbidir!» deyə cavab verdi».*** *(əş-Şuəra 23,24).* ***Rəbb*** – daha çox ibadət edilən Məbud mənasında işlədilir. Qəbr əzabına aid hədisdə: «Rəbbin (məbudun) kimdir?» deyə soruşurlar. Uca Allah qulların həqiqi məbududur. O, bütün mal, mülk və insanların maliki və sahibidir. Bütün varlıqları yaradan və ruziləndirən Odur. Ondan başqa olan bütün rəblər nə yarada bilərlər, nə də ruziləndirə. Bütün varlılıqlar yoxdan yaradılmışlar. Hamısı Onun mülküdür. Hər şey Onun əmri ilə var olmuşdur. Allah hər şeyə sahibdir. Heç bir şey Onun mülkündən kənara çıxa bilməz. Uca Allah mülkündə dilədiyi şəkildə hərəkət edən malik, itaət edilən, əmrinin altındakıları idarə edən, onları tərbiyə edən və işlərini dilədiyi şəkildə düzəldən və yoluna qoyandır. Allah hər şeyin Rəbbi və məlikidir. O, əvvəlkilərin də sonrakıların da Rəbbidir. Məğribin də məşriqin də, göylərin və yerin, ikisi arasında olanların, dünyanın və axirətin maliki və sahibidir. Mülk Onundur. Mülkündə Ona şərik olan kimsə yoxdur. O, mal və mülkü dilədiyinə verir, dilədiyindən də alır. Dilədiyini əziz, dilədiyini də zəlil edir. Dilədiyini xoşbəxt, dilədiyini də bədbəxt edir. Dilədiyini ucaldır, dilədiyini də alçaldır. Dilədiyinə qız, dilədiyinə də oğlan, dilədiyinə də əkiz oğlan və ya qız uşağı, dilədiyinə də heç övlad bəxş etməz.

O, hər şeyi bilən güc və qüdrət sahibidir. Gecədən gündüzü, gündüzdən də gecəni çıxarır. Ölüdən diri, diridən də ölü çıxaran da odur. Ölümdən sonra yer üzünü təkrar diriltdən Odur. Kimisini güldürən, kimisini də ağladan Odur. Kimisini yaşadan, kimisini də öldürən, insanları cift-cift, kişi və qadın olaraq mənidən (spermadan) yaradan odur.

---

[86] Əbu Davud 3451, Tirmizi 1314, əl-Albani “Səhih Sünən Tirmizi” 2/32, “Səhih Sünən İbn Məcə” 2/15.
[87] Müslim 34.

Kimisinə bol mülk verərək zəngin edən, kimisinə də mülk verməyərək kasıb edən Odur. Var edəndə, yox edəndə Odur, başladan və sona çatdıran da Odur. Göyləri düşməməsi üçün tutub saxlayan, gecəni qaranlıq, gündüzü aydın, yer üzünü döşək kimi sərən və qullarının yer üzündə yaşamalarını asanlaşdıran, dağları yer üzünün dirəkləri edən, göy üzünün yer üzünə düşməsinə mane olan, gəmiləri əmri ilə dənizdə üzməsinə, qaranlığın ardıyca səhəri gətirən, gecəni insanlar üçün bir dincəlmə edən Odur. Günəş və ay Onun əmri ilə hərəkət edərlər. Nə günəş ayı keçə bilər, nə də gecənin gündüzü keçməsi mümkündür. Hər biri öz axarı ilə hərəkət edərlər. İnsanı yaradan Odur. İnsana qulaq, göz, qəlb verən Odur. Lakin insanlar nə az şükr edərlər. Qiyamət günü bütün insanları dirildən, dənizlərin bir-birinə qarışmasına mane olan, qullarına saysız-hesabsız ruzi verəndir. Buna görə də bu İsimlə heç kəsi nə çağırmaq, nə də müraciyət etmək olar. Əbu Hureyrə K rəvayət edir ki, Rəsulullah 3 buyurur: «Sizdən heç kim öz (qulluqçusuna) Rəbbinə su ver, Rəbbini doydur, Rəbbinə dəstəmaz aldır və s deməsin. (Ey kölələr!) Sizdən də heç kimsə Rəbbim deyə xitab etməsin. Həmçinin qulum deyə xitab etməsin. Oğlum, qızım desin (Başqa rəvayətdə: Əslində qul və kölə sizsiniz, Allah isə Rəbbdir)»[88].

DƏİM

əd-Dəim **–** Əbu Hureyrə K rəvayət edir ki, Peyğəmbər 3 buyurdu: «Zəmanəni söyməyin. Çünki Allah zəmanənin özüdür»[89].

DƏYYƏN

əd-Dəyyən - Peyğəmbər 3 buyurdu: "Qiyamət günü insanlar lüt olaraq həşr olunacaqlar... Sonra bir Carçı uzaq və yaxın və uzaq olanında eşitdiyi bir səslə: "Mən Məlikəm, Mən Dəyyənəm" səsləyəcəkdir[90].

SƏLAM

əs-Səlam – Bu İsimlə isimlənməyə Uca Allah digər məxluqatdan daha mustəhaqdır. Çünki O, bütün ayıblardan, nöqsanlardan Səlamdır. ***«Quddusdur** (nöqsanlıqdan münəzzəhdir), **Səlamdır** (zat və sifətlərində, fellərində hər cür qüsur və əskiklikdən uzaqdır)». (əl-Həşr 22-24).* Müsəlmanların sözlərinə gəlincə isə: ***Əssələmu Aleykum*** – ona salam veriləni aldatmaqdan, öldürməkdən, ondan gələcək çirkin şeydən salamatını bildirir. O, da eyni qarşılığı verərək Uca Allah eynisini sənə də

---

[88] Müslim, Əbu Davud 4975.
[89] Müslim 2246, İbn Məndə "Tovhid" 2/118, Əhməd 2/395,491.
[90] İmam Əhməd "Musnəd" 3/495, əl-Albani "Səhih".

nəsib etsin. Rəhmət və bərəkətə gəlincə isə bu ikisi yalnız Allaha izafə edilir. Buna görədir ki: Mənim bərəkətim və rəhmətim sizin üzərinizə olsun – deyilməz, Məndən səlam sizin üzərinizə olsun – deyilə bilər. Səlam nöqsanlardan və ayıblardan salim olandır. Səlam ilə isimlənməsi Salim deyə isimlənməsindən daha bəlağətlidir. Məxluqatını zülmdən salamata çıxardır. Uca Allah qədr gecəsini ***Səlam***, Cənnəti ***Darus-Səlam***, Cənnət əhlinin salamlaşmasını isə ***Səlam*** deyə vəsfləndirmişdir. ***«Onları Rəbbinin yanında əmin-amanlıq yurdu** (Cənnət) **gözləyir».*** *(əl-Ənam 127).* Peyğəmbər 3 namazdan sonra dua edərək: «***Allahummə Əntəs Sələmu Və Minkəs Sələmu Təbəraktə Yə Zəl Cələli Vəl İkram*** – Ey Allahım! Səlamsan və Səlam Səndəndir. Sən Ucasan. Ey Cəlal və İkram sahibi»[91]. O, Sifətlərində bütün ayıblardan və nöqsanlardan Səlamdır. O, fellərində bütün ayıblardan və nöqsanlardan, şərlərdən, zülmdən Səlamdır. O, hər yöndən və hər etibar ilə haqq olan Səlamdır. Onun həyatı ölümdən, yatmaqdan və mürgüləməkdən Səlamdır. Qayyumiyyəti və Qüdrəti yorğunluqdan və zorluq çəkməkdən Səlamdır. Onun elmi Ondan bir şeyin ayrılmasından və ya Ona unutqanlığın isabət etməsindən, xatırlamaya və düşünməyə ehtiyac duymaqdan Səlamdır. Onun iradəsi hikmətdən çıxmaqdan Səlamdır. Onun kəlimələri yalandan və zülmdən Səlamdır. Mülkində zidlik olmasından, ortağı olmasından, müavini və ya yardımcısı olmasından və ya Onun izni olmadan Onun qatında bir şəfaətçinin olmasından Səlamdır. Ona Uluhiyyətində bir ortağının olmasından Səlamdır. Onun qəzası və qədəri əbəslikdən, zülmdən və açıq olan hikmətinə müxalif olaraq meydana gəlməsinin düşünülməsindən Səlamdır. Onun şəriəti dini ixtilafdan, pozulmaqdan, qulların məsləhətinə zidd olmaqdan, onlara rəhmət olmaqdan, ehsan olmaqdan və hikmətinə zidd olmaqdan Səlamdır. Əksinə Onun şəriəti hikmətdir, məsləhətdir və ədalətdir. Onun nemətlər verməsi yaltaqlıq olmaqdan və nemət verdiyi kimsəyə ehtiyac duymaqdan Səlamdır. Allahın ərşə istivası, ərşi daşımağa ehtiyac duymasından və istivaya möhtac olmaqdan Səlamdır. Əksinə ərş və onu daşıyanlar Ona möhtacdırlar. ***«Özünə heç bir övlad götürməyən, mülkündə heç bir şəriki olmayan, zəif, aciz olmadığı üçün heç bir dosta, hamiyə ehtiyacı olmayan Allaha həmd olsun!».*** *(əl-İsra 111).* Səlam, səlam verilənə dua və onun səlamətə yetişməsini istəməkdir. Allah Ondan səlam tələb ediləndir, yoxsa Onun üçün salam tələb edilən deyildir. Əksinə Allah qullarına salamatlıq verəndir. ***«Göndərilən bütün Peyğəmbərlərə salam olsun».*** *(əs-Saffət 181).* ***«Salam olsun İbrahimə».***

---

[91] Müslim 591.

(əs-Saffət 109). ***«Doğduğu gün, öləcəyi gün və diri olaraq qəbirdən qaldırılacağı gün ona salam olsun».*** *(Məryəm 15).* Səhabələr: Allaha salam olsun» deyərdilər. Peyğəmbər 3 buyurdu: «Salam Allaha olsun deməyin. Şübhəsiz ki, Allah özü Sələmdır» deyə buyurdu[92]. ***«Rəhimli Allahdan** (onlara)* ***salam vardır».*** *(Yasin 58).*

SƏMİ'

əs-Səmi' – eşidən olmasının mənası nə qədər yavaş olursa olsun, bütün səsləri idrak edən (eşidən) deməkdir. O, yaratdıqlarının eşitmələrinə bənzəməyən bir sifət olan səmi sifətilə gizli və açıq hər bir şeyi eşidir. Allahın ***Səmi***' – sifəti iki yerə bölünür. 1. ***Səmi***' ***İcabə*** – qəbul etmək. Məs: Peyğəmbər 3 rukudan qalxaraq deyərdi: «***Səmiallahu Limən Həmidəh*** – Allah ona həmd edəni eşitdi»[93]. Peyğəmbər 3 buyurdu: «Allahummə! Təslim olmayan qəlbdən, eşidilməyən duadan Sənə sığınıram»[94]. 2. ***Səmi***' ***İdrak*** – dərk etmək. Bu özü də üç yerə bölünür. 1) ***Təyyid*** – kömək. ***«Qorxmayın, mən də sizinləyəm.*** *(Hər şeyi)* ***eşidirəm və görürəm!».*** *(Ta ha 46).* 2) ***Təhdid*** – hədələmək. ***«Yoxsa onlar elə güman edirlər ki, biz onların pıçıltılarını və xəlvəti danışıqlarını eşitmirik! Xeyr, yanlarında olan elçilərimiz yazırlar.*** *(Ya Peyğəmbər!)* ***De ki: Əgər Rəhmanın bir övladı olsa*** *(Ona)* ***ibadət edənlərin birincisi mən olaram!».*** *(əz-Zuxruf 80).* ***«Allah kasıbdır, biz isə dövlətliyik! Deyənlərinin sözlərini Allah, əlbəttə eşitdi».*** *(Ali İmran 181).* 3) Allahın eşitməsi hər bir şeyi əhatə edir. Onun eşitməsi bütün səsləri əhatə edir. Məxluqatın səsləri Ona qarışıq gəlməz. Bir-birinə bənzəyən səslər Onu aldatmaz. O, səslərdən birini eşitməsi başqa bir səsi eşitməkdən Onu yayındırmaz. ***«Şübhəsiz Rəbbim duanı eşidəndir».*** *(İbrahim 39).* ***«Əgər sənə şeytandan bir vəsvəsə gəlsə Allaha sığın. Şübhəsiz ki, Allah eşidən və görəndir».*** *(əl-Əraf 200).* Aişə O deyir: «Bir qadın ərindən şikayət etmək üçün Rəsulullahın 3 yanına gəlir. Mən otağın bir küncündə olmağıma baxmayaraq onların nə barədə söhbət etdiklərini eşitmədim. Lakin Allah eşidib ayə nazil etdi. ***«Əri barəsində səninlə mübahisə edən və Allaha şikayət edən qadının sözünü Allah eşitdi. Allah sizin danışığınızı eşidir. Həqiqətən Allah eşidən və görəndir».*** *(əl-Mucadələ 1)*[95]. Əbu Musa K rəvayət edir ki, Rəsulullah 3 buyurdu: «Ey insanlar

---

[92] Buxari «Əzan» 148, Müslim «Salət» 56.
[93] Buxari, Müslim.
[94] Tirmizi 5/519, Əbu Davud 2/92.
[95] Buxari.

sakit olun! Siz nə bir kara, nə də burda olmayan birisinə dua edirsiniz. Siz hər şeyi eşidən və yaxın olana dua edirsiniz»[96].

SEYYİD

***əs-Seyyid* –** Bu isim Qurani Kərimdə zikr edilmir. Hədislərbə isə belə zikr edilir. Peyğəmbərin 3 yanına Bəni Amrdən bir qrup gələrək dedilər: «Sən bizim Seyyidimizsən». Peyğəmbər: «Seyyid Allahdır» deyə buyurdu. Onlar: «Sən bizim böyügümüz və şərəflimizsən» dedilər. Peyğəmbər: «Öz sözlərinizi deyin! Şeytanın sizə öyrətdiyi kimi mənə müraciət etməyin» deyə buyurdu[97]. Peyğəmbərin 3 yanına bir qrup insanlar gələrək: «Ey Allahın elçisi! Ey bizim ən yaxşımız və ən yaxşımızın oğlu, bizim seyyidimiz və seyyidimizin oğlu!» dedilər. Peyğəmbər: «Məni özünüz bildiyiniz kimi çağırın, şeytan sizi yoldan çıxartmasın! Mən Allahın qulu və elçisi Muhəmmədəm. Sevmirəm ki, siz məni qüdrət və cəlal sahibi Allahın layiq bildiyindən yuxarı qaldırasınız»[98]. ***Seyyid* –** mütləq olaraq möhtac olunan deməkdir. İnsanların Seyyidi (ağası, böyüyü) dedikdə əmrini yernə yetirdikləri, sözünü dinlədikləri, müraciət etdikləri kimsə mənasına gəlir. Mələklər, insanlar və cinlər Uca Allahın yaratdıqları varlılıqlardır. Bu varlılıqlar Onsuz var olmamışlar. Çünki hər bir varlıq sonradan yaradılmışdır. Allah isə heç bir varlıq yox ikən vardı. Əgər Allah onları yaratmasaydı bu varlıqlar var olmayacaqlardı. Eyni şəkildə var olduqdan sonra da Allah onlara yaşama fürsəti verməsəydi yenə də var olmayacaqlardı. Həqiqət bu olduğuna görə də Allah bütün varlılıqların Seyyidi olmağa daha layiqdir. Varlılıqların bu İsimlə Ona dua etmələri Allahın onlar üzərindəki bir haqqıdır».

SUBBUH

əs-Subbuh* –** Bu İsim Qurani Kərimdə deyil Peyğəmbərin 3 hədislərində zikr edilir. Peyğəmbər 3 ruku vəziyyətində belə dua edərdi: «Subbuhun Quddusun Rabbul Mələikəti Vərruhi*** – Ey heç bir ayıbı və qüsuru olmayan! Ey mələklərin və ruhun Rəbbi!»[99]. Təsbih və tənzih edilən, ucalan. Ayıb və nöqsanlardan uzaq olan deməkdir.

---

[96] Buxari, Müslim.
[97] Əbu Davud 4806, Əhməd 4/25, Buxari "Ədəbul Mufrad" 211, Nəsəi "Əməli Yəvmul Leyl" 2482, əl-Albani "Səhih Cəmi" 3594.
[98] Əhməd 3/153,241.
[99] Müslim 487.

SAMƏD

əs-Saməd **–** Qurani Kərimdə sadəcə İxlas surəsində bu isim keçməkdədir. ***«Allah Saməddir*** *(heç kəsə və heç nəyə möhtac deyildir. Hamı ona möhtacdır, O əzəli və əbədidir)****».*** *(əl-İxlas 2).* Peyğəmbər 3 bir nəfərin dua edərək: «Allahım! Səndən başqa ilah yoxdur, Sən Əhəd, Saməd, doğmamış və doğulmamış və heç bir oxşarı olmayan Allah olduğuna şəhadət edərək səndən istəyirəm» dediyini eşitdi. Peyğəmbər: «Nəfsim əlində olana and olsun ki, o adam Allahın ***İsmil Azam*** – əzəmətli ismi ilə dua etdiyi zaman mütləq qəbul olundu və onunla istədiyi zaman mütləq istəyi verildi»[100]. İbn Abbas K deyir ki: «***Saməd*** **–** Heç bir ehtiyacı olmayan və heç kimə möhtac olmayandır». Xattabi Σ deyir ki: «***Saməd*** **–** mühüm işlərdə yönənilən, fəlakət və ehtiyac anlarında müraciət edilən deməkdir. Saməd qəsd etmək, yönəlmək mənasındadır». İbn Qeyyim Σ deyir ki: «***Saməd*** **–** güc və qüvvəti sonsuz, hər şeyi bilən, əsla heç bir şeyi unutmaz. Göyləri və yerləri və ikisi arasında olanları yönəldib idarə edən Odur. O, bütün varlılıqların yaradıcısı olduğu kimi bu valılıqların Rəbbi və məlikidir. Belə olan bir Rəbbin bənzəri əsla olmaz. Çünki O, bütün Sifət və fellərində bənzərsizdir».

SADİQ

əs-Sadiq **–** Bu İsim Quranda həm İsim, həm də fel olaraq da keçər. ***«Biz şübhəsiz ki, doğru olanlarıq».*** *(əl-Ənam 146).* ***«Allahdan daha doğru sözlü kim vardır».*** *(ən-Nisa 87,122).* ***"Biz sənə*** *(Allahdan)* ***doğru xəbər gətirmişik. Biz, həqiqətən, doğru danışanlarıq!".*** *(əl-Hicr 64).* Bu İsim insanlar haqında da işlədilir. Doğruluğu çox olan kimsəyə də sıddıq deyilir. Sidq yalanın ziddidir. Musaddiq doğrulayan deməkdir. Sıddıq daima doğru söyləyən, doğruluqdan ayrılmayan və doğruluğu çox olandır. Bu söz daha çox sözlərini əməlində doğrulayan üçün işlədilir. Sən də Allahın ayələrini, möcüzələrini, dəlillərini, isimlərini, sifətlərini, fellərini, hökmlərini və sözlərini doğrula və bunlara qəlbdən inan. ***«Allah sizə verdiyi sözündə sadiq qaldı».*** *(Ali İmran 152).* Allah sadiqdir və hər sözü doğrudur. Allah qullarına veriyi hər vədi gerçəkləşdirir. Hər bir şeyin təməli doğruluq üzərində qurulur. Buna görə də hər sözündə və davranışında doğru olan, doğruluğunu gerçəkləşdirən qurtulmuşdur. Sən də qurtulmaq üçün doğru olmağa çalış ki, adın doğru olanlar arasında çəkilsin. ***«Möminlər içərisində elələri də vardır ki, Allahla etdikləri əhdə sadiq olarlar».*** *(əl-Əhzab 23).* ***«Həqiqətən bunlar doğru olanlardır…».***

---

[100] Əbu Davud 1493, Əhməd 3/120,158,225, Tirmizi «Dəvət» 63.

(əl-Bəqərə 177). Allah sözlərində doğru olmayanlara da xitab edərək: ***«Əgər onlar Allaha verdikləri sözdə sadiq olsalardı bu onlar üçün daha xeyirli olardı».*** *(Muhəmməd 21).*

SİTTİR

əs-Sittir – Beyhəqi Σ deyir ki: «***Sittir*** – örtən deməkdir. Allah qullarının bir çox ayıblarını və qüsurlarını örtər. Onları ortaya çıxarıb insanlar arasında rəzil etməz. Buna görə də qullarda öz ayıblarını və qüsurlarını örtərək, onları ləkələyəcək əməllərdən qaçmalıdırlar» [101] . Peyğəmbər 3 buyurdu: «Həqiqətən Əziz və Cəlil olan Allah Həyalı və Örtəndir...”[102].

SƏTTƏR - SƏTİR

əs-Səttər - əs-Sətir - Əbu Hureyrə K rəvayət edir ki, Peyğəmbər 3 buyurdu: «Hər kim bir mömini dünya sıxıntılarının birindən qurtararsa, Allah onu Qiyamət gününün sıxıntılarının bir sıxıntısından qurtarar. Hər kim çətinliyə düşənin çətinliyini yüngülləşdirərsə, Allah da o, kimsəyə dünya və axirətdə asanlıq, yüngüllük verər. Hər kim bir müsəlmanın qüsurunu (yəni xətasını) ***Sətərə*** örtərsə, Allah da dünya və axirətdə onun qüsurunu (xətasını) örtər...»[103].

ŞƏDİD

əş-Şədid – “Göy gurultusu Onun şəninə tariflər deyir, mələklər də *(Allahın)* ***qorxusundan*** *(Onu öyüb mədh edirlər).* ***O, ildırımlar göndərib*** *(kafirlər)* ***Allah barəsində mübahisə edərkən onlarla istədiyini vurar. Allahın cəzası şiddətlidir!*** *(Allah yenilməz qüvvət sahibidir!)****”.*** *(ər-Rəd 13).*

ŞƏKİR - ŞƏKUR

əş-Şəkir – Allah Özünü Şəkir və Şəkur deyə İsimləndirmişdir. Şükr edənləri də bu iki İsimlə adlandırıb onlara Öz sifətini vermiş və onları bu İsimlə isimləndirmişdir. Allah şükr edən qullarından razı olur. ***«Hər kəs könüllü olaraq yaxşı bir iş görərsə Allah razı qalan*** *(ŞƏKİR)* ***və biləndir».*** *(əl-Bəqərə 158).* ***«Əgər şükr etsəniz sizdən razı olur».*** *(əz-Zumər 7).* Şükr edənlərin kainatda az olması, onların seçilmiş qullar olduğu da bəllidir. ***«Lakin qulları içində şükr edən azdır».*** *(əs-Səbə 13).* Peyğəmbər 3 ayaqları şişənə qədər namaz qılmış və ona: «Allah sənin keçmiş və gələcək günahlarını bağışlamışdır. Sən nə üçün bu qədər ibadət

---

[101] Beyhəqi «Əsməul Husnə» s. 91, 484.
[102] Nəsəi 1/200, əl-Albani “Səhih Nəsəi” 1/86-87, H. 393.
[103] Buxari 2442, Müslim 2699.

edirsən?» deyildikdə. O: «Allaha şükr edən bir qul olmayımmı?» deyə buyurdu[104]. Peyğəmbər 3: «Ey Muaz! Vallahi səni sevirəm. Beləki hər fərz namazından sonra bu duanı et: «***Allahummə Əinni Alə Zikrikə Və Şukrukə Və Husni Ibədətikə*** – Allahım! Səni zikr etmək, Sənə şükr etmək və Sənə gözəl ibadət etmək üçün mənə yardım et»[105].

əş-Şəkur **–** Azacıq təşəkkürə çox qarşılıq verən İsmi Qurani Kərimdə **4** yerdə keçməkdədir. ***«Həqiqətən Allah bağışlayandır və qədirbiləndir! (ŞƏKUR)».*** *(əş-Şura 23).* Şükür mərtəbəsi ən ucadır. Bu mərtəbə **Riza** – mərtəbəsinin üztündədir. Riza şükrün içərisində yer almaqdadır. Şükr rizasız olmaz. Şükr imanın yarısıdır. İman iki qismə ayrılır. Yarısı şükr və yarısı da səbrdir. Uca Allah qullarına şükrü əmr edər və şükrün ziddinə olan şeyləri isə qadağan edər. Şükr edən kimsələri tərif edər, onlara ən gözəl mükafatı verər. ***«Mənə şükr edin, nankorluq etməyin».*** *(əl-Bəqərə 152).* ***«Allah şükr edənləri mükafatlandıracaqdır».*** *(Ali İmran 144).* ***«O, halda Ona ibadət edin və Ona şükr edin. Ona qaytarılacaqsınız».*** *(əl-Ənkəbut 17).* Şükr qəlb üçün bir sevgi və yönəlməkdir. Dil üçün bir tərif və həmddir. Bədən orqanları üçün isə itaət və görəvdir. Peyğəmbər 3 buyurdu: «İnsanlara təşəkkür etməyən Allaha şükr etməz»[106]. Davud A buyurur: «Ey Rəbbim! Sənə necə şükr edim ki, neməti verən, onunla ruziləndirən, sonra da nemət üstünə nemət verərək artıran Sənsən. Nemət də Səndən, şükr də Sənədən. (şükrüm belə Sənin bir nemətindir) Necə bunlara şükr edim». Allah: «İndi Məni tanıdın və Mənə şükr etdin ey Davud! Çünki şükr etməyin də Mənim bir nemətim olduğunu bildin». Başqa rəvayətdə: «Ey Rəbbim! Vücudumdakı tüklərdən hər birinin iki dili olsa da belə gecə və gündüz bütün vaxtlarda Səni zikr etsələr də belə yenə də mənə verdiyin nemətin haqqını belə vermiş olmaram»[107].

ŞƏHİD

əş-Şəhid **–** Bu İsim Qurani Kərimdə **20** yerdə keçməkdədir. Hər şeyə şahid olan, heç bir şeyi unutmayandır. ***«…Sən canımı aldıqdan sonra onlara nəzarətçi Özün oldun. Yalnız sən hər şeyə Şahidsən».*** *(əl-Maidə 117).* ***«Doğrusu Allah hər şeyin üzərində şahid olandır».*** *(əl-Həcc 17).* ***«Şahid olaraq Allah yetər».*** *(ən-Nisa 79). «(Ya Peyğəmbərim!)* ***Sən nə iş görsən Qurandan nə oxusan, nə iş görsəniz, onlara daldığınız zaman Biz sizə şahid olarıq. Yerdə və göydə zərrə qədər bir şey Allahdan gizli***

---

[104] Buxari «Təhəccüd» 6, Müslim «Sifətul Munafiqun» 2819.
[105] Əbu Davud «Vitr» 26, Nəsai «Səcdə» 60, Musnəd 2/299.
[106] Tirmizi 1955.
[107] İmam Əhməd «Kitabu Zuhd» 361,362.

qalmaz». *(Yunus 61).* ***“Onu*** *(İslamı)* ***bütün dinlərdən üstün etmək*** *(onun bütün dinlərdən üstün olduğunu göstərmək)* ***üçün Öz Peyğəmbərini hidayət və haqq dinlə göndərən Odur.*** *(Ya Rəsulum! Sənin peyğəmbərliyinin həqiqiliyinə)* ***Allahın şahid olması kifayət edər!”.*** *(Fəth 28).* Allah, Şəhiddir. Çünki Şəhadət kəliməsi ilə qullar Onun bir olduğuna şahidlik etməkdə, beləcə Ona ibadət etməyi qəbul etdiklərini göstərmiş olmaqdadırlar. ***«Onları öz nəfslərinə qarşı şahidlər etmişdi».*** *(əl-Əraf 172).* Bu ayədə Allah qullarından Onun birliyinə şahidlik etmələrini tələb etmiş, qullar da bu tələbi yerinə yetirərək Allahın birliyinə şahidlik etmişlər. Bu həqiqi şahidlik olmaqla birlikdə Allaha şahidlik edildiyini göstərməkdədir. Allah da Özündən başqa İlahın olmadığına şahiddir. ***«Allah özündən başqa heç bir ilah olmadığına şahidlik etdi».*** *(Ali İmran 18).*

ŞƏƏFİ

əş-Şəəfi **–** Bu İsim Qurani Kərimdə fel olaraq zikr olunur. ***«Xəstələndiyim zaman mənə Şəfa verən Sənsən».*** *(əş-Şura 80).* Hədisdə isə həm Fel, həm də İsim olaraq keçir. Peyğəmbər 3 bir xəstənin yanına gəldiyi zaman belə dua edərdi: «Ey insanların Rəbbi! Bu sıxıntı və dərdi apar. Şəfa ver! Çünki şəfa verən sənsən. Səndən başqa şəfa verən yoxdur. Xəstənin bütün xəstəliklərini aparan bir şəfa ver!»[108]. Həlimi Σ deyir ki: «Allah şək və şübhələri, həsət və kini qəlblərdən silib könüllərə şəfa verdiyi kimi hər cür xəstəlikləri, bəla və müsibətləri qaldırıb bədənlərə də şəfa verir. Ondan başqa kimsənin buna gücü yetməz. Bu üzdən bu isimlə yalnız Ona dua edilir». Buna görə də hər bir müsəlman şəfanın yalnız Allahdan gəldiyinə inanmalıdır. İnsan yalnız Onun şəfa verməsi ilə yaxşılaşır və şəfa tapır.

AZİZ

əl-Aziz – Qiymətli, izzət sahibi, möhtərəm, qüvvətli, heç vaxt yenilməyən, üstün, uca, şərəf sahibi. ***Azzə*** **-** kökündən gəlməkdədir. Hər şeyə gücü çatandır. İzzət – tam olaraq zillətin, düşkünlük, aşağı olmaq, acizliyin ziddidir. ***«O, Əzizdir, Həlimdir*** *(yenilməz qüvvət və hikmət sahibidir)». (əl-Həşr 22-24).* O, izzətinin mükəmməliyi ilə qullarına hökm edən və bu hökmü onlar üzərində icra edəndir. Allah qullarının qəlblərini və iradələrini dilədiyi tərəfə çevirəndir. O, dilərsə qul ilə qəlbi arasına girər. Qurani Kərimdə **91** yerdə keçməkdədir. Heç vaxt tək zikr

[108] Buxari “Kitabu Tibb” 5675, “Fəthul Bəri” 10/210, H. 5750, Müslim “Kitabu Səlam” 2191.

edilməmiş. Başqa bir isimlə zikr edilmişdir. Bu İsmin keçdiyi **91** ayədən **50**-si Məkkədə, **41** isə Mədinə surələridir.

ALİM - ĀLİM - ALLƏM

əl-Alim** – **əl-Ālim** -* Əzəli elmi ilə, böyük-kiçik, gizli-aşkar, yaradılmış-yaradılmamış hər şeyi biləndir. Heç bir şey Onun elmindən qırağa çıxa bilməz və Ona gizli qalmaz. O, hər şeydən xəbərdardır. Onun elmi hər cür sirləri, gizli işləri, qəlblərin gizlətdikləri şeyləri, qeyb məsələlərini, məsələlərin arxa planlarını, hər şeyin ən incə və gizli tərəflərini əhatə edir. ***«Hər şeyi bilən Sən, hikmət sahibi Sənsən». *(əl-Bəqərə 32).* ***«Yerə daxil olanı da, yerdən çıxanı da, göydən enəni də, göyə qalxanı da O, bilir».*** *(Səba 2).* ***«Göylərdə və yerdə zərrə qədər bir şey Ondan gizli qalmaz»*** *(Səba 3).* ***«Qeybin açarları Allahın yanındadır. Onları ancaq Allah bilir. Allah suda və quruda nə varsa bilir. Elə bir düşən yarpaq yoxdur ki, Allah onu bilməsin. Yerin zülmətləri içində elə bir toxum*** *(kainatda)* ***elə bir şey yoxdur ki, məhz açıq-aydın kitabda olmasın».*** *(əl-Ənam 59).* ***«O, bilmədən heç bir meyvə qabığından çıxmaz, heç bir qadın hamilə olmaz və bari-hamiləni yerə qoymaz».*** *(Fussilət 47).* ***«Ey Rəbbimiz! Sənin rəhmin və elmin hər şeyi ehtiva etmişdir».*** *(əl-Mumin 7).* ***«Mən sizin bildiklərinizi bilirəm».*** *(əl-Bəqərə 30).* Onun üçün qeyb və bilməməzlik deyə bilinən bir şey yoxdur. O, hər hansı bir şeyi idrak etməkdən aciz deyildir. Lakin insanlar isə çox şeyləri idrak etməkdən acizdirlər. Xattabi Σ deyir ki: «***Alim*** **–** insanların bilmədikləri və idrak etmədikləri sirləri və gizlilikləri biləndir. Alim ən mükəmməl elm sifətinə sahib olandır». ***"De: "Ey göyləri və yeri yoxdan yaradan, ey gizlini və aşkarı bilən Allah! Bəndələrin arasında ixtilafda olduqları*** *(məsələlər)* ***barəsində Sən hökm edəcəksən!".*** *(əz-Zumər 46).*

əl-Alləm** – **«Allah qeybləri çox gözəl biləndir». *(ət-Tövbə 78).* Həlimi Σ deyir ki: «Allah bu an var olan, var olmaqda olanları, var olduqlarında necə olacaqlarını, var olmayanları və əgər var olsalardı necə olacaqlarını biləndir». ***«Şübhəsiz ki, O gizlini də, gizlinin gizlisini də bilməkdədir».*** *(Ta ha 7).* ***«Allah hər şeyi bilməkdədir».*** *(ən-Nisa 176).* ***«Allah zalimləri çox yaxşı tanıyandır».*** *(əl-Bəqərə 95).* ***«Allah onların durumunu haqqıyla biləndir».*** *(ən-Nisa 39).* ***«Əlbəttə Allah fitnə-fəsad törədənləri tanıyandır».*** *(Ali İmran 63).* Bu İsim məşhur istixarə duasında belə keçər: «Şübhəsiz ki, Sən qeyibləri çox gözəl bilənsən»[109]. O, bütün insanları yaratdığı andan etibarən dünyada necə yaşayacaqlarını və öldükdən sonra axirətdə necə yaşayacaqlarını biləndir. Allah bütün

[109] Buxari 1166.

insanların yaxşı və pis əməllərini və bu əməllərin axirətdəki nəticələrini incəliyinə kimi biləndir. Allahın elmi görünən və görünməyən, zahir və batin, gizli və aşkar hər şeyi əhatə edir. Heç bir şey Ona gizli deyildir.

ADL

əl-Adl – Allah sözündə, felində, qəzasında, qədərində, əmrində, qadağan etməkdə, mükafatlandırmaqda və cəzalandırmaqda doğru bir yol üzərədir. Onun bildirmiş olduğu xəbərlərin hamısı doğrudur. Qəzasının hamısı ədalətdir. ***«Rəbbinin sözü doğruluq və ədalət baxımından tamamlandı. Onun sözlərini dəyişdirə biləcək yoxdur».*** *(əl-Ənam 115).* Allahın sözləri doğru və ədalətli olduğuna görə Özüdə mütləq ədalət sahibidir. Onun ədalət İsmi haqsızlıq və zülm etmə sifətlərini yox edər. Bu üzdən də O, haqsızlıq və zülm edən deyildir. Onun qərarı doğru, hökmü adildir. İbn Məsud K rəvayət edir ki, Rəsulullah 3 Huneyn günü qənimətləri bölürdü. Bu bölümdə İslamda yeni olanlara daha çox üstünlük verdi. Bu vaxt bir nəfər: «Vallahi bu iş ədalətli olmadı və Allah rizası bu işdə gözlənilmədi» dedi. Peyğəmbər: «Allah və Rəsulu ədalətli olmasa artıq kim ədalətli ola bilər» deyə buyurdu[110]. Ubey İbn Kəbb K deyir ki: «Əgər Allah yerdəki və göydəki bütün varlıqlara əzab etmək istəsəydi onlara əzab edə bilir və buna görə də zülm etmiş sayılmaz. Eyni şəkildə əgər onlara mərhəmət etmək istəsəydi bunu da edə bilirdi və Onun bu rəhməti, qulların əməllərinə qarşılıq deyil onlara olan yaxşılığından sayılardı»[111].

AFUV

əl-Afuv – Sözdə silmək, yox etmək mənasındadır. ***Afv*** – kökündən gələn bir sifət olaraq asanlıqla bağışlayan, qulların günahlarını silən, cəzaları qaldıran deməkdir. ***«Həqiqətən Allah əfv edən və bağışlayandır».*** *(əl-Həcc 60).* Allah qullarının tövbələrini qəbul edər və etdikləri pislikləri bağışlayandır. Çünki O, əfv edicidir. Əfv etməyi sevəndir. Qullarının əfva çatmalarına səbəb olan şeyləri yerinə yetirmək üçün çalışmalarından xoşlanır. Onun sonsuz əfiındən biri də qul nə qədər günah edirsə etsin sonunda Ona yönəlib tövbə edərsə onun etdiyi bütün günahları bağışlayar. Əfv əsən küləyin izləri sildiyi kimi günahların silmək mənasına da gəlir. Günahları bağışlayan, sanki bu əfv ilə günahların izini silməkdir. ***«Bəndələrinin tövbəsini qəbul eən, günahlarını bağışlayan və sizin nə etdiyinizi bilən Odur!».*** *(əş-Şura 25).* Aişə O deyir ki, Peyğəmbərdən 3

---

[110] Müslim 1062.
[111] Əbu Davud 4699.

soruşdum: «Ey Allahın Rəsulu! Qədr gecəsinə yetişsəm nə söyləyim?». Peyğəmbər: ***Allahummə İnnəkə Afuvvun Kərimun Tuhibbul Əfvə Fəfu Ənni*** **–** Allahım Sən bağışlayansan, səxavətlisən və bağışlamağı sevirsən. Məni bağışla»[112]. Bu İsmin insanlar üçün işlədilməsi caizdir. ***«Onlar insanları bağışlayanlardır».*** *(Ali İmran 134).* Əfv hər zaman əfv etməklə, bağışlamaqla və cəzalandırmamaqla bilinəndir. Hər kəs Onun mərhəmət və kəraminə möhtac olduğu kimi əffinə və bağışlamasına da möhtacdırlar. Əfv günahların izlərini tam aradan qaldırması, onları Kiramən Kətibin mələklərinin yazdığı dəftərlərdən silməsi, qiyamət günü qullarını bu günahlardan sorğuya çəkməməsi, xatırladıqda utanmamaları üçün bu günahları onlara unutdurması və hər pisliyin yerinə yaxşılıq qoymasıdır. ***«Allah istədiyi şeyi məhv edər, istədiyini də sabit saxlayar*** *(bəndələrinə aid hər hansı bir hökmü ləğv edib başqası ilə dəyişər və ya onu olduğu kimi saxlayar)****».*** *(ər-Rəd 39).* ***«Allah onların pis əməllərini yaxşı əməllərə çevirər».*** *(əl-Furqan 70).* Əfv, məğfirətdən daha genişdir. Çünki məğfirət günahların örtüldüyünü, əfv isə onların izlərini belə sildiyini bildirir. Ənəs K rəvayət edir ki, Peyğəmbərin 3 belə buyurduğunu eşitdim: «Allah Ψ buyurdu: «Ey Adəm oğlu! Nə qədər ki, sən mənə dua edib məndən bağışlanma diləsən, mən sənin nələr etdiyinə baxmadan səni bağışlayaram. Ey Adəm oğlu! Əğər sənin günahların göylərə qədər çatsa və sonra sən məndən bağışlanma diləsən, mən sənin günahlarını bağışlayaram. Ey Adəm oğlu! Əğər sən mənim hüzuruma yerüzü dolusu qədər günahlarla gəlsən və mənə heç bir şeyi şərik qoşmasan mən də sənə yerüzu qədər bağışlanma verərəm»[113]. Sən də sənə qarşı haqsızlıq edən və sənə pislik edən kimsələri əfv etməlisən. Bilməlisən ki, Allah əfv edənləri sevər.

ALİ

əl-Ali **–** Alçaqlığın ziddi olan yüksəklik və ucalıq mənasındadır. Allahın ucalığının üstündə heç bir ucalıq yoxdur. Bütün dərəcələr və mərtəbələr Ondan aşağıdır. Çünki Ali alçaqlığın ziddi olan Uluvdan törənmişdir. ***«Ən uca*** *(ALİ)* ***və ən böyük*** *(AZİM)* ***varlıq Odur».*** *(əl-Bəqərə 255).* Hər cür qüsur, pislik və nöqsanlardan uzaq olan deməkdir. Bu İsim ucalıq mənasında gələn ***Uluv*** – kökündən gəlməkdədir. Uluv ust və yuxarı mənasındadır. Allahın vəsfi olaraq yaratdıqları üzərində qüdrətilə ucalıq sahibi olan deməkdir. Peyğəmbər 3 buyurdu: «Allahım! Səni hər cür

[112] Tirmizi 3513.
[113] Tirmizi, əl-Albani «Səhih əl-Cəmi» 4214, «əl-Mişkət» 4336, «Təxric ət-Tərğib» 2/268-ci hədis.

nöqsan sifətlərdən təqdis edərim. Rəbbim ən ucadır, Aliy (çox uca) və qarşılıqsız ehsan edəndir»[114].

AZİM

əl-Azim* – *«O, ən Uca və ən Böyükdür *(əzəmətli AZİM)». (əl-Bəqərə 255).* Abdullah İbn Abbas K rəvayət edir ki, Peyğəmbər 3 sıxıntı anında belə dua edərdi: «Allahdan başqa ibadətə layiq haqq İlah yoxdur. O, Azim və Həlim olandır. Allahdan başqa ibadətə layiq haqq İlah yoxdur. O, böyük ərşin sahibidir. Allahdan başqa İlah yoxdur. O, göylərin və yerin Rəbbidir və O, dəyərli ərşin sahibidir»[115]. Xattabi Σ deyir ki: «***Azim*** – böyüklük və ucalıq sahibi olandır». Allahın varlığı hər böyüklükdən daha böyükdür. Onun varlığı əzəli və əbədidir. Başqalarının varlığı isə belə deyildir. O, hər böyükdən daha böyükdür. Bu üzdən də heç bir ağıl Onun böyüklüyünü qavraya bilməz. Heç bir göz Onun izzətini əhatə edə bilməz. Onun əzəmətinin başlanğıcı və ucalığının isə sonu yoxdur. Böyüklük və ululuq yalnız Allaha aiddir. Hər iki vəsfin həqiqəti başa düşülməz və mahiyyətinə varılmaz. İnsanlardan heç kimsə Allahın ucalığı kimi ucalmağı haqq edə bilməzlər. Qullar Allahı qəlbləri, dilləri və bütün əzaları ilə ucaldırlar. Allahın yaratdığı, əmr etdiyi və qadağan etdiyi bir şeyi etiraz etmədən qəbul etmək Allaha sayğının və Onu ucaltmanın bir ifadəsidir.

ĞAFFƏR - ĞAFUR - ĞAFİR

əl-Ğaffər – əl-Ğafur – əl-Ğafir – «Agah olun ki, O, yenilməz qüvvət sahibidir, *(günahları)* ***çox bağışlayandır*** *(ĞAFFƏR)». (əz-Zumər 5, Ta ha 82). «(Ya Muhəmməd!)* ***Qullarıma xəbər ver ki, Mən həqiqətən, bağışlayan*** *(ĞAFUR)* ***və rəhm edənəm». ***(əl-Hicr 49, əl-Maidə 101).* ***«Günahları bağışlayan (ĞAFİR), tövbələri qəbul edən…».*** *(əl-Mumin 3).* Bu isimlər ***Ğa-Fə-Rə*** kökündən törənmişdir. Örtmək, pərdələmək mənasındadır. Buna görə də döyüşlərdə başı zərbələrdən qorumaq üçün geyinilən şeyə ***Miğfər*** deyilmişdir. Həmçinin başı örtən bez parçasına da, yaraların üzərinə sürtülən və yaraların sağalmasını tezləşdirən bir bitki adından gəldiyi də söylənilmişdir[116]. Halimi Σ deyir ki: «***Gafir*** – günahkarların günahlarını örtən və onları cəzalandırmayıb insanların önündə rəzil və alçaltmayandır». ***Allahumə Ğfirli*** – Allahım məni bağışla, məni islah et və məni düzəlt mənasındadır. Bu isim Allahın Əfuvv isminə daha yaxındır. Əfuvv günahları silən, Ğafir isə silinən günahın yerinə nuru

---

[114] İmam Əhməd «Musnəd» 4/54.
[115] Buxari 6345, Müslim 2730.
[116] Qurtubi 1/152.

yerləşdirmək və qulun qüsurlarını örtmək mənasındadır. Qurani Kərim də bir çox yerlərdə zikr olunurlar. ***«Heç şübhəsiz ki, Allah Əfuvv*** *(əff edən)**,* ***Ğafur*** *(bağışlayandır)»****.*** *(əl-Həcc 60).* Halimi Σ deyir ki: «***Ğaffər*** – qulların günahlarını örtməyə çalışandır. Belə ki, bu günahları nə dünyada, nə də axirətdə ortaya çıxarmaz. Çünki Allah qullarını sadəcə bir dəfə deyil dəfələrlə bağışlayandır. Bu İsimlər Allahın zatı deyil, feli sifətlərindən alınmaqdadır». Əbu Hureyrə K rəvayət edir ki, Peyğəmbər 3 Uca və Böyük olan Rəbbindən belə buyurdu: «Allahın qullarından biri günah edib sonra da: «Allahım! Mən günah etdim, günahımı bağışla!» dedi. Pak və Uca olan Allah: «Qulum günah etdi! Günahı bağışlayan (məğfirət edən) və günaha görə cəzalandıran bir Rəbbi olduğunu bildiyi halda! Mən öz qulumu bağışladım!» deyə buyurdu. Sonra o, qul (günah etmədən) Allahın dilədiyi bir müddət qədər yaşayır. Sonra yenə də günah edərək: «Allahım! Mən günah etdim, günahımı bağışla!» dedi. Pak və Uca olan Allah: «Qulum günah etdi! Günahı bağışlayan (məğfirət edən) və günaha görə cəzalandıran bir Rəbbi olduğunu bildiyi halda! Mən öz qulumu bağışladım!» deyə buyurdu. Sonra o, qul (günah etmədən) Allahın dilədiyi bir müddət qədər yaşayır. Sonra yenə də günah edərək: «Allahım! Mən günah etdim, günahımı bağışla!» dedi. Pak və Uca olan Allah: «Qulum günah etdi! Günahı bağışlayan (məğfirət edən) və günaha görə cəzalandıran bir Rəbbi olduğunu bildiyi halda!». Üç dəfə: «Mən öz qulumu bağışladım! Artıq istədiyini edə bilər[117]« deyə buyurdu[118].

Qulun Günahdan Törəyən Üç İsmi Vardır* – 1. *Zalim* – *«Artıq onlardan kim öz nəfsinə zülm edər». *(Fatir 32).* **2. *Zalum* – *«Çünki o,*** *(insan)* ***çox zalım, çox cahildir».*** *(əl-Əhzəb 72).* **3. *Zallam* – *«*****(Ya Muhəmməd! Mənim adımdan qullarıma)* ***De ki: Ey mənim*** *(günah törətməkdə)* ***özlərinə zülm etməkdə həddi aşmış bəndələrim!»*** *(əz-Zumər 53-54).*

Günah etməkdə həddi aşan kimsə Zallamdır. Sanki Allah belə buyurur: «Ey qulum! Zülm etməkdə və günah etməkdə sənin üç ismin vardır. Buna qarşı Mənim də günahları bağışlamada üç İsmim vardır. Əgər sən günah edərək və zülm edərək Zalım olsan, tövbə etdikdə Mən də Ğafir oluram. Əgər Zalum olursansa, Mən də Ğafur oluram. Əgər sən Zallam olsan, onda Mən Ğaffər olaram. Bu üzdən nə qədər günahın olursa olsun Bizdən ümüdünü üzmə. Tövbə edərsənsə qəbul edərik. ***«De ki: «Sapıqlardan başqa Rəbbinin rəhmətindən kim ümüd kəsər».*** *(əl-Hicr*

[117] Bu kəlmələr heç də onu açıqlamır ki, insan istədiyini edə bilər. Xeyr! Bu kəlmələr bizə onu açıqlayır ki, insan günah etdikdən sonra dərhal tövbə edərsə Allah onu bağışlayar.
[118] Buxari 7507, Müslim 2758.

56). Allah bu dünyada gözəllikləri ortaya çıxaran, çirkinlikləri və günahları örtən, axirətdə isə çirkinlikləri cəzalandırmaqdan vaz keçib onları bağışlayandır. Onun günahları bağışlaması tam və əskiksizdir. Belə ki, bağışlamanın ən üst dərəcəsində Onun məğfirəti vardır.

Hər müsəlman Uca Allahın mütləq məğfirət sahibi olduğunu və yalnız Onun bunu haqq etdiyini bilməlidir. Ondan başqa qulların günahlarını bağışlayan kimsə yoxdur. ***«Kafir olanlar iman gətirənlərə dedilər: Bizim yolumuza tabe olun. Günahlarınızı öz boyunumuza götürərik. Halbuki onların heç bir günahını öz boyunlarına götürməzlər. Onlar həqiqətən də yalançıdırlar. Şübhəsiz ki, onlar həm öz günahları, həm də başqa günahlarla yüklənəcəklər».*** *(əl-Ənkəbut 12-13).* Tövbə edən isə sanki heç günah işləməmiş kimidir. ***«O, müttəqilər ki, bir günah iş gördükləri, yaxud özlərinə zülm etdikləri zaman Allahı yada salıb günahlarının bağışlanmasını istəyərlər. Axı günahları Allahdan başqa kim bağışlaya bilər?».*** *(Ali İmran 135).* ***«Əgər vaz keçərlərsə keçmişdə*** *(etdikləri)* ***şeylər bağışlanacaqlar».*** *(əl-Ənfal 38).* ***«Həqiqətən Mən tövbə edən, inanan, saleh əməllər edib sonra da doğru yola yönələn kimsəni şübhəsiz ki, bağışlayacağam».*** *(Ta ha 82).* ***«Onlar səhər vaxtlarında bağışlanma diləyənlərdir».*** *(Ali İmran 17).* ***«Gecə boyunca az yatarlar. Onlar səhər vaxtlarında istiğfar diləyərlər».*** *(əz-Zariyət 17-18).* Hər bir müsəlman bir günah işlədiyində onu insanlardan gizləməli və əsla açığa çıxarmamalıdır. Peyğəmbər 3 buyurdu: «Mənim ümmətimdən mücahirlərdən başqa hamı əff olunacaqdır». Səhabələr: «Mücahirlər kimdir ya Rəsulullah?» dedilər. Peyğəmbər: «Onlar günah edir Allah isə onların günahlarının üstünü örtər. Səhər açılmamış çölə çıxaraq öz günahlarını insanlara bildirərlər»[119]. Bu İsimləri bilən hər bir müsəlman öz günahlarını gizlətdiyi kimi, başqalarının da günahlarını gizlətməli və açığa çıxarmamalıdır. Peyğəmbər 3 buyurdu: «Kim bir müsəlmanın (xəta və günahını) örtərsə, Allah da dünya və axirətdə o, kimsənin (xəta və günahını) örtər»[120]. Peyğəmbər 3 buyurdu: «Bir qul dünyada bir qulun (ayıbını) örtərsə, Allah da qiyamət günü mütləq o, qulun (ayıbını) örtər»[121].

ĞANİ

əl-Ğani **–** zəngin olmaq, heç bir şeyə möhtac olmayan mənasına gələn ***Ğina*** – məsdərindən sifət olan Allahın gözəl İsimlərindən biridir.

[119] Buxari, Müslim.
[120] Müslim 2699.
[121] Müslim 2590.

Qurani Kərimdə **7** yerdə keçməkdədir. ***«Rəbbin heç bir şeyə ehtiyacı olmayan rəhmət sahibidir».*** *(əl-Ənam 133, əl-Bəqərə 267).* İstər zatında, istərdə sifətlərində, fellərində heç bir zaman, heç bir surətdə, heç bir şeyə möhtac olmayan, hər şeyin Ona möhtac olduğu tək zəngin Odur. Allahın ibadətlərimizə bir ehtiyacı yoxdur. Qurani Kərim bunu bir çox ayələrdə bəyan edir. ***«Qurbanlıq heyvanlarının nə ətləri, nə qanları Allaha çatmaz. Ona ancaq sizdən təqva çatır».*** *(əl-Həcc 37).* O, halda insan Allaha qulluq edərkən, Onun əmrlərini yerinə yetirərkən Allaha minnət etmə kimi bir hissə qapanmamalıdır. Qula yaraşan Rəbbini bu şəkildə tanıması, Ona möhtac olduğunu xatırından çıxarmaması və bütün ehtityaclarında Ona yönəlməsidir. Allah zəngindir. Onun heç bir şeyə ehtiyacı yoxdur. Ondan başqa hər şey Ona möhtacdır. Onun rəhmi və mərhəməti olmadan bir kimsənin yaxlşılıq etməsi və bu yaxşılıqda zirvəyə qalxması mümkün deyildir. Eyni şəkildə Onun ədaləti və hikməti olmadan bir kimsənin pislik etməsi və bu pislikdə zirvəyə çatması mümkün deyildir.

ĞALİB

əl-Ğalib – «Allah öz işində** (əmrində) **Qalib olandır** (istədiyini edəndir)**».** (Yusif 21).* ***Ğalib – Allahın feli sifətlərindəndir. Allahın qalib gəlməsi dilədiyi kimsəyə qadir olması, gücü çatması və onu dilədiyi şəkildə yaxalaması deməkdir. Heç şübhə yox ki, Allahı məğlub etmək istəyən kəsinliklə yeniləcəkdir. Hər müsəlman Allahın mütləq qalib olduğunu bilməli və hər işində yalnız Ona arxalanmalıdır. Səmimiyyətlə Qalib olana arxayın olan kimsəyə qarşı bütün yer üzündəkilər belə əleyhinə olsalar sonunda o, qalib gələcəkdir. ***«And olsun ki, Mən və Peyğəmbəri qalib gələcəyik…».*** *(əl-Mucadələ 21).* Allahdan üz çevirərək başqalarına arxayın olanlar mütləq məğlub olacaqlar. ***«Şeytanın dostlarıyla vuruşun! Şübhəsiz ki, şeytanın hiyləsi zəifdir!».*** *(ən-Nisa 76).*

QĀDİR - QADİR - MUQTƏDİR

əl-Qādir – əl-Qadir – əl-Muqtədir – «Elə isə O, Allah ölüləri diriltməyə qadir deyilmi?». *(əl-Qiyamə 40).* ***«Allah hər şeyə qadirdir».*** *(əl-Bəqərə 20).* ***«Haqq məclisində, qadir hökmüdar** (MUQTƏDİR) **Allahın hüzurunda olacaqlar».** (əl-Qəmər 55).* ***"De: "Allah başınızın üstündən və ayaqlarınızın altından** (göydən və yerdən) **sizə əzab göndərməyə, sizi dəstələr halında qarışdırmağa və birinizə digərinizin zorunu daddırmağa qadirdir!" Gör ayələrimizi onlara nə cür izah edirik ki, bəlkə, başa düşsünlər!".*** *(əl-Ənam 65).* Həlimi Σ deyir ki: «Bu isimlər heç bir şeyin Allahı aciz edə bilməyəcəyinə dəlildir. O, dilədiyini edəndir.

Heç kimsə Ona mane ola bilməz». ***«Məgər onlar göyləri və yeri yaratmış və onları yaratmaqdan yorulmamış Allahın ölüləri də diriltməyə qadir olduğunu görüb anlamazlarmı?».*** *(əl-Əhqaf 33).* ***«Allah hər şeyə qadirdir!».*** *(əl-Kəhf 45).* Xattabi Σ deyir ki: «***Muqtədir –*** gücü və qüvvəti tam olandır. Belə heç bir şey Onun gücünə qarşı dura bilməz. Ona mane ola bilməz. Heç bir güc Onu aciz edə bilməz. Qadir, Qədirdən daha əhatəli olub mütləqiyyət ifadə edər».

Qādir, Qadir və Muqtədir güc və qüdrət sahibi deməkdir. Qādir – üçün bir şeyi dilədiyindən edən və ya etməyəndir. Qaadir üçün diləmək bir şeyi etmək üçün mütləq olması vacib olan bir şərt deyildir. Allah qiyaməti bu an da etməyə qadirdir. Əgər O, Bunu diləyərsə edə bilər. Lakin Qiyaməti bu an etmədiyinə görə Allah bunu bu an üçün diləməməkdədir. Allahın əzəli elmi ilə qiyamət üçün müəyyən bir vaxt müəyyənləşdirməsi Onun güc və qüdrətində bir qüsur olduğunu göstərməz.

Mütləq Qādir hər varlığı tək başına və diləməsi ilə heç kimsədən kömək almadan yoxdan var edəndir. Bu da ancaq Allah üçün keçərlidir. Qul da bəzi şeylər etməyə qadirdi. Lakin onun qüdrəti olduqca naqisdir (azdır). O, bu gücünü sadəcə varlığı mümkün olan bəzi şeylər üzərində göstərə bilər. Uca Allah kimi bir şeyi yoxdan var edə bilməz. Yoxdan var etmə özəlliyi yalnız Allaha məxsusdur. Qullarının gücünü də yaradan Odur. Allah qüdrət sahibi olduğuna görə dilədiyinə hidayət verir, dilədiyi kimsələri də sapdırır. İnanclını inanclı, inkarçını inkarçı, yaxşını da yaxşı, pisi də pis edən Odur. İbrahim A və ailəsini inanclı edərək insanları Ona dəvət edən və onun əmri ilə hidayət yolunu göstərən və Firon və qövmünü inkarçı edərək insanları Cəhənnəmə çağıran dəvətçilər edən Odur.

Allah göyləri, yeri və ikisi arasında olanları altı gündə yaratmış və Ona heç bir yorğunluq da gəlməmişdir. Varlıqlardan heç birisi Onu aciz edə bilməz. Allah heç bir şeyə möhtac deyildir. Buna görə də Ona şərik qoşmaq. Övlad isnad etmək, Onun izni olmadan şəfaətçilər olduğunu söyləmək mümkün deyildir. onun sözləri tükənməz və dəyişdirilməz. Əgər bütün dənizlər və yeddi misli qədər dəniz mürəkkəb olsaydı, bütün ağaclar da qələm olsa və bu qələm və mürəkkəblərlə sözlər yazılsa, mürəkkəblər tükənər, qələmlər qurtarardı. Amma Onun sözləri tükənməz və qurtarmazdı. Çünki sözlər yaradılanlar kimi deyildir. Yaradılan mürəkkəb və qələmin tükənməməsi və qurtarmaması mümkün deyildir. Bəzilərinin iddia etdikləri kimi Allahın sözləri yaradılmış (məxluq) deyildir. Bunu iddia edənlər Allahı layiqincə qiymətləndirməyənlərdir. Buna görə də iddiaları qələm və mürəkkəbdən də daha tez yox olur. Əgər

Allahın sözləri yaradılmış olsaydı onlar da digər məxluqlar kimi yox olurdular. Allahın sözləri əbədi, digərləri isə fanidir. Allah heç kimsəni günah etmədən və ya başqasının etdiyi bir günaha görə cəzalandırmaz. Həmçinin də Allah bir kimsənin gücü çatmadığı şeyləri tərk etməsi və tərk etməsi mümkün olmayan şeyləri etdiyinə görə cəzalandırmaz. Ondan daha çox üzürləri qəbul edən və ehsan edən yoxdur. O, Muhsindir, ehsan edənləri sevər, Şəkurdur, şükr edənləri sevər, Cəmildir, gözəlliyi sevər, Tayyibdir, gözəl və xoş olanı sevər, Alimdir, biliyli qullarını sevər, Kərimdir, ikram edən qullarını sevər, Adildir, ədalətli olanları sevər, Bərrdir, yaxşı olanları sevər, Sadiqdir, doğru olanları sevər, Rəfiqdir, yumşaqlığı sevər, Rəhimdir, mərhəmətli olanları sevər, Vitrdir, tək olanı sevər. Allah öz İsim və Sifətlərinin hər birini sevir. Bu İsim və Sifətlərlə Ona ibadət edən, bunlarla istəyən, dua edənləri sevər. Allah bu İsim və Sifətləri bilən, mənalarını başa düşən, bunlarla Allahı tərif edənləri də sevər. İbn Məsud K rəvayət edir ki, Peyğəmbər 3 buyurdu: «Allahdan daha qısqanc bir kəs yoxdur. Allah bu qısqanclığına görə açıq və gizli olan bütün çirkin əməlləri haram etmişdir. Təriflənməyi Allahdan daha çox sevən bir kimsə yoxdur. Buna görə Uca Allah Öz nəfsini təriflləmişdir. Allahdan daha çox dəlil sevən yoxdur. Bax, bunun üçün də bir çox müjdələyən və qorxudan Peyğəmbərlər göndərmişdir (Başqa rəvayətdə: Bax buna görə də Allah Peyğəmbərlərini göndərmiş və kitablarını endirmişdir)[122]. Allah İsim və Sifətlərini sevdiyi üçün qullarına da bu İsim və Sifətlərlə əməl etməyi əmr etmişdir. Buna görə də qullarına ədaləti, ehsanı, mərhəməti, səbri, doğruluğu, elmi, şükrü, bağışlamağı əmr etmişdir. Allah bu İsim və Sifətləri sevdiyi üçün, insanlar arasında ən çox bu İsim və Sifətlərə sahib olmağa çılışanları da sevər. Sevmədiyi sifətlərə sahib olan və bu sifətlərə sahib olmağa çalışanları da sevməz. Allah təkəbbürlü, başqalarına xor baxan, ələ salan, haqsızlıq edənləri necə sevsin? Bu sifətlərə sahib olmaq ən böyük zülmdür. Buna görə də bu sifətlərin heç biri Allaha yaraşmaz. Allah bu cür sifətlərdən uzaqdır. Gözəl olmayan bir İsim Onda ola bilməz. Daima ən gözəl İsimlərlə isimləndirilir.

QAHİR - QAHHAR

əl-Qahir - əl-Qahhar* – *«O, hər şeyə Qahhar olan tək bir Tanrıdır». *(ər-Rəd 16).* ***«O, öz qulları üzərində Qahir olandır».*** *(əl-Ənam 18).* ***«…Hər şeyə Qadir və Qahhar olan bir Allah?».*** *(Yusuf 39).* Həlimi Σ deyir ki: «***Qahir –*** qullarının işlərini dilədiyi şəkildə düzüb-qoşan, idarə

[122] Buxari 7416, Müslim 1499.

edən, onların üzərində hakimi mütləq olandır. Qahhar – isə heç bir şəkildə məğlub edilməyən və üstün gəlinməyəndir». Xattabi Σ deyir ki: «***Qahir –*** canlılar arasında həddini aşanları əzab ilə digər bütün məxluqatı isə ölümlə yox edəndir». Mülkün, güc və qüvvətin, yüksəkliyin tamamı tək və qahhar olan Allaha aiddir. Ondan başqa hər şey məğlub və acizdir. Bütün hər şeyin ziddi, ortağı vardır. Yalnız Onun ziddi və ortağı yoxdur. Allah göy və yer əhlini özünə boyun əydirmişdir. Göy əhlini özünə xidmət etməklə, yer əhlini də Ona ibadət və itaət etməklə boyun əydirmişdir. Zalım və zorbaların belini qıran, üsyankar və həddi aşanların boyunlarını bükən, dünyadakı əməllərinə qovuşmağlarına mane olan Allahdır. Uşaq sahibi olmaq istədiyi halda olmayan, qocalmaq istəmədiyi halda qocalan, güclü və üstün olmaq istədiyi halda zillətdən qurtarmayan, zəngin olmaq istədiyi halda miskinləşən kimsələrin istəklərini Allahın diləməsi ilə həyata keçməməkdədir. Onların iradəsi heç bir zaman Allahın iradəsinin önünə keçməz və onu aşmaz. Allahın istək və iradəsi daima onların istəklərinin üstündədir. Bütün varlılıqlar Allahın diləməsi və hökmü altındadırlar. Onun izzəti altında əzilməyən, sonsuz gücünə boyun əyməyən heç bir şey yoxdur. Varlılıqların dilək və istəkləri Onun diləməsi altındadır. ***«Allah istəmədikcə siz istəyə bilməzsiniz».*** *(İnsan 30).*

QUDDUS

əl-Quddus – təmiz, heç bir ləkəsi olmayan, bütün nöqsan və qüsurlardan münəzzəh olan, hər hansı bir nöqsanı qəbul etməyən, fəzilət və gözəl sifətlərdən dolayı öyülən. ***«O, Allah ki, Ondan başqa ilah yoxdur. O, Məlikdir, Quddusdur, Səlamdır…».*** *(əl-Həşr 23).* O, zatına yaraşmayan hər şeydən münəzzəhdir. Bütün vəsflərdə ən mükəmməl, təhdid və təsvirə sığmayan, öyülməyə layiq fəzilət və gözəllik sifətləri özündə olandır. Bu İsim Qurani Kərimdə **2** yerdə keçməkdədir. Məlik ismi ilə birlikdə işlədilmişdir[123]. Qurtubi Σ deyir ki: «***Quddus –*** hər cür əskiklik və nöqsanlardan uzaq olan, hər cür qüsurdan təmiz olan deməkdir». Ayrıca bir yerdə də Allahın mələklərə insan nəslini yaradacağını bildirdikdə onların verdiyi cavabda ***Nuqaddisu*** – zikr edilməkdədir. ***«Biz Sənə şükr etdiyimiz, şəninə təriflər dediyimiz və Səni müqəddəs tutduğumuz halda…».*** *(əl-Bəqərə 30).* Allahın bu İsmi Onun təşbih və təcsimdən bir başqa şeyə bənzəməkdən, bəşəri sifətlərdən münəzzəh olduğunu ifadə etməkdədir. İbn Cərir Σ deyir ki: «İnkar edənlərin Sənə izafə etdikləri hər cür pislikdən Səni tənzih edirəm, bütün gözəl və təmiz sifətlərin səndə olduğunu qəbul edirəm. Səni zikr edir və

[123] Bax: Həşr 23, Cumə 1.

ucaldıram». Bu ayədə mələklər Allahı tənzih etməkdə və təqdis etməkdədirlər. Ayədə təsbih və təqdis yan-yana zikr edilmişdir.

Bu kəlimənin əsli təharət və nəzarətdən gəlməkdədir. ***Beytul-Məqdis*** – bu kəlimədən alınmışdır. Çünki orası pak və təmiz olan bir yerdir. Yenə Cənnət təmiz bir yer olduğuna görə ***Haziratul-Quds***, Cəbrail A ***Ruhul-Quds*** – deyə isimləndirilmişdir. ***Subhənəallah*** – Uca Allahı bütün pisliklərdən tənzih etmək.

Həlimi Σ deyir ki: «***Quddus*** **–** bütün gözəl təriflərlə təriflənən, mədh edilən deməkdir. Allahı təqdis edib, təsbih etmək. Allahdan pis sifətləri nəfy etmək, Onun gözəl sifətlərə sahib olduğunu qəbul etmək. Necə ki, Onun şəriki və bənzəri yoxdur dediyimizdə Allahın bir və tək olduğunu isbat edər. Eyni şəkildə heç bir şey Onu aciz etməz dediyimizdə, Onun güclü və hər şeyə gücü çatan Qadir olduğunu, heç kimsəyə zülm etməz dediyimizdə, Onun bütün hökmlərində və fellərində Adil olduğunu qəbul etməyi isbat edər. Digər tərəfdən də Allahın gözəl sifətlərini qəbul etmək, pis sifətlərin Onda olmadığı mənasına gəlir».

QARİB - MUCİB

əl-Qarib – «Həqiqətən O, eşidən və *(QARİB dua edən bəndələrinə)* ***yaxındır».*** *(əs-Səba 50). «(Ya Muhəmməd!)* ***Bəndələrim Məni səndən soruşduqda söylə ki, Mən onlara yaxınam*** *(QARİB)* ***mənə dua etdiyi zaman dua edənin duasına cavab verərəm…».*** *(əl-Bəqərə 186).* Əbu Musa K rəvayət edir ki, Peyğəmbər 3 ilə birlikdə səfərlərin birində idik. İnsanlar təkbir gətirərək səslərini ucaltmağa başladılar. Peyğəmbər: «Ey insanlar! Nəfslərinizə sahib olun. Çünki sizlər eşitməyən və uzaqda olan birini səsləmirsiniz. Heç şübhəsiz ki, sizlər ən yaxşı eşidən və sizə yaxın olan Səmi, Qarib olan Allaha dua edirsiniz. Halbuki o, hər zaman sizinlə bərabərdir» deyə buyurdu[124]. Həlimi Σ deyir ki: «***Qarib*** **–** yaxın olan, qul ilə Rəbbi arasında bir məsafə olmadığı mənasına gəlir. Bu üzdən qulun durumu Ondan gizli deyildir. O, qulun etdiyi hər bir duanı eşidir. Allahın yaxınlığı müəyyən bir məsafəni ifadə etməz. Çünki məsafə müəyyən bir sərhədə qədərdir. Allah üçün isə sərhəd yoxdur». Xattabi Σ deyir ki: «***Qarib*** **–** bütün varlıqlara elimi ilə, dua edənlərə də duaları qəbul etməklə yaxındır».

Allahın qullarına yaxın olması iki cürdür. **1.** ***Ümumi Yaxınlıq*** – Allahın hər bir şeyə elmi ilə yaxın olması. Onları bilməsidir. O, insanlara şah damarlarından da belə yaxındır. **2.** ***Xüsusi Yaxınlıq*** – Ona dua edən və Onu sevənlərə göstərdiyi yaxınlıqdır. Bu cür yaxınlıq sevgini, yardımı və

[124] Buxari 2992, Müslim 2704.

dəstəyi əhatə edir. Allah dua və ibadət edənlərin dualarını və ibadətlərini qəbul edər.

əl-Mucib **–** Cavab verən deməkdir. ***«Həqiqətən Nuh bizə dua etmiş, onun duası necə də gözəl*** *(MUCİB)* ***qəbul olunmuşdur».*** *(əs-Saffət 75).* ***«Həqiqətən Rəbbim yaxındır və*** *(duaları MUCİB)* ***qəbul edəndir».*** *(Hud 61).* ***«Yaxud əli hər yerdən üzülüb darda qalan bir kimsə Ona dua etdiyi zaman duasını qəbul edən…».*** *(ən-Nəml 62).* ***«Mənə dua edin Mən də sizin dualarınızı qəbul edim».*** *(əl-Mumin 60).* Bəzən də Qurani Kərimdə kəsmək, biçmək, oymaq mənasında da gəlir. ***«Və vadilərdə qayaları oyub-biçən Səmuda».*** *(əl-Fəcr 9).* Qurtubi Σ deyir ki: «***Mucib*** **–** kəsən mənasındadır. Yəni dua edənin arasını qəbul edərək kəsəndir. Buna görə də dua edənin duasını həmən qəbul edən və imdadına yetişəndir». Həlimi Σ deyir ki: «Bu isim Qarib ismilə birlikdə zikr edilir. ***Qaribul-Mucib*** və ***Mucibud-Dua*** (duaları qəbul edən) deyilir. ***Mucibu Davətəl Muttarrin*** (çarəsizlərin dualarını qəbul edən), istəyənə istədiyini verən deməkdir. Allahdan başqa kimsənin buna gücü çatmaz».

Bunu da bilin ki, duaların qəbul edilməsi bir neçə şərtlərə bağlıdır. Bu şərtlərin bir qismi dua edənin durumu ilə, bir qismi dua edilənlə, bir qismi də istənilən şeylə, bir qismi də zaman və məkanla bağlıdır. Duanın qəbul edilməsinə mane olan şeylər isə sayılmayacaq qədər çoxdur.

Duanın Ədəbləri Və Qəbul Olunma Səbəbləri: 1) Allaha ixlasla dua etmək. Numan İbn Bəşir K rəvayət edir ki, Peyğəmbər 3 buyurdu: «Dua ibadətdir»[125]. 2) Duaya Allaha həmd-səna etməklə və Peyğəmbərə 3 salavat gətirməklə başlamaq və elə bu cür də duanı bitirmək. Peyğəmbər 3 buyurdu: «Allah Ona dua etməyənə qəzəblənir»[126]. ***«Allahın elçisini öz aranızda bir-birinizi çağırdığınız kimi çağırmayın».*** *(ən-Nur 63).* Peyğəmbər 3 buyurdu: «Kim mənə bir dəfə salavat gətirərsə Allah o, kimsəyə on dəfə salavat deyər»[127]. Peyğəmbər 3 buyurdu: «Qəbrimi bayram edilən yerə çevirməyin. Mənə salavat gətirin. Harda olsanız sizin salavatınız mənə çatacaqdır»[128]. Peyğəmbər 3 buyurdu: «Həqiqətən də yer üzündə Allahın mələkləri vardır ki, mənim ümmətimin mənə göndərdikləri salavatı mənə çatdırırlar»[129]. Peyğəmbər 3 buyurdu: «Mənə salavat deyəndə Allah mənə ruh verir ki, mən də o, kimsəyə salam

---

[125] Əbu Davud, Tirmizi.
[126] Buxari, Əhməd, Tirmizi.
[127] Müslim.
[128] Əbu Davud, Əhməd.
[129] Nəsai.

deyim»[130]. Peyğəmbər 3 buyurdu: «Ya Əli! Ən xəsis insan bilirsənmi kimdir?». Əli: «Allah və Rəsulu daha gözəl bilir» dedi. Peyğəmbər: «Mənim adım çəkiləndə mənə salavat gətirməyən kimsədir» deyə buyurdu[131]. Ənəs K rəvayət edir ki, Peyğəmbər 3 bir gün minbərə çıxdı və: «Amin! Amin! Amin!» deyə buyurdu. Səhabələr: «Bu nədir ya Rəsulullah!» deyə soruşdular. Peyğəmbər: «Cəbrail mənə gələrək dedi: «Qoy utansın (burnu yerlə sürtünsün) o, kimsə ki, sənin adın çəkildiyi vaxt sənə salavat gətirməyən»[132]. 3) Duada qətiyyət göstərmək və onun qəbul olunmasına yəqin olmaq. 4) Duada israrlılıq və tələsməmək. Peyğəmbər 3 buyurdu: «Yer üzündə elə bir müsəlman yoxdur ki, Allahdan istəsin və Allah da ona verməsin və ya (dua vasitəsi ilə onu qarşıda gözləyən) bəladan onu xilas etməsin. Lakin o, Allahın haram etdiyi şeyləri və qohumluq əlaqələrinin kəsilməsini istəməməlidir. Həmçinin də (duasının tez qəbul olunması üçün) tələsərək deməməlidir ki: «Mən dua etdim lakin mənə cavab verilmədi»[133]. 5) Ürəkdən dua etmək. 6) Hər bir vəziyyətdə dua etmək (həm sevindirici, həm də çətin). 7) Yalnız tək Allahdan istəmək. 8) Ailəyə, mal-dövlətə, övlada və özünə bəd dua etməmək. 9) Alçaq səslə dua etmək. 10) Günahı etiraf etmək və onun bağışlanmasını diləmək, neməti etiraf etmək və bunun üçün də Allaha şükr etmək. 11) Duada qafiyədən istifadə etməmək. 12) Yalvarış, itaətkarlıq, rəğbət və qorxu ilə dua etmək. 13) Tövbə etməklə zülm və izdirabların rədd etmək. 14) Duada istənilən şeyi üç dəfə təkrar etmək. 15). Qiblə istiqamətində dayanmaq. 16) Dua edilən an əlləri qaldırmaq. 17) Duadan qabaq dəstəmaz almaq. 18) Təcavüz və düşmənçilik istənilməməlidir. 19) Dua edən başqasına dua etdiyi təqdirdə öncə özündən başlamalıdır. 20) Dua edərkən Allahın gözəl isimlərini və sifətlərini, yaxud dua edənin özünün gördüyü saleh bir əməli, yaxud da dua edən şəxsin əli çatdığı əməli saleh, diri bir insanın duasını vasitə götürmək olar. 21) Dua edənin yeməyi, içkisi və geyimi halal olmalıdır. Əbu Hureyrə K rəvayət edir ki, Peyğəmbər 3 buyurdu: «…Saçı-saqqalı bir birinə qarışmış, üst-başı toza bulaşmış halda uzun səfər etmiş, yediyi haram, içdiyi haram və haram ilə bəslənən birisini xatırladaraq, bu kişi əllərini səmaya qaldıraraq ya Rəbbim, ya Rəbbim deyə dua etsə, necə ola bilər ki, onun duası qəbul olunsun»[134]. 22) Dua edilərkən hər hansı bir

---

[130] Əbu Davud.
[131] Tirmizi.
[132] Buxari, Müslim.
[133] Tirmizi.
[134] Müslim 1015.

günahın edilməsi və ya qohumluq əlaqələrinin kəsilməsi kimi diləklərə yol verilməməlidir. 23) Yaxşı işləri əmr, pis işləri isə qadağan etmək. 24) Bütün günahlardan uzaq olmaq.

Duanın Qəbul Olunması Üçün Müəyyən Vaxt Və Yerlər: 1) Qədr gecəsi. 2) Gecənin son üçdə biri. 3) Fərz namazlarının ardıyca. 4) Azanla iqamə arası. «Ənəs K rəvayət edir ki, Peyğəmbər 3 buyurdu: «Azan və iqamə arasında dua rədd edilməz»[135]. 5) Hər bir gecədə istənilən vaxtda. 6) Fərz namazlarına çağırış vaxtı. 6) Yağış yağanda. 7) Cümə günü (Əsr namazının sonuna yaxın bir vaxdır, bəzi rəylərə görə də cümə günü xütbə və namaz vaxtlarında da ola bilər). 8). Zəm-zəm suyunu içdikdə. 9) Səcdədə. Əbu Hureyrə K rəvayət edir ki, Peyğəmbər 3 buyurdu: «Qulun öz Rəbbinə ən yaxın olan vaxtı səcdədir. Buna görə də səcdə də Allaha çox dua edin (Başqa rəvayətdə: Siz cavab almağa layiqsiniz)»[136]. 10) Gecə yuxudan ayılan zaman. Əbu Umamə K rəvayət edir ki, Peyğəmbər 3: «Hansı duaya daha tez cavab verili» deyə soruşdular. Peyğəmbər: «Gecə yarısı və hər fərz namazından sonra edilən dua» deyə buyurdu. 11) Təharətli vəziyyətdə yatıb, gecə yuxudan ayılaraq dua etdikdə. 12) İnsanların cənazə üçün duaları. 13) Sonuncu təşəhüddə salavatdan sonra edilə dua. 14) Dua etdikdə qəbul olunan və istədikdə verilən Allahın əzəmətli adı ilə. 15) Müsəlmanın qardaşı üçün gizlində etdiyi dua. 16) Ərafət dağında dua. 17) Ramazan ayında. 18) Müsibət baş verdikdə. 19) Allaha ixlasla dua etdikdə. 20). Məzlumun bəd duası. 21). Atanın övlada etdiyi xeyir-duası və bəd duası. 22). Müsafirin duası. 23) Oruclunun iftaradək etdiyi dua. 23) Oruclunun iftar zamanı etdiyi dua. 24). Məcburiyyət qarşısında qalan şəxsin duası. 25) Ədalətli rəhbərin duası. 26) Xeyirxah övladın valideyinə etdiyi dua. 27) Dəstəmaz aldıqdan sonra müvafiq dua ilə dua etmək. 28) Kiçik cəmrəyə daş atdıqda. 29) Orta cəmrəyə daş atdıqda. 30). Kəbənin içərisində edilən dua. Kim Hicrin içində namaz qılsa o, Kəbədə namaz qılmış hesab olunur[137]. 31) Səfa və Mərva təpələri üstündə. 32) Məşərülhəram[138]. ***«Rəbbinin camalını diləyərək səhər-axşam ona dua edənləri yanından qovma. Onların əməllərinin sənə, sənin əməllərinin isə onlara heç bir dəxli yoxdur. Buna görə də zalimlərdən olarsan».*** *(əl-Ənam 52).* Əbu Hureyrə K rəvayət edir ki, Peyğəmbər 3 buyurdu: «əl-Mufarridunə qabaqladılar».

---

135 Əbu Davud, Tirmizi.
136 Müslim.
137 Kəbənin şimal-qərbində yerləşən bir yer.
138 Həcc mərasimində Ərafət dağında günbatan zamanı Zəvvarların olduğu yer.

Səhabələr: «Bunlar kimlərdir ya Rəsulullah?» deyə soruşdular. Peyğəmbər: «Allahı çox zikr edən kişi və qadınlar»[139].

QAVİ - MƏTİN

əl-Qavi – əl-Mətin – «Şübhəsiz Allah** (QAVİ) **güc sahibi və Azizdir».** (əl-Həcc 74). **«Allah yenilməz qüvvət sahibidir** (QAVİ) **və cəzası da çox şiddətlidir** (ŞƏDİDUL İQAB)**».** (əl-Ənfal 52). **«Heç şübhəsiz ki, ruzi verən,** (MƏTİN) **yenilməz qüvvət sahibi olan Allahdır».** (əz-Zariyyət 58).* Xattabi Σ deyir ki: «Qavi*** **–** tam və mütləq güc sahibi olduğudur. Allahdan başqa bütün varlılıqlar nə qədər də güc sahibi olsalar da onların gücü müəyyən bir hədd çərçivəsinə qədərdir. Bir çox şeylərə gücləri çatmaz». Həlimi Σ deyir ki: «***Mətin*** **–** güc və qüvvəti azalmayan və gücdən düşməyəndir. Bu yalnız Allaha xasdır. Ondan başqa bütün varlılıqlar vaxt gəldikcə güclərini itirərək zəifləyirlər. Bu isə Allah üçün imkansız, varlılıqlar üçün isə mümkündür». Allahın güc və qüvvət sahibi olduğunu bilən müsəlman öz güc və qüvvəti ilə lovğalanmağı tərk edər. Uca güc sahibinə yönələr.

LƏTİF

əl-Lətif – Ən çətin işləri belə bütün incəlikləri ilə bilən və varlıqlara nemətlərini gizli yollarla, yumşaqlıqla onlara çatdırıb ehtiyaclarını qarşılayandır. Bir işi etmək xüsusunda yumşaq olmağı və faydalı şeyləri yaratdıqlarından dilədiyinə gözəlliklə və incəliklə çatdırmaqda işlərin ən incə və ən gizli yönlərini özündə toplayan zat deməkdir. ***«O, Lətifdir».*** *(əl-Ənam 103).* ***«Allah qullarına çox lütfkardır».*** *(əş-Şura 19).* ***«Doğrusu Rəbbim dilədiyinə lütfünü ehsan edər».*** *(Yusuf 100).* Xattabi Σ deyir ki: «***Lətif*** - bilmədikləri yöndən qullarına lütf və yaxşılıq edən, onlara düşünmədikləri yerdən xeyirlər verəndir. ***«Allah qullarına qarşı lütf sahibidir, dilədiyini ruziləndirir».*** *(əş-Şura 19).* Allah sənə lütf etdi.

1. İbn Abbas K deyir ki: ***«Allah qullarına qarşı lütf sahibidir»*** – ayəsində: «Onlara qarşı xoş və gözəl davranandır» deyə açıqlamışdır. **2.** Onlara yaxşılıq edəndir. **3.** Yaxşı kimsəyə də, pis kimsəyə də yaxşılıq edəndir. Üsyan etmələrinə baxmayaraq onları aclıqdan öldürməz. **4.** Qullarına yumşaq davranandır. **5.** Ruzi verməkdə qullarına iki yöndən yaxşılıq edəndir. Birincisi onları gözəl şeylərlə ruziləndirir, ikincisi isə ruzilərini bir dəfədə verməyərək israf etmələrinə mane olandır. **6.** İnsanlar arasında qullarının yaxşılıqlarını yayan, pisliklərini isə örtəndir. **7.** Azı qəbul edib, çoxu isə verəndir. **8.** Qullarına çalışmasından daha artığını

[139] Müslim.

verən və ona gücündən artığını yükləməyəndir. **9.** Ona üsyan edəni cəzalandırmaqda tələsməyən, ümüd edənin də ümüdünü boşa çıxarmayandır. **10.** Dininə xidmət edənə yardım edən və çox tərif edəndir. **11.** İstəyəni geri çevirməyən, ümüd edəni ümüdsüz qoymayandır. **12.** Xətaları bağışlayandır. **13.** Öz nəfsinə acımayana acıyandır və s[140].

FATİR

əl-Fatir* – *«Həmd göyləri və yeri yaradan Allahındır». *(Fatir 1).* Peyğəmbər 3 buyurdu: «Ey göyləri və yeri yaradan Allahım!». Həlimi Σ deyir ki: «***Fatir*** – yeri və göyü bir-birindən ayıran, yarandır. ***«Kafir olanlar göylə yer bitişik ikən Bizim onları ayırdığımızı*** *(yardığımızı)****, hər bir canlını sudan yaratdığımızı bilmirlərmi?».*** *(əl-Ənbiya 30).* Allah göyləri yağmurla, yerləri də bitkilərlə yarmışdır. ***«Sizi yaratmaq çətindir. Yoxsa göyü ki, Allah onu yaratdı. Qübbəsini ucaltdı, düzəldib nizama saldı, gecəsini qaranlıq, gündüzünü işıqlı etdi. Bundan sonra da yeri döşəyib düzəltdi. Ondan suyunu və otlağını çıxartdı. Dağları yerləşdirdi».*** *(ən-Nəziət 27-32).* Xattabi Σ deyir ki: «***Fatir*** – varlılıqları yaradandır. Yəni onları yoxdan var edəndir. Bu ayədə bu mənadadır. ***«Bizi kim*** *(bu həyata)* ***qaytara bilər deyəcəklər. De ki: «Sizi ilk dəfə yaradan».*** *(əl-İsra 51).* İbn Abbas K deyir ki: «Mən göylərin və yerin Fatirinin nə məna ifadə etdiyini bilmirdim. İki bədəvi bir quyunun yanında mübhisə edərkən biri: «Mən bunun fatiriyəm» dedikdə mənasını başa düşdüm. Bədəvi bu sözü ilə quyunun özü düzəltdiyini qəsd edirdi»[141].

FƏTTƏH

əl-Fəttəh* – *«Sənin Rəbbin *(hökmünü verərək haqq ilə batilin arasını açandır)* ***və biləndir».*** *(Səbə 21).* Həlimi Σ deyir ki: «***Fəttəh*** – hökm verəndir. Allah verdiyi hökmlərlə qulları arasında qıfıllanan sorğu-sualları və haqq ilə batilin arasını açan, haqlını ucaldıb haqsızı alçaldandır. Bu dünyada ola bildiyi kimi axirətdə də ola bilir». Xattabi Σ deyir ki: «***Fəttəh*** – açan deməkdir. Allah qullarına mərhəmət və ruzi qapılarını açan, qıfıllanan işlərini açan, haqqı görmələri üçün qəlblərini və gözlərini açan deməkdir. Fatih yardım edən mənasına da gəlir. ***«Əgər fəth istəyirsinizsə, indi sizə fəth gəldi…».*** *(əl-Ənfal 19).*

Hər bir müsəlman kəsin bir şəkildə Allahdan başqa qullar arasında hökm edən və haqq ilə batilin arasını açan olmadığına inanmalıdır. Allahdan başqa Hakim olmadığına inanmalı və Onun hökmündən başqa

---

140 Qurtubi 1/333-336.

141 Beyhəqi s. 26,27.

hökm qəbul etməməlidir. ***«Allahdan başqa bir hakimmi axtarırsınız? O, isə sizə kitabı açıqlamış olaraq endirmişdir».*** *(əl-Ənam 114).* ***«Kim Allahın nazil etdiyi ilə hökm etməzsə onlar kafir olanlardır».*** *(əl-Maidə 44).* ***«Kim Allahın nazil etdiyi ilə hökm etməzsə onlar zalım olanlardır».*** *(əl-Maidə 45).* ***«Kim Allahın nazil etdiyi ilə hökm etməzsə onlar fasiq olanlardır».*** *(əl-Maidə 47).* ***«Onlar Cahiliyyət dövrünün hökmünümü istəyirlər? Tam qənaət sahibi olan bir cəmaat üçün Allahdan daha yaxşı hökm verə bilən kimdir».*** *(əl-Maidə 50).* Müsəlman Allahın hökmünü və bu hökmü qəbul etməli və ona boyun əyməlidir. ***«Allaha və Peyğəmbərə iman gətirdik, itaət etdik – deyər. Bundan sonra isə onlardan bir dəstə*** *(Peyğəmbərdən)* ***üz çevirər. Belələri mömin deyillər. Aralarında hökm etmək üçün Allahın və peyğəmbərin yanına çağırıldıqda onlardan bir dəstə dərhal üz çevirər. Əgər haqq onların tərəfində olsa itaət edib*** *(tez)* ***onun yanına gələrlər. Onların qəlblərində xəstəlikmi vardır? Yaxud Allahın və Peyğəmbərinin onlara cövr, haqsızlıq edəcəklərindən qorxurlar? Xeyr, onlar özləri zülmkardılar! Aralarında hökm vermək üçün Allahın və Peyğəmbərinin yanına çağırıldıqları zaman möminlərin sözü ancaq: «Eşitdik və itaət etdik! Deməkdən ibarətdir. Nicat tapanlar da məhz onlardır! Allaha və Onun Peyğəmbərinə itaət edənlər Allahdan qorxub çəkinənlər məhz belələri uğura çatanlardır».*** *(ən-Nur 47-52).*

Müsəlman qapalı olan hər şeyi ancaq Allahın açabiləcəyini bilməlidir. Qullarına ruzi və mərhəmət qapılarını açan, çətin və bağlı işləri açan, haqqı görmələri üçün qəlblərini və gözlərini açan, sıxıntı və darlıqdan sonra könüllərini açıb sevinc verən Odur. Köksləri İslama açan, qeyb qapılarını açan da Odur. Allah sənə elm, ruzi qapıları açdığı kimi sən də elmin açarı ilə cahil və biliksiz kimsələrin qapalı qəlblərini aç və onların könüllərini fəth et, sənə verilən ruzidən insanlar üçün də xərclə və qorxma ki, malından əskilər. Əksinə malına daha da bərəkət verilər. ***«Allah sənə ehsan etdiyi kimi sən də ehsan et».*** *(əl-Qəsəs 77).*

KƏFİ - KƏFİL

əl-Kəfi – «Məgər Allah öz bəndəsinə kifayət *(KƏFİ)* ***deyilmi?».*** *(əz-Zumər 36).* Ənəs İbn Məlik K rəvayət edir ki, Peyğəmbər 3 buyurdu: «Yatağına girdiyin zaman ***Əlhəmdulilləhil Ləzi Ətamənə Və Səqanə Və Kəfənə Və Əvənə Fəkəm Mimmə Lə Kəfiyyə Vələ Muviyə*** – Bizi yedirdən, içirdən, qoruyan (ehtiyaclarımızı qarşılayan) və barındıran Allaha həmd olsun. Neçə qoruyanı (ehtiyacları qarşılanmayan) və barındıranı olmayan kimsələr vardır»[142]. Bütün varlılıqların ehtiyaclarını

[142] Müslim 2715.

qarşılayan Allahdır. Bu işdə də Onun şəriki və bənzəri yoxdur. Bütün ehtiyaclar yalnız Onun tərəfindən qarşılanır. Buna görə də yalnız Ona ibadət etmək, Ona yönəlmək və Ona ümüd etmək lazımdır.

əl-Kəfil – «Əhd etdiyiniz zaman Allaha verdiyiniz əhdi** (KƏFİL) **yerinə yetirin. Allahı özünüzə zamin edib möhkəm and içdikdən sonra onu pozmayın. Həqiqətən Allah nə etdiklərinizi bilir». *(ən-Nəhl 91).* Əbu Hureyrə K rəvayət edir ki, Peyğəmbər 3 buyurdu: «Kəfil olaraq Allah ona yetər»[143]. İnsanların dini və dünyavi ehtiyaclarını qarşılamayı üzərinə alan Allah həqiqi Kəfildir. Buna görə də çalışan bir kimsənin əməlini boş etməyəcəyini biə xəbər verir. ***«Şübhəsiz ki, Mən kişi olsun, qadın olsun sizdən bir əməl edənin əməlini boşa çıxarmaram».*** *(Ali İmran 195).*

Müsəlman bu İsimləri gözəl mənalarını bildikdən sonra özü də başqa insanların, əlaxüsus da müsəlmanların üzüntülərini, sıxıntılı olan qohum-əqraba və dostlarının sıxıntılarını qaldırmağa çalışmalıdır. Əbu Hureyrə K rəvayət edir ki, Peyğəmbər 3 buyurdu: «Hər kim bir mömini dünya sıxıntılarının birindən qurtararsa, Allah onu Qiyamət gününün sıxıntılarının bir sıxıntısından qurtarar. Hər kim çətinliyə düşənin çətinliyini yüngülləşdirərsə, Allah da o, kimsəyə dünya və axirətdə asanlıq, yüngüllük verər. Qul öz qardaşına kömək etməyə davam etdikcə, Allah da ona kömək etməyə davam edər…»[144]. Əbu Qatadə K rəvayət edir ki, Peyğəmbər 3 buyurdu: «Kim istəyirsəki Allah onu Qiyamət gününün əzabından qurtarsın qoy çətinliyə düşənin çətinliyini yüngülləşdirsin və ya ona bağışlasın»[145]. Əbu Hureyrə K rəvayət edir ki, Peyğəmbər 3 buyurdu: «Kim çətinliyə düşənə möhlət versə və ya ona bağışlasa Allah Qiyamət günü heç bir kölgənin olmadığı vaxt onu öz kölgəsində saxlayar»[146].

KƏRİM - ƏKRAM

əl-Kərim **–** Böyük, bol, şərəf mənasında işlədilmişdir. ***Rızqun Kərim*** – bol ruzi, ***Əcrun Kərim*** – böyük mükafat, ***Quranu Kərim*** – qiymətli, şərəfli Quran mənasındadır. ***«Çox qiymətli Qurandır».*** *(əl-Vaqiə 77).* Allahın qullarının etdikləri günahları gizlətməsi, onları ortaya çıxarmaması, qüsurlarını örtməsi Onun Kərəm sahibi olmasındandır. Mömin qullarının bəsit və kiçik itaətlərinə belə baxmayaraq böyük savablar verməsi Onun Kərəm sahibi olmasındandır. ***«Oxu, Rəbbin ən böyük Kərəm sahibidir».*** *(əl-Ələq 3).* ***«Ey insan Kərəm sahibi olan***

[143] Buxari 2291.
[144] Müslim 2699.
[145] Müslim 1563.
[146] Tirmizi.

Rəbbinə qarşı səni aldadan nədir?».*(əl-İnfitar 6).* Kərim Ona üsyan edənləri, tövbələrini qəbul etməkdə ümüdsüz buraxmayan və onları sorğuya çəkmədən tövbələrini qəbul edəndir. Kərim Ondan istəyənləri boş qaytarmayan, Ona sığınanları tərk etməyən, nöqsansız və qüsursuz uca varlıqdır.

əl-Əkram – Allah Əkram – olduğunu ismi tafdil (üstünlük bildirən İsim) olaraq xəbər verməkdədir. Allah Əkramul-Əkram (Kərəm sahiblərinin ən üstünüdür). Ondan başqa mütləq Kərəm sahibi yoxdur, heç kimsə Kərəm sahibi olmadan Ona bənzər olmaz deməkdir[147]. ***«Oxu! Sənin Rəbbin ən böyük kərəm*** *(ƏKRƏM)* ***sahibidir».*** *(əl-Ələq 3).* İmam Qurtubi Σ deyir ki: «Əkram Allahın zatıyla əlaqəli, Kərim isə Onun feliylə əlaqəli bir sifətdir. Hər iki kəlimə də ***Kə-Rə-Mə*** sözündən törənmişlər[148]. Bu açıqlamadan başa düşülür ki, Kərim və Əkram İsimləri eyni məna ifadə etməkdədirlər. Bu məna Allahın qullarına qarşı lütfkar və ehsan sahibi olmasıdır.

Allahın Kərim olmasının bir nümunəsi də göylərdə və yerdə olan her şeyi bütün insanların xidmətinə verdiyini və onlara boyun əydirdiyini bildirmişdir. ***«Göylərdə və yerdə nə varsa hamısını öz tərəfindən sizin ixtiyarınıza qoyan da Odur».*** *(əl-Casiyə 13).* Həqiqətən də Allah Əkramul-Əkrəmindir. Kərəm sahiblərinin ən üstünüdür. Onun bənzəri bir Kərəm sahibi yoxdur.

KƏBİR

əl-Kəbir – Bu İsim fail vəznində olub böyük deməkdir. O, hər şeydən böyükdür, hər şeydən ucadır və hər şeydən uludur. Qurani Kərimdə **6** dəfə keçməkdədir[149]. ***«Əlbəttə Allah uca*** *(ALİ)* ***və böyükdür*** *(KƏBİR)****».*** *(ən-Nisa 34).* ***«O, qeybi də, aşkarı da biləndir.*** *(hər şeydən)* ***böyük*** *(KƏBİR)* ***və ucadır*** *(MUTƏALİ)****».*** *(ər-Rəd 9).* Xattabi Σ deyir ki: «***Kəbir*** – şanı böyük və uca olandır. Ondan başqa hər böyük olan Onun böyüklüyünün altında və kiçikdir. İnsanlar arasında Kəbir yaşı daha çox olanlar üçün istifadə edilir».

MUTƏALİ

əl-Mutəali – Hər şeydən yüksəyə ucalmış mənasındadır. Allah öz zatında ucadır. Bu üzdən də hər şeydən daha ucadır. Ucalıqda Allahın heç bir qüsur və ayıbı yoxdur. O, mütləq olaraq ən ucadır. ***«O,*** *(hər şeydən)* ***böyük*** *(KƏBİR)* ***və ucadır*** *(MUTƏALİ)****».*** *(ər-Rəd 9).*

---

[147] İbn Teymiyyə «Fətvaul Kubra» 16/293,296, Beyhəqi «Şərhu Əsməul Husnə» s. 264.
[148] Qurtubi «Əsna fi Şərhi Əsmailləhil Husnə» 1/131,132.
[149] Bax: Rəd 9, Həcc 62, Loğman 30, Səbə 23, Ğafir 12.

MUMİN - MUHEYMİN

əl-Mumin **–** Qullarına zülm etməyən, onları şərdən qoruyan, əmin edən deməkdir. ***«O, Allah ki, Ondan başqa ilah yoxdur. Məlikdir, Quddusdur, Səlamdır, Mumindir, Muhəymindir».*** *(əl-Həşr 23).* Mucahid Σ deyir ki: «Tək və şəriksiz olduğunu doğrulayandır. ***«Allah özündən başqa ibadətə layiq haqq ilah olamadığına şahiddir».*** *(Ali İmran 18).* Peyğəmbəri möcüzələrlə, möminləri vəd etdiyi savabla, inkarçıları da vəd etdiyi əzabı verməklə doğrulayandır. Dostlarını əzabından və onlara zülm etməkdən əmin edən, qullarını da qorxudan qurtarıb əminliyə qovuşduran Odur[150]. Xattabi Σ deyir ki: «İman, təsdiq etmək, doğrulamaq deməkdir. Buna görə də mömin təsdiq edən, doğrulayan mənasındadır. Allahın mömin ismi iki mənanı verir. 1) Qullarına vəd etdiyi ruzini verməklə və yaxşı əməllərinin savabını axirətdə onlara verməklə yerinə yetirərək doğrulayandır. 2) Möminlərin Onun haqqındakı zənlərini doğru çıxarmaq. Onların ümüdlərini boşa çıxarmamaqdır. Peyğəmbər 3 öz Rəbbindən buyurdu: «Mən qulumun Mənim haqqımdakı zənnindəyəm. Artıq Mənim üçün dilədiyi zəndə olsun»[151].

əl-Muheymin **–** Doğrulayan, təsdiq edən, hamilik edən, qoruyan deməkdir. ***«O, Allah ki, Ondan başqa ibadətə layiq haqq ilah yoxdur. Məlikdir, Quddusdur, Səlamdır, Mumindir, Muheymindir».*** *(əl-Həşr 23).* Həlimi Σ deyir ki: «***Muheymin*** **–** Qiyamət günü Ona ibadət edənlərin ibadətlərindən və savablarından bir şey əskiltməyəndir. O, simic deyildir ki, verdiyi savabı çox görsün və buna görə də bəzi əməlləri gizlətsin. Savab verməklə Ondan və mülkündən heç bir şey əskilməz. Allah yaxşıların yaxşılıqlarından və savablarından bir şey əskiltmədiyi kimi, asilərin də üsyanlarından və haqq etdikləri cəzalardan bir şey artırmaz. Yalan və haqsızlıq onun haqqında mümkün deyildir. **«*Biz sənə Quranı haqq olaraq, özündən əvvəlki kitabı təsdiq edən və onu qoruyan kimi endirdik».*** *(əl-Maidə 48).* İbn Abbas K deyir ki: «***Muheymin*** **–** doğrulayan, təsdiq edən və güvənilir mənasındadır».

MOVLƏ

əl-Movlə – «Allah sizin *(MOVLANIZ)* ***ixtiyar sahibinizdir. O, nə gözəl Mövla, necə də gözəl imdada yetəndir».*** *(əl-Həcc 78).* ***«O, ən gözəl həvadar*** *(MOVLƏ)* ***və ən yaxşı imdada çatandır».*** *(əl-Ənfal 40).* Həlimi Σ deyir ki: «***Movlə*** **–** yardım və dəstək gözləniləndir. Allah mülk sahibi

---

150 İbn Kəsir 8/343, Qurtubi 10/676.
151 Əhməd 3/491.

olduğu üçün qulun Ona sığınmaqdan başqa bir çarəsi yoxdur. Çünki kölə ancaq sahibindən yardım gözləyər».

Qul Allaha dost olmalı, Ona inanmalı, Ondan gələn hər bir şeyi doğrulamalı və təsdiq etməli, əmrlərinə uymalı, qadağalarından çəkinməli, yalnız Ona güvənməli, açıq və gizli, bolluq və darlıq kimi bütün hallarda Ona təslim olmalıdır. Yalnız Onu və Rəsulunu sevməlidir.

Bəra İbn Azim K rəvayət edir ki, (Uhud) döyüşündə müşriklərlə qarşı-qarşıya gəldik. Peyğəmbər 3 məharətli ox atıcılarından (əlli nəfərlik) bir qrup əskəri ayıraraq başlarına da Abdullah İbn Cubeyr K təyin etdi. Ona: «Bir an belə yerinizdən tərpənməyin. Hətta bizim onlara qalib gəldiyimizi görsəniz də belə yerinizdən tərpənməyin. Onların bizə qələbə çaldıqlarını (və quşların cəsədlərimizi diddiklərini) görsəniz də belə (mən sizə adam göndərmədikcə) bizə yardıma gəlməyin» deyə buyurdu. Müşriklərlə qarşılaşdığımız zaman (Allah onları məğlubiyyətə uğratdı) və onlar qaçmağa başladılar. Hətta dağa doğru ətəklərini toplayaraq qaçan qadınları da gördüm. (Ayaq biləklərində olan) halqaları da belə görsənirdi. Bizimkilər belə deməyə başladılar: «Qənimət! Qənimət!» İbn Cubeyr: «Pəyğəmbər 3 sizə nə dediyini unutdunuzmu? Yerlərinizi tərk etməyin!» deyə tənbehlədi. Oxçular onun sözünü dinləməyərək: «(Vallahi biz də qardaşlarımızın yanına gedib qənimətdən götürəcəyik)» dedilər. Onlar bu əmrə etiraz edincə üzləri tərs çevrildi. (Nə edəcəklərini bilməyən dəlisovlara döndülər) və məğlub oldular. Yetmiş şəhid verildi. Pəyğəmbər 3 təpənin üzərində İbn Cubeyr K ilə qalan (on iki) nəfəri geri çağırdı. Gecə düşdükdə Əbu Sufyan üç dəfə səsləyərək: «Aranızda Muhəmməd varmı?» deyə soruşdu. Peyğəmbər: «Ona cavab verməyin» deyə buyurdu. Əbu Sufyan təkrar üç dəfə səsləyərək: «Aranızda Əbu Kuhafə varmı?» deyə soruşdu. Peyğəmbər yenə də: «Ona cavab verməyin» deyə buyurdu. Əbu Sufyan yenə də üç dəfə səsləyərək: «Aranızda Xattabın oğlu varmı?» deyə soruşdu. Heç kimsə ona cavab vermədi. Bundan sonra Əbui Sufyan: «Onlar hamısı öldürüldülər. Əgər sağ olsalardı cavab verərdilər» dedi. Bu sözlərdən sonra dözə bilməyən Ömər: «Ey Allahın düşməni yalan söylədin. Allah Rəsulu da, Əbu Bəkr də və mən də burdayıq və sağıq» dedi. Əbu Sufyan: «Savaş bir rəqabətdir. Günə gün! (Uhud Bədrə qarşılıqdır)» dedi və: «Şanın uca olsun ey Hubel![152]«. Peyğəmbər: «Ona cavab verin» deyə əmr etdi. Səhabələr: «Nə deyək?» deyə soruşdular. Peyğəmbər: «Allah ən uca və ən üstündür» deyə buyurdu. Əbu Sufyan: «Bizim Uzzamız var, sizin isə Uzzanız yoxdur» dedi. Peyğəmbər: «Ona

[152] Bəni Kinanə qəbiləsinin ibadət etdikləri bütün adıdır. Kəbədə yerləşirdi.

cavab verin» deyə əmr etdi. Səhabələr: «Nə deyək?» deyə soruşdular. Peyğəmbər: «Allah bizim Mövlamızdır, sizin isə Mövlanız yoxdur» deyə buyurdu. Əbu Sufyan: «Həqiqətən də siz öz ölülərinizin içindən tanınmaz hala salınmış kimsələri tapacaqsınız. Bunu mən əmr etmədim, lakin bu məni heç də məyus etmədi. Məni pisləməyin». Peyğəmbər: «Ona cavab verin» deyə əmr etdi. Səhabələr: «Nə deyək?» deyə soruşdular. Peyğəmbər: «Bizim ölülərimiz Cənnətdə, sizinkilər isə Cəhənnəmdədir» deyin[153].

MƏLİK – MƏLĪK - MƏƏLİK

əl-Məlik – əl-Məlīk - Hökmüdar, kral mənasında bir kəlimədir. ***Mə-Lə-Kə*** felindən gəlir. Məlik, sahib olmaqdır. Həm bir şeyə sahib olmağı, həm də qüvvətli olmağı əhatə edir. ***O, özündən başqa heç bir ilah olmayan Məlikdir*** *(mütləq sahibdir)****».*** *(əl-Həşr 23).* ***Məlik*** – kəliməsi də işlədilə bilər. Mütləq Məlik ancaq və ancaq Allahdır. Çünki Quranda mülkün yalnız Allaha aid olması dəfələrlə qeyd edilmişdir. ***«Göylərin və yerin, ikisi arasında olanların mülkü Allahındır».*** *(əl-Maidə 18).* ***«De ki: «Allahım! Mülkün sahibi. Mülkü dilədiyinə verir, dilədiyindən isə alırsan».*** *(Ali İmran 26).* ***«Haqq Məlik olan Allah ucadır».*** *(əl-Muminun 116).* ***«Haqq məclisində, qadir hökmüdar*** *(MƏLĪK)* ***Allahın hüzurunda olacaqlar».*** *(əl-Qəmər 55).* Allah həqiqi Rəbb, həqiqi Məlik və həqiqi İlahdır. O, Rəbb olması ilə bütün varlıqları yaratmış, Məlik olması ilə hamısına üstün gəlmiş, İlah olması ilə də onlara ibadət etmələrini əmr etmişdir. Bu üç sözün dərin mənalarını, ucalıq və ululuğunu yaxşıca düşün. Allah bu üç sözü ən gözəl bir ifadə və üslub ilə Nəs surəsində birlikdə zikr edərək: «İnsanların Rəbbi, İnsanların Məliki, İnsanların İlahı. Bu üç tamamlama imanın bütün təməllərini və Allahın gözəl İsim və Sifətlərinin mənalarını əhatə etməkdədir. Allah bizim tək Rəbbimiz, Məlikimiz, və İlahımız olduğuna görə sıxıntı və müsibət anlarında Ona sığınmaqdan başqa çarəmiz yoxdur. Bizim Ondan başqa bir sığınacağımız, barınacağımız məbudumuz yoxdur. Buna görə də sadəcə Ona dua edilməli, yalnız Ondan qorxulmalı və Ona ümüd bağlanmalıdır. Ondan başqa kimsə sevilməməli, boyun əyilməməli və itaət edilməməlidir. Yalnız Ona güvənməliyik. Ondan başqa Rəbb yoxdur. O, bütün varlılıqların məlikidir. Sən də daxil bütün varlılıqlar Onun mülküdür. Rəbbin və Məlikin olan. Həm də sənin İlahındır. Bir an belə Ona ibadət etməkdən uzaq durma. Sənin Ona olan ehtiyacın həyata və ruha olan ehtiyacından daha çoxdur. Bütün bunları bilən Rəbbə, Məlikə və İlaha

[153] Buxari 3039, Təfsir Ali İmran 10, Məğazi 9,17,20, Əbu Davud 2662.

sahib olduğunu bilən Ondan başqa kimsədən yardım diləməz, başqasına sığınmaz, başqasına dua etməz, qurban kəsməz, nəzir deməz.

***əl-Məəlik – “Haqq-Hesab** (Qiyamət) **gününün sahibinə!”.** (əl-Fatihə 4).*

MUTƏKƏBBİR

əl-Mutəkəbbir - «O, özündən başqa heç bir ilah olmayan, gizlini də, aşkarı da bilən Allahdır. Mutəkəbbirdir** (təkəbbürlük haqqına tək sahib olandır)». (əl-Həşr 22-24).* Allah mütəkəbbirdir. Ucalıq və əzəmətdə ona qarşı çıxan azğın varlıqların bellərini qırıb güclərini yox edəndir. Mütəkəbbirdə olan ***Ta hərfi təklik bildirməkdə və təkəbbürlüyün yalnız Allaha məxsus olduğunu bildirməkdədir. Təkəbbürlük varlıqların həqiqi sifəti deyildir. Çünki varlıqların özəlliyi itaət etmək və boyun əyməkdir. Həqiqi təkəbbürlük Allaha məxsusdur. Peyğəmbər 3 buyurdu: «Böyüklük (***Kibriya***) mənim ridam (örtüyümdür), ucalıq isə izarımdır. Kim bu ikisindən biri üzərində mənimlə çəkişərsə onu yox edərəm (Cəhənnəmə ataram)»[154]. Qatadə Σ deyir ki: «Pislikdən imtina edərək böyüklənəndir». Əbu İshaq Σ deyir ki: «Qullarına zülm etməkdən uzaq və ucadır». Qazali Σ deyir ki: «***Mütəkəbbir*** özündən başqa hər şeyi kiçik görən, böyüklük, üstünlük və ucalığı yalnız özündə görən, başqasına, padşahların qullara baxdığı kimi baxandır. Əgər bu baxış gərçək və doğru isə həqiqi təkəbbürlük budur. Belə baxan həqiqi təkəbbürlüyü haqq etmişdir. Bu durum Allahdan başqa heç bir varlıq üçün düşünülməz. Bu yalnız Onun haqqıdır». Qurtubi Σ deyir ki: «***Mütəkkəbir –*** Rəbb olması ilə hər bir varlılıqdan üstün və böyük olandır. Onun bənzəri, şəriki yoxdur. Hər cür pislikdən uzaqdır. Bütün çirkin sifətlərdən münəzzəhdir. Mütəkəbbir sözünün əsli imtina etmək və boyun əyməkdir. Buna görə də Allah bütün pis sifətlərdən imtina edər və heç bir varlığa boyun əyməz. Mütləq uca və böyük olan yalnız Odur».

MƏCİD

əl-Məcid – «Allahın rəhməti və bərəkəti sizin üzərinizə ey ev əhli şübhəsiz ki, O, tərifə layiq olandır, Məciddir».** (Hud 73). **«Ərşin sahibidir, Məciddir».** (əl-Buruc 15).* Xattabi Σ deyir ki: «Məcid –*** ucalıq, ululuq, şanlı, şərəf, kərəm və ehsanı bol olandır. ***Məcd*** – bolluq və genişlik mənasındadır». Qurani Kərimdə Həmd və Məcid İsimləri bir yerdə **2** ayədə zikr olunmuşlar. ***«O, həmd** (övülməyə layiq) **olandır, Məciddir».** (Hud 73).*

154 Buxari, Müslim.

MUHİT

əl-Muhit* – *«Bil ki, Allah hər şeyi ehtiva *(əhatə MUHİT)* ***edəndir».*** *(Fussilət 54).* Həlimi Σ deyir ki: «***Muhit*** **–** Ondan qaçmaq mümkün olmayandır. Elmi, gücü qüdrəti bütün varlılıqları əhatə edəndir. ***«Onun hər şeyi elmi ilə əhatə etdiyini».*** *(ət-Taləq 2).* Allah elmi ilə hər bir şeyi bilir. O, elmi ilə bütün bilikləri, görməsi ilə bütün görünənləri, eşitməsi ilə də bütün eşidilənləri əhatə edir. Hər şey Ona boyun əymişdir.

MUHSİN

əl-Muhsin*[155]** **–** Yaxşılıq edən, xeyirxah işlər görən, minnət etmədən verən deməkdir. ***Əhsənə felindən ismi fail olaraq alınmışdır. Qurani Kərimdə İsim olaraq deyil fel olaraq keçər. ***«O, mənə yaxşılıq etdi, çünki məni zindandan qurtardı».*** *(Yuxuf 100).* Əbu Yəla Şəddad İbn Əus K rəvayət edir ki, Peyğəmbər 3 buyurdu: «Həqiqətən də Allah hər şeydə ehsanı yazmışdır. Öldürdüyünüz zaman gözəl şəkildə öldürün. Kəsdiyiniz zaman gözəl bir şəkildə kəsin. Sizdən (heyvan kəsən şəxs) bıçağını yaxşıca itiləsin və kəsəcəyi heyvanı rahatlasın»[156].

Allahın Insanlara Olan Ehsanı: Onları yoxdan var etməsi və onlara digər varlıqlardan daha gözəl bir biçimdə yaratması. ***«Sizə surət verən və surətlərinizi gözəlləşdirən …Allahdır».*** *(əl-Mumin 64).* Digər canlılardan fərqli olması, düşünə bilməsi və hidayət yolunu görə bilməsi üçün ona ağıl verdi. ***«Biz ona hidayət yolunu göstərdik. O, ya şükr edər, ya da nankorluq».*** *(İnsan 3).* ***«Sizə şükr edəsiniz deyə qulaq, göz və qəlb verdik».*** *(ən-Nəhl 78).* İslama hidayət etməsi. Allahın quluna ən böyük ehsanı budur. Vəhb İbn Münəbbi Σ deyir ki: Nemətlərin başı üçdür. İlki İslam nemətidir. Bütün nemətlər yalnız bununla tamam olur. İkinci nemət sağlamlıq nemətidir. Üçüncü nemətdə zənginlik nemətidir ki, bu nemət olmadan həyatın dadı olmaz». Peyğəmbər 3 buyurdu: «İnsanlardan bir çoxunun qəflətdə olduqları iki nemət vardır (onların qədrini heç vaxt bilməzlər). Sağlamlıqlarının və vaxtın»[157]. Onu Nəbiləri Peyğəmbərin 3 ümmətindən etməsi. Bu ümmətin digər ümmətlərdən üstün olduğuna görə. ***«Siz insanlar üçün çıxarılmış ən xeyirli ümmətsiniz».*** *(Ali İmran 110).* Onlara kitabı olan Qurani Kərimi nazil etməsi və öyrətməsi. ***«Həqiqətəndə bu bir öyüd-nəsihətdir. Kim istəsə Rəbbinə tərəf yol***

---

155 əl-Albani «Səhih Hədislər Silsiləsi» 469.
156 Müslim 1955, AbdurRazzaq "Musənnəf" 4/392, əl-Albani "Səhih Cəmi" 1/129, "İrva" 7/293.
157 Buxari 6412.

tutar». *(Dəhr 29).* ***«Bu nazil etdiyimiz mübarək bir kitabdır. Ona tabe olun ki, bəlkə sizə rəhm olunsun».*** *(əl-Ənam 155).*

MUSAVVİR

əl-Musavvir **–** Surət verən deməkdir. ***«O, yaradan, yoxdan var edən və*** *(hər şeyə)* ***surət verəndir*** *(MUSAVVİR)****».*** *(əl-Həşr 24).* Həlimi Σ deyir ki: «***Musavvir*** – istədiyinə istədiyi şəkili və biçimi verəndir». ***«Yaradanların ən gözəli olan Allah ən ucadır».*** *(əl-Muminun 14).* ***«Sənə istədiyi surəti verdi».*** *(əl-İnfitar 8).* Allah insanı anasının bətnində ikən onu üç mərhələdən keçirərək surət verir. Birinci mərhələdə bir qan laxtası şəkilində olur, ikinci mərhələdə bir ət parçası şəkilində, üçüncü mərhələdə isə bir şəkil və biçim olaraq yaradılır. Əbu AbdurRahmən Abdulla İbn Məsud K rəvayət edir ki, doğru sözlü və doğru sözü təsdiq olunan Rəsulullah 3 buyurdu: «Sizdən hər birinizin yaradılışı onun anasının qarnında qırx gün nütfə[158] şəklində olaraq bir yerə gətrilir. Sonra bu müddət ərzində aləqa[159] şəklində olur. Sonra yenə bu müddət ərzində mudğa[160] şəklində olur. Sonra ona bir mələk göndərilir, hansı ki, ona ruh üflədikdən sonra dörd xüsusiyəti yazmaqla əmr olunur. Ruzisini, əcəlini, əməlini, bədbəxt və ya xoşbəxt olacağını (Başqa rəvayətdə: «Qulaqlarını, gözlərini, dərisini, ətini və sümüklərini taradır)»[161]. Rəsulullah 3 buyurdu: «Allah surət yaradanlara lənət edib»[162]. Rəsulullah 3 buyurdu: «Qiyamət günü insanlar arasında əzabı ən şiddətli olanlar Allahın yaratdıqlarına bənzə bir şeylər yaratmaq istəyənlərə olacaqdır»[163]. Rəsulullah 3 öz Rəbbindən buyurdu: «Mənim yaratdıqlarıma bənzər şeylər yaradanlardan daha zalim kim ola bilər? Belə edənlər bacarırlarsa bir zərrə və ya bir dənə yaratsınlar!»[164]. İbn Abbas K rəvayət edir ki, Rəsulullah 3 buyurdu: «Surət çəkənlər oddadırlar. O, surətlərə ruh veriləcək ki, onlar da (surət çəkənləri) cəzalandıracaqlar. Əgər sən bunu etmək istəyirsənsə onda canlı olmayan (təbiət və s) şəkillər çək»[165].

MUHSƏN

əl-Muhsən **–** İbn Həzm Σ bunu zikr edir.

---

[158] ***Nütfə*** **–** məni mənasındadır. Nütfə bəzən də saf su adlanır.
[159] ***Aləqa*** **–** laxtalanmış qan, ziyil deməkdir. ***«O, insanı laxtalanmış qandan yaratdı».*** *(əl-Ələq 2).*
[160] ***Mudğa*** **–** çeynənilmiş ət parçasına oxşadığı üçün ona bu ad verilmişdir.
[161] Buxari, Müslim.
[162] Buxari 10/293.
[163] Müslim 2107.
[164] Buxari 2953, Müslim 2111.
[165] Buxari, Müslim.

MUQADDİM - MUƏXXİR

əl-Muqaddim – əl-Muəxxir – Hər iki İsim Qurani Kərimdə zikr edilmir. Hətta Muqaddim ismi fel olaraq da keçmir. Ancaq Muəxxir ismi Quranda fel olaraq keçir. ***«Allah onların cəzasını yubadıb elə bir günə saxlayır ki, həmən gün gözləri hədəqəsindən çıxar».*** *(İbrahim 42).* Hədislərdə isə İbn Abbas K rəvayət edir ki, Rəsulullah 3 gecə namazlarında İstfitah dualarında buyurardı: «Ya Allahım!… ***Mə Qaddəmtu Və Mə Əxxartu Və Əsrartu Və Ələntu*** – əvvəldən etdiyim və sonradan etdiyim günahlarımı Allahım sən məğfirət et!»[166]. Bu İsimlərdən yalnız biri ilə dua etmək caiz deyildir. İkisi də Allahın feli sifətlərindəndir. Dilədiyini yüksəldən, dilədiyini də alçaldan, dilədiyini əziz edən, dilədiyini də zəlil, dilədiyini Özünə yaxınlaşdıran, dilədiyini də uzaqlaşdıran O, olduğu kimi irəli aparan (əvvələ keçirən) və arxaya atan (təxirə salan) da Odur. İrəlidə olan kimsə ən yüksək mərtəbələrə çıxar, geridə qalan isə ən aşağı mərtəbələrə enər. Həlimi Σ deyir ki: «***Muqaddim*** – yüksək mərtəbələrə çıxardan. ***Muəxxir*** – yüksək mərtəbələrdən endirəndir. Allah nəbiləri, möminləri Özünə yaxınlaş-dırmış, düşmənlərini də Özündən uzaqlaşdıraraq alçaq mərtəbələrə endirən və Özü ilə onlar arasına pərdə çəkəndir». İbn Qeyyim Σ deyir ki: «Bu isimlər Allahın həm feli, həm də zatı sifətlərindəndir…»[167]. İnsanları bir-birindən üstün edən Odur. Allah dilədiyi kimsələri irəli çəkər, dilədiklərini də geri atmışdır. Hər şey Onun iradəsi və hikməti ilə həyata keçir. Geri atdığını önə çəkməz, önə çəkdiyini də geri atmaz. Bu İsimləri bir yerdə zikr etmək tək-tək zikr etməkdən yaxşıdır. Rəsulullah 3 ən yüksək mərtəbələrə: ***«Sənin şanınnı ucaltmadıqmı».*** *(əl-İnşiraq 4).* Buna qarşılıq da Əbu Ləhəbi ən aşağı mərtəbəyə endirmişdi. Allahın bu isimlərini bilən kimsə ibadət və yaxşılıqların çoxluğuna arxayın olmaz, günah və pisliklərin çoxluğu ilə də Allahdan ümüd kəsməz. Çünki Allaha uzaq görünən kimi neçə kimsələr vardır ki, yaxın, yaxın görsənən kimi də neçə kimsələr vardır ki, Ondan uzaqdırlar.

MUQİT

əl-Muqit – «Allah hər şeyə azuqəsini *(ruzisini MUQİT)* ***verəndir».*** *(ən-Nisa 85).* ***«Rəbbiniz göyləri və yeri altı gündə xəlq edən, sonra ərşi yaradıb isteva edən, hər işi yoluna qoyan Allahdır».*** *(Yunus 3).* ***Muqit*** – hər insana və heyvana zamanına görə azuqəsini verən deməkdir. Allah bütün canlıların ruzi və azuqələrini varlılıqlarını davam etdirəcək şəkildə

---

[166] Buxari 1120, Müslim 769.

[167] əs-Sədi «Tavdihul Kəfiyətuş Şafiyə» s. 131,132.

verəndir, sonda isə onlar üçün müəyyən bir müddət bitdikdə azuqələrini kəsərək varlılıqlarına son verəndir. Digər mənası: ***Muqit* –** bir şeyi qoruyan, güclü və qüvvətli, ruzi verən – deməkdir. İbn Abbas K deyir ki: «***Muqit* -** Muqtədir güc və qüvvət sahibi, əməllərin qaşılığını verən deyə açıqlamışdır». Mucahid K deyir ki: «Şahid, görən, hesablayan» deməkdir. Qatadə və İbn Kəsir Σ deyirlər ki: «Qoruyan» deməkdir[168].

MUBİN

əl-Mubin* –** Açıq-aydın, açıq-aşkar deməkdir. ***«O, gün Allah onların cəzasını layiqincə verəcək və onlar Allahın açıq-aşkar *(MUBİN)* ***bir haqq olduğunu biləcəklər».*** *(ən-Nur 25).*

MƏNNƏN

əl-Mənnən* –** Mərhəməti və lütfkarlığı geniş olan deməkdir. Bu İsim quranda fel olaraq keçir. ***«…Bilin ki, sizi imana müvəffəq etməklə əslində Allah sizin boynunuza minnət qoymuşdur». *(əl-Hucurat 17).* ***«Allah möminlərə qarşı lütf göstərdi».*** *(Ali İmran 164).* Ənəs İbn Məlik K rəvayət edir ki, Peyğəmbər 3 bir nəfərin belə dediyini eşitdikdə: "***Allahummə İnniy Əs'əlukə Bi Ənnə Ləkəl-Həmd, Lə İlahə İllə Əntə Vəhdəkə Lə Şəriykə Ləkə, Əl-Mənnanu, Yə Bədi'as-Səməvati Val-Ard, Yə Zəl-Cələli Val-İkram, Yə Həyyu, Yə Qayyum, İnniy Əs'əlukəl-Cənnətə Və Əuzu Bikə Minən-Nər* -** Allahım, Sənə yalvarıram! Həmd Sənədir. Səndən başqa məbud yoxdur, Təksən, heç bir şərikin yoxdur. Lütfkarsan! Ey göyləri və yeri Yaradan! Ey əzəmət və ehtiram sahibi! Ey Yaşayan, ey Qəyyum! Səndən Cənnəti diləyirəm və Cəhənnəmdən Sənə sığınıram!" buyurdu: Artıq Allahadan Onun əzəmətli İsmi ilə istənildi. Hansıki əgər onunla istənilərsə əta olunar, dua edilərsə cavab verilər"[169]. Minnət qoymadan lütfkar və mərhəmətli olan.

Minnət İki Cürdür: Bəyanilən* -** Rəsulullah 3 buyurdu: «İnsanlar arasında malı ilə mənə ən çox minnət edən (yaxşılıq edən) Əbu Bəkr K (Başqa rəvayətdə: Mənə Əbu Kuhafənin oğlundan daha çox minnət edən yoxdur)». ***«Allah qullarından dilədiyinə lütf edər». *(İbrahim 11).* Bu hədis və ayələrdə keçən minnət sözü lütf etmək deməkdir. ***Bəyanilməyən* -** İnsanın etdiyi bir yaxşılığı təkrarlaması, xatırlaması və başa qaxmasıdır. Bu minnət də, sahibləri də pislənmişdir. ***«Ey iman gətirənlər! Sədəqələrinizi malını riyakarlıqla sərf edən, Allaha və axirət gününə***

---

168 Qurtubi 1/273, İbn Kəsir 2/144, Beyhəqi s. 47.
169 Əbu Davud 2/80,1495, İbn Məcə 2/1268, Nəsəi 3/52, Tirmizi 5/550, Səhih Nəsəi 1/279, H. 1233, Səhih İbn Məcə 2/329, H. 3112.

inanmayan şəxs kimi, minnət qoymaq və əziyyət verməklə puça çıxarmayın». *(əl-Bəqərə 264).* Əbu Zərr K rəvayət edir ki, Rəsulullah 3 buyurdu: «Üç kimsə vardır ki, Qiyamət günü Allah onlarla danışmaz, onlara nəzər salmaz (baxmaz), onları təmizə çıxarmaz və onlar üçün şiddətli bir əzab vardır. Bunalr Paltarının ətəklərini yerlə süründürən (Başqa rəvayətdə: «İzarın ayaq biləngindən aşağı olan qismi atəşdədir», «Möminin paltarı baldırının yarısına qədərdir. Bundan ayaq bilnginə qədər olsa da bunda bir eyb yoxdur. Lakin bundan daha aşağı olan hissə atəşdədir»), verdiyi şeyi başa qaxan və yalan andlarla malını satan kimsə»[170]. Əbu Hureyrə K rəvayət edir ki, Rəsulullah 3 buyurdu: «Üç kimsə vardır ki, Qiyamət günü Allah onlarla danışmaz, onlara nəzər salmaz (baxmaz), onları təmizə çıxarmaz və onlar üçün şiddətli bir əzab vardır. Bunalr zinakar yaşlı, yalançı dövlət başçısı və təkəbbürlü kasıb»[171]. Əbu Hurəyrə K rəvayət edir ki, Rəsulullah 3 buyurdu: «Üç kimsə vardır ki, Qiyamət günü Allah onlarla danışmaz, onlara nəzər salmaz (baxmaz), onları təmizə çıxarmaz və onlar üçün şiddətli bir əzab vardır. Bunalar susuz bir səhrada suyu olduğu halda səfər yoldaşından onu gizlədən, Əsr namazından sonra mal satar və bu malı satarkən filan-filan qiymətədir deyərək müştərini aldadaraq Allaha and verər. Müşdəri də onu təsdiq edib malı alan kimsə, bir dövlət başçısına yalnız dünya malı üçün beyət edər. Əmr ona dünyalıq mal verdiyi zaman əhdinə sadiq olar, ona dünyalıq verilmədiyi zaman əhdinə sadiq olmaz»[172]. ***«Etdiyin əməli çox bilib başa qalxma».*** *(əl-Muddəsir 6).* İbn Kəsir Σ deyir ki: «Etdiyin əməlləri çox görüb Rəbbinə minnət etmə»[173]. Bu İsimləri bilən müsəlman Allahın ona verdiyi nemətlərlə hər hansı bir kimsəyə yaxşılıq etdikdə bu yaxşılığı əsla başa qaxmamalıdır. Öz yaxşılığını kiçik görüb onu unutmalıdır. Üstünlüyü özündə deyil yaxşılığı qəbul edəndə görməlidir. Buna görə qul həqiqi lütf sahibinin O, olduğunu bilməli və bunu etiraf etməlidir. Rəsulullah 3 Ənsar topluluğuna buyurdu: «Sizlər dağınıq ikən Allah mənimlə sizi bir yerə toplamadımı? Sizlər fəqir ikən Allah mənimlə sizi zəngin etmədimi? Sizlər ölkənizdə qorxu içində ikən Allah mənimlə sizi hüzur və əmin-amanlığa qovuşdurmadımı?». Ənsar da Allahın üzərilərindəki lütf və ehsanını etiraf edərdilər[174].

---

[170] Buxari, Müslim 106, Əbu Davud.
[171] Müslim 107.
[172] Müslim 108.
[173] İbn Kəsir 8/442.
[174] Buxari 4330, Müslim 1061.

MUSTƏAN

əl-Mustəan* – “*(Peyğəmbər) ***dedi: “Ey Rəbbim! (Mənimlə məni təkzib edən Məkkə müşrikləri arasında) ***ədalətlə hökm et. Sizin mənə aid etdiyiniz sifətlərə*** (dediyiniz pis sözlərə) ***qarşı kömək dilənilməsi kimsə yalnız Rəhman olan Rəbbimizdir!”.*** (əl-Ənbiya 112)*[175].

MUSƏ’İRU

***əl-Musə’iru* -** Ənəs İbn Məlik K rəvayət edir ki, Peyğəmbərin dövründə qiymətlər artmağa başladı. İnsanlar: “Ey Allahın Rəsulu! Qiymətlər artdı. Bizə bir qiymət təyin et (Qiymətlərə hədd qoy)” dedilər. Peyğəmbər: “Qiymətləri tənzimliyən Allahdır, Genişlədib çox-çox verən Allahdır, Ruzi verən Allahdır, Daraldıb qıtlıq gətirən də Allahdır. Mən Allaha yanımda kimsənin mal və qan haqqı olamadığı halda çatmağı ümüd edirəm” deyə buyurdu[176].

VƏDUD

əl-Vədud* –** Sevən və sevilən mənasına gələn Vədud İsmi Qurani Kərimdə **2** dəfə keçməkdədir. İki mənası vardır: 1) Fail vəznində gələn ***Sevən mənasında. Uca Allah Peyğəmbərləri, nəbiləri, dostlarını və inanan qullarını sevər. 2) Məful – vəznində isə ***Məvdud*** - sevilən mənasındadır. Yəni Allah sevilməyi haqq edəndir. O, qulun sevdiklərindən daha üstün bir sevgini haqq edəndir. Hətta O, qulun öz gözündən, qulağından və nəfsindən daha sevimlidir[177]. ***«Şübhəsiz ki, Rəbbim Rəhim*** *(çox mərhəmətli)* ***və Vədud*** *(qullarını çox sevəndir)****».*** *(Hud 90).* ***«O, çox bağışlayan və çox sevəndir».*** *(əl-Buruc 14).* Vədud (sevmə) İsmi, Rahim (mərhəmət etmə) İsmi ilə Ğafur (bağışlama) İsminə daha yaxın bir məna ifadə edər. Lakin aralarında fərq vardır. İnsan ona qarşı pislik edəni bağışlaya bilər, lakin onu sevməyə bilir. Yenə də sevmədiyi bir kimsəyə mərhəmət etməyə də bilir. Allah isə tövbə edən qulunu bağışlar, ona mərhəmət edər və heç nəyə baxmayaraq onu sevər. Çünki O, tövbə edənləri sevər. ***«Allah tövbə edənləri də sevər».*** *(əl-Bəqərə 222).* Varlılıqları düşündüyün zaman uca Allahın sevən və sevilən olduğunu görürsən. Allah peyğəmbərləri, mələkləri və mömin qullarını sevər, onlar da Onu sevərlər. Hətta onlar üçün Allahdan daha sevimli başqa bir şey yoxdur. Allah sevgisi heç bir tərəfdən başqa sevgililərə bənzəməz. Bu sevgi başqa sevgililərdə olmaz. O, halda Allah sevgisi hər qulun qəlbində

---

[175] Tirmizi 3021.

[176] Əbu Davud 3451, Tirmizi 1314, əl-Albani “Səhih Sünən Tirmizi” 2/32, “Səhih Sünən İbn Məcə” 2/15.

[177] İbn Qeyyim «Cəlaul Əfham» s. 28.

mütləq olması və hər sevgidən əvvəl gəlməsi lazımdır. Onun sevgisi hər sevgidən üstün gəlməlidir. Sevilənin hər istəyi yerinə yetirilməli və Ona bağlı qalınmalıdır. Allah sevigisi əməllərin özü və ruhudur. Açıq və gizli bütün ibadətlər Allah sevgisindən qaynaqlanırlar. Qulun Rəbbini sevməsi Allahın ona bir ehsanıdır. Qulun bu sevgidə bir gücü, qüdrəti və müdaxiləsi yoxdur. Qulun özünü sevməsini və sevgini qulun qəlbində yerləşdirən Allahdır.

Sevgini yaradan və onu möminlərin qəlbinə yerləşdirən uca Allah çox mübarəkdir. Daha sonra O, bu sevgini dostlarının qəlbində elə bir nöqtəyə çatdırır ki, artıq bu nöqtədə digər sevgililər çox kiçik və dəyərsiz hala gəlir, bəla və müsibətlər onlara xəfif gəlir, ibadət və itaətlərin zorluqları onlara zövq verir və sonunda sevgilərin ən ucası olan Allah sevgisini, Allah rizasını əldə etmə və Allaha yaxın olma kimi kəramətlərdən dilədiyini əldə edir[178].

VAHİD - VİTR

əl-Vahid **–** Tək var olan, yanında bir başqası olmayan, ortağı və şəriki olmayan, zatında, sifətlərində, isimlərində, fellərində ortağı və bənzəri olmayan, misli və bənzəri olmayan deməkdir. Bu isim Qurani Kərimdə **21** yerdə keçməkdədir. ***«Sizin tanrınız tək olan*** *(VAHİD)* ***Allahdır».*** *(əl-Bəqərə 163).* Bu məqam Allahdan başqa ilah olmadığına şahidlik etmə məqamıdır. Çünki Allahdan başqa ilah olması, batil və belə bir şey mümkün deyildir. Ondan başqa ilah yoxdur. Ondan başqa heç kəs ibadət edilməyə və səcdə edilməyə layiq deyildir. *«(Ya Peyğəmbər!)* ***De ki: «Əgər Rəhmanın bir övladı olsa,*** *(ona)* ***ibadət edənlərin birincisi mən olaram».*** *(əz-Zuxruf 81).* ***«Halbuki Allaha özünə övlad götürmək yaraşmaz. Çünki göylərdə və yerdə olan bütün məxluqlardan bir eləsi yoxdur ki,*** *(Qiyamət günü)* ***Rəhmanın hüzuruna bir qul kimi gəlməsin».*** *(Məryəm 92).* Ondan başqa birisinin ilah olması o, kimsəyə əzabdır. Ondan başqa bir kimsənin heç bir şeyə möhtac olmaması sapıqlıqdır, Ondan başqa bir kimsənin izzət sahibi olması zillət və alçağlıqdır. Ondan başqa bir kimsənin hər şeyi çoxaldıb, artırması dəyərsiz və önəmsizdir. Yaradılmış bir varlığın Ondan başqa Rəbbi olması və İlahı olması mümkün deyildir. Onunla birlikdə başqa bir ilahın olması mümkün deyildir. Çünki həqiqətdə ilah heç bir şeyə möhtac deyildir, hər şey Ona möhtacdır, heç bir kimsəyə möhtac deyildir, hər şey Onunla var olmuşdur və varlığı başqa bir şeyə bağlı deyildir. Kainatda iki ilahın da olması imkansızdır. Əgər kainatda iki ilah olsa kainatın müvazinəti çox böyük bir

---

[178] Şərhu Qasidətun Nuniyyə s. 96.

fəsadla pozular və böyük bir pozğunluqla bir-birinə qarışar. ***«Əgər yerdə və göydə Allahdan başqa tanrılar olsaydı onların ikisi də*** *(müvazinətdən çıxıb)* ***pozulardı. Ərşin sahibi olan Allah müşriklərin aid etdikləri sifətlərdən tamamilə uzaqdır».*** *(əl-Ənbiya 22).* ***«Allah özünə heç bir övlad götürməmişdir. Onunla yanaşı heç bir tanrı yoxdur. Əgər belə olsaydı onda hər bir tanrı əlahiddə öz yaratdıqları ilə gedər və onların bir qismi*** *(dünyadakı padşahlar kimi)* ***digərinə üstün olmağa çalışardı. Allah müşriklərin*** *(Ona)* ***aid etdikləri sifətlərdən tamamilə kənardır».*** *(əl-Muminun 91).* Bil ki, qulun bir olan Allaha ibadət etməsi, sevgi xüsusunda Ona heç bir şeyi ortaq qoşmaması, Ondan qorxma, Ona ümüd bağlama, Ona təvəkkül etmə, Onun üçün saleh əməl etmə, Onun adına and içmək, Onun üçün nəzir etmək, Onua boyun əymə, Ona xuşu duyma, təzim etmək, səcdəyə qapanmaq, Allaha ehtiyac duymaq, bədənin ruha və gözün işığa ehtiyac duymasından daha böyükdür. Bu ehtiyac duymağa müqayisə edilə biləcək bənzər bir şey daha yoxdur. Çünkü qul ruh və qəlbdən meydana gəlməkdədir.

Qulun ilahı hər halda və hər vaxta ona gərəkli olandır. O, həqiqi ilah olub Ondan başqa qalan bütün ilahlar batildir. Qul harada olursa olsun Allah sıxıntı anında və ehtiyac duyduqda onunla birlikdədir. Yox olub gedən ilahlar heç bir zaman işə yaramaz. Buna görə də İbrahim A buyurmuşdur: ***«Gecə qaranlığı İbrahimi bürüdükdə o, bir ulduz görüb: «Bu mənim Rəbbimdir» dedi. Ulduz batdıqda isə: «Mən batanları sevmirəm» dedi. Doğan ayı görüb: «Bu mənim Rəbbimdir» dedi. Ay batdıqda isə: «Doğuran da əgər Rəbbim məni doğru yola yönəltməsydi mən zəlalətə düşənlərdən olardım» dedi. Doğan günəşi görüb: «Bu mənim Rəbbimdir. Bu daha böyükdür» dedi. Günəş batdıqda isə: «Ey cəmaatım! Mən həqiqətən də sizin Allaha şərik qoşduqlarınızdan uzağam».*** *(əl-Ənam76,78).*

əl-Vitr[179] ***– «Sizin ilahınız tək bir İlahdır. Ondan başqa heç bir İlah yoxdur».*** *(əl-Bəqərə 163).* Əli K rəvayət edir ki, Peyğəmbər 3 buyurdu: «Həqiqətən Allahın oxşarı yoxdur və O, təkdir. Allahı tək olanı sevir. Ey Quran oxuyanlar! Vitr namazını qılın»[180]. Rəsulullah 3 buyurur: “Allahın doxsan doqquz – yüzdən bir əskik adı vardır. Kim bu isimləri sayarsa Cənnətə girər. Allah təkdir və tək olanı da sevir”[181].

---

[179] Buxari 6410.
[180] Əbu Davud, Tirmizi.
[181] Buxari “Kitabu Dəuvə”, “Fəthul Bəri” 11/214, H. 6410, Müslim 4/2062, H. 3507.

VƏLİ

əl-Vəli **–** İşəlri düzəldən, idarə edən, dost, köməkçi deməkdir. Buna görə də şəhərin böyüyünə Vəli deyilir. ***«O, Vəlidir, Həmiddir».*** *(əş-Şura 28).* Həmçinin yardım edən. Dəstək verən mənasındadır. ***«Allah iman edənlərin Vəlisi*** *(dostu və dəstəkçisidir).* ***Onları zülmətdən nura çıxarar…».*** *(əl-Bəqərə 257).* ***«Allah iman edənlərin Vəlisidir. Kafirlərin isə vəlisi yoxdur».*** *(Muhəmməd 11).* Bu ismi bilən hər bir müsəlman inkarçılarla olan dostluğu kəsməlidir. ***«Möminlər möminləri buraxıb kafirləri özlərinə dos etməsinlər. Onlardan sizə bir qorxu olmayınca bunu edən kəs Allahdan heç bir şey gözləməsin».*** *(Ali İmran 28).* Onları dost və yaxın etməməlidir. ***«Ey iman gətirənlər! Özünüzdən başqasını özünüzə sirdaş*** *(dost)* ***tutmayın. Onlar sizin barənizdə fitnə-fəsad törətməkdən əl çəkməzlər. Sizin zərərə və əziyyətə düşməyinizi istərlər. Həqiqətən onların sizə qarşı olan ədavəti ağızlarından çıxan sözlərdən aşkar olur. Amma ürəklərində gizlətdikləri isə daha böyükdür. Əgər düşünüb dərk edirsinizsə ayələri artıq sizə izah etdik».*** *(Ali İmran 118).* ***«Siz elə kimsələrsiniz ki, onları sevirsiniz. Onlar isə sizləri sevməzlər. Siz kitabın hamısına inanırsınız, onlar isə sizinlə görüşdükləri zaman biz də inandıq deyirlər. Xəlvətdə olduqları zaman isə sizə qarşı qəzəblərindən barmaqlarını gəmirərlər. De ki: «Acığınızdan ölün». Əlbəttə Allah ürəklərdə olanları biləndir».*** *(Ali İmran 119).* ***«İndi siz Məni qoyub onu və övladını özünüzə dostmu tutursunuz?».*** *(əl-Kəhf 50).*

VƏKİL

əl-Vəkil **–** Etibar edilən, vəkil, himayə edən mənasındadır. ***«Vəkil olaraq Allah yetər».*** *(ən-Nisa 81).* ***«Allah bizə yetər. O, nə gözəl Vəkildir».*** *(Ali İmran 173).* ***«Məndən başqa heç bir Vəkil tutmayın».*** *(əl-İsra 2).* İnsanın vəkil təyin etməsi öz işini başqasına etibar etməsi, başqasını vəkil təyin etməsidir. Filankəsi vəkil təyin etdim – dedikdə onu öz yerimə qoydum deməkdir. Vəkil bütün varlılıqların ehtiyac duyuduqları bütün işlərini tək vəkil olan Allaha həvalə etməkdir. Allaha güvənib dayanmaq, Ona sığınmaq və yalnız Ondan yardım dinlməkdir. Müsəlmanların: «Allah bizə yetər. O, nə gözəl Vəkildir» sözünün mənası: «O, işlərimizə baxan, idarə edən və kifayət edəndir».

Allaha təvəkkül dinin yarısı sayılır. Din isə yardım diləmək və ibadət etməkdir. Təvəkkül isə yardım istəmək. Yönəlmək isə ibadət sayılır. ***«Əgər inanırsınızsa yalnız Allaha təvəkkül edin».*** *(əl-Maidə 23).* ***«Artıq möminlər yalnız Allaha təvəkkül etməlidirlər».*** *(Ali İmran 122).* ***«Kim Allaha təvəkkül edərsə Allah ona yetər».*** *(ət-Taləq 3).* ***«Ey Rəbbimiz! Biz***

sənə təvəkkül etdik və Sənə yönəldik. Son dönüş də Sənədir». *(əl-Mumtəhinə 4).* ***«Sən onlardan üz döndər və Allaha təvəkkül et. Vəkil olaraq Allah yetər».*** *(ən-Nisa 81).* ***«Allah təvəkkül edənləri sevər».*** *(Ali İmran 159).* ***«Allah bizə yollarımızı göstərdiyi halda, biz nə üçün Ona təvəkkül etməməliyik».*** *(İbrahim 12).* ***«Möminlər yalnız o, kəslərdir ki, Allahın adı çəkildikdə*** *(onun heybət və əzəmətindən)* ***ürəkləri qorxudan titrəyər, Allahın ayələri oxunduğu zaman həmin ayələr onların imanlarını daha da artırar, onlar ancaq öz Rəblərinə təvəkkül edərlər. Namaz qilar və verdiyimiz ruzidən sərf edərlər».*** *(əl-Ənfal 2-3).* ***«Ona ibadət edin və yalnız Ona təvəkkül edin».*** *(Hud 123).* ***«Allaha iman gətirirsinizsə Ona təvəkkül edin. Əgər müsəlmansınızsa».*** *(Yunus 84).*

Təvəkkül Dörd Növdür: **1.** Uca Allaha olan təvəkkül. **2.** Hansısa bir xeyirin əldə edilməsi və ya zərərin aradan qaldırılması üçün ölü bir kimsəyə güvənmək, ona təvəkkül etmək. Bu böyük bir şirk olan təvəkküldür. Bu Allahın qadir olduğu bir şeyi Allahdan qeyrisindən istəməkdir. **3.** Allahın və insanların qadir olduqları bir şeyi yalnız insanlardan istəmək. Bu kiçik şirkdir. Məs: Bir kimsə xəstələnərsə və bu xəstəliyi əsnasında yalnız həkimə arxalanarsa bu kiçik şirkdir. Çünki həkim sənin sağalmağın üçün bir səbəbdir. Şəfa verən isə Allahdır. **4.** Allahın yaratdıqlarının bacardıqları işlərdə vəkil təyin etməklə təvəkkül etmək. Ömər K deyir ki: «Əgər siz haqqı ilə Allaha təvəkkül etsəniz Allah sizlərə ac olaraq gedən və tox olaraq qayıdan quşa ruzi verdiyi kimi sizi də ruziləndirər»[182]. Peyğəmbər 3 buyurdu: «Kim evindən çıxarkən Allahın adı ilə, Allaha təvəkkül etdim. Allahdan başqa güc və qüvvət sahibi yoxdur» deyərsə ona: «Hidayət edildin, qorundun və himayə edildin» deyilər. Bunun üzərinə şeytan digər bir şeytana: «Hidayətə yönələn, qorunan və himayə edilən bir kimsəni necə sapdırım?» deyər[183].

VƏHHAB

əl-Vəhhab – Bu İsim bəxş etmək, ərməğan etmək, qarşılıqsız vermək və ehsan etmək mənasında gələn ***Və-Hə-Bə*** kökündən gəlməkdədir. ***«Yoxsa sənin yenilməz qüvvət və kərəm sahibi olan Rəbbinin rəhmət xəzinələri onlara məxsusdur».*** *(Sad 9).* ***«Ey Rəbbimiz! Bizi doğru yola yönəltdikdən sonra ürəklərimizə şəkk-şübhə*** *(azğınlıq, əyrilik)* ***salma! Bizə Öz tərəfindən bir mərhəmət bəxş et, çünki Sən, doğurdan da, bəxşiş verənsən!».*** *(Ali İmran 8).* Allah heç bir qarşılıq gözləmədən, heç bir

---

[182] Tirmizi 2344.
[183] Tirmizi 3426, «Səhih Tirmizi» 3/151.

amac güdmədən bəxşiş verəndir. Allahın Vəhhab isminin olduğuna inanan kimsə bütün ehtiyaclarında yalnız Allaha yönəlməli və Ona güvənməlidir.

VARİS

əl-Varis* – «Həqiqətən dirildən də, öldürən də Bizik,** *(hər şeyə)* **Varis olan da Bizik!».** *(əl-Hicr 23).* ***Varis - hər bir şeyin yox olmasından sonra Bəqi (qalan) deməkdir. Bütün valıqların varlığı Onun əlindədir və yalnız Ona bağlıdır. Onun varlığı isə heç bir varlığa bağlı deyildir.

VASİ’

əl-Vasi’* – «Allah genişdir** *(VASİ), O** *(hər şeyi)* **biləndir».** *(əl-Bəqərə 115, 247).* Halimi Σ deyir ki: «***Vasi*** **–** biliyi və gücü çox geniş olan deməkdir. Belə ki, heç bir şey Onu aciz edə bilməz və heç bir şey Ona gizli qalmaz. Onun mərhəməti hər şeyi əhatə edəcək genişliyindədir». O, öncəsiz (əzəli) və sonsuzdur (əbədidir). Onun biliyi bütün bilikləri əhatə edir. Onun gücü bütün güclərdən üstündür.

NASİR

ən-Nasir **–** Kömək edən. ***«O, ən gözəl həvadar, ən yaxşı imdada çatandır*** *(NASİR)***».** *(əl-Ənfal 40).* **“***(Ey möminlər!)* **Allah yolunda layiqincə cihad edin. O** *(Öz dini üçün)* **sizi seçdi və dində sizin üçün heç bir çətinlik yeri qoymadı – atanız İbrahimin dini** *(dinində olduğu)* **kimi.** *(Ey Muhəmməd ümməti!)* **Allah bundan** *(Quran nazil olmamışdan)* **əvvəl də, bunda** *(Quranda)* **da sizə müsəlman adını verdi ki, (Qiyamət günü) Peyğəmbər** *(dinin təbliği, sizin ona iman gətirməyiniz, itaət etməyiniz barədə)* **sizə, siz də** *(əvvəlki peyğəmbərlərin Allahın hökmlərini öz ümmətlərinə çatdırdıqları halda)* **insanlara şahid olasınız. Elə isə** *(vaxtlı-vaxtında)* **namaz qılın, zəkat verin və Allaha sığının.** *(Allah)* **sizin ixtiyar sahibinizdir. O nə yaxşı ixtiyar sahibi, necə də gözəl imdada yetəndir!”.** *(əl-Həcc 78).* ***Nasir – Nasara*** kök felindən gəlməkdədir. Çox yardım edən deməkdir. ***Nasir*** **–** qorumaq, qoruyan mənasına da gəlir. ***«Əgər Ona üsyan edəcək olsam Allaha qarşı kim məni qoruyar».*** *(əş-Şura 41).* Bəzən də bu kəlimə vermək mənasında da işlədilir. ***Unsuruna Nasaraku-Mullah*** **–** mənə veriniz, Allah da sizə versin.

Hər bir müsəlman mütləq mənada yardım və zəfərin yalnız Allahdan gələcəyinə inanmalıdır. ***«Əgər Allah sizə yardım etsə artıq heç kimsə sizə qalib gəlməz…».*** *(Ali İmran 160).* Müsəlman uğursuzluğun və məğlubiyyətin də Allahdan gəldiyinə inanmalıdır. Allah üçün uğursuz, məğlub deyilməz. Allah Bədir günü Peyğəmbər, səhabələrə mələklərlə dəstəkləyib yardım etmişdir və düşmənlərinə qarşı onlara zəfər nəsib etmişdir. Möminlərin düşmənləri Allahın və məklərin də düşmənləridirlər.

Bu üzdən də Allah möminlərə yardım etmişdir. Lakin insanın baş düşməni İblis, nəfsani arzular və istəklərdir. Bunlar insanı daima pislik etməyə sövq edərlər. Allahın görünməyən yardımı isə bunalar qarşıdır. İnsan düşmənlərinə məğlub olarsa müsəlman buna qarşı dinində səbr etməlidir. Yenə də Rəbbinin yardımını görəcəkdir. Çünki düşmənlərinə məğlub olmaqla nəfsi istəklərinə uymamalıdır və bu da onun üçün böyük zəfərdir. Bu isə görünməyən gizli bir zəfərdir. Bu İsmi bilən müsəlman var olan gücü ilə zalıma əngəl olmalı və məzluma yardım etməlidir. Peyğəmbər 3 buyurdu: «Qardaşınız istər zalım olsun, istərsə də məzlum ona yardım edin». Səhabələrdən: «Ey Allahın Rəsulu! Məzluma yardım etdik, zalıma necə yardım edək?» deyə sorudular. Peyğəmbər: «Onu zülm etməkdən çəkindirməklə»[184].

NUR

ən-Nur – İbn Teymiyyə Σ (İbn Arabi, İbn Vəziri, Qahtani – *Allah Onlardan Razı Olsun –*) deyir ki: "Bu Ad – İsim olaraq gəlməyib. Qurani Kərimdə İzafə olaraq zikr edilib (Yəni: ***Nurus Səməvəti Vəl Ard***)"[185]. ***Lakin:*** Sufyən İbn Uyeynə, Xattabi, İbn Məndə, Həlimi, Beyhəqi, Əsbəhəni, Qurtubi, İbn Qeyyim, İbn Həcər, Səədi, Həmid, Şərbasi, Həsən Sıddıq Xan – *Allah Onlardan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmişlər. ***"Allah göylərin və yerin nurudur. (****Kainatı yaradıb ona nur verən, yer və göy əhlinə haqq yolu göstərən xaliqdir).* ***Onun*** *(Peyğəmbərimizin və möminlərin qəlbində olan)* ***nuru, içində çıraq olan bir taxçaya*** *(çıraqdana)* ***bənzər; taxçadakı o çıraq bir qəndilin içindədir, o qəndil isə, sanki parlaq bir ulduzdur. O çıraq nə şərqdə, nə də qərbdə (****aləmin ortasında)* ***olan mübarək bir zeytun ağacından yandırılır.*** *(Şərqdə deyildir ki, günəş batdıqda, qərbdə də deyildir ki, günəş doğduqda qaranlıqda qalsın).* ***Onun*** *(zeytun ağacının)* ***yağı özünə od toxunmasa da, sanki*** *(haradasa)* ***işıq saçır. O, nur üstündə nurdur. Allah dilədiyiniz öz nuruna qovuşdurur*** *(istədiyinə öz nurunu bəxş edib cənnət yolu olan islam dininə yönəldir).* ***Allah*** *(həqiqəti anlaya bilsinlər deyə)* ***insanlar üçün misallar çəkir. Allah hər şeyi biləndir!".*** *(ən-Nur 35).*

HƏDİ

əl-Hədi – Bu İsim Qurani Kərimdə fel olaraq keçir. Doğru yola yönəldən, hidayət verən deməkdir. ***«Şübhəsiz ki, Allah iman gətirənləri doğru yola yönəldər*** *(HƏDİ)****».*** *(əl-Həcc 54).* ***«Rabbinin sənə bir rəhbər***

[184] Buxari 3/98.
[185] "Məcmuul Fətava" 5/74.

(HƏDİ) ***və bir mədədkar olması kifayət edər».*** *(əl-Furqan 31).* Rəsulullah 3 buyurdu: «Şübhəsiz ki, Allah hidayətə yönəldəndir və fitnəyə salıb azdırandır»[186].

Hidayət İki Cürdür: **1.** Yol göstərmək, dəvət etmək və yönəltmək. ***«Sən yalnız bir müjdələyicisən. Hər bir millətin bir yol göstərəni vardır».*** *(ər-Rəd 7).* ***«Sən düz yola yönəldirsən».*** *(əş-Şura 52).* **2.** Qorumaq, dəstəkləməkdir. Bu da yalnız Allaha məxsusdur. ***«Şübhəsiz ki, sən istədiyini doğru yola yönəldə bilməzsən. Amma Allah dilədiyini doğru yola salar».*** *(əl-Qəsəs 56).* ***«Onlar Rəblərindən olan hidayət üzərədirlər».*** *(əl-Bəqərə 5).* Həmd ancaq Allahadır, ona həmd edir, ondan yardım və məğfirət diləyirik. Nəfslərimizin şərrindən və pis əməllərimizdən Allaha sığınırıq. Allah kimi hidayətə yönəltmişsə, onu heç kəs azdıra bilməz, kimi də azdırmışsa, heç kəs onu hidayətə yönəldə bilməz[187].

Hər bir müsəlman Allahın onu yaratdığını bildiyi kimi, mərhəməti ilə hidayətə yönəldənin və ya ədaləti ilə saptıranın da Allah olduğunu bilməsi lazımdır. Bu bilikdən sonra daima Allahdan özünə hidayət istəməsi və İslam üzərə ölməsini tələb etməli və bunun üçün də dua etməlidir. ***«Ey iman gətirənlər! Sizə həyat verən şeylərə çağırıldığınız zaman Allah və Rəsuluna icabət edin. Bilin ki, Allah insan ilə qəlbi arasına girər».*** *(əl-Ənfal 24).* ***«Allah kimi düz yola yönəltmək istəsə, onun köksünü İslam*** *(dini)* ***üçün açıb genişləndirər, kimi azdırmaq istəsə onun ürəyini daraldıb sıxıntıya salar. O, sanki göyə çıxar. Allah iman gətirməyənlərə pisliyi belə edər».*** *(əl-Ənam 125).* Allah imanı kimin qəlbində yaradırsa ancaq o, hidayət tapır. Nə peyğəmbər, nə bir başqası buna müdaxilə edə bilməz. ***«Sənə düşən yalnız təbliğ etməkdir».*** *(əş-Şura 48).* ***«Rəbbimiz hər şeyə öz surətini verən və sonra da doğru yolu göstərən Allahdır».*** *(Ta ha 50)* ayəsində hidayət ilə bütün canlıları əhatə edən hidayət qəsd edilmişdir. Əgər bu hidayət olmasaydı kişilər qadınlara yönəlməz, heyvanlar otlaqlara getməz, bal arıları pətəklərinə yönəlməz və s. sayılmayacaq qədər çoxdur»[188].

TAYYİB

ət-Tayyib **-** Əbu Hureyrə K rəvayət edir ki, Peyğəmbər 3 buyurdu: «Şübhəsiz ki, Allah ***Tayyibdir*** (pak və nöqsansızdır) və Tayyib olandan başqasını da qəbul etməz. Allah Peyğəmbərlərinə əmr etdiyi şeyin eynisini

---

[186] İmam Məlik «Muvatta» 1729.
[187] Müslim 868.
[188] Qurtubi 1/380-383.

möminlərə də əmr etmişdi. Allah buyurur: ***«Ey Peyğəmbərlər! təmiz və halal nemətlərdən yeyin və yaxşı işlər görün»*** *(əl-Muminun 51).* Yenə Allah buyurur: ***«Ey iman gətirənlər! Sizə verdiyimiz ruzilərin təmiz və halalından yeyin».*** *(əl-Bəqərə172)»*[189].

ƏSMƏUL MƏZDUCƏT

Əsməul Məzducət – O, İsimlərdir ki, bunları tək-tək zikr edərək Allahı adlandırmaq olmaz. Müqabilini (əks) tərəfini zikr etməklə adlandırmaq lazımdır. Çünki bir İsmin müqabilini zikr etməklə İsim kamil olur. Allahı həmd-səna etmiş olmazsan hətta müqabilini zikr etmədikcə.

ƏVVƏL – ƏXİR – ZAHİR - BATİN

əl-Əvvəl – əl-Əxir – əz-Zahir – əl-Batin - «O, Əvvəldir, Axırdır, Zahirdir, Batindir». *(əl-Hədid 3).* Əbu Hureyrə K rəvayət edir ki, Peyğəmbər 3 yatağına girdikdə buyurardı: «Yeddi səmanın Rəbbi, yerin Rəbbi, hər şeyin Rəbbi, toxumu və çərdəyi yaran, Tövratı, İncili və Quranı endirən Allahım! Mən sənin alnından yaxaladığın hər şeyin şərrindən sənə sığınıram. Sən ***Əvvəlsən***, səndən əvvəl heç bir şey yoxdur. Sən ***Əxirsan***, səndən sonra heç bir şey yoxdur. Sən ***Zahirsən***, sənin üstündə heç bir şey yoxdur. Sən ***Batinsən***, səndən o, tərəfə heç bir şey yoxdur. Mənim borcumu ödə və fəqirlikdən məni qurtar»[190]. Həlimi Σ deyir ki: «Əvvəl, öncəsi olmayandır, Axır isə sonrası olmayandır. Çünki öncə və sonra sonu ifadə edər. Öncə varlığın başlanğıcdan öncəki sonu, sonra isə başlanğıcdan sonrakı sonu ifadə edər. Əgər varlığın başlanğıcı və sonu olmazsa, öncəsi və sonrası da olmaz. Allah öncəsi və sonrası olmayan tək varlıqdır. Digər bütün valılıqların öncəsi və sonrası vardır»[191]. Allahın Əvvəl olması Onun hər şeydən öncə var olduğunu, Axır olması isə hər şeydən sonra Onun var olacağını və varlığının davam edəcəyini ifadə edər. Zahir hər şeyin üstündə uca olması, Batin isə hər şeyin içində və hər şeyə əslindən də yaxın olmasıdır. Onun Zahir və üstün olmasını heç bir yer və göy gizləyə bilməz. Zahir olması Batini görməsinə mane olmaz. Çünki batində Onun üçün Zahir kimidir. Onun üçün görünməyən görünən, uzaq olan isə yaxın kimidir. Müsəlman bu İsimləri bilməklə keçici varlılıqlara bağlanmaz. Çünki keçici varlılıqlara bağlanmaq yoxluğa bağlanmaqdır. Halbuki Axır olan Allaha bağlanmaq kəsinliklə yox olmayacaq və əbədiyyən var olana bağlanmaqdır. Heç bir şey yox ikən Onun var olduğu kimi hər şey yox olduqdan sonra da Onun var olacağını

[189] Müslim “Kitabu Zəkat” 3/85, H. 1015.
[190] Müslim, Əbu Davud, Tirmizi.
[191] Beyhəqi «Əsmə vəs Sifət» s. 10.

bilir, daha da səmimiyyətlə Ona ibadət etməyə çalışar. Ondan başqa heç bir şeyə bel bağlamaz. Daima Ona möhtac olduğunu unutmaz. Hər şeyin Ondan başladığına və Ona da dönəcəyini xatırından çıxarmaz. O, hər şeyin əvvəli və sonudur. Allahın Batin ismini bilən kimsə Allahın hər şeydən daha çox, hətta canından da ona daha yaxın olduğunu anlayar. Zahir ismi bilməklə insanın qəlbi tək bir ilaha yönələr və ona ibadət edər.

Kim Zikr Edib: Cəfər Sadiq, Sufyan İbn Uyeynə, Xattabi, Həlimi, Beyhəqi, İbn Həzm, İbn Arabi, Əsbəhani, Səədi, İbn Məndə, Qurtubi, İbn Qeyyim, Useymin, Qahtani, Şərbasi, Həsən Sıddıq Xan – *Allah Onlardan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmişlər.

BƏSİT - QABİD

əl-Bəsit – əl-Qabid – Ənəs İbn Məlik K rəvayət edir ki, Peyğəmbər 3 in dövründə qiymətlər artmağa başladı. İnsanlar: "Ey Allahın Rəsulu! Qiymətlər artdı. Bizə bir qiymət təyin et (Qiymətlərə hədd qoy)" dedilər. Peyğəmbər: "Qiymətləri tənzimliyən Allahdır, Genişlədib çox-çox verən Allahdır, Ruzi verən Allahdır, Daraldıb qıtlıq gətirən də Allahdır. Mən Allaha yanımda kimsənin mal və qan haqqı olamadığı halda çatmağı ümüd edirəm" deyə buyurdu[192]. ***Bəsit – Bəsətə*** felindən olan açan, yayan, bol verən, genişlədən, əli açıq deməkdir. Qabid isə ***Qabaza*** felindən olan tutan, malik olan, daraldan, az verən mənasındadır. Bəsit bəzəndə güc mənasında da işlədilir. ***«Sən məni öldürməkdən ötrü mənə əl qaldırsan da, mən səni öldürmək üçün sənə əl qaldıran deyiləm*** *(BƏSİTUN)****».*** *(əl-Maidə 28).* Allah Bəsit və Qabiddir. Varlılıqların ruzisini dilərsə bol verər, dilərsə də daraldır. O, dilərsə verir. Dilərsə verməz. Dilədiyinin ruzisini bol etməklə onu sevindirər. Ehtiyaclarını ödəyərək digər qullarından daha üstün tutar. Dilədiyinin ruzisini də daraldar. Onu möhtac edər, rahat yaşamaqdan məhrum edər və onu yoxsulaşdırar.

Bu İsimlərdən xəbərdar olan hər bir müsəlman onda olan o, dini elmlərlə insanlar arasında oturub gülər üzlə və şirin dillə onlara nəsihətlər etməlidir. Sənin biliyində və mərifətindən faydalansınlar və səni örnək etsinlər. Əgər güc və qüvvət sahibisənsə bu güc və qüvvətini səni sevincə qovuşduracaq ibadətlərdə və Allah düşmənlərinə qarşı işlət. Əgər var-dövlət sahibisənsə, mal və mülkün çoxdursa insanlara yardım etmək üçün əlini aç, malını gizlətmə. Əlini simic etmə ki, Allah da sənə daha çox versin. Etdiyin yaxşılıqları sayma ki, Allah da sənə hesablı davranmasın. Əgər bu nemətlərdən hər hansı birinə sahib deyilsənsə qəlbini Allahın

---

[192] Əbu Davud 3451, Tirmizi 1314, əl-Albani "Səhih Sünən Tirmizi" 2/32, "Səhih Sünən İbn Məcə" 2/15.

hökmlərinə aç, dilinlə Onu daimə zikr və şükr et, insanlarla gülər üzlə davran. Peyğəmbər 3 buyurdu: «Yaxşılıq edəcək malı və gücü olmayan kimsə qardaşını gülər üzlə qarşılasın»[193].

Kim Zikr Edib: Cəfər Sadiq, Sufyan İbn Uyeynə, Xattabi, Həlimi, Beyhəqi, İbn Həzm, İbn Arabi, Əsbəhani, Səədi, İbn Məndə, Qurtubi, İbn Qeyyim, Useymin, Qahtani, Şərbasi, Həsən Sıddıq Xan – *Allah Onlardan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmişlər.

XAFİD - RĀFİ’

əl-Xafid – ər-Rāfi’ – «Ya İsa! Həqiqətən Mən sənin ömrünü tamam edib öz dərgahıma qaldıraram, səni kafirlərdən pak edərəm». *(Ali İmran 55).* ***«Allah sidən iman edənləri və elm verilmişlərin dərəcələrini ucaldar».*** *(əl-Mucədələ 11).* Əbu Musa əl-Əşari K rəvayət edir ki, Rəsulullah 3 buyurdu: «Allah yatmır. Ona yatmaq yaraşmaz. Mizanı (Başqa rəvayətdə: Ədaləti) endirsin və ya qaldırsın. Gündüzün əməlindən əvvəl gecənin əməli, gecənin əməlindən əvvəl gündüzün əməli ona (Allaha) yüksəlir (qaldırılır) Onun örtüyü (pərdəsi, hicabı) nurdur. (Əbu Bəkrin K rəvayətində pərdəsi atəşdir). Əgər üzündəki pərdəni qaldırsa üzünün nurları yaratdığı hər bir şeyi yandırar»[194]. ***Xafid – Xa-Fə-Də*** felindəndir alçaldan, ***Rāfi’ – Ra-Fə-Də*** felindəndir yüksəldən deməkdir. Bu dünyada və axirətdə mömin qullarını yüksəldən, inkarçı və münafiqləri isə alçaldandır. ***«Həqiqətən də münafiqlər Cəhənnəmin ən alt təbəqəsindədirlər».*** *(ən-Nisa 145).* Peyğəmbər 3 buyurdu: «Allah bu kitabla bir qrup millətləri yüksəldir, bir qrup milətləri də alçaldır»[195].

Hər iki İsim Qurani Kərimdə Fel olaraq keçir. Allah dilədiyi kimsələri nemətlər verərək yüksəldir, dilədiyi kimsələri də verdiyi nemətləri alaraq alçaldır. Buna görə də qulların yüksəlməsi və alçalması Allahın əlindədir. Eyni şəkildə haqqın tərəfdarlarının qalib gəlməsi, batilin və tərəfdar-larının məğlub olması, İslam və müsəlmanların üstün gəlməsi, inkar və inkarçıların alçalması Onun əlindədir. Allah tövhid kəliməsini və buna bağlı olanları yüksəldir. Ona aparan yolları asanlaşdırır. Qəlbləri özünə yaxınlaşdıraraq yüksəldir, nəfsləri də özündən uzaqlaşdıraraq alçaldır. Dostlarını qorumaqla, onları sevməklə, gözəl davranmaqla, onlara verdiyi sözləri yerinə yetirməklə yüksəldir. Düşmənlərini özündən uzaqlaşdırmaq, rədd etmək, nifrət etmək və əzab təhdid etməklə alçaldır.

---

[193] Tirmizi 2722.

[194] Müslim 179/293, İmam Əhməd 4/395,401, İbn Məcə 195, Darimi «ər-Rədd aləl Mərisi» s. 173, Beyhəqi «Əsmə və Sifət» s. 402, əl-Albani «Muhtasarul Uluvv» s. 86, «Səhih Cəmius Səğir» 1860.

[195] Müslim 817.

Bu İsmi bilən müsəlman Allahın yüksəltdiklərini sevməli, alçaltdıqlarını da nifrət etməlidir. Çünki Allah üçün sevmək və nifrət etmək imanın bir şöbəsidir.

Kim Zikr Edib: Xattabi, Həlimi, Beyhəqi, Əsbəhani, İbn Arabi, Qurtubi, İbn Qeyyim, Şərbasi, Həsən Sıddıq Xan – *Allah Onlardan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmişlər.

RATİQ - FATİQ

ər-Ratiq - əl-Fatiq – "Məgər kafir olanlar göylə yer bitişik ikən Bizim onları ayırdığımızı, hər bir canlını sudan yaratdığımızı bilmirlərmi?! Yenə də iman gətirməzlər?". *(əl-Ənbiya 30).*

Kim Zikr Edib: Qurtubi – *Allah Ondan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmişlər.

MUQADDİM - MUƏXXİR

əl-Muqaddim – əl-Muəxxir – Hər iki İsim Qurani Kərimdə zikr edilmir. Hətta Muqaddim ismi fel olaraq da keçmir. Ancaq Muəxxir ismi Quranda fel olaraq keçir. ***«Allah onların cəzasını yubadıb elə bir günə saxlayır ki, həmən gün gözləri hədəqəsindən çıxar».*** *(İbrahim 42).* Hədislərdə isə İbn Abbas K rəvayət edir ki, Rəsulullah 3 gecə namazlarında İstfitah dualarında buyurardı: «Ya Allahım!… ***Mə Qaddəmtu Və Mə Əxxartu Və Əsrartu Və Ələntu –*** əvvəldən etdiyim və sonradan etdiyim günahlarımı Allahım sən məğfirət et!»[196]. Bu İsimlərdən yalnız biri ilə dua etmək caiz deyildir. İkisi də Allahın feli sifətlərindəndir. Dilədiyini yüksəldən, dilədiyini də alçaldan, dilədiyini əziz edən, dilədiyini də zəlil, dilədiyini Özünə yaxınlaşdıran, dilədiyini də uzaqlaşdıran O, olduğu kimi irəli aparan (əvvələ keçirən) və arxaya atan (təxirə salan) da Odur. İrəlidə olan kimsə ən yüksək mərtəbələrə çıxar, geridə qalan isə ən aşağı mərtəbələrə enər. Həlimi Σ deyir ki: «***Muqaddim –*** yüksək mərtəbələrə çıxardan. ***Muəxxir –*** yüksək mərtəbələrdən endirəndir. Allah nəbiləri, möminləri Özünə yaxınlaş-dırmış, düşmənlərini də Özündən uzaqlaşdıraraq alçaq mərtəbələrə endirən və Özü ilə onlar arasına pərdə çəkəndir». İbn Qeyyim Σ deyir ki: «Bu isimlər Allahın həm feli, həm də zatı sifətlərindəndir…»[197]. İnsanları bir-birindən üstün edən Odur. Allah dilədiyi kimsələri irəli çəkər, dilədiklərini də geri atmışdır. Hər şey Onun iradəsi və hikməti ilə həyata keçir. Geri atdığını önə çəkməz, önə çəkdiyini də geri atmaz. Bu İsimləri bir yerdə zikr etmək tək-

---

[196] Buxari 1120, Müslim 769.
[197] əs-Səədi «Tavdihul Kəfiyətuş Şafiyə» s. 131,132.

tək zikr etməkdən yaxşıdır. Rəsulullah 3 ən yüksək mərtəbələrə: ***«Sənin şanınnı ucaltmadıqmı».*** *(əl-İnşiraq 4).* Buna qarşılıq da Əbu Ləhəbi ən aşağı mərtəbəyə endirmişdi. Allahın bu isimlərini bilən kimsə ibadət və yaxşılıqların çoxluğuna arxayın olmaz, günah və pisliklərin çoxluğu ilə də Allahdan ümüd kəsməz. Çünki Allaha uzaq görünən kimi neçə kimsələr vardır ki, yaxın, yaxın görsənən kimi də neçə kimsələr vardır ki, Ondan uzaqdırlar.

Kim Zikr Edib: Xattabi, Həlimi, Beyhəqi, İbn Həzm, İbn Arabi, Qurtubi, İbn Qeyyim, Useymin, Qahtani, Şərbasi, Həsən Sıddıq Xan – *Allah Onlardan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmişlər.

MUBDİ - MUİD

əl-Mubdi – Xattabi Σ deyir ki: «***Mubdi –*** insanı ilk var edəndir. Yəni onu yoxdan var edib yaradandır». Bütün varlılıqları yoxdan var edən Odur. Varlılıqlar yox ikən Allah tərəfindən yaradılmış və varlıq aləminə çıxarılmışlar. O, istədiyi hər an olmayan bir şeyi var edə bilir. Sonra da onu ilk halına qaytarır. Sonradan yaradılan hər bir varlıq belədir. İkinci kəz yaradılış başqa bir yaradılış deyildir. Var olub yox olan şey başqa şəkildə deyil eynilə yaradılacaqlar. Dünyadakı insan necədirsə eyni də olacaqdır. ***«Siz bizim hüzurumuza ilk dəfə sizi yaratdığımız kimi tək-tənha, özü də sizə verdiyimiz*** *(var-dövləti, əhli-əyalı)* ***arxanızda*** *(dünyada)* ***qoyub gəlmisiniz».*** *(əl-Ənam 94).*

əl-Muid – Xattabi Σ deyir ki: «***Muid –*** həyatdan sonra ölümə, ölümdən sonra ikinci dəfə həyata döndərəndir. Bu ayə bu mənanı ifadə etməkdədir. ***«Allahı necə inkar edirsiniz ki, siz ölü idiniz O, sizi diriltdi. O, sizi öldürəcək, sonra yenə də dirildəcək və daha sonra siz Ona tərəf qaytarılacaqsanız».*** *(əl-Bəqərə 28).*

Kim Zikr Edib: Cəfər Sadiq, Sufyən İbn Uyeynə, Xattabi, İbn Arabi, Qurtubi, Səədi, Şərbasi, Həsən Sıddıq Xan – *Allah Onlardan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmişlər.

MU’Tİ - MƏNİ’

əl-Mu’ti – əl-Məni’ – Muğira İbn Şöbə K rəvayət edir ki, Rəsulullah 3 hər fərz namazından sonra belə buyurardı: «Allahdan başqa ibadətə layiq haqq ilah yoxdur. O, təkdir. Heç bir şəriki yoxdur. Mülk və Həmd yalnız Ona aiddir. O, hər şeyə qadirdir. ***Ammalummə Lə Mənia Limə Ətəytə Və Lə Mutiyə Limə Mənətə*** - Ey Allahım! Sənin verdiyinə mane olan, mane olduqlarını da verən kimsə yoxdur. Sənin yardım və ehsanın

olmadıqca heç kimsənin yardımı fayda verməz»[198]. Rəsulullah 3 buyurdu: «Əgər Allah meyvənin yetişməsinə mane olursa qardaşının pulunu nə ilə halal sayacaqsan»[199]. ***Muti – A'ta*** verən, Məni – ***Mənəa*** mane olan, kök felindən törənmişdir. Ərəblər dağlar üçün ***Cəbəlil Məni, Hisnun Məni*** deyərlər. Çünki bu cür qalalar sığınanları qoruyar, zərər gəlmələrinə mane olar. ***«Onlar isə öz qalalarının onları Allahın əzabından qoruyacağını zənn edirdilər».*** *(əl-Həşr 2).* Həqiqətən də Allah mane olan və verəndir. Allah kimi dünyada ibadət etməkdən mən edərsə o, kimsə bütün xeyirdən məhrum edilmiş deməkdir. Dünyada ikən bu xeyirdən məhrum olan axirətdə də xeyirdən məhrum olandır. Ən böyük müsibət də elə budur. Həm dünyada, həm də axirətdə ehsanlardan məhrum edilər. Həlimi Σ deyir ki: «***Muti*** – qullarına nemət verən, məni – nemət verməyən, onun qarşısını alandır». Xattabi Σ deyir ki: «Alah nemət verən də verməməyə də qadir olandır. Onun verməməsi simicliyindən deyil. Bir hikmətdən irəli gəlir. Verməsi isə mərhəmətindəndir». Bəzi alimlər Məni ismini həmçinin də qoruyan, yardım edən mənalarına gəldiyini də söyləmişlər. Ərəblər ***Fulənun Fi Mənətin Min Qavmih*** – filankəs özünü qoruyan, himayə edən və yardım edən bir qövmün himayəsindədir» deyərdilər. Bu iki İsimlə dua etmək olar. Həqiqi verən və mane olanın Allah olduğunu bilən kimsə zənginlik verildikdə bu zənginliyi Onun yolunda xərcləməyə, bir şey verilmədikdə bu hala görə səbr edərək, bunun Allahın simic olmasına görə deyil sadəcə bir hikmətdən olduğunu bilməlidir. Belə davrandıqda dünyəvi zənginlikdən daha üstün, daha dəyərli bir məqama çıxacağını bilməlidir. İnsanlar tərəfindən bir ruzi gəldikdə bunun Allah tərəfindən gəldiyinə, insanların isə sadəcə səbəb olduğuna, həmçinin də insanlardan biri maneə olduqda mane olanın Allah olduğuna inanmalıdır. ***«Allahın insanlara əta etdiyi mərhəmətə heç kəs mane ola bilməz. Onun vermədiyi bir şeyi də özündən başqa heç kəs göndərə bilməz. O, yenilməz qüdrət və hikmət sahibidir».*** *(Fatir 2).*

Kim Zikr Edib: İbn Məndə, Qurtubi, Səədi, Şərbasi, Həsən Sıddıq Xan – *Allah Onlardan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmişlər.

MUİZZU - MUZİL

əl-Muizzu – əl-Muzil - Bu isimlər Qurani Kərimdə isim deyil sadəcə fel olaraq keçərlər. ***«Sən istədiyin şəxsi yüksəldir və istədiyin şəxsi alçaldırsan. Xeyir yalnız Sənin əlindədir».*** *(Ali İmran 26).* Allah kimi yüksəltmişsə onu əziz, kimi də alçaltmışsa onu da zəlil etmişdir. Axirətdə

[198] Buxari 744,3116, Müslim 593.
[199] Buxari 2199, Müslim 1555.

kitabı sağ əlinə verilən kimsələri əziz, sol və arxa tərəfdən verilənləri isə zəlil edərək alçaltmışıdr. Hər iki İsim də Allahın feli sifətlərindəndir. Allah dostlarını ibadət və itaət ilə əziz etmişdir, asilərə isə dəstək verməyərək onları zəlil etmişdir. Buna görə də günah bataqlığında batırlar. Allah dostlarını qənaətkar, digərlərini isə dünya düşkünü etmişdir. Allah dostlarını əməllərdə səmimi və ixlaslı olmağı, digərlərini isə riya və göstərməklə zəlil etmişdir. Allah dostlarına nəfslərinə və şəhvətlərinə uymamaqla, digərlərini isə arzu və nəfsi istəklərə uymaqla zəlil etmişdir.

Kim Zikr Edib: Xattabi, Həlimi, Beyhəqi, İbn Arabi, Qurtubi, Şərbasi, Həsən Sıddıq Xan – *Allah Onlardan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmişlər.

MUHYİ - MUMİT

əl-Muhyi – əl-Mumit – Hər iki ismin də mənası başa düşüləndir. Mumit İsim və fel olaraq keçməz. Muhyi İsmi isə həm İsim, həm də fel olaraq Quranda keçir. ***«De ki: Allah sizi dirildir*** *(YUHYİ)****, sonra da öldürür*** *(YUMİT)****. Sonra da sizi Qiyamət günü bir yerə yığacaqdır».*** *(əl-Casiyə 26).* ***«Şübhəsiz ki, diriləndən də*** *(YUHYİ)****, öldürən də*** *(YUMİT)* ***Bizik».*** *(Qaf 43).* ***«Sən Allahın rəhmətinin əsər-əlamətinə bax ki, torpağı öldükdən sonra necə dirildir. Doğurdan da O, ölüləri diriləndir*** *(MUHYİ)****. Allah hər şeyə qadirdir!».*** *(ər-Rum 50).* Rəsulullah 3 buyurdu: «Səhər və axşam namazlarından sonra on dəfə: Allahdan başqa ibadətə layiq haqq ilah yoxdur. O, təkdir və şəriki də yoxdur. Mülk Onundur və Həmd də Onundur. O, dirildir (*YUHYİ*) və O, öldürür (*YUMİT*). O, hər şeyə gücü çatandır»[200]. Xattabi Σ deyir ki: «***Muhyi –*** ölü spermanı dirildib Ondan canlı bir varlıq yaradandır. Öldükdən sonra ruhları təkrar çürümüş bədənlərinə qaytararaq dirildən Odur. Qəlbləri dirildən, ölümündən sonra üzərinə yağış yağdıraraq torpağı yenidən dirildən və ondan bitkilər çıxaran Odur. ***Mumit –*** canlı varlıqları öldürəndir. Allah ölüm ilə sağlam və güclü olanların gücünü yox edər. O, hər şeyi yaradan və öldürəndir. Allah yaratma sifəti ilə öyündüyü kimi, öldürmə sifəti ilə də öyünür»[201]. Hər bir müsəlman mütləq olaraq yalnız Allahın yaşadan və öldürən olduğunu bilməli və unutmamalıdır. ***«Allahın verdiyi hökmüranlıq üzündən İbrahim ilə Rəbbi barəsində mübahisə aparan şəxsi*** *(Nəmrudu)* ***görmədinmi? İbrahim: «Mənim Rəbbim həm dirildir, həm də öldürür» dediyi zaman o: «Mən də həm dirildir, həm də öldürürəm» demişdir.***

[200] Tirmizi 5/515, Əhməd 4/227.
[201] Qurtubi 1/290,291,383,384.

İbrahim ona: «Allah günəşi şərqdən doğurur, bacarırsansa sən də onu qərbdən doğdur!» dedikdə o, kafir donub qalmışdı. Həqiqətən Allah özünə zülm edənləri düz yola yönəltməz!». *(əl-Bəqərə 258).*

Kim Zikr Edib: Cəfər Sadiq, Sufyən İbn Uyeynə, Xattabi, İbn Arabi, Qurtubi, Şərbasi, Həsən Sıddıq Xan – *Allah Onlardan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmişlər.

MUNTƏQİM - AFUV

əl-Muntəqim – əl-Afuv - "Rəbbinin ayələri ilə öyüd-nəsihət verildikdən sonra onlardan üz döndərən kəsdən daha zalım kim ola bilər?! Biz, şübhəsiz ki, onlardan intiqam alacağıq!". *(əs-Səcdə 22).* ***"Ola bilsin ki, Allah onları əfv etsin. Allah əfv edəndir, bağışlayandır!".*** *(ən-Nisa 99).*

Kim Zikr Edib: Xattabi, Qurtubi, İbn Qeyyim, İbn Həcər, Şərbasi – *Allah Onlardan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmişlər.

MUHİLLU - MUHƏRRİM

əl-Muhillu - əl-Muhərrim – "Halbuki, Allah alış-verişi halal, sələm *(faiz)* ***almağı isə haram*** *(qadağan)* ***etmişdir".*** *(əl-Bəqərə 275).*

Kim Zikr Edib: Şərbsi – *Allah Ondan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmiş.

HƏDİ - MUDİL

əl-Hədi – Bu İsim Qurani Kərimdə fel olaraq keçir. Doğru yola yönəldən, hidayət verən deməkdir. ***«Şübhəsiz ki, Allah iman gətirənləri doğru yola yönəldər*** *(HƏDİ)****».*** *(əl-Həcc 54).* ***«Rabbinin sənə bir rəhbər*** *(HƏDİ)* ***və bir mədədkar olması kifayət edər».*** *(əl-Furqan 31).* Rəsulullah 3 buyurdu: «Şübhəsiz ki, Allah hidayətə yönəldəndir və fitnəyə salıb azdırandır»[202].

Hidayət İki Cürdür: **1.** Yol göstərmək, dəvət etmək və yönəltmək. ***«Sən yalnız bir müjdələyicisən. Hər bir millətin bir yol göstərəni vardır».*** *(ər-Rəd 7).* ***«Sən düz yola yönəldirsən».*** *(əş-Şura 52).* **2.** Qorumaq, dəstəkləməkdir. Bu da yalnız Allaha məxsusdur. ***«Şübhəsiz ki, sən istədiyini doğru yola yönəldə bilməzsən. Amma Allah dilədiyini doğru yola salar».*** *(əl-Qəsəs 56).* ***«Onlar Rəblərindən olan hidayət üzərədirlər».*** *(əl-Bəqərə 5).* Həmd ancaq Allahadır, ona həmd edir, ondan yardım və məğfirət diləyirik. Nəfslərimizin şərrindən və pis əməllərimiz-

[202] İmam Məlik «Muvatta» 1729.

dən Allaha sığınırıq. Allah kimi hidayətə yönəltmişsə, onu heç kəs azdıra bilməz, kimi də azdırmışsa, heç kəs onu hidayətə yönəldə bilməz[203].

***əl-Mudil* – “*(Ya Rəsulum!)* De: “Allah istədiyini** *(haqq yoldan)* **sapdırır. Tövbə edən** *(Allahın itaətinə qayıdan)* **şəxsi isə Öz hidayətinə** *(Özünün doğru yolu olan islam dininə)* **qovuşdurur”.** *(ər-Rəd 27).*

Hər bir müsəlman Allahın onu yaratdığını bildiyi kimi, mərhəməti ilə hidayətə yönəldənin və ya ədaləti ilə saptıranın da Allah olduğunu bilməsi lazımdır. Bu bilikdən sonra daima Allahdan özünə hidayət istəməsi və İslam üzərə ölməsini tələb etməli və bunun üçün də dua etməlidir. ***«Ey iman gətirənlər! Sizə həyat verən şeylərə çağırıldığınız zaman Allah və Rəsuluna icabət edin. Bilin ki, Allah insan ilə qəlbi arasına girər».*** *(əl-Ənfal 24).* ***«Allah kimi düz yola yönəltmək istəsə, onun köksünü İslam*** *(dini)* ***üçün açıb genişləndirər, kimi azdırmaq istəsə onun ürəyini daraldıb sıxıntıya salar. O, sanki göyə çıxar. Allah iman gətirməyənlərə pisliyi belə edər».*** *(əl-Ənam 125).* Allah imanı kimin qəlbində yaradırsa ancaq o, hidayət tapır. Nə Peyğəmbər, nə bir başqası buna müdaxilə edə bilməz. ***«Sənə düşən yalnız təbliğ etməkdir».*** *(əş-Şura 48).* ***«Rəbbimiz hər şeyə öz surətini verən və sonra da doğru yolu göstərən Allahdır».*** *(Ta ha 50)* ayəsində hidayət ilə bütün canlıları əhatə edən hidayət qəsd edilmişdir. Əgər bu hidayət olmasaydı kişilər qadınlara yönəlməz, heyvanlar otlaqlara getməz, bal arıları pətəklərinə yönəlməz və s. sayılmayacaq qədər çoxdur»[204].

Kim Zikr Edib: Qurtubi, Şərbsi – *Allah Onlardan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmişlər.

DARR - NƏFİ

əd-Darr – ən-Nəfi – Bütün İslam alimləri bu İsimləri İsim olaraq qəbul etmişlər. Yalnız bu iki ayədə bu şəkildə zikr olunurlar. ***«Əgər Allah sənə bir zərər versə*** *(səni ondan)* ***Allahdan başqa heç kəs qurtara bilməz. Əgər Allah sənə bir xeyir yetirsə*** *(heç kəs Ona mane ola bilməz)****. Çünki O, hər şeyə qadirdir».*** *(əl-Ənam 17).* ***«De ki: «Mən Allahın istədiyindən başqa özümə nə bir xeyir, nə də bir zərər verə bilərəm».*** *(əl-Əraf 188).* Həlimi Σ deyir ki: “Allaha yalnız Dar ismi ilə dua etmək caiz deyildir. Buna görə də hər iki İsimlə birlikdə Allaha dua etmək lazımdır”. Xattabi Σ deyir ki: «Bu iki İsmin bir yerdə zikr edilməsi Allahın dilədiyinə xeyir, dilədiyinə də zərər verməyə qadir olduğunu göstərir...». Əbul-Abbas Abdullah İbn Abbas K rəvayət edir ki, bir gün (minikdə) Peyğəmbərin 3

---

[203] Müslim 868.

[204] Qurtubi 1/380-383.

arxasında oturmuşdum. O, buyurdu: «Ey oğul! Mən sənə bir neçə kəlimə öyrədəcəm. Allahı qoru ki, Allah da səni qorusun. Allahı qoru ki, onu öz qarşında tapasan. Bir şey dilədikdə, Allahdan dilə. Kömək istədikdə yenə də Allahdan kömək istə. Bunu da bil ki, əğər bütün insanlar sənə xeyir vermək üçün bir yerə yığışsalar da belə Allahın yazdığından artıq sənə heç bir xeyir verə bilməzlər…»[205]. Hər müsəlman Allahdan başqa xeyir və zərər verə bilən birinin olmadığını bilməlidir.

Kim Zikr Edib: Xattabi, Həlimi, Beyhəqi, İbn Arabi, Qurtubi, İbn Qeyyim, Şərbasi, Həsən Sıddıq Xan – *Allah Onlardan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmişlər.

YUXARIDA GÖSTƏRİLƏN CƏDVƏLLƏRƏ ƏSASLANARAQ ALİMLƏRİN QURAN VƏ SÜNNƏDƏ İZAFƏ[206] OLARAQ GÖRDÜKLƏRİ ALLAHIN İSİMLƏRİ

ƏLLƏZİ ALLƏMƏ BİL QALƏM

Əlləzi Alləmə Bil Qaləm – "*(Ya Peyğəmbər!)* ***Oxu! Sənin Rəbbin ən böyük kərəm sahibidir! O Rəbbin ki, qələmlə*** *(yazmağı)* ***öyrətdi".*** *(əl-Ələq 3-4).*

ƏLLƏZİ LƏHUL MULK

Əlləzi Ləhul Mulk – "O Allah ki, göylərin və yerin ixtiyarı Onun əlindədir. Allah hər şeyə şahiddir!". *(əl-Buruc 9).*

ƏHSƏNUL XALİQİN

Əhsənul Xaliqin – "Sonra nütfəni laxtalanmış qana çevirdik, sonra laxtalanmış qanı bir parça ət etdik, sonra o bir parça əti sümüklərə döndərdik, sonra sümükləri ətlə örtdük və daha sonra onu bambaşqa *(yeni)* ***bir məxluqat olaraq yaratdıq. Yaradanların ən gözəli olan Allah nə qədər*** *(uca, nə qədər)* ***uludur!".*** *(əl-Muminun 14).*

ƏHKƏMUL HƏKİMİN

Əhkəmul Həkimin – "Məgər Allah hakimlərin hakimi *(ən ədalətli, ən üstün hakim)* ***deyilmi?!".*** *(ət-Tin 8).* ***Nuh Rəbbinə*** *(dua ilə)* ***müraciət edib dedi: "Ey Rəbbim! Oğlum*** *(Kənan)* ***mənim ailə üzvlərimdəndir. Sənin vədin, sözsüz ki, haqdır. Sən hakimlərin hakimisən!".*** *(Hud 45).*

---

[205] Tirmizi 2516, əl-Albani «Səhih əl-Cəmi» 7834-cü hədis.

[206] ***İzafə - İzafət*** – bir şeyi bir kimsəyə və ya bir şeyə nisbət etmək, yaxın etmək, isnad etmək, qatmaq, qarışdırmaq, bir şeyə meyl etdirmək, həvalə etmək və s deməkdir.

ƏRHƏMUR RAHİMİN

Ərhəmur Rahimin* – “**(Musa) ***dedi: “Ey Rəbbim! Məni də, qardaşımı da bağışla. Bizi Öz mərhəmətin altına al. Sən rəhm edənlərin ən rəhmlisisən!”. *(əl-Əraf 151).*

ƏSRAUL HƏSİBİN

Əsraul Həsibin* – “**(Allah) ***Öz bəndələri üzərində hakimi-mütləqdir. O sizə *(yaxşı və pis əməllərinizi yazan, sizi Şeytandan qoruyan)* ***gözətçi mələklər göndərir. Nəhayət, birinizin əcəli gəlib çatdıqda onun canını*** *(göndərdiyimiz)* ***mələklər alar. Onlar*** *(öz vəzifələrində)* ***heç bir əyər-əskikliyə yol verməzlər!”.*** *(əl-Ənam 62).*

ƏHLUT TƏQVA

***Əhlut Təqva* – “Bununla belə, Allah istəməsə, onlar əsla öyüd ala bilməzlər. Qorxub çəkinməyə də, bağışlamağa da layiq olan ancaq Odur!”.** *(əl-Muddəssir 56).*

ƏHLUL MƏĞFİRA

***Əhlul Məğfira* – “Bununla belə, Allah istəməsə, onlar əsla öyüd ala bilməzlər. Qorxub çəkinməyə də, bağışlamağa da layiq olan ancaq Odur!”.** *(əl-Muddəssir 56).*

ƏLİMUL-ƏXZ

Əlimul-Axz* –** Cəzası ağır və şiddətli olan, acı yaxalamaq, tutmaq deməkdir. ***«Onun cəzası doğurdan da ağır və şiddətlidir». *(Hud 102).* Bu ayədə işlədilən Axz sözü intiqam və cəzalandırmanı ifadə edər. Peyğəmbər 3 buyurdu: «Allah zalıma möhlət verir. Elə ki, onu yaxaladı bir daha buraxmaz»[207]. Allahın yaxalaması çox acı və cəzalandırması isə çox şiddətlidir. ***«(Hud) Mən özümün və sizin Rəbbiniz olan Allaha təvəkkül etdim. Onun alnından yaxalayıb tutmadığı heç bir canlı toxdur».*** *(Hud 56).*

İLƏHİN NƏS

***İləhin Nəs* – “İnsanların ixtiyar sahibinə”.** *(ən-Nəs 2).*

BƏLİĞU ƏMRİ

***Bəliğu Əmri* – “Və ona gözləmədiyi yerdən ruzi verər. Kim Allaha təvəkkül etsə,** (Allah) **ona kifayət edər. Allah Öz əmrini yerinə yetirəndir. Allah hər şey üçün bir ölçü** *(hədd, müddət)* **təyin etmişdir”.** *(ət-Taləq 3).*

---

[207] Buxari 4686, Müslim 2583.

BƏDİUS SƏMƏVƏTİ VƏL ARD

***Bədius Səməvəti Vəl Ard – “Göyləri və yeri icad edən** (yoxdan yaradan) **Odur. Bir işin yaranmasını istədiyi zaman, ona** (o işə) **yalnız: “Ol !” –deyər, o da** (fövrən) **olar”.** (əl-Bəqərə 117).*

CƏALƏL LEYLƏ SƏKƏNƏ

***Cəaləl Leylə Səkənə - “(**Gecənin zülmətindən) **səhəri yarıb çıxaran, gecəni bir istirahət vaxtı, günəşi və ayı** (vaxt üçün) **bir ölçü vasitəsi edən də Odur.** (Bütün) **bunlar yenilməz qüvvət sahibi,** (hər şeyi) **bilən Allahın təqdiridir** (əzəli hökmüdür)**”.** (əl-Ənam 96).*

CƏMİUN NƏS

***Cəmiun Nəs – “Ey Rəbbimiz! Olacağına şübhə edilməyən bir gündə** (qiyamətdə) **bütün insanları** (bir yerə) **toplayan Sənsən. Allah Öz vədəsindən əsla dönməz!”.** (Ali İmran 9).*

XAYRUL FƏTİHİN

***Xayrul Fətihin – “Allah bizi sizin** (batil) **dininizdən xilas etdikdən sonra biz sizin dininizə dönsək,** (sizin bütpərəst dininizin haqq olduğunu etiraf etməklə) **Allaha qarşı yalan uydurmuş olarıq. Rəbbimiz Allah istəməsə, biz əsla sizin dininizə dönə bilmərik. Rəbbimiz elm ilə** (Öz əzəli elmi ilə) **hər şeyi ehtiva etmişdir. Biz yalnız Allaha təvəkkül emişik. Ey Rəbbimiz! Bizimlə tayfamız arasında ədalətlə hökm et. Axı Sən hökm verənlərin ən yaxşısısan!”.** (əl-Əraf 89).*

XAYRUL HƏFİZİN

***Xayrul Həfizin – “(**Yəqub) **dedi: “Bundan əvvəl qardaşını** (Yusifi) **sizə etibar etdiyim kimi, heç onu sizə etibar edə bilərəmmi? Allah Özü** (onu) **ən yaxşı qoruyandır və rəhmlilərin ən rəhmlisidir!”.** (Yusuf 64).*

XALİQUL İNSƏN

***Xaliqul İnsən – “İnsanı yaratdı”.** (ər-Rahmən 3).*

XAYRUL HƏKİMİN

***Xayrul Həkimin – “Əgər sizin bir qisminiz mənimlə göndərilən** (dini hökmlərə) **inanmış, bir qisminiz isə inanmamışsa, Allah aramızda öz hökmünü verincəyə qədər səbr edin. Axı O, hökm verənlərin ən yaxşısıdır!”.** (əl-Əraf 87).*

XAYRUR RAHİMİN

Xayrur Rahimin – “Çünki bəndələrimdən bir zümrə** (möminlər) **var idi ki, onlar: “Ey Rəbbimiz! Biz** (Sənə) **iman gətirdik. Artıq bizi bağışla,

bizə rəhm et. Sən rəhm edənlərin ən yaxşısısan!" – deyirdilər". *(əl-Muminun 109).*

XAYRUR RAZİQİN

Xayrur Raziqin – "Məryəm oğlu İsa dedi: "Ya Allah , ey bizim Rəbbimiz! Bizə göydən bir süfrə nazil et ki, o bizim həm birincimiz, həm də axırıncımız *(həm bizim, həm də bizdən sonra gələnlər)* ***üçün bir bayram və Səndən*** *(Sənin qüdrətindən)* ***bir möcüzə olsun. Bizə ruzi ver ki, Sən ruzi verənlərin ən yaxşısısan!".*** *(əl-Maidə 114).*

XAYRUL ĞAFİRİN

Xayrul Ğafirin – "Musa Bizim *(Sina dağında)* ***təyin etdiyimiz vaxt üçün öz tayfasından yetmiş*** *(mötəbər)* ***adam seçmişdi. Onları sarsıntı yaxalayanda*** *(ildırım vuranda Musa)* ***dedi: "Ey Rəbbim! Əgər istəsəydin, bundan qabaq onları da, məni də məhv edərdin. Aramızdakı səfehlərin törətdiyi günahlar üzündən bizi məhvmi edəcəksən? Bu*** *(baş verən işlər)* ***Sənin sınağından başqa bir şey deyildir. Sən onunla*** *(bu sınaqla)* ***istədiyini zəlalətə düçar edər, istədiyini doğra yola salarsan. Sən bizim hamimizsən*** *(ixtiyar sahibimizsən).* ***Bizi bağışla və rəhm et. Axı sən bağışlayanların ən yaxşısısan!".*** *(əl-Əraf 155).*

XAYRUL FƏSİLİN

Xayrul Fəsilin – "De: "Mən Rəbbimdən açıq-aydın bir dəlilə *(Qurana)* ***istinad edirəm. Siz isə onu yalan hesab etdiniz. Sizin tələm-tələsik istədiyiniz*** *(ilahi əzab)* ***məndə*** *(mənim əlimdə)* ***deyildir. Hökm ancaq Allahındır. Haqqı yalnız O bəyan edər. O*** *(haqla batili)* ***ayırd edənlərin ən yaxşısıdır!".*** *(əl-Ənam 57).*

XAYRUL MƏKİRİN

Xayrul Məkirin – "Onlar *(İsaya inanmayanlar)* ***hiyləyə əl atdılar. Allah da onların hiyləsinə*** *(İsanı göyə qaldırıb münafiqlərdən birini isə İsa surətdində onlara öldürtməklə)* ***əvəz verdi. Allah*** *(bütün)* ***hiyləgərlərdən tədbirlidir*** *(hiyləgərlərə ən yaxşı cəza verəndir)".* *(Ali İmran 54).*

XAYRUL MUNZİLİN

Xayrul Munzilin – "Həmçinin *(gəmidən enəndə)* ***belə de: "Ey Rəbbim! Məni mübarək*** *(xeyir-bərəkətli)* ***bir yerə endir. Sən sığınacaq verənlərin ən yaxşısısan!".*** *(əl-Muminun 29).*

XAYRUN NƏSİRİN

Xayrun Nəsirin* – “(Ya Rəsulum!)* **Söylə: “Sizə bunlardan** *(dünya zinətlərindən)* ***daha yaxşısını xəbər verimmi? Allahdan qorxub pis əməllərdən çəkinənlər üçün Rəbbi yanında*** *(ağacları)* ***altından çaylar axan cənnətlər*** *(bağlar)* ***vardır ki, orada əbədi qalacaqlar. Onlardan ötrü orada*** *(hər cür eyibdən)* ***pak olan zövcələr və*** *(ən böyük nemət olan)* ***Allah rizası*** *(razılığı, hüsn-rəğbəti)* ***vardır. Allah, həqiqətən, bəndələrini görəndir!”.*** *(Ali İmran 15).*

XAYRUL VARİSİN

Xayrul Varisin* – “(Ya Rəsulum!)* ***Zəkəriyyanı da*** *(yada sal)!* ***Bir vaxt o: “Ey Rəbbim! Məni tək*** *(kimsəsiz, varissiz)* ***buraxma. Sən varislərin ən yaxşısısan!*** *(Bütün məxluqat yox olar, ancaq Sən qalarsan!)”* ***– deyə yalvarıb Rəbbinə dua etmişdi”.*** *(əl-Ənbiyə 89).*

ZUL BƏTŞ

Zul Bətş* – “Onları lap möhkəm yaxalayacağımız gün** *(Qiyamət, yaxud Bədr vuruşu günü)*, ***şübhəsiz ki, Biz *(onlardan)* ***intiqam alacağıq!”.*** *(əd-Duxan 16).*

ZU İNTİQAM

Zu İntiqam* – “Ey iman gətirənlər! İhramda olarkən ovu** *(əti yeyilən heyvanları)* ***öldürməyin. Sizdən ovu qəsdən öldürən hər bir kəsin boynuna cəza və ya kəffarə düşür. Onun cəzası içərinizdən olan iki ədalətli şəxsin hökmü ilə öldürdüyünə bənzər *(onun qiymətinə bərabər)* ***bir heyvanı Kəbəyə çatası*** *(Kəbənin yaxınlığında kəsilib oradakı yoxsullara paylanacaq)* ***qurban etmək, kəffarəsi isə, gördüyü işin zərərini, acısını dadsın deyə,*** *(öldürdüyü heyvanın dəyəri müqabilində)* ***yoxsullara yedirtmək, yaxud ona bərabər*** *(hərəsi üçün bir gün olmaq şərtilə yedirəcəyi yoxsulların sayı qədər)* ***oruc tutmaqdır. Allah keçmişdə olanları bağışlamışdır. Hər kəs bundan sonra belə bir iş görsə, Allah ondan intiqam alar. Allah yenilməz qüvvət sahibi, intiqam sahibidir!”.*** *(əl-Maidə 95).*

CƏLİL - ZUL-CƏLƏLİ VƏL İKRAM

Cəlil – Zul-Cələli Vəl İkram* –** Cəlil ismi Qurani Kərimdə Zul Cələli vəl İkram ayəsində İzafə olaraq işlənmişdir. ər-Rahmən surəsində iki yerdə zikr olunur. ***«Ancaq Əzəmət və Kərəm sahibi olan Rəbbinin üzü baqidir». *(ər-Rahmən 27).* *«(Ya Peyğəmbər!)* ***Sənin Əzəmət və Kərəm sahibi olan Rəbbinin adı nə qədər uca və nə qədər uludur».*** *(ər-Rahmən 78).* ***Cəlil* –** əmir və qadağa qoyma haqqına sahib olan mənasındadır.

İnsanlar arasında birinin Cəlal sahibi olması başqaları üzərində sözü keçərli olması, güclü olması və ona itaət edilənə deyilir. Xattabi Σ deyir ki: «***Cəlal*** – Allahın ucalığına və ululuğuna dəlalət edər. Onun şanı ucadır. Ondan başqa hər bir böyük kiçikdir, hər bir üstün isə aşağıdır». ***Zul Cələli və İkram*** **–** ululuq və ikram sahibidir. Bütün üstün sifətlər Onadır, heç kimsə Ondan üstün olmaz. Duaların birində Peyğəmbər 3 buyurdu: «Allahım! Həmdin təkcə Sənə məxsusuyyəti naminə Səndən diləyirəm. Səndən başqa ibadətə layiq haqq məbud yoxdur. Lütfkar və səxavətlisən. Ey səmaların və yerin yaradıcısı! Ey Cəlal, əzəmət və kərəm sahibi. Ey əbədi və əzəli olan! Səndən (Cənnəti) diləyirəm və (Cəhənnəm odundan Sənə sığınıram»[208]. Qurtubi Σ deyir ki: «***Zul Cələli və İkram*** **–** əzəmət və ikram sahibi olan deməkdir». O, halda Cəlal Allahın zatına xas bir sifətdir. Əzəmət və ikram Ona aiddir. Bütün əmr və qadağalar Ondan qaynaqlanır. O, öz zatında cəlal və ikram sahibidir. Bütün ikramlar Ondan insanlara axar. Allah səni bağışladığı kimi, sənə nemətlər verdiyi ki, sən də başqalarına yaxşılıq et və bağışla. İnsanların etdikləri xətaları bağışla. Bir-birinizə etdiyiniz yaxşılıqları unutmayın. ***«Aranızda yaxşılığı unutmayın».*** *(əl-Bəqərə 237).* Peyğəmbər 3 buyurdu: «Səninlə əlaqəsini kəsənlə sən əlaqəni kəsmə, sənə verməyənə sən verməyə davam et, sənə haqsızlıq edəni bağışla»[209]. Səni pisləyən və sənə söyənə qarşılıq vermə, səbr et. Allahın sənə yaxşılıq etdiyi kimi sən də başqalarına yaxşılıq et.

ZUR RAHMƏTİL VASİA

Zur Rahmətil Vasia – "Əgər onlar səni yalançı hesab etsələr, de: "Rəbbiniz böyük mərhəmət sahibidir. Onun günahkar bir tayfaya (verəcəyi) əzabın da qarşısı alına bilməz!". *(əl-Ənam 147).*

ZUT TAVL

Zut Tavl – "Günahları bağışlayan, tövbələri qəbul edən, cəzası şiddətli, kərəmi böyük olan *(Allahdandır)****! Ondan başqa heç bir tanrı yoxdur. Axır dönüş də Onadır!".*** *(əl-Mumin 3).* Halimi Σ deyir ki: «***Zut Tavl*** **–** xeyiri və yaxşılığ bol olan deməkdir. Qullarına yxşılıq etmək istədikdə Allahın edəməyəcəyi yaxşılıq yoxdur. Lakin insanlardan ***Zut Tavl*** olanlar belə deyillər. Çünki onlardan biri bir yaxşılıq etmək istədikdə yaxşılıq edəcəyi şeyi tapa bilməyə bilir. İbn Abbas K deyir ki: «***Zut Tavl*** **-** ifadəsini bol lütf və zənginlik sahibi olaraq açıqlamışdır». İbn Kəsir Σ deyir ki: «***Zut Tavl*** **–** geniş lütf, zənginlik, bağışlayan, nemət və fəzilət

---

[208] Əbu Davud 2/80, İbn Məcə 2/1268, Nəsai 3/52, Tirmizi 5/550.
[209] Heysəmi 8/188.

sahibidir»[210]. Qurtubi Σ deyir ki: «***Zut Tavl*** – O, ***Lə İləhə İlləllah*** deyən kimsəya möhtac deyildir. Bağış və ehsan sahibi, günahları əff edən deməkdir»[211].

ZUL ARŞ (ZUL ARŞİL AZİM)

Zul Arş (Zul Arşil Azim) – "Dərəcələri yüksəldən *(mələklərin, peyğəmbərlərin, övliyaların və möminlərin mərtəbələrini ucaldan, yaxud hər şeydən uca)****, ərşin sahibi Allah öz əmrindən olan vəhyi bəndələrindən istədiyinə nazil edir ki,*** *(o, insanları)* ***görüş günü*** *(yer və göy əhlinin, ibadət edənlə ibadət olunanın, zalımla məzlumun bir-birilə görüşəcəyi, ruhla bədənin qovuşacağı qiyamət günü)* ***ilə qorxutsun!".*** *(əl-Mumin 15).*

ZUL FADLİL AZİM

Zul Fadlil Azim – "*(Allah)* ***Öz nemətini istədiyi şəxsə aid edər. Allah böyük kərəm sahibidir!".*** *(Ali İmran 74).*

ZUL QUVVƏTİL MƏTİN

Zul Quvvətil Mətin - "Şübhəsiz ki, ruzi verən də, qüvvət sahibi də, yenilməz olan da Allahdır!". *(əz-Zariyat 58).*

ZUL MƏARİC

Zul Məaric – "*O əzab yüksək)* ***dərəcələr sahibi olan Allahdandır!".*** *(əl-Məaric 3).*

ZUL İQAB

Zul İqab – "*(Ya Rəsulum!)* ***Sənə ancaq səndən əvvəlki peyğəmbərlərə deyilənlər deyilir. Həqiqətən, sənin Rəbbin həm bağışlayandır, həm də şiddətli cəza verəndir!".*** *(Fussilət 43).*

ZUL MƏĞFİRA

Zul Məğfira – "*(Müşriklər)* ***səni tələsdirib*** *(özlərinə)* ***yaxşılıqdan əvvəl pislik*** *(Allahın mərhəmətindən qabaq əzabını)* ***istəyirlər. Halbuki onlardan öncə*** *(Allaha asi olan tayfalar, xalqlar barəsində)* ***bu kimi*** *(ibrətamiz)* ***cəzalar olub keçmişdir. Həqiqətən, Rəbbin insanların zülmünə baxmayaraq onlara qarşı mərhəmət sahibidir. Və şübhəsiz ki, Rəbbinin cəzası da şiddətlidir!".*** *(ər-Rəd 6).*

---

[210] İbn Kəsir 7/95.
[211] Qurtubi 8/5939.

RAZİQU Bİ ĞEYRİ HİSƏB

Raziqu Bi Ğeyri Hisəb – "Belə olduqda, Rəbbi *(Məryəmi)* ***yaxşı qəbul etdi, onu gözəl bir fidan kimi böyütdü və Zəkəriyyaya tapşırdı. Zəkəriyya hər dəfə*** *(Məryəmin)* ***ibadət etdiyi mehraba girdikdə, onun yanında bir ruzi olduğunu görərdi.*** *(Zəkəriyya:)* ***"Ya Məryəm, bunlar sənin üçün haradandır?" - dedikdə, o: "Allah tərəfindəndir!" - deyə cavab verərdi. Həqiqətən, Allah istədiyi şəxsə hədsiz ruzi verər!".*** *(Ali İmran 37).*

RĀFİUS SƏMƏ

Rafius Səmə - "Gördüyünüz göyləri dirəksiz olaraq yüksəldən, sonra ərşi yaradıb hökmü altına alan *(ərş üzərində bərqərar olan)**,** ***müəyyən vaxta*** *(dünyanın axırına – qiyamətə)* ***qədər*** *(səmada)* ***dolanan Günəşi və Ayı ram edən, bütün işləri yoluna qoyan, ayələri müfəssəl izah edən məhz Allahdır.*** *(Bütün bu dəlillərdən sonra)* ***Rəbbinizlə qarşılaşacağınıza*** *(Qiyamət günü dirilib haqq-hesab üçün hüzurunda duracağınıza),* ***bəlkə, inanasınız!".*** *(ər-Rəd 2).*

RABBUL BEYTİ

Rabbul Beyti – "Bu evin Rəbbinə *(Kəbənin sahibi Allaha)* ***ibadət etsinlər!".*** *(əl-Qureyş 3).*

RABBUŞ Şİ'RA

Rabbuş Şi'Ra – "Şiranın *(Şira ulduzunun)* ***da Rəbbi Odur!".*** *(ən-Nəcm 49).*

RABBUL İZZƏ

Rabbul İzzə – "Sənin Rəbbin – yenilməz qüvvət sahibi *(mülkündə hər şeyə qalib)* ***olan Rəbbin*** *(müşriklərin)* ***Ona aid etdikləri sifətlərdən tamamilə uzaqdır!".*** *(əs-Saffət 180).*

RABBUL MƏŞRİQİ VƏL MƏĞRİB

Rabbul Məşriqi Vəl Məğrib – "*(Musa)* ***dedi: "Əgər*** *(ağıllı-başlı)* ***düşünə bilirsinizsə,*** *(anlayın ki)* ***O, şərqin, qərbin və onların ikisinin arasında olanların Rəbbidir!".*** *(əş-Şuəra 28).*

RABBUL MƏŞƏƏRİQİ VƏL MƏĞƏƏRİBİ

Rabbul Məşəəriqi Vəl Məğəəribi – "Məşriqlərin və məğriblərin Rəbbinə and olsun ki, Biz, həqiqətən, qadirik". *(əl-Məaric 40).*

RABBUL MƏŞRİQEYNİ VƏ RABBUL MƏĞRİBEYN

Rabbul Məşriqeyni Və Rabbul Məğribeyn – “İki məşriqin və iki məğribin Rəbbi *(günəşin və ayın yazda və qışda çıxıb batdığı yerlərin sahibi)* ***Odur”.*** *(ər-Rahmən 17).*

RABBUN NƏS

Rabbun Nəs – “*(Ya Peyğəmbər!)* ***De: “Pənah aparıram insanların Rəbbinə”.*** *(ən-Nəs 1).*

RABBUL ALƏMİN

Rabbul Aləmin – “Həmd *(şükür və tərif)* ***olsun Allaha*** *(və ya: Həmd məxsusdur Allaha)* ***– aləmlərin Rəbbinə”.*** *(əl-Fatihə 2).*

RAFİUD DƏRACƏT

Rafiud Dəracət – “Dərəcələri yüksəldən *(mələklərin, peyğəmbərlərin, övliyaların və möminlərin mərtəbələrini ucaldan, yaxud hər şeydən uca)****, ərşin sahibi Allah öz əmrindən olan vəhyi bəndələrindən istədiyinə nazil edir ki,*** *(o, insanları)* ***görüş günü*** *(yer və göy əhlinin, ibadət edənlə ibadət olunanın, zalımla məzlumun bir-birilə görüşəcəyi, ruhla bədənin qovuşacağı qiyamət günü)* ***ilə qorxutsun!”.*** *(əl-Mumin 15).*

SƏRİUL İQAB

Səriul İqab – Tezliklə cəza verən. ***“****(Ey insanlar!)* ***Verdiyiniz nemətlərlə sınamaq üçün sizi yer üzünün varisləri təyin edən, dərəcələrə görə birinizi digərinizdən üstün edən Odur.*** *(Ya Rəsulum!)* ***Həqiqətən, sənin Rəbbin*** *(kafirlərə, müşriklərə, Onun birliyini inkar edənlərə)* ***tezliklə cəza verən və şübhəsiz ki,*** *(möminləri)* ***bağışlayan,*** *(onlara)* ***rəhm edəndir!”.*** *(əl-Ənam 165).* ***«O, ən tez haqq-hesab çəkəndir».*** *(əl-Ənam 62).*

SƏRİUL HİSƏB

Səriul Hisəb – Tezliklə haqq-hesab çəkən. ***“Belə şəxslərin qazandıqlarına*** *(qazandıqları əməllərinə)* ***görə*** *(axirətdə)* ***mükafat gözləyir. Allah tezliklə haqq-hesab çəkəndir!”.*** *(əl-Bəqərə 202).* ***«O, ən tez haqq-hesab çəkəndir».*** *(əl-Ənam 62).*

SƏMİ’UD DUA

Səmi’ud Dua – “*(O zaman)* ***Zəkəriyya Rəbbinə dua edərək dedi: “Ey Rəbbim! Mənə də Öz tərəfindən pak bir övlad bəxş et! Sən, həqiqətən, duaları eşidənsən!”.*** *(Ali İmran 38).*

ŞƏDİDUL BƏTŞ

Şədidul-Bətş **–** Hər iki İsim Qurani Kərimdə zikr olunur. İntiqam alan. ***«Həqiqətən də sənin Rəbbinin intiqamı çox şiddətlidir».*** *(əl-Buruc 12).* ***«Şübhəsiz ki, biz intiqam alacağıq».*** *(əd-Duxan 16).* ***Batş*** **–** tez, sərt və şiddətli yaxalamaq deməkdir. Həsən və İkrimə Σ bu ayəni təfsir edərkən deyirlər ki: «Bu yaxalama Qiyamət günü olacaqdır». İbn Abbas, İbn Məsud M deyir ki: «Bu yaxalanma Bədr günü həqiqət olmuşdur».

ŞƏDİDUL İQAB

Şədidul-İqab **–** Bu isim Qurani Kərimdə bir çox yerlərdə zikr olunur. ***«Günahları bağışlayan, tövbələri qəbul edən, cəzası şiddətli olan*** *(ŞƏDİDUL-İQAB)* ***və kərəmi böyük olan Allahdır!».*** *(əl-Mumin 3).* Bütün İslam alimləri Allahın belə bir İsmin olduğunda müttəfiqdirlər. İsmin mənası son dərəcə də aydındır. Allah inkarçıları inkarları ilə, günahkarları da günahlarına görə cəzalandırandır. Dilədiyinin cəzasını bu dünyada verir, dilədiyinin də axirətdə. ***İqab*** **–** cəza deməkdir. İnsan etdiyi günaha görə cəzalandırılır. Cəza edilən günahın qarşılığıdır. Allah qullarını, qadağan olunan əməlləri etdikdə və ya əmr edilən felləri etmədikdə cəzalandırır. Allahın qullarını cəzalandırması iki cürdür. 1) Allahın cəzanı haqq etmiş qullarını dünyada ikən cəzalandırması. Allah dilədiyi günahkar qullarını bu dünyada fəlakətlərlə, xəstəliklərlə, zəlzələlərlə və s. bəlalarla cəzalandırır. Dünyada verilən bu cəza inkarçılar üçün bir əzab, günahkar möminlər üçünsə bir rəhmət və günahlarının kəffarəsidir. Bu fəlakətlər günahkar möminlərin qəlblərini arındırır, qəflətdən oyanmalarına və etdikləri günahları tərk etmələrinə vəsilə olur. Əgər bütün bunlara əhəmiyyət vermədən öz günahlarına və üsyanlarına davam edərlərsə bu vaxt Allah dilərsə onları axirətdə cəzalandırar, dilərsə də bağışlayar. 2) Allah cəzanı haqq edən qullarını axirətdə cəzalandırması. Bütün cəzalar ruhun bədəndən ayrıldığı andan başlayar. Qəbr əzabı, dirilmək sıxıntıları, hesab vermək və Cəhənnəm atəşi cəzaları. ***“Allahdan ötrü həcc və ümrə*** *(kiçik həcc)* ***əməllərini tam yerinə yetirin, əgər arada sizə maneçilik olarsa,*** *(sizə)* ***müyəssər olan bir qurbanlıq göndərin, qurbanlıq öz yerinə*** *(Minaya)* ***çatıncaya qədər başınızı qırxdırmayın. Əgər*** *(ihramda ikən, ziyarət zamanı)* ***sizdən xəstələnən və yaxud baş ağrısına tutulub əziyyət çəkən olarsa, belə şəxs*** *(başını qırxdırmağın əvəzində)* ***fidyə olaraq*** *(üç gün)* ***oruc tutmalı və ya sədəqə verməli, yaxud da bir qurban kəsməlidir.*** *(Maneçiliyin aradan qalxmasına)* ***əmin olduqda isə həcc vaxtına qədər ümrə ziyarətindən istifadə edən şəxs müyəssər etdiyi bir heyvan kəsməlidir. Qurbanlıq tapmayanlar bunun***

***əvəzində həcc ziyarəti günlərində üç gün və** (vətəninə) **qayıdandan sonra yeddi gün oruc tutmalıdırlar ki, bu da tam on gün edir. Bu** (ümrə ziyarəti) **ailəsi Məscidülhəramda** (Məkkədə və ətrafında) **sakin olmayanlara aiddir.Allahdan qorxun və bilin ki, Allahın əzabı şiddətlidir”.** (əl-Bəqərə 196).*

ŞƏRİHUL SUDUR

***Şərihul Sudur – “**(Müşriklərin) **içərisində səni dinləyənlər də vardır. Lakin** (müsəlmanlara qarşı düşmən hərəkətlərinə görə) **onu** (Quranı) **başa düşməsinlər deyə, onların ürəklərinə pərdə çəkdik, qulaqlarına da karlıq** (ağırlıq) **verdik. Onlar hər hansı bir möcüzə görsələr, yenə də ona inanmazlar. Hətta yanına gəldikdə səninlə höcətləşərlər. Kafir olanlar isə: ”Bu, qədimlərin əfsanələrindən** (nağıllardan) **başqa bir şey deyildir!, - deyərlər”.** (əl-Ənam 25).*

ŞƏDİDUL BƏ’S

***Şədidul Bə’s – “**(Ya Rəsulum!) **Allah yolunda vuruş** (cihad et). **Sən yalnız özünə cavabdehsən, lakin möminləri də** (cihada) **təşviq et! Ola bilsin ki, Allah kafirlərin gücünü qırmış** (sizi kafirlərin qəzəbindən saxlamış) **olsun. Allahın qəzəbi** (qəhri) **də, əzabı da çox şiddətlidir!”.** (ən-Nisə 84).*

ŞƏDİDUL MİHƏL

***Şədidul Mihəl – “Göy gurultusu Onun şəninə tariflər deyir, mələklər də** (Allahın) **qorxusundan** (Onu öyüb mədh edirlər). **O, ildırımlar göndərib** (kafirlər) **Allah barəsində mübahisə edərkən onlarla istədiyini vurar. Allahın cəzası şiddətlidir!** (Allah yenilməz qüvvət sahibidir!)**”.** (ər-Rəd 13).*

SAHİBUL ƏMR

***Sahibul Əmr – “Həqiqətən, Rəbbiniz göyləri və yeri altı gündə xəlq edən, sonra ərşi** (və onun əhatə etdiyi hər şeyi) **yaradıb hökmü altına alan,** (bir-birini) **sürətlə təqib edən gündüzü gecə ilə** (gecəni də gündüzlə) **örtüb bürüyən, günəşi, ayı və ulduzları əmrinə boyun əymiş halda yaradan Allahdır. Bilin ki, yaratmaq da, əmr etmək də Ona məxsusdur. Aləmlərin Rəbbi olan Allah nə qədər ucadır** (nə qədər böyükdür)**!”.** (əl-Əraf 54).*

SAHİBUL BƏLƏ’

Sahibul Bələ’ – “**(Ya Rəsulum!) **Sən onlara** (yəhudilərə) **de. ”Əgər** (sizin iddianıza görə) **Allah yanında axirət evi** (Cənnət) **başqa insanlara deyil, yalnız sizə məxsusdursa və əgər siz** (bunu) **doğru deyirsinizsə,

onda *(Allahdan)* ***ölüm istəyin!"*** *(Çünki Cənnətin yalnız özünə aid olduğunu iddia edən kimsə ona qovuşmaga səbəb olan ölümü mütləq arzulayar)****".*** *(əl-Bəqərə 94).*

SAHİBUS SIRAT

Sahibus Sırat – "Bu, Rəbbinin doğru yoludur. Biz ayələrimizi düşünüb anlayan bir camaat üçün artıq müfəssəl izah etmişik". *(əl-Ənam 126).*

SAHİBUL KEYDİ MƏTİN

Sahibul Keydi Mətin – "Onlara *(daha çox günaha batmaq üçün bir müddət)* ***möhlət verərəm. Həqiqətən Mənim əzabım dözülməz dərəcədə şiddətlidir".*** *(Nun 45).*

SAHİBUL VƏ'DİL HƏQQ

Sahibul Və'dil Həqq – "*(Ya Peyğəmbər! Müşriklərin əziyyətlərinə)* ***səbr et. Allahın*** *(sənə və möminlərə verdiyi zəfər)* ***vədi haqdır. Ya onlara vəd etdiyimizin*** *(əzabın)* ***bir qismini*** *(diri ikən)* ***sənə göstərəcək, ya da səni Öz dərgahımıza aparacağıq. Onlar Bizim hüzurumuza qaytarılıb gətiriləcəklər!*** *(Qiyamət günü dünyadakı əməllərinə görə şiddətli əzaba düçar olacaqlar!)****".*** *(əl-Mumin 77).*

SADİQUL VƏ'D

Sadiqul Və'd – "Sonra onlara verdiyimiz vədi yerinə yetirdik. *(Peyğəmbərlərə)* ***və istədiyimiz kəslərə*** *(onlara iman gətirənlərə)* ***nicat verdik,*** *(Allaha şərik qoşmaqla, küfr etməklə)* ***həddi aşanları isə məhv etdik".*** *(əl-Ənbiya 9).*

ALİMUL ĞAYBİ VƏŞ ŞƏHƏDƏ

Alimul Ğaybi Vəş Şəhədə - "De: "Ey göyləri və yeri yoxdan yaradan, ey gizlini və aşkarı bilən Allah! Bəndələrin arasında ixtilafda olduqları *(məsələlər)* ***barəsində Sən hökm edəcəksən!".*** *(əz-Zumər 46).*

ALİMUL BİZƏTİS SUDUR

Alimul Bizətis Sudur – "Bu qəm qüssədən sonra Allah sizə rahatlıq üçün xəfif bir uyğu göndərdi. O sizin bir qisminizi bürüdü. O biri qisminiz isə ancaq öz canlarının harayına qalaraq: "Bu işdə bizim üçün bir şey *(xeyir)* ***varmı?" – deyə Allaha qarşı haqsız yerə, cahiliyyətə xas olan düşüncələrə qapıldılar.*** *(Ya Rəsulum!)* ***Onlara de: "Əlbəttə, bütün işlər Allaha məxsusdur*** *(Allahın əlindədir)****". Onlar*** *(münafiqlər)* ***sənə açıb bildirmədikləri şeyləri öz ürəklərində gizlədərək: "Əgər bu işdə bizim üçün bir şey*** *(bir qələbə)* ***olsaydı, elə buradaca öldürülməzdik", -***

deyirlər. *(Ya Rəsulum!)* ***De: "Əgər siz evlərinizdə olsaydınız belə, alınlarına ölüm yazılmış kəslər yenə çıxıb əbədi yatacaqları*** *(öləcəkləri)* ***yerlərə gedərdilər ki, Allah*** *(bununla)* ***sizin ürəklərinizdə olanları*** *(səmimiyyət və ikiüzlülüyü)* ***yoxlayıb aşkara çıxartsın və qəlblərinizdə olanları*** *(niyyətlərinizi)* ***təmizləsin. Allah ürəklərdə olanları biləndir!".*** *(Ali İmran 154).*

ALLƏMUL ĞUYUB

Alləmul Ğuyub – "De: "Rəbbim haqqı *(vəhyi və risaləti Öz peyğəmbərlərinə)* ***nazil edər. O, qeybi ən yaxşı biləndir!".*** *(Səba 48).*

ADUVVU KƏFİRİN

Aduvvu Kəfirin – "Hər kim Allaha, onun mələklərinə və peyğəmbərlərinə, Cəbrailə və Mikailə düşməndirsə, şübhəsiz, Allah da *(belə)* ***kafirlərə düşməndir".*** *(əl-Bəqərə 98).*

ĞAAFİRUZ ZƏNBİ

Ğaafiruz Zənbi – "Günahları bağışlayan, tövbələri qəbul edən, cəzası şiddətli, kərəmi böyük olan *(Allahdandır)!* ***Ondan başqa heç bir tanrı yoxdur. Axır dönüş də Onadır!".*** *(əl-Mumin 3).*

ĞALİBU ALƏ ƏMRİ

Ğalibu Alə Əmri – "*(Yusifi)* ***Misirdə satın alan*** *(padşahın Əziz ləqəbli vəziri Qitfir)* ***öz zövcəsinə belə dedi: "Ona hörmət et*** *(yaxşı bax).* ***Ola bilsin ki, bizə fayda versin və ya onu oğulluğa götürək!" Beləliklə, Yusifi o yerdə*** *(Misirdə)* ***yerləşdirdik, həm də ona yuxu yozmağı öyrətdik. Allah Öz işində*** *(əmrində)* ***qalibdir*** *(istədiyini edəndir)****, lakin insanların əksəriyyəti*** *(bunu)* ***bilməz!".*** *(Yusuf 21).*

FƏLİQUL İSBƏH-FƏLİQUL HƏBBİ VƏNNƏVƏ

Fəliqul Isbəh - Fəliqul Həbbi Vənnəvə – Yarmaq, yaran deməkdir. Hər iki İsim Qurani Kərimdə zikr olunur. ***«Şübhəsiz ki, toxumu da, çərdəyi də cücərdib çatladan*** *(FƏLİQUL HƏBBİ VƏNNƏVƏ)*, ***ölüdən diri, diridən də ölü çıxardan Allahdır. Budur Allah! Axı siz ondan nə cür üz döndərirsiniz».*** *(əl-Ənam 95).* ***«****(Gecənin zülmətindən)* ***Səhəri yarıb çıxardan*** *(FƏLİQUL İSBƏH)****».*** *(əl-Ənam 96).* Əbu Hureyrə K rəvayət edir ki, Peyğəmbər 3 yatağa girdikdə bizə belə söyləməyimizi əmr edərdi: «Ey göylərin və yerin, böyük ərşin Rəbbi olan Allahım! Ey Rəbbimiz! Ey hər şeyin Rəbbi olan toxumu və çərdəyi yaran Allahım»[212]. Bu İsimlərin Allahdan başqası üçün işlədilməsi caiz deyildir. Dəhhaq Σ

---

[212] Müslim 2713.

deyir ki: «***Fəliqul İsbəh*** **–** gündüzü ortaya çıxaran, Allah toxumu və çərdəyi yaran, gecə qaranlığından sonra qaranlığı yarıb səhəri ortaya çıxarandır. O, ölü toxum və çərdəkləri yarar, onlardan insanlar və heyvanlar üçün yararlı olan yaşıl və təzə ruzilər çıxarar. Həsən və Qatadə Σ deyirlər ki: «Ölüdən dirini çıxarır, diridən də ölünü». İbn Abbas K deyir ki: «***Fəliq*** **–** yaradan deməkdir». Mucahid Σ deyir ki: «***Fəliq*** **–** yarmaq mənasındadır. Allahdan başqa heç bir güc toxum və çərdəyi yarıb onlardan yararlı şeylər çıxara bilməz». Möminlərin qəlblərini iman ilə yaran və ehsan qapılarını onlara açan Odur. Ondan başqa İlah yoxdur.

FƏ’ALU LİMƏ YURİD

Fə’Alu Limə Yurid – “O, istədiyini edəndir”. *(əl-Buruc 16).*

FATİRAS SƏMƏVƏTİ VƏL ARD

Fatiras Səməvəti Vəl Ard – “Göyləri və yeri yoxdan yaradan, ikiqanadlı, üçqanadlı və dördqanadlı mələkləri *(peyğəmbərlərə)* ***elçi edən Allaha həmd olsun!*** *(Allah)* ***məxluqatda istədiyini artırar. Həqiqətən, Allah hər şeyə qadirdir!”.*** *(Fatir 1).*

FƏ’ALU LİMƏ YƏŞƏ

Fə’Alu Limə Yəşə - “*(Ey insan!)* ***Məgər göylərdə və yerdə olanların*** *(bütün canlıların)****, Günəşin, Ayın və ulduzların, dağların, ağacların və heyvanların, insanların bir çoxunun*** *(möminlərin)* ***Allaha səcdə etdiyini görmürsənmi? Bir çoxuna da*** *(kafirlərə də)* ***əzab vacib olmuşdur. Allahın alçaltdığı kimsəni heç kəs yüksəldə*** *(səadətə qovuşdura)* ***bilməz. Həqiqətən, Allah dilədiyini edər!”.*** *(əl-Həcc 18).*

QAİMU ALƏ KULLİ NƏFSİN BİMƏ KƏSƏBƏT

Qaimu Alə Kulli Nəfsin Bimə Kəsəbət – “Hər bir kəsin *(dünyada yaxşıdan, pisdən)* ***nə qazandığına nəzarət edən Allah bunu bacarmayan bütlər kimidirmi?!*** *(Əsla yox!) (Bununla belə, müşriklər götürüb) Allaha (cürbəcür)* ***şəriklər qoşdular.*** *(Ya Rəsulum!)* ***De: “Bunlara bir ad verin görək!*** *(Axı onlar kimdirlər, nəçidirlər?)* ***Yoxsa Allaha yer üzündə*** *(özünə şərik)* ***bilmədiyi bir şeyimi xəbər verirsiniz? Yaxud sözün zahirinə uyub*** *(belə həqiqətdən uzaq şeyləri)* ***deyirsiniz? Xeyr, kafirlərə öz hiylələri*** *(iftiraları, Allaha qarşı uydurub düzəltdikləri yalanlar)* ***gözəl göstərildi və onlar*** *(haqq)* ***yoldan döndərildilər. Əslində, Allahın zəlalətə saldığı kimsəyə doğru yolu göstərən olmaz”.*** *(ər-Rəd 33).*

QABİLUT TOVBA

Qabilut Tovba* – *“Günahları bağışlayan, tövbələri qəbul edən, cəzası şiddətli, kərəmi böyük olan *(Allahdandır)!* ***Ondan başqa heç bir tanrı yoxdur. Axır dönüş də Onadır!”.*** *(əl-Mumin 3).*

QAZİFU BİL HƏQQ

Qazifu Bil Həqq* – *“De: “Rəbbim haqqı *(vəhyi və risaləti Öz peyğəmbərlərinə)* ***nazil edər. O, qeybi ən yaxşı biləndir!”.*** *(əs-Səba 48).*

KƏŞİFUD DURR

Kəşifud Durr* – *“Biz *(Əyyubun)* ***duasını qəbul buyurduq, onu düçar olduğu bəladan*** *(xəstəlikdən və ailəsinə üz vermiş müsibətdən)* ***qurtardıq. Dərgahımızdan*** *(Əyyuba)* ***bir rəhmət və*** *(Allaha)* ***ibadət edənlərə ibrət dərsi*** *(öyüd-nəsihət)* ***olsun deyə,*** *(həlak olmuş)* ***övladlarını qaytarıb ona verdik, üstəlik bir o qədər də əlavə etdik”.*** *(əl-Ənbiya 84).* ***əl-Kəşifud Durr* – *«Əgər Allah sənə bir sıxıntı*** *(zərər KƏŞİF)* ***versə*** *(səni ondan)* ***Allahdan başqa heç kəs qurtara bilməz. Əgər Allah sənə bir xeyir yetirsə*** *(heç kəs ona mane ola bilməz).* ***Çünki O hər şeyə qadirdir».*** *(əl-Ənam 17).* ***«Əgər Allah sənə bir zərər yetirsə*** *(KƏŞİF)*, ***səni ondan Allahdan başqa heç kəs qurtara bilməz».*** *(Yunus 107).* ***Kəşifəd-Dur*** – zərəri qaldıran, ***Kəşifəl-Kərb*** – sıxıntını aparan və s. mənasındadır. Allah sıxıntı və çətinliyi qaldıraraq qəlbə rahatlıq verən, üzüntü və kədəri qaldırıb yerinə sevinc və fərəh verəndir.

MƏƏLİKUL MULK

Məlikul Mulk* – *“ *(Ya Rəsulum!)* ***De: “Ey mülkün sahibi olan Allah! Sən mülkü istədiyin şəxsə verər, istədiyin şəxsi yüksəldər və istədiyin şəxsi alçaldarsan. Xeyir yalnız Sənin əlindədir. Həqiqətən, Sən hər şeyə qadirsən!”.*** *(Ali İmran 26)*.

MƏƏLİKİ YƏVMİD DİN

Məəliki Yəvmid Din* – *“Haqq-Hesab *(Qiyamət)* ***gününün sahibinə!”.*** *(əl-Fatihə 4).*

MUTİMMU NURİH

Mutimmu Nurih* – *“Onlar Allahın nurunu *(İslam dinini)* ***öz ağızları*** (*öz iftiraları və şər sözləri)* ***ilə söndürmək istəyirlər. Allah isə - kafirlərin xoşuna gəlməsə də, öz nurunu*** *(dinini)* ***tamamlayacaqdır”.*** *(əs-Saff 8).*

MUXRİUL HƏYY MİNƏL MEYYİT - MUXRİCUL MEYYİT MİNƏL HƏYY

Muxricul Həyy Minəl Meyyit – Muxricul Meyyit Minəl Həyy – "Şübhəsiz ki, toxumu da, çəyirdəyi də cücərdib çatladan, ölüdən diri, diridən də ölü çıxardan *(ölü yumurtadan diri toyuq, diri toyuqdan ölü yumurta yaradan)* ***Allahdır. Budur Allah! Axı siz Ondan*** *(haqq olan Allahdan)* ***nə cür döndərilirsiniz?".*** *(əl-Ənam 95).*

MƏLİKİN NƏS

Məlikin Nəs – "İnsanların ixtiyar sahibinə". *(ən-Nəs 2).*

MƏHİY BATİL

Məhiy Batil – "Yoxsa onlar: " *(Muhəmməd)* ***Allaha qarşı yalan uydurdu!" – deyirlər.*** *(Ya Peyğəmbər!)* ***Əgər Allah istəsə, sənin qəlbini möhürləyər*** *(Allahın adından yalan danışacağın təqdirdə Quranı sənə büsbütün unutdurar).* ***Allah batili məhv edər və haqqı Öz sözləri ilə gerçəkləşdirər. Şübhəsiz ki, O, ürəklərdə olanları biləndir".*** *(əş-Şura 24).*

MƏRİCUL BƏHREYN

Məricul Bəhreyn – "*(Suları şirin və acı olan)* ***iki dənizi O qovuşdurdu*** *(bir-birinə qovuşmaq üçün açıb buraxdı)****".*** *(ər-Rahmən 19).*

MUTİY HİKMƏTƏ

Mutiy Hikmətə - "Allah istədiyi şəxsə hikmət *(elm, mərifət, müdriklik)* ***bəxş edər. Kimə hikmət bəxş edilmişsə, ona çoxlu xeyir*** *(əbədi səadət)* ***verilmişdir. Bunu ancaq ağıllı adamlar dərk edərlər!".*** *(əl-Bəqərə 269).*

MUBTİLUL BƏTL

Mubtilul Bətl – "*(Allah bununla)* ***günahkarların xoşuna gəlməsə də, haqqı*** *(İslamı)* ***bərqərar etmək və batili*** *(küfrü)* ***yox etmək istəyirdi".*** *(əl-Ənfal 8).*

MUTUFFİ ƏNFUSƏ

Mutuffi Ənfusə - "Allah *(əcəli çatan kimsələrin)* ***canlarını*** *(ruhlarını)* ***onlar öldüyü zaman, ölməyənlərin (hələ əcəli çatmayanların) canlarını isə yuxuda alar*** *(çünki yuxu da ölüm kimi bir şeydir, yuxu zamanı ruh bədəni tərk edər).* ***Ölümünə hökm olunmuş kimsələrin canlarını*** *(ruhlar aləmində)* ***saxlayar*** *(onların ruhu bir daha bədənlərinə qayıtmaz, beləliklə də bədən ölüb gedər).* ***Digər*** *(ölümünə hökm olunmamış)* ***kimsələrin canlarını isə müəyyən bir müddətədək*** *(əcəlləri*

gəlib çatıncaya qədər yuxudan oyandıqda bədənlərinə) ***qaytarar. Həqiqətən, bunda düşünən bir qövm üçün*** *(Allahın hər şeyə qadir olmasına, Qiyamət günü ölüləri dirildəcəyinə dələlət edən)* ***əlamətlər vardır!".*** *(əz-Zumər 42).*

MUHİQQUL HƏQQİ Bİ KƏLİMƏTİ

Muhiqqul Həqqi Bi Kəliməti – "Günahkarlar istəməsələr də, Allah sözləri *(əmr və hökmləri)* ***ilə haqqı gerçəkləşdirəcək*** *(bərqərar edəcəkdir)!".* *(Yunus 82).*

MUXRİCUL SƏMƏRAT

Muxricul Səmərat – "Külələri Öz mərhəməti önündə *(yağışdan qabaq)* ***müjdəçi olaraq göndərən Odur. Belə ki, küləklər*** *(yağmur yüklü)* ***ağır buludları hərəkətə gətirdiyi*** *(daşıdığı)* ***zaman Biz onları*** *(buludları)* ***ölü*** *(qurumuş)* ***bir məmləkətə tərəf qovur, ora yağmur endirir və onunla hər cür meyvə yetişdiririk. Biz ölüləri də*** *(dirildib qəbirlərindən)* ***belə çıxaracağıq. Bəlkə, düşünüb ibrət alasınız!".*** *(əl-Əraf 57).*

MUDRİKUL ƏBSAR

Mudrikul Əbsar – "Gözlər Onu *(görüb)* ***dərk etməz. O, gözləri dərk edər. O, lətifdir*** *(cismlikdən uzaqdır),* *(hər şeydən)* ***xəbərdardır!".*** *(əl-Ənam 103).*

MURSİLUL RİYƏH

Mursilul Riyəh – "Küləkləri Öz mərhəməti önündə *(yağışdan qabaq)* ***müjdəçi olaraq göndərən Odur. Belə ki, küləklər*** *(yağmur yüklü)* ***ağır buludları hərəkətə gətirdiyi*** *(daşıdığı)* ***zaman Biz onları*** *(buludları)* ***ölü*** *(qurumuş)* ***bir məmləkətə tərəf qovur, ora yağmur endirir və onunla hər cür meyvə yetişdiririk. Biz ölüləri də*** *(dirildib qəbirlərindən)* ***belə çıxaracağıq. Bəlkə, düşünüb ibrət alasınız!".*** *(əl-Əraf 57).*

MUSTƏVİ ALƏ ARŞ

Mustəvi Alə Arş – "Rəhman ərşi yaradıb hökmü altına almışdır *(ərşə hakimdir)".* *(Ta ha 5).*

MUSƏXXİRUL FULK

Musəxxirul Fulk – "Göyləri və yeri yaradan, göydən yağmur endirən, o yağmurla sizin üçün ruzi olaraq *(cürbəcür)* ***meyvələr yetişdirən, əmri ilə dənizdə üzmək*** *(yüklərinizi bir yerdən başqa yerə daşımaq)* ***üçün gəmiləri sizə*** *(sizin mənafeyinizə)* ***tabe və çayları sizə ram edən Allahdır!".*** *(İbrahim 32).*

MUSARRİFUL ƏYƏT

***Musarriful Əyət – "Təmiz** (torpağı münbit) **bir məmləkətin bitkiləri Rəbbinin iznilə** (bol, vaxtında) **çıxar. Pis** (torpağı qeyri-münbit) **bir məmləkətin bitkiləri isə yalnız çox çətinlikdə** (özü də az) **yetişər. Biz ayələrimizi** (nemətlərimizə) **şükür edən bir tayfa üçün belə müfəssəl izah edirik".** (əl-Əraf 58).*

MUALLİMUL QURAN

***Muallimul Quran – "Rəhman!** (Mərhəmətli olan Allah!) (Öz peyğəmbərinə) **Quranı öyrətdi".** (ər-Rahmən 1-2).*

MUFASSİLUL ƏYƏT

***Mufassilul Əyət – "Allahın doğru yola yönəltdiyi kimsə kimsə doğru yoldadır. Onun** (haqq yolundan) **sapdırdığı kimsələr isə ziyana uğrayanlardır".** (əl-Əraf 178).*

MUMƏSİKUL MƏKR

Mumәsikul Məkr – "Əgər** (Allah) **Öz ruzisini kəssə, sizə kim ruzi verə bilər?! Xeyr onlar** (cahillikləri üzündən) **dikbaşlıqdan və** (haqqa) **nifrət etməkdən** (boyun qoymamaqdan) **əl çəkmirlər". (əl-Mulk 21).

MUNƏZZİLUS SƏKİNƏ

Munəzzilus Səkinə - "**(Ya Peyğəmbər!) **And olsun ki,** (Hüdeybiyyədə) **ağac altında sənə beyət etdikləri zaman Allah möminlərdən razı oldu.** (Allah) **onların ürəklərində olanı** (sənə sadiq qalacaqlarını, əhdə vəfa edəcəklərini) **bildi, onlara** (öz dərgahından) **arxayınlıq** (rahatlıq, səbir, səbat, mənəvi qüvvə) **göndərdi və onları yaxın gələcəkdə qazanılacaq bir qələbə** (Xeybərin fəthi) **ilə mükafatlandırdı". (**Fəth 18**).

MUNŞİUS SƏHƏB

***Munşius Səhəb – "Sizə qorxu və ümid** (bir tərəfdən ildırımın verəcəyi tələfatdan qorxmaq, digər tərəfdən də yağış istəmək) **məqsədilə şimşək göstərən,** (yağışla yüklənmiş) **ağır buludları yaradan da Odur".** (ər-Rəd 12).*

MUNƏZZİLUL KİTƏB

***Munəzzilul Kitəb – "Həmd olsun O Allaha ki, Kitabı (**Quranı mənasında və sözlərində) **heç bir əyriliyə** (yanlışlığa və ziddiyyətə) **yol vermədən Öz bəndəsinə** (Muhəmmədə) **nazil etdi!».** (əl-Kəhf 1).*

MUHİNU KEYDİL KƏFİRİN

***Muhinu Keydil Kəfirin – “Bu** (hadisələr) **biq həqiqətdir. Allah, sözsüz ki, kafirlərin hiyləsini zəifləndəndir!”.** (əl-Ənfal 18).*

MUXZİY KƏFİRİN

***Muxziy Kəfirin – “**(Ey müşriklər!) **Yer üzündə dörd ay sərbəst gəzib dolaşın və bilin ki, siz Allahı aciz qoya bilməzsiniz** (Allahın əzabından qaçıb canınızı qurtara bilməzsiniz). **Allah kafirləri** (dünyada və axirətdə) **rüsvay edəcəkdir!”.** (ət-Tövbə 2).*

MUSARRİFUL QULUB

Musarriful Qulub – Aişə O rəvayət edir ki, Rəsulullah 3 başını səmaya qaldıraraq buyurdu: “***Yə Musarrifəl Qulub Səbbit Qalbi Alə Taətik –*** Qəlbləri Yönəldən Allahım! Qəlblərimizi Sənə İtaət Üçün Yönəlt!”[213].

MUQALLİBUL QULUB

Muqallibul Qulub – İbn Ömər K rəvayət edir ki, Rəsulullah 3 buyurdu: “***Yə Muqallibəl Qulub Səbbit Qalbi Alə Dinik –*** Ey Qəlbləri Döndərən! Qəlbimi Dinin Üzərində Sabit Et!”[214].

MUSƏBBİTUL QULUB

Musəbbitul Qulub – Peyğəmbər 3 buyurdu: “***Yə Musəbbitəl Qulub! Səbbit Qalbi Alə Dinik –*** Ey Qəlbləri Sabit edən! Qəlbimi Dinin Üzərində Sabit Et!”[215].

Nİ’MƏL QADİR

***Ni’məl Qadir – “Biz** (nütfədən insan yaratmağa) **qadir olduq. Nə gözəl qadir olanlarıq Biz!”.** (əl-Mursələt 23).*

Nİ’MƏL MƏHİD

***Ni’məl Məhid – “Yeri də Biz döşədik.** (Onu) **döşəyənlər necə də gözəldir!** (Biz necə də gözəl döşəyənlərik!)**”.** (əz-Zəriyat 48).*

Nİ’MƏL MOVLƏ

***Ni’məl Movlə - “Onlar həqiqi mömინlərdir. Onların öz Rəbbi yanında dərəcələri vardır. Onları** (Qiyamət günü) **bağışlanma və** (Cənnətdə) **tükənməz** (gözəl, minnətsiz) **ruzi gözləyir!”.** (əl-Ənfal 4).*

---

[213] Əhməd 2/391, 418, 452, Həkim 1/509, əl-Albani Səhih.
[214] Fəthul Bəri 11/523, H. 6628, Tirmizi 5/238.
[215] İbn Məcə 1/39, H. 187.

Nİ’MƏL NASİR

***Ni'məl Nasir* – “Onlar həqiqi mömünlərdir. Onların öz Rəbbi yanında dərəcələri vardır. Onları** *(Qiyamət günü)* **bağışlanma və** *(Cənnətdə)* **tükənməz** *(gözəl, minnətsiz)* **ruzi gözləyir!”.** *(əl-Ənfal 4).*

Nİ’MƏL VƏKİL

***Ni'məl Vəkil* – “O kəslər ki, xalq onlara: “Camaat** *(Əbu Süfyan və tərəfdarları)* **sizə qarşı** *(qüvvə)* **toplamışdır, onlardan qorxun!” - dedikdə,** *(bu söz)* **onların imanını daha da artırdı və onlar: “Allah bizə bəs edər. O nə gözəl vəkildir!” – deyə cavab verdilər”.** *(Ali İmran 173).*

NURUS SƏMƏVƏTİ VƏL ARD

***Nurus Səməvəti Vəl Ard* – “Allah göylərin və yerin nurudur.** *(Kainatı yaradıb ona nur verən, yer və göy əhlinə haqq yolu göstərən xaliqdir).* **Onun** *(Peyğəmbərimizin və möminlərin qəlbində olan)* **nuru, içində çıraq olan bir taxçaya** *(çıraqdana)* **bənzər; taxçadakı o çıraq bir qəndilin içindədir, o qəndil isə, sanki parlaq bir ulduzdur. O çıraq nə şərqdə, nə də qərbdə** *(aləmin ortasında)* **olan mübarək bir zeytun ağacından yandırılır.** *(Şərqdə deyildir ki, günəş batdıqda, qərbdə də deyildir ki, günəş doğduqda qaranlıqda qalsın).* **Onun** *(zeytun ağacının)* **yağı özünə od toxunmasa da, sanki** *(haradasa)* **işıq saçır. O, nur üstündə nurdur. Allah dilədiyiniz öz nuruna qovuşdurur** *(istədiyinə öz nurunu bəxş edib cənnət yolu olan islam dininə yönəldir).* **Allah** *(həqiqəti anlaya bilsinlər deyə)* **insanlar üçün misallar çəkir. Allah hər şeyi biləndir!”.** *(ən-Nur 35).*

NƏSİRU ABDİ

Nəsiru Abdi* – “(Ey möminlər!)* **Əgər siz ona** *(Peyğəmbərə)* **kömək etməsəniz, Allah ona kömək göstərmiş olar. Necə ki, kafirlər onu** *(Məkkədən)* **iki nəfərdən biri** *(ikinin ikincisi)* **olaraq çıxartdıqları, hər ikisi mağarada olduğu və öz dostuna** *(Əbu Bəkrə)*: **“Qəm yemə, Allah bizimlədir!” – dediyi zaman** *(göstərmişdi)*. **O vaxt Allah ona bir arxayınlıq** *(rahatlıq)* **nazil etmiş, onu sizin görmədiyiniz** *(mələklərdən ibarət)* **əsgərlərlə müdafiə etmiş, kafirlərin sözünü alçaltmışdı. Yalnız Allahın sözü** *(kəlmeyi-şəhadət)* **ucadır. Allah yenilməz qüvvət, hikmət sahibidir!”.** *(ət-Tövbə 40).*

HƏZİMUL ƏHZƏB

***Həzimul Əhzəb* – “Onlar** *(müşriklər)* **burada** *(yaxın zamanlarda baş verəcək Bədr vuruşunda, yaxud Məkkənin fəthində)* **müxtəlif firqələrdən ibarət məğlubiyyətə uğrayacaq bir ordudurlar”.** *(Sad 11).*

VADİUL MİZƏN

Vadiul Mizən – “Göyü. O ucaltdı, tərəzini *(ədalət tərəzisini)* ***O qoydu!”.*** *(ər-Rahmən 7).*

VASİUL MƏĞFİRA

Vasiul Məğfira – “*(O yaxşılıq edənlər ki)* ***kiçik günahlar*** *(xətalar)* ***istisna olmaqla, böyük günahlardan və rəzil işlərdən*** *(zinadan)* ***çəkinərlər. Həqiqətən, sənin Rəbbin çox bağışlayandır. Sizi torpaqdan yaradan da, siz analarınızın bətnlərində rüşeym halında olanda da sizi ən gözəl tanıyan Odur. Özünüzü təmizə çıxartmayın. O, Allahdan qorxub pis əməllərdən çəkinənin kim olduğunu ən gözəl biləndir!”.*** *(ən-Nəcm 32).*

VƏLİYYUL MU’MİNİN

Vəliyyul Mu’minin – “Şübhəsiz ki, insanların İbrahimə ən yaxın olanı onun ardınca gedənlər, bu Peyğəmbər *(Muhəmməd)* ***və ona iman gətirənlərdir. Allah möminlərin dostudur!”.*** *(Ali İmran 68).*

ALLAH DAHA DOĞRU BİLİR!

Bu bölümdə zikr edəcəyimiz İsimləri “Mutəqid Əhli Sünnə Vəl Cəmaat Əsməilləhi Vəl Husnə” kitabında Muhəmməd İbn Xəlifəti ət-Təmimi – *hafizahullah* – deyir ki: “Bu İsimlərin sübutu üçün Quran və Sünnədən dəlil yoxdur”. Şeyxin tərtibatını olduğu kimi saxladım. Bunlar ya Fel, ya da Xəbər formasında zikr edilirlər. Lakin yuxarıda zikr etdiyimiz cədvəllərdə alimlərin bir çoxu burada zikr edilən İsimləri İsim kimi qəbul etmişlər. Yenədə məsələ qayıdır alimin öz ictihadına. *Allah Daha Doğru Bilir!*

ƏBƏDƏ

əl-Əbədə - Dəlilini tapmadım. *Doğrusunu Allah Bilir!*

Kim Zikr Edib: Şərbasi – *Allah Ondan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmiş.

ƏXAZƏ

əl-Əxazə - “Onlar Rəbbinin peyğəmbərinə asi olmuş, O da onları şiddəti getdikcə artan bir əzabla yaxalamışdı”. *(əl-Həqqa 10).* Fel olaraq zikr edilir.

Kim Zikr Edib: Şərbasi – *Allah Ondan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmiş.

ƏHKƏM

əl-Əhkəm* - *“Məgər Allah hakimlərin hakimi *(ən ədalətli, ən üstün hakim)* ***deyilmi?!”.*** *(ət-Tin 8).* ***Nuh Rəbbinə*** *(dua ilə)* ***müraciət edib dedi: “Ey Rəbbim! Oğlum*** *(Kənan)* ***mənim ailə üzvlərimdəndir. Sənin vədin, sözsüz ki, haqdır. Sən hakimlərin hakimisən!”.*** *(Hud 45).* İsim olaraq deyil, yalnız bu ayələrdə izafə olaraq keçir ***Əhkəmul Həkimin***.

Kim Zikr Edib: İbn Həzm, İbn Vəziri – *Allah Onlardan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmişlər.

Ə’ZAM

əl-Ə’zam – Nə İzafə, nə də İsim olaraq keçməz. ***əl-Azim –*** İsmindən alınmışdır.

Kim Zikr Edib: İbn Vəziri – *Allah Ondan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmiş.

Ə’LƏM

əl-Ə’ləm – İsim olaraq deyil, yalnız Fel olaraq keçir. ***“Halbuki, Allah onların (bütün) gizlətdiklərini çox yaxşı bilir!”.*** *(Ali İmran 167).*

Kim Zikr Edib: İbn Vəziri – *Allah Ondan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmiş.

ƏQRAB

əl-Əqrab – İsim olaraq deyil, yalnız Fel olaraq keçir. ***“Biz ona sizdən daha yaxınıq, amma siz*** *(bunu)* ***görmürsünüz!”.*** *(əl-Vaqiə 85).*

Kim Zikr Edib: İbn Vəziri – *Allah Ondan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmiş.

ƏQVƏ

əl-Əqvə - Ola bilər ki, bu ayədən götürülüb. ***“Ad qövmünə gəlincə, onlar yer üzündə nahaq yerə təkəbbür göstərib dedilər: “Bizdən daha qüvvətli kim ola bilər?!” Məgər onlar düşünmədilərmi ki, özlərini yaratmış olan Allah onlardan daha qüvvətlidir?! Onlar ayələrimizi inkar edirdilər”.*** *(Fusillət 15).*

Kim Zikr Edib: İbn Vəziri – *Allah Ondan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmiş.

ƏKBƏR

əl-Əkbər – Peyğəmbər 3 buyurdu: “***Allahu Əkbər, Allahu Əkbər, Həsbiyallahu Və Niməl Vəkil, Allahu Əkbər, əl-Əkbər***”[216].

[216] Əbu Davud 2/174, 1508.

Kim Zikr Edib: İbn Həzç, Qurtubi, İbn Vəziri – *Allah Onlardan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmişlər.

ƏMİN

əl-Əmin – Dəlili yoxdur. İbn Qeyyim Σ deyir ki: "***Əmin –*** Allahın İsimlərindən deyildir"[217].

Kim Zikr Edib: Qurtubi,– *Allah Ondan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmiş.

BƏDİ

əl-Bədi - İsim olaraq deyil, yalnız Fel olaraq keçir. ***"Göyü kitab səhifəsi kimi büküb qatlayacağımız günü*** *(Qiyamət gününü)* ***yadınıza salın.*** *(O gün insanları)* ***ilk dəfə*** *(yoxdan)* ***yaratdığımız kimi qaytarıb*** *(dirildib)* ***əvvəlki halına salarıq...".*** *(əl-Ənbiya 104).*

Kim Zikr Edib: Şərbasi – *Allah Ondan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmiş.

BƏRR

əl-Bərr – İsim olaraq gəlməyib, bu hədisdən götürülüb. Peyğəmbər 3 buyurdu: "Allahın qullarından elələri vardır ki, Allaha and içsə Allahı onun andını yrtinə yetirir"[218].

Kim Zikr Edib: İbn Məndə – *Allah Ondan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmiş.

BƏİS

əl-Bəis – Bu İsim Quranda Fel olaraq zikr edilir. ***«Bəlkə şükr edəsiniz deyə biz sizi sonra yenidən diriltdik*** *(BƏİS)».* *(əl-Bəqərə 56).* ***«Şübhə yox ki, Allah qəbirlərdə olanları dirildəcəkdir».*** *(əl-Həcc 7).* ***"Allah onların hamısını dirildəcəyi gün onlar sizə*** *(yalandan)* ***and içdikləri kimi, Allaha da and içəcək və*** *(bununla axirətdə)* ***bir şey qazanacaqlarını zənn edəcəklər. Bilin ki, onlar əsl yalançıdırlar!".*** *(əl-Mucadələ 18).* Bu İsim diriltmək, ruh vermək, bədənləri yenidən diriltmək, bir şeyə həyat vermək deməkdir. Bəzən də Peyğəmbər göndərən. ***«And olsun ki, biz hər ümmətə Allaha ibadət edin və tağutdan çəkinin deyə Peyğəmbər göndərdik*** *(BƏİS)».* *(ən-Nəhl 36).* Qul öyrənmək üçün səy göstərərsə sanki ruhu ölümdən sonra yenidən dirilməkdədir. Elmi cahil kimsələrə öyrətdikcə sanki onların ruhlarını ölümdən sonra təkrar diriltməkdədir[219].

---

[217] "Fəvaid" 2/143.
[218] Buxari 2703, Müslim 3/1302, H. 24.
[219] Qurtubi «əl-Əsmə» 1/478.

Kim Zikr Edib: Cəfər Sadiq, İbn Məndə, Həlimi, Beyhəqi, Qurtubi, Şərbasi, Həsən Sıddıq Xan – *Allah Onlardan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmişlər.

BĀTİŞ

əl-Bātiş* -** İsim olaraq deyil, yalnız Fel olaraq keçir. ***"Həqiqətən, sənin Rəbbinin intiqamı çox şiddətlidir!". *(əl-Buruc 12).*

Kim Zikr Edib: Şərbasi – *Allah Ondan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmiş.

BƏLİ

əl-Bəli* –** İsim olaraq deyil, yalnız Fel olaraq keçir. ***"Hansınızın əməlcə daha gözəl olduğunu sınamaq *(bəlli etmək)* ***üçün ölümü və həyatı yaradan Odur. O, yenilməz qüvvət sahibidir,*** *(çox)* ***bağışlayandır".*** *(əl-Mulk 2).*

Kim Zikr Edib: İbn Arabi, Qurtubi – *Allah Onlardan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmişlər.

BƏNİ

əl-Bəni* -** İsim olaraq deyil, yalnız Fel olaraq keçir. ***"Biz göyü qüdrətimizlə *(qüdrət əlimizlə)* ***yaratdıq və Biz*** *(istədiyimiz hər şeyi yaratmağa)* ***qadirik.*** *(Və ya: Biz göyü qüdrətimizlə yaratdıq və Biz onu genişləndirməkdəyik)****".*** *(əz-Zariyat 57).*

Kim Zikr Edib: Şərbasi – *Allah Ondan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmiş.

BURHƏN

əl-Burhən* – "Bu, Firona və onun əyanlarına qarşı sənin Rəbbindən olan iki tutarlı dəlildir".** *(əl-Qəsəs 32).* ***"Ey insanlar! *(Bu Muhəmməd)* ***sizə Rəbbiniz tərəfindən dəlil gəlmişdir. Biz sizə aydın bir nur*** *(Quran)* ***endirdik".*** *(ən-Nisa 174).* İsim kimi gəlməyib. *Doğrusunu Allah Bilir!*

Kim Zikr Edib: Cəfər Sadiq, Qurtubi, Şərbasi – *Allah Onlardan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmişlər.

TƏMM

***ət-Təmm* -** *Doğrusunu Allah Bilir!*

Kim Zikr Edib: Şərbasi – *Allah Ondan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmiş.

CƏƏİLU

əc-Cəəilu **-** İsim olaraq deyil, yalnız bu ayədə izafə olaraq keçir. ***“Göyləri və yeri yoxdan yaradan, ikiqanadlı, üçqanadlı və dördqanadlı mələkləri*** *(peyğəmbərlərə)* ***elçi edən Allaha həmd olsun!*** *(Allah)* ***məxluqatda istədiyini artırar. Həqiqətən, Allah hər şeyə qadirdir!”.*** *(Fatir 1).*

Kim Zikr Edib: Şərbasi – *Allah Ondan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmiş.

HƏƏSİB

əl-Həəsib – “Allah tezliklə haqq-hesab çəkəndir”. *(ən-Nur 39).*

Kim Zikr Edib: Qurtubi, İbn Vəzir, Həmud, Şərbasi – *Allah Onlardan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmişlər.

HƏƏKİM

əl-Həəkim – “Şübhəsiz ki, Allah istədiyini hökm edər!”. *(əl-Məidə 1).* ***əl-Həkəm, əl-Həkim*** İsimləri isim olaraq keçir, lakin ***əl-Həəkim*** yox[220].

Kim Zikr Edib: İbn Vəzir, Həmud, Şərbasi – *Allah Onlardan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmişlər.

HƏNNƏN

əl-Hənnən – Ənəs İbn Məlik K rəvayət edir ki, Peyğəmbər 3 buyurdu: “Kişi Cəhənnəmdə **1000** il nida (səsləyərək) deyəcəkdir: “***Yə Hənnən, Yə Mənnən...***”[221].

Kim Zikr Edib: Həlimi, Beyhəqi, Qurtubi, Şərbasi, Həsən Sıddıq Xan – *Allah Onlardan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmişlər.

XATİM

əl-Xatim – “*(Ya Rəsulum!)* ***De: “Bir deyin görüm, əgər Allah sizin qulaqlarınızı və gözlərinizi əlinizdən alsa, ürəklərinizə möhür vursa, onları sizə Allahdan qeyri hansı tanrı qaytara bilər?” Gör Biz ayələrimizi onlara necə izah edirik, sonra onlar ondan gör necə üz döndərirlər”.*** *(əl-Ənam 46).* İsim olaraq deyil, yalnız Fel olaraq keçir.

Kim Zikr Edib: Şərbasi – *Allah Ondan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmiş.

---

[220] Qurtubi “Təfsir” 7/70.

[221] Beyhəqi “Əsməu və Sifət” 105,106.

XAFİ

***əl-Xafi* –** Dəlilini tapmadım. Qurtubi Σ deyir ki: "Bəzi hədislərdə keçir"[222].

Kim Zikr Edib: Qurtubi – *Allah Ondan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmiş.

XALİFƏTU

əl-Xalifətu* –** İsim olaraq deyil, yalnız Xəbər formasında keçir. İbn Ömər K rəvayət edir ki, Peyğəmbər 3 buyurdu: ***(Allahu Əkbər, Allahu Əkbər, Allahu Əkbər). Subhanəlləzi Səxxara Lənə Həzə Və Mə Kunnə Ləhu Muqrinin, Və İnnə İlə Rabbinə Ləmunqalibun, Allahummə Innə Nəs'alukə Fi Səfərinə Həzə Əl-Birra Vət-Təqva, Və Minəl Aməli Mə Tərda, Allahummə Həvvin Aleynə Səfəranə Həzə Vətvi Annə Bu'dəhu, Allahummə Əntəs-Sahibu Fis-Səfəri Vəl-Xaliyfətu Fil-Əhli. Allahummə Inniy Əuzu Bikə Min Və'sais-Səfəri Və Kəabətil-Mənzari Və Suil-Munqaləbi Fil-Mali Vəl-Əhli* -** «Allah ən Böyükdür, Allah ən Böyükdür, Allah ən Böyükdür. «Bunu bizə tabe edən (Allah) pak və müqəddəsdir. (Yoxsa) bizim ona gücümüz çatmazdı. Şübhəsiz ki, biz Rəbbimizə qayıdacağıq». Allahım! Bu səfərimizdə Səndən yaxşılıq, Allah qorxusu və razı qalacağın əməl diləyirik. Allahım! Bu səfərimizi bizim üçün rahat et və onun uzaqlığını bizə yaxın et. Allahım! Səfərdə dost və ailəmiz üçün hami (əl-Xalifətu***) Sənsən. Allahım! Səfərin ağırlığından, məyus edən mənzərədən, malda və ailədə xoşagəlməz dəyişiklikdən Sənə pənah aparıram»[223].

Kim Zikr Edib: Qurtubi – *Allah Ondan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmiş.

DƏHR

***əd-Dəhr* –** Allahın İsimlərindən deyildir. Zaman və Vaxtdır. Əbu Hureyrə K rəvayət edir ki, Peyğəmbər 3 öz Rəbbindən buyurdu: «Adəm oğlu mənə əziyyət verir, zəmanəni söyür (pisləyir). Zaman isə Mənəm. Mən gecə ilə gündüzü bir-biri ilə əvəz edirəm»[224].

Kim Zikr Edib: İbn Həzm – *Allah Ondan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmiş.

---

[222] "Şərh Əsməul Husnə" 425.
[223] Müslim 4/104, 998.
[224] Buxari 8/441, 13/389, Müslim 2246.

DƏFİ’

***əd-Dəfi’* – “Şübhəsiz ki, Allah iman gətirən kəslərdən** *(kafirlərin əzab-əziyyətini)* **dəf edər. Allah, həqiqətən, heç bir xaini, nankoru sevməz!”.** *(əl-Həcc 38).* İsim olaraq deyil, yalnız Fel olaraq keçir.

Kim Zikr Edib: İbn Məndə – *Allah Ondan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmiş.

ZƏRİ

əz-Zəri* – *“Göyləri və yeri yoxdan yaradan *(Allah)* ***sizin üçün özünüzdən*** *(öz cinsinizdən)* ***zövcələr, heyvanlardan da*** *(erkək və dişi olmaqla özləri üçün)* ***ciftlər yaratmışdır. O sizi bu minvalla çoxaldır. Ona bənzər heç bir şey yoxdur. O,*** *(hər şeyi)* ***eşidəndir,*** *(hər şeyi)* ***görəndir!”.*** *(əş-Şura 11).* İsim olaraq deyil, yalnız Fel olaraq keçir.

Kim Zikr Edib: Həlimi, Beyhəqi, Həsən Sıddıq Xan – *Allah Onlardan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmişlər.

RĀŞİD - RAŞİD

ər-Rāşid – ər-Raşid – Raşədə felindən törənmişdir doğruluğa yönəldən, doğruluq sahibi deməkdir. ***«Ey Rəbbimiz! Bizə öz dərgahından mərhəmət bəxş et və işimizə fərəc ver*** *(RĀŞİD)****».*** *(əl-Kəhf 10).* Bu isimlər insanlar üçün də istifadə edilə bilər. ***«Allahın doğru yola saldığı kəs doğru yoldadır. Allahın yoldan çıxartdığı şəxsə isə əsla doğru yolu göstərən bir rəhbər tapa bilməzsən*** *(MURŞİD)****».*** *(əl-Kəhf 17).* ***«Məgər aranızda ağlı başında olan bir adam yoxdur*** *(RĀŞİD)****».*** *(Hud 78).* ***«Sən doğurdan da həlim xasiyyətli və çox ağıllısan*** *(RAŞİD)****».*** *(Hud 87).* Peyğəmbər 3 buyurdu: «Hər kim Allah və Rəsuluna itaət edərsə doğru (*RAŞİD*) yolu tapmışdır. Hər kim də bu ikisinə asi olursa heç şübhəsiz ki, azmışdır»[225]. Bu hədisdə doğruluğun və rüşdün Allaha və Rəsuluna itaət etməkdə olduğunu bildirməkdədir. Buna görə də hər bir müsəlman Allahın qullarına doğru yolu göstərməli və onları İslama uyğun olmayan, onları ibadət və itaətdən uzaqlaşdıran, Allah və Rəsuluna üsyan etmələrinə, əmr və qadağalarını aşmağa aparan bütün adət və ən-ənələri tərk etməyə çağırmalıdır.

Kim Zikr Edib: ər-Rāşid – Qurtubi, Şərbsi – *Allah Onlardan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmişlər.

Kim Zikr Edib: ər-Raşid – İbn Məndə, Həlimi, Beyhəqi, İbn Arabi, Qurtubi, İbn Vəzir, Səədi, Şərbasi, Sıddıq Xan – *Allah Onlardan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmişlər.

[225] Müslim 870.

RAMADAN

***ər-Ramadan* –** Əbu Hureyrə K deyir ki: “Ramazan deməyin. Çünki Ramazan Allahın İsimlərindən bir İsimdir. Lakin deyin Ramazan ayı”[226].

Kim Zikr Edib: Qurtubi – *Allah Ondan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmiş.

RADI - RIDA

ər-Radı - ər-Rıda – “Allah onlardan, onlar da Allahdan razıdırlar. Bu, *(möminlər üçün)* ***böyük qurtuluşdur*** *(uğurdur)!****”.*** *(əl-Maidə 119).* İsim olaraq deyil, yalnız Fel olaraq keçir. Sifət babından.

***Kim Zikr Edib: ər-Rıda* -** İbn Arabi – *Allah Ondan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmiş.

***Kim Zikr Edib: ər-Radı* –** Şərbasi – *Allah Ondan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmiş.

ZƏRİ’

əz-Zəri*’ *– “Onu bitirən sizsiniz, yoxsa Biz?!”. *(əl-Vaqiə 64).*

Kim Zikr Edib: İbn Vəzir – *Allah Ondan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmiş.

SƏƏMİ’

əs-Səəmi’ – “Həqiqətən, Allah *(hər şeyi)* ***eşidəndir,*** *(hər şeyi)* ***görəndir!”.*** *(əl-Mucadələ 1).*

Kim Zikr Edib: Şərbasi – *Allah Ondan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmiş.

SƏRİ’

əs-Səri’ – “Allah tezliklə haqq-hesab çəkəndir!”. *(əl-Bəqərə 202).*

Kim Zikr Edib: Cəfər Sadiq, İbn Məndə, İbn Vəzir – *Allah Onlardan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmişlər.

SƏQİ

əs-Səqi – “Və onları etdikləri səbr müqabilində Cənnətlə və *(geyəcəkləri)* ***ipəklə mükafatlandıracaqdır”.*** *(əl-İnsan 12).*

Kim Zikr Edib: Şərbasi – *Allah Ondan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmiş.

---

[226] İbn Kəsir 1/310, Zəif hədis.

SƏXİTA

əs-Səxita* – *"Onların (*kitab əhlinin*) ***bir çoxunun kafirlərlə dostluq etdiyini görürsən. Gör nəfslərinin əvvəlcədən onlar üçün hazırladığı şey*** *(küfr)* ***necə pisdir ki, Allahın onlara qəzəbi tutmuşdur. Onlar əbədi əzaba düçar olanlardır!".*** *(əl-Maidə 80).*

Kim Zikr Edib: İbn Arabi – *Allah Ondan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmiş.

ŞƏƏHİD

əş-Şəəhid* - *«Allah özündən başqa heç bir ilah olmadığına şahidlik etdi». *(Ali İmran 18).*

Kim Zikr Edib: İbn Məndə, İbn Vəzir – *Allah Onlardan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmişlər.

ŞƏFİ'

əş-Şəfi'* – *"Sizin Ondan başqa heç bir haminiz və şəfaət (*əzabı dəf*) ***edəniniz yoxdur. Məgər öyüd-nəsihət qəbul etməyəcəksiniz?".*** *(əs-Səcdə 4).*

Kim Zikr Edib: İbn Arabi, Qurtubi – *Allah Onlardan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmişlər.

ŞƏRİ'

əş-Şəri'* – *" *(Ya Peyğəmbər!)* ***Allah: "Dini doğru-dürüst tutun*** *(qoruyub saxlayın),* ***onda ayrılığa düşməyin!" – deyə Nuha tövsiyə etdiyini, sənə vəhy buyurduğunu, İbrahimə, Musaya, və İsaya tövsiyə etdiyini dində sizin üçün də qanuni etdi. Sənin dəvət etdiyin*** *(tövhid dini)* ***müşriklərə ağır gəldi. Allah istədiyi kimsəni özünə*** *(peyğəmbər)* ***seçər və tövbə edib Ona tərəf qayıdan kimsəni də doğru yola yönəldər!".*** *(əş-Şura 13).*

Kim Zikr Edib: Şərbasi – *Allah Ondan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmiş.

SAHİB

əs-Sahib **-** İsim olaraq deyil, yalnız Xəbər formasında keçir. İbn Ömər K rəvayət edir ki, Peyğəmbər 3 buyurdu: ***(Allahu Əkbər, Allahu Əkbər, Allahu Əkbər). Subhanəlləzi Səxxara Lənə Həzə Və Mə Kunnə Ləhu Muqrinin. Və İnnə Ilə Rabbinə Ləmunqalibun. Allahummə İnnə Nəs'ələkə Fi Səfərinə Həzə Əl-Birra Vət-Təqva, Və Minəl Aməli Mə Tərda. Allahummə Həvvin Aleynə Səfərənə Həzə Vətvi Annə Bu'dəhu. Allahummə Əntəs-Sahibu Fis-Səfəri Vəl-Xaliyfətu Fil-Əhli. Allahummə Inniy Əuzu Bikə Min Və'sais-Səfəri Və Kəabətil-Mənzari Və Suil-***

Munqaləbi Fil-Mali Vəl-Əhli* -** «Allah ən Böyükdür, Allah ən Böyükdür, Allah ən Böyükdür. «Bunu bizə tabe edən (Allah) pak və müqəddəsdir. (Yoxsa) bizim ona gücümüz çatmazdı. Şübhəsiz ki, biz Rəbbimizə qayıdacağıq». Allahım! Bu səfərimizdə Səndən yaxşılıq, Allah qorxusu və razı qalacağın əməl diləyirik. Allahım! Bu səfərimizi bizim üçün rahat et və onun uzaqlığını bizə yaxın et. Allahım! Səfərdə dost (əs-Sahib***). və ailəmiz üçün hami (***əl-Xalifətu***) Sənsən. Allahım! Səfərin ağırlığından, məyus edən mənzərədən, malda və ailədə xoşagəlməz dəyişiklikdən Sənə pənah aparıram»[227].

Kim Zikr Edib: İbn Məndə, Qurtubi – *Allah Onlardan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmişlər.

SANİ'

əs-Sani' – "Bu, hər şeyi bacarıqla *(yerli-yerində)* ***edən Allahın gördüyü işdir".*** *(ən-Nəml 88).* İsim olaraq deyil, Xəbər və Fel olaraq keçir[228].

Kim Zikr Edib: İbn Məndə, Həlimi, Beyhəqi, Əsbəhani, Şərbasi, Sıddıq Həsən Xan – *Allah Onlardan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmişlər.

SABUR

əs-Sabur* –** Bu İsim Qurani Kərimdə deyil, hədislərdə keçir. Əbu Musa əl-Əşari K rəvayət edir ki, Peyğəmbər 3 buyurdu: «Allahdan daha çox səbrli heç kimsə yoxdur. Çünki Ona şərik qoşulur və övlad isnad edərlər. Sonra yenə də O, bu kimsələri ruziləndirər və onları salamat edər»[229]. ***«Müşriklər Allah özünə övlad götürmüşdür – dedilər. Siz doğurdan da olduqca pis bir iş gördünüz. Buna görə az qaldı ki, göylər parçalansın, yer yarılsın və dağlar yerindən qopub uçsun! Müşriklərin Allaha övlad isnad etdiklərinə görə». *(Məryəm 88-91).* Uca Allahın Səbr sifəti qullarının səbrindən fərqlənir. Onun səbri bir çox tərəfdən qullarının səbrinə bənzəməz. Uca Allahın səbri tam bir qüdrətə sahibdir. Qulların güc və qüvvətləri müəyyən həddlər çərçivəsindədir. Bu səbəblə də hər dilədiklərini edə bilməzlər. Səbr etməsi ilə Allah heç bir acı və üzüntü hiss etməz. Heç bir tərəfdən nöqsanlığı olmaz. Lakin insan isə səbr əsnasında acı, üzüntü və sıxıntı keçirir. Allah səbr edənlərə mükafatını hesabsızca

[227] Müslim 4/104, 998.
[228] "Fəvaid" 1/161.
[229] Buxari «Ədəb» 71, Müslim 2804.

verəcəyi ilə müjdələmiş və onları tərif etmişdir[230]. Onun səbri ilə qullarının səbri, Onun diri olması ilə qullarının diri olması, Onun bilməsi ilə qullarının bilməsi, Onun eşitməsi ilə qullarının eşitməsi arasında fərq kimidir. Əbul Aliyə Σ deyir ki: «Səbr edənlər dünya və axirət sevincini əldə edib Allah ilə bərabər olma şərəfinə nail olmuşlar”. ***«Şübhəsiz ki, Allah səbr edənlərlə bərabərdir».*** *(əl-Bəqərə 153).* Burada çox incə bir sirr vardır. O, da hər kim Allahın sifətlərindən bir sifətə sarılacaq olursa o, sifətin o, kimsəni Allaha yaxınlaşdırmasıdır. Uca Allah İsimlərini və Sifətlərini sevdiyi kimi bunların izlərini də qullarında görməsini də sevər. Çünki Allah gözəldir və gözəl olanı da sevər, Allah bağışlayandır və bağışlayanları da sevər, Allah alimdir və elm əhlini də sevər, Allah təkdir və tək olanı da sevər, Allah qüvvətli və güclüdür və güclü mömini də zəif mömindən daha çox sevir, Allah əs-Səburdur və səbr edən qullarını da sevər, Allah əş-Şəkurdur və şükr edən qullarını da sevir.

Allah Uğrunda Olan Səbr - Allahla Bərabər Olan Səbr – səbrin ən yüksək mərtəbəsidir ki, buna da ***Vəfa*** ismini vermişlər. Allahı sevməsi və Ondan gələn hər şeyə razı olması deməkdir. Bu məna doğrudur və səbrin üç növünü də özündə əhatə edir. AbdurRahmən əs-Səədi Σ deyir ki: «Səbr Allah haqqında işlədildikdə mənası: Uca Allahın düşmənlərinin Onu söyməl əri, yalanlamaları, Peyğəmbərlərini yalanlama-ları, Ona övlad nisbət etmələri, şirk qoşmalarına baxmayaraq onlara əzab verməkdə tələsməyən, onlara qarşı nemətlərini verməsi, ruzilərini bol-bol verməsidir. Uca Allahın səbri ən mükəmməl səbrdir. Qüdsi hədislərin birində: Allah Ψ buyurur: «Mən yaradıram, məndən başqasına ibadət edirlər. Mən ruzi verirəm, məndən başqasına şükr edirlər»[231]. Əbu Hureyrə K rəvayət edir ki, Peyğəmbər 3 Uca Rəbbindən buyurdu: «Adəm oğlu məni yalanladı, Mənə uyğun olmayan sözlər söyləyir. Lakin o, belə etmək haqqına sahib deyildir. Onun məni yalanlaması: «Məni ilk yoxdan yaratdığı kimi təkrar məni yaratmayacaqdır» deməsidir. Halbuki təkrar yaratmaq mənim üçün onu ilk yaratmaqdan daha çətin deyildir. Mənə

---

[230] ***Səbr*** – həps etmək deməkdir. Üç növdür. 1. Qəza və Qədər ilə təqdir edilənlərə səbr (bəla, müsibətlər və s). 2. Əmr edilənlərə səbr etmək (namaz, oruc və s). 3. Qadağan edilənlərə səbr (haramlara qarşı səbrli olmaq). ***«Ey iman gətirənlər! Səbr və dua ilə Allahdan kömək diləyin. Allah səbr edənlərlədir».*** *(əl-Bəqərə 153).* ***«Ey iman gətirənlər! Səbr edin, dözün, hazır olun və Allahdan qorxun ki, bəlkə nicat tapasınız».*** *(Ali İmran 200).* ***«And olsun ki, biz içərinizdəki mücahidləri və səbr edənləri ayırd edib bilmək üçün sizi imtahana çəkəcək və əməllərinizi də yoxlayacağıq».*** *(Muhəmməd 31).* ***«Əlbəttə biz sizi bir az qorxu, aclıq, bir az malnan və məhsul qıtlığı ilə imtahan edərik. Səbr edən şəxslərə müjdə ver».*** *(əl-Bəqərə 155).* Ömər K deyir ki: «Biz gözəl həyatı səbrlə hiss etdik» Buxari, Əhməd. Əli K deyir ki: «İmansız səbr başsız adam kimidir. Səbri olmayanın imanı da olmaz». İbn Məsud K deyir ki: «İnam imanın hamısıdır. Səbr isə imanın yarısıdır».

[231] Beyhəqi «Şuabul İman» 4/134.

uyğun olmayan sözlər söyləməsi isə: «Allahın övladı vardır» deməsidir. Halbuki mən təkəm. Samədəm (heç bir şeyə möhtac deyiləm). Doğmadım, doğulmadım. Heç kimsə Mənə oxşar deyildir»[232]. Buna görə də Allah Saburdur. Qullarından səbr edənləri də sevir.

Kim Zikr Edib: Xattabi, İbn Məndə, Həlimi, Beyhəqi, İbn Arabi, Qurtubi, İbn Qeyyim, Şərbasi, Həsən Sıddıq Xan – *Allah Onlardan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmişlər.

SAFUH

əs-Safuh – "Siz *(Allaha şərik qoşmaqla)* ***həddi aşan bir qövmsünüz deyə,*** *(sizi başlı-başına buraxıb)* ***Quranı sizə təbliğ etməkdən vaz keçməliyikmi?!*** *(Və ya: siz müşriksiniz deyə, sizi adam yerinə qoymayıb Quranla sizə öyüd-nəsihət verməməliyikmi?!)****".*** *(əz-Zuxruf 5).*

Kim Zikr Edib: Şərbasi – *Allah Ondan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmiş.

TABİB

ət-Tabib – Aişə O rəvayət edir ki, Peyğəmbər 3 xəstələndikdə əlini sinəsinə qoyaraq buyurdu: "Ey insanların Rəbbi! Xəstəliyimi apar. ***Əntə Tabibun, Əntə Şəfi*** - Sən həkimsən, Sən Şəfa verənsən"[233].

Kim Zikr Edib: Xattabi, İbn Məndə, Həlimi, Beyhəqi, İbn Arabi, Qurtubi, İbn Qeyyim, Şərbasi, Həsən Sıddıq Xan – *Allah Onlardan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmişlər.

TALİB

ət-Talib – Dəlili yoxdur. *Doğrusunu Allah Bilir!*

Kim Zikr Edib: Həlimi, Beyhəqi, Həsən Sıddıq Xan – *Allah Onlardan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmişlər.

TABİ'

ət-Tabi' – "Ancaq varlı olduqları halda *(döyüşə getməmək üçün)* ***səndən izin istəyənlər məzəmmətə layiqdirlər. Onlar*** *(cihada getməyib)* ***arxada qalanlarla*** *(qadınlar və uşaqlarla)* ***bir yerdə qalmağa razı oldular. Allah onların ürəklərini*** *(qazandıqları günaha görə)* ***möhürləmişdir. Buna görə də onlar*** *(başlarına gələcək müsibəti)* ***bilməzlər!".*** *(ət-Tövbə 93).*

Kim Zikr Edib: Şərbasi – *Allah Ondan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmiş.

---

[232] Buxari «İxlas Surəsi Təfsiri» 1, Nəsəi 4/112, Musnəd 2/317,350.
[233] Əbu Davud 2407, Əhməd "Musnəd" 6/107.

TAHİR

***ət-Tahir* -** Dəlili yoxdur. *Doğrusunu Allah Bilir!*

Kim Zikr Edib: İbn Məndə – *Allah Ondan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmiş.

ĞIYƏS

***əl-Ğıyəs* -** İsim olaraq deyil, Xəbər formasında keçir. Ənəs K rəvayət edir ki, Peyğəmbər 3 əllərini səmaya qaldıraraq buyurdu: "Allahummə! Bizə yağış yağdır, Allahummə! Bizə yağış yağdır"[234].

Kim Zikr Edib: Həlimi, Beyhəqi, Qurtubi – *Allah Onlardan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmişlər.

ĞUYUR

***əl-Ğuyur* –** Sifət olaraq hədisdə keçir. Əbu Hureyrə K rəvayət edir ki, Rəsulullah 3 buyurdu: «Şübhə yox ki, Allah qısqanır. Allahın qısqanması mömin bir qulun Allahın haram (qadağan) etdiyi şeyləri etməsi ilədir»[235].

Kim Zikr Edib: İbn Arabi – *Allah Ondan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmiş.

FATİH

əl-Fatih* –** Səhih olan ***əl-Fəttəh İsmidir. ***"Allahın insanlara əta etdiyi mərhəmətə** (verdiyi nemətə, ruziyə) **heç kəs mane ola bilməz. Onun vermədiyi bir şeyi də Özündən başqa heç kəs göndərə** (verə) **bilməz. O, yenilməz qüvvət sahibi, hikmət sahibidir!".** (Fatir 2).*

Kim Zikr Edib: İbn Məndə, İbn Vəzir, Şərbasi – *Allah Onlardan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmişlər.

FATİN

***əl-Fatin* –** İsim olaraq deyil, Fel olaraq keçir[236]. ***"And olsun ki, Biz Süleymanı** (etdiyi bir xəta üzündən) **imtahana çəkdik. Taxtının üstünə** (ruhsuz) **bir cəsəd atdıq** (və ya: taxtının üstünə bir cin oturtduq). **Sonra o** (peşman olub tövbə etdi və yenidən öz mülkünə, öz taxtına) **qayıtdı".** (Sad 34).*

Kim Zikr Edib: İbn Arabi, Qurtubi – *Allah Onlardan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmişlər.

---

[234] Buxari 1014.
[235] Buxari 5223.
[236] "Fəvaid" 1/161, "Mədaricus "Salikin" 3/410.

FAİL

əl-Fail – İbn Qeyyim Σ deyir ki: “Allah Özünü Fail olaraq adlandırmayıb”[237]. ***“Göyü kitab səhifəsi kimi bükük qatlayacağımız günü*** *(Qiyamət gününü)* ***yadınıza salın.*** *(O gün insanları)* ***ilk dəfə*** *(yoxdan)* ***yaratdığımız kimi qaytarıb*** *(dirildib)* ***əvvəlki halına salarıq. Biz yerinə yetirməli olduğumuz vədi mütləq yerinə yetirəcəyik.*** *(Biz Qiyamət günü sizi dirildib lüt-üryan, anadangəlmə vəziyyətdə məhşərə gətirməyi vəd etmişdik. Biz onu mütləq edəcəyik)****”.*** *(əl-Ənbiya 104).*

Kim Zikr Edib: İbn Vazir – *Allah Ondan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmiş.

FƏRD

əl-Fərd - Rəsulullah 3 buyurdu: «Mən Şəhadət edirəm ki, Sən – ***Fərdun – Əhədun – Samədun –*** ”[238].

Kim Zikr Edib: Cəfər Sadiq, Həlimi, Beyhəqi, Həsən Sıddıq Xan – *Allah Onlardan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmişlər.

FƏ'ALU

əl-Fə'alu – “O, istədiyini edəndir”. *(əl-Buruc 16).*

Kim Zikr Edib: Cəfər Sadiq, Sufyən İbn Uyeynə, Həlimi, Beyhəqi, Qurtubi, İbn Vəzir, Səədi, Şərbasi, Həsən Sıddıq Xan – *Allah Onlardan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmişlər.

QADI

əl-Qadı – İsim olaraq deyil, Fel olaraq keçir. ***“Allah*** *(Qiyamət günü)* ***ədalətlə hökm edər. Ondan*** *(Allahdan)* ***başqa ibadət etdikləri*** *(bütlər)* ***isə heç bir şey hökm edə bilməzlər. Həqiqətən, Allah*** *(hər şeyi)* ***eşidəndir, görəndir!”.*** *(əl-Mumin 20).*

Kim Zikr Edib: Həlimi, Beyhəqi, İbn Arabi, Qurtubi, Şərbasi, Həsən Sıddıq Xan – *Allah Onlardan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmişlər.

QADİM

əl-Qadim – İbn Teymiyyə Σ deyir ki: “Nə Quranda, nə də Sünnədə İsim olaraq keçməz”[239].

Kim Zikr Edib: Həlimi, Beyhəqi, İbn Arabi, Qurtubi, Şərbasi, Həsən Sıddıq Xan – *Allah Onlardan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmişlər.

---

[237] “Mədaricus Salikin” 3/410.
[238] “Beyhəqi “Əsməul Husnə” 116-117.
[239] “Minhəc Sunnə” 2/123, “Məcmuul Fətava” 1/245, 300-301.

QAİM

***əl-Qaim* – “Hər bir kəsin** *(dünyada yaxşıdan, pisdən)* **nə qazandığına nəzarət edən Allah bunu bacarmayan bütlər kimidirmi?!** *(Əsla yox!) (Bununla belə, müşriklər götürüb)* **Allaha** *(cürbəcür)* **şəriklər qoşdular.** *(Ya Rəsulum!)* **De: “Bunlara bir ad verin görək!** *(Axı onlar kimdirlər, nəçidirlər?)* **Yoxsa Allaha yer üzündə** *(özünə şərik)* **bilmədiyi bir şeyimi xəbər verirsiniz? Yaxud sözün zahirinə uyub** *(belə həqiqətdən uzaq şeyləri)* **deyirsiniz? Xeyr, kafirlərə öz hiylələri** *(iftiraları, Allaha qarşı uydurub düzəltdikləri yalanlar)* **gözəl göstərildi və onlar** *(haqq)* **yoldan döndərildilər. Əslində, Allahın zəlalətə saldığı kimsəyə doğru yolu göstərən olmaz”.** *(ər-Rəd 33).*

Kim Zikr Edib: Cəfər Sadiq, Sufyan İbn Uyeynə, İbn Məndə, Əsbəhəni, İbn Vəzir, İbn Həcər, Şərbasi – *Allah Onlardan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmişlər.

QABİL

əl-Qabil* –** İsim olaraq deyil, İzafə olaraq keçir. ***“Günahları bağışlayan, tövbələri qəbul edən, cəzası şiddətli, kərəmi böyük olan *(Allahdandır)!* ***Ondan başqa heç bir tanrı yoxdur. Axır dönüş də Onadır!”.*** *(əl-Mumin 3).*

Kim Zikr Edib: Cəfər Sadiq, Sufyan İbn Uyeynə, Şərbasi – *Allah Onlardan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmişlər.

QİYƏM

əl-Qiyəm* –** İbn Abbas K rəvayət edir ki, Rəsulullah 3 gecə namazlarına (Təhəccüd) durduqda buyurdu: “Allahummə Ləkəl Həmdu, Əntə Nurus Səməvəti Vəl Ard, Və Ləkəl Həmdu, Əntə Qiyəmus Səməvəti Vəl Ard –*** Allahummə! Həmd Sənindir (Sənə məxsusdur). Sən Göylərin və Yerlərin Nurusan. Həmd Sənindir. Sən Göyləri və Yerləri (tutub) saxlayansan”[240].

Kim Zikr Edib: İbn Arabi, İbn Məndə – *Allah Onlardan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmişlər.

QAYYİM

əl-Qayyim* -** İbn Abbas K rəvayət edir ki, Rəsulullah 3 gecə namazlarında (Təhəccüd) buyurdu: “Allahummə Ləkəl Həmdu, Əntə Qayyimus Səməvəti Vəl Ard, Bə Mən Fihinnə -*** Allahummə! Həmd Sənindir. Sən Göylərin, Yerlərin və orada olanların İdarəçisisən”[241].

---

[240] İbn Məndə “Tovhid” 2/166, H. 312.
[241] Buxari 1120.

Kim Zikr Edib: İbn Arabi – *Allah Ondan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmiş.

KƏİN

***əl-Kəin – "Allaha** (özü üçün) **övlad götürmək yaraşmaz. O, pakdır, müqəddəsdir. O, hər hansı bir şeyi yaratmaq istədikdə ona yalnız: "Ol!" deyər, o da dərhal olar".** (Məryəm 35).*

Kim Zikr Edib: İbn Arabi – *Allah Ondan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmiş.

KƏTİB

***əl-Kətib – "Ayələrimizə iman gətirənlər yanına gəldikdə onlara de: "Sizə salam olsun! Rəbbiniz Özü-Özünə rəhmli olmağı yazmışdır** (bəndələrinə qarşı rəhmli olmağı əzəldən Özü Özü üçün müəyyən etmişdir) **ki, sizlərdən hər kəs pis iş görsə, sonra tövbə edib düzəlsə** (Allah onun günahından keçər). **Şübhəsiz ki, Allah bağışlayandır, rəhm edəndir!".** (əl-Ənam 54).* Nə Fel, nə də İsim olaraq keçməz.

Kim Zikr Edib: Qurtubi, İbn Vəzir – *Allah Onlardan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmişlər.

KƏŞİF

əl-Kəşif - İsim olaraq deyil, Fel olaraq keçir. ***"Əgər Allah sənə bir zərər toxundursa** (sıxıntı versə), **onu Özündən başqa** (səndən) **heç kəs sovuşdura bilməz. Əgər Allah sənə bir xeyir diləsə, heç kəs Onun nemətini** (lütfünü) **geri qaytara bilməz. Allah onu bəndələrindən istədiyinə nəsib edər. O, bağışlayandır, rəhm edəndir".** (Yunus 107).*

Kim Zikr Edib: Həlimi, Beyhəqi, Qurtubi, İbn Vəzir, Şərbasi, Həsən Sıddıq Xan – *Allah Onlardan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmişlər.

MƏƏCİD

əl-Məəcid - Rəsulullah 3 öz Rəbbindən buyurdu: "Həqiqətən Mən - ***Cəvədun – Məəcidun – Samədun -*** "[242].

Kim Zikr Edib: Xattabi, İbn Məndə, Əsbəhani, Şərbasi – *Allah Onlardan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmişlər.

MƏNİ'

əl-Məni' - Muğira İbn Şöbə K rəvayət edir ki, Rəsulullah 3 hər fərz namazından sonra belə buyurardı: «Allahdan başqa ibadətə layiq haqq ilah yoxdur. O, təkdir. Heç bir şəriki yoxdur. Mülk və Həmd yalnız Ona aiddir. O, hər şeyə qadirdir. ***Ammalummə Lə Mənia Limə Ətəytə Və Lə***

[242] Əhməd "Musnəd" 5/154,177, Tirmizi 2495.

Mutiyə Limə Mənətə - Ey Allahım! Sənin verdiyinə mane olan, mane olduqlarını da verən kimsə yoxdur. Sənin yardım və ehsanın olmadıqca heç kimsənin yardımı fayda verməz»[243].

Kim Zikr Edib: Xattabi, İbn Məndə, Əsbəhani, İbn Qeyyim, Şərbasi – *Allah Onlardan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmişlər.

MUƏLLİF

əl-Muəllif – “Və onların *(birini düşmən Ovs və Xəzrəc qəbilələrindən olan ənsarın)* ***ürəklərini*** *(ülfətlə, dostluqla)* ***birləşdirdi. Əgər sən yer üzündə nə varsa, hamısını xərcləsəydin belə, yenə də onların ürəklərini birləşdirə bilməzdin. Lakin Allah onları birləşdirdi, çünki O, yenilməz qüvvət sahibi, hikmət sahibidir”.*** *(əl-Ənfəl 63).*

Kim Zikr Edib: Şərbasi – *Allah Ondan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmiş.

MUƏYYİD

əl-Muəyyid – İsim olaraq deyil, Fel olaraq keçir. ***“Əlbəttə, Allah istədiyinə Özköməyi ilə qüvvət verər”.*** *(Ali İmran 13).*

Kim Zikr Edib: Şərbasi – *Allah Ondan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmiş.

MUBARƏK

əl-Mubarək - “Sizin üçün yeri məskən, göyü tavan edən, sizə surət verən, surətlərinizi gözəlləşdirən, sizə təmiz *(pak)* ***nemətlərdən ruzi verən Allahdır! Bu sizin Rəbbiniz olan Allahdır. Aləmlərin Rəbbi olan Allah nə qədər ucadır*** *(nə qədər uludur)! (Ucalardan ucadır, xeyir-bərəkəti bol və daimidir!)”. (əl-Mumin 64).*

Kim Zikr Edib: Qurtubi – *Allah Ondan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmiş.

MUBTƏLİ

əl-Mubtəli – “*(Ya Rəsulum!)* ***Xatırla ki, bir zaman Musa öz tayfasına belə demişdi: “Allahın sizə bəxş etdiyi neməti yadınıza salın, çünki O sizi Firon əhlinin əlindən qurtardı. Onlar sizə dəhşətli əzab verir, oğullarınızı öldürüb, qadınlarınızı*** *(özlərinə xidmət etmək üçün)* ***diri saxlayırdılar. Bunda Rəbbiniz tərəfindən sizin üçün böyük bir imtahan vardır!”.*** *(İbrahim 6).*

Kim Zikr Edib: İbn Arabi, İbn Vəzir – *Allah Onlardan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmişlər.

---

[243] Buxari 744,3116, Müslim 593.

MUBRİM

***əl-Mubrim* – “Yoxsa onlar** *(Peyğəmbərə hiylə qurmaqla)* **düzgün iş görmüşdülər?! Elə isə Biz də** *(onlara əzab verməklə)* **düzgün iş görürük!”.** *(əz-Zuxruf 79).*

Kim Zikr Edib: İbn Arabi, Qurtubi, İbn Vəzir – *Allah Onlardan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmişlər.

MUBĞİD

əl-Mubğid – İsim deyil, Sifət babındandır. Bəra K rəvayət edir ki, Rəsulullah 3 buyurdu: “***Ənsarı*** – mömindən başqası sevməz, Münafiqdən başqası da onlara nifrət etməz. Kim onları sevərsə Allah onu sevər, kim onlara nifrət edərsə Allah ona nifrət edər”[244].

Kim Zikr Edib: İbn Arabi – *Allah Ondan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmiş.

MUBQİ

əl-Mubqi* – “Sizdə olan** *(dünya malı)* **tükənər, Allah dərgahında olan** *(axirət nemətləri)* **isə əbədidir.** *(Allah yolunda əziyyətlərə)* **dözənləri etdikləri yaxşı əməllərin müqabilində mükafatlandıracağıq** *(yaxud gördükləri yaxşı işlərin əvəzində onlara daha yaxşı mükafat verəcəyik!)!”.** *(ən-Nəhl 96).*

Kim Zikr Edib: Qurtubi – *Allah Ondan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmiş.

MUBLİ

əl-Mubli* – “(Ey möminlər Bədrdə)* **onları** *(kafirləri)* **siz öldürmədiniz, Allah öldürdü.** *(Ya Peyğəmbərim! Düşmənlərin gözünə bir ovuc torpar)* **atdığın zaman sən atmadın, Allah atdı. Allah bununla möminləri** *(qənimət əldə etmək və zəfər çalmaq üçün)* **yaxşı bir imtahandan keçirtdi. Allah** *(hər şeyi)* **eşidəndir, biləndir!”.** *(əl-Ənfal 17).*

Kim Zikr Edib: İbn Arabi, Qurtubi – *Allah Onlardan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmişlər.

MUTƏFƏDDİL

əl-Mutəfəddil* – “(Ya Peyğəmbərim!)* **Sən nə iş görsən, Qurandan nə oxusan,** *(ümmətinlə birlikdə)* **nə iş görsəniz, onlara daldığınız** *(onları etdiyiniz)* **zaman Biz sizə şahid olarıq. Yerdə və göydə zərrə qədər bir şey sənin Rəbbindən gizli qalmaz. Ondan daha böyük, daha kiçik elə bir şey də yoxdur ki, açıq-aydın kitabda** *(lövhi-məhfuzda)* **olmasın!”.** *(Yunus 60).*

---

[244] Buxari 3783.

Kim Zikr Edib: Cəfər Sadiq – *Allah Ondan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmiş.

MUTƏQABBİL

əl-Mutəqəbbil – "Belələri *(dünyadakı)* ***yaxşı əməllərini qəbul edəcəyimiz, günahlarından keçəcəyimiz və onlara verilmiş doğru vədə görə cənnət əhli içərisində olacaq kimsələrdir!".*** *(əl-Əhqaf 16).*

Kim Zikr Edib: Şərbasi – *Allah Ondan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmiş.

MUTƏVƏFFİ

əl-Mutəvəffi – "Allah *(əcəli çatan kimsələrin)* ***canlarını*** *(ruhlarını)* ***onlar öldüyü zaman, ölməyənlərin*** *(hələ əcəli çatmayanların)* ***canlarını isə yuxuda alar*** *(çünki yuxu da ölüm kimi bir şeydir, yuxu zamanı ruh bədəni tərk edər)****".*** *(əz-Zumər 42).*

Kim Zikr Edib: Qurtubi – *Allah Ondan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmiş.

MUSƏBBİT

əl-Musəbbit – "Allah iman gətirənləri dünyada da, axirətdə də möhkəm bir sözlə *(kəlmeyi-şəhadətlə)* ***sabitqədəm edər. Allah zalımları*** *(haqq yoldan)* ***sapdırar. Allah istədiyini edər!".*** *(İbrahim 27).*

Kim Zikr Edib: Şərbasi – *Allah Ondan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmiş.

MUCTƏBİ

əl-Muctəbi – "...Allah istədiyi kimsəni özünə *(peyğəmbər)* ***seçər və tövbə edib Ona tərəf qayıdan kimsəni də doğru yola yönəldər!".*** *(əş-Şura 13).*

Kim Zikr Edib: Şərbasi – *Allah Ondan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmiş.

MUCİR

əl-Mucir – "De: "Əgər bilirsinizsə, *(bir deyin görək)* ***hər şeyin hökmü əlində olan,*** *(istədiyini)* ***himayə edən, amma Özünün himayəyə ehtiyacı olmayan kimdir?".*** *(əl-Muminun 88).*

Kim Zikr Edib: Şərbasi – *Allah Ondan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmiş.

MUHİBB

əl-Muhibb – "Ey iman gətirənlər! Sizdən hər kəs dinindən dönsə, *(bilsin ki)* ***Allah*** *(onun yerinə)* ***elə bir tayfa gətirər ki,*** *(Allah)* ***onları,***

***onlar da** (Allahı) **sevərlər. Onlar möminlərə qarşı mülayim, kafirlərə qarşı isə sərt olar, Allah yolunda vuruşar və heç kəsin tənəsindən qorxmazlar. Bu, Allahın lütfüdür, onu istədiyinə verər. Allah** (öz lütfü ilə) **genişdir,** (O, hər şeyi) **biləndir!”.** (əl-Maidə 54).*

Kim Zikr Edib: İbn Arabi, Şərbasi – *Allah Onlardan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmişlər.

MUHSİ

əl-Muhsi – Bu isim Quranda fel olaraq belə zikr olunur. ***«Allah hər şeyi say olaraq sayıb-təsbit etmişdir».*** *(Cin 28).* Həlimi Σ deyir ki: «***Muhsi –*** Allah insanların ruzi, itaət və günahlarını, hər nəfsi, yağış və qum dənələrini, bütün bitkiləri, heyvan növlərini, ölüləri və canlıları say olaraq bilməkdədir. Qısaca Allah bütün varlıqların sayını, qalanları və yox olanları da biləndir».

Kim Zikr Edib: Xattabi, Həlimi, Beyhəqi, İbn Arabi, Şərbasi, Həsən Sıddıq Xan – *Allah Onlardan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmişlər.

MUXTƏR

***əl-Muxtər – “Rəbbin istədiyini yaradar və** (istədiyini də peyğəmbər) **seçər. Onların** (bəndələrin istədiklərini etməyə) **heç bir ixtiyarı yoxdur. Allah pakdır, müqəddəsdir və** (müşriklərin) **Ona şərik qoşduqlarından** (bütlərdən) **ucadır!** (Allah eyibsizdir, nöqsansızdır. O, hamıdan uludur!)**”.** (əl-Qəsəs 68).*

Kim Zikr Edib: Şərbasi – *Allah Ondan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmiş.

MUXRİC

***əl-Muxric – “**(Allah) **ölüdən diri, diridən də ölü çıxardır, öləndən sonra torpağı dirildir. Siz də** (Qiyamət günü dirildilib qəbirlərinizdən) **belə çıxardılacaqsınız”.** (ər-Rum 19).*

Kim Zikr Edib: Qurtubi – *Allah Ondan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmiş.

MUDƏBBİR

əl-Mudəbbir – “O, göydən yerə qədər olan bütün işləri idarə edir...”. *(əs-Səcdə 5).* Həlimi Σ deyir ki: «***Mudəbbir*** – işləri, sonunu gözəl olaraq edən, idarə edən mənasına gəlir. Buna görə də Allah həmişə işlərin sonuna baxar.

Kim Zikr Edib: Xattabi, Həlimi, Beyhəqi, İbn Arabi, Şərbasi, Həsən Sıddıq Xan – *Allah Onlardan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmişlər.

MUDƏVİL

əl-Mudəvil* – “Əgər siz** *(Ühüd müharibəsində)* ***yara aldınızsa, o biri *(kafir)* ***dəstə də*** *(Bədr müharibəsində)* ***o cür yara aldı. Biz bu günləri*** *(bu hadisələri)* ***insanlar arasında növbə ilə dəyişdiririk ki, Allah iman gətirən şəxsləri*** *(başqalarından)* ***ayırd etsin və içərinizdən şəhidlər*** *(şahidlər)* ***seçsin. Allah zülmkarları sevməz!”.*** *(Ali İmran 140).*

Kim Zikr Edib: Şərbasi – *Allah Ondan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmiş.

MUDƏMDİM

əl-Mudəmdim* – “Lakin onlar** *(Salehi)* ***yalançı saydılar və onu *(dəvəni)* ***tutub kəsdilər. Rəbbi də bu günahlarına görə onların kökünü kəsib yerlə yeksan etdi”.*** *(əş-Şəms 14).*

Kim Zikr Edib: Şərbasi – *Allah Ondan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmiş.

MƏZKUR

***əl-Məzkur* –** *Doğrusunu Allah Bilir!*

Kim Zikr Edib: İbn Arabi – *Allah Ondan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmiş.

MURSİL

əl-Mursil* – “Onu** *(İslamı)* ***bütün dinlərdən üstün etmək *(onun bütün dinlərdən üstün olduğunu göstərmək)* ***üçün Öz Peyğəmbərini hidayət və haqq dinlə göndərən Odur.*** *(Ya Rəsulum! Sənin peyğəmbərliyinin həqiqiliyinə)* ***Allahın şahid olması kifayət edər!”.*** *(Fəth 28).*

Kim Zikr Edib: Qurtubi, İbn Vəzir – *Allah Onlardan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmişlər.

MURŞİD

əl-Murşid* –** kəliməsi isə ***Ərşədə felindən törənmiş və birinə doğru yolu göstərən deməkdir. ***“****(Ya Rəsulum!)* ***Xatırla ki, o zaman gənclər mağaraya sığınıb: “Ey Rəbbimiz! Bizə Öz dərgahından mərhəmət bəxş et və işimizə fərəc ver!*** *(Bizi kafirlərin bəlasından, düşmənlərin təhlükəsindən qoru, bizə ruzi verib doğru yola yönəlt!)****” – demişdilər”.*** *(əl-Kəhf 10).* ***«Allahın doğru yola saldığı kəs doğru yoldadır. Allahın yoldan çıxartdığı şəxsə isə əsla doğru yolu göstərən bir rəhbər tapa bilməzsən*** *(MURŞİD)****».*** *(əl-Kəhf 17).*

Kim Zikr Edib: Qurtubi – *Allah Ondan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmişlər.

MURİD

əl-Murid* – “*Biz hər hansı bir şeyi** (yaratmaq) ***istədikdə ona sözümüz: “Ol!” deməkdir. O da dərhal olar”. *(ən-Nəhl 40).* İbn Teymiyyə, İbn Qeyyim Σ deyirlər ki: “***Murid* –** Allahın İsimlərindən deyildir”[245].

Kim Zikr Edib: İbn Arabi, Şərbasi – *Allah Onlardan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmişlər.

MUSTƏCİB

əl-Mustəcib – “O zaman siz *(dua edərək)* ***Rəbbinizdən kömək diləyirdiniz.*** *(Allah)* ***“Mən sizin imdadınıza bir-birinin ardınca gələn min mələklə çataram!” – deyə duanızı qəbul buyurmuşdu”.*** *(əl-Ənfal 9).*

Kim Zikr Edib: Qurtubi, Şərbasi – *Allah Onlardan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmişlər.

MUSTƏQİM

***əl-Mustəqim* –** Dəlil tapa bilmədim. *Doğrusunu Allah Bilir!*

Kim Zikr Edib: Şərbasi – *Allah Ondan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmiş.

MUSTƏMİ’

əl-Mustəmi’ – “ *(Allah)* ***buyurdu: “Xeyr!*** *(Firon səni əsla öldürə bilməz!)* ***Hər ikiniz möcüzələrinizlə*** *(Fironun yanına)* ***gedin. Şübhəsiz ki, Biz də sizinlə birlikdə*** *(Firon tayfasının nə dediyini)* ***eşidəcəyik!”.*** *(əş-Şüəra 15).*

Kim Zikr Edib: İbn Vəzir – *Allah Ondan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmiş.

MUSTAFİ

əl-Mustafi – “Allah mələklərdən də elçilər *(Peyğəmbərlər)* ***seçər, insanlardan da. Həqiqətən, Allah*** *(hər şeyi)* ***eşidəndir, görəndir!”.*** *(əl-Həcc 75).*

Kim Zikr Edib: Şərbasi – *Allah Ondan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmiş.

MUSTANİ’

əl-Mustani’ – “Və Mən səni Özümə *(Peyğəmbər)* ***seçdim!*** *(Qırx yaşına çatan kimi sənə peyğəmbərlik bəxş edib möcüzələrlə Fironun yanına göndərdim)**”.*** *(Ta ha 41).*

[245] “Şərh Əsfəhaniyyə” səh. 5, “Mədaricus Səlikin” 3/315,316.

Kim Zikr Edib: Şərbasi – *Allah Ondan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmiş.

MUSLİH

əl-Muslih – “Biz *(Zəkəriyyanın)* ***duasını qəbul buyurduq, ona Yəhyanı bəxş etdik və zövcəsini*** *(doğmağa)* ***qabil bir hala gətirdik. Onlar xeyirli işlər görməyə tələsər*** *(yaxşı əməllər etməkdə bir-birini ötməyə çalışar)****, ümid və qorxu ilə*** *(rəhmətimizə ümid bəsləyib əzabımızdan qorxaraq)* ***Bizə ibadət edirdilər. Onlar Bizə müti idilər”.*** *(əl-Ənbiya 90).*

Kim Zikr Edib: Şərbasi – *Allah Ondan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmiş.

MUDAİF

əl-Mudaif – “Mallarını Allah yolunda sərf edənlərin halı yeddi sünbül verən bir toxuma bənzər ki, bu sünbüllərin hər birində yüz ədəd dən vardır. Allah istədiyi kimsə üçün bunu qat-qat artırır. Allah *(lütfü ilə)* ***genişdir”.*** *(əl-Bəqərə 261).*

Kim Zikr Edib: Şərbasi – *Allah Ondan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmiş.

MUDİL

əl-Mudil – “*(Qorxudan)* ***üz çevirib qaçacağınız gün sizi Allahdan*** *(Allahın əzabından)* ***qoruyan tapılmaz. Allahın yoldan etdiyi kimsəyə də yol göstərən olmaz!”.*** *(əl-Mumin 33).* İbn Qeyyim Σ deyir ki: “Nə İsim, nə Fel, nə də xəbər formasında keçməz...”[246].

Kim Zikr Edib: Qurtubi, Şərbasi – *Allah Onlardan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmişlər.

MUTIM

əl-Mutım – “*(Ya Rəsulum!)* ***De: “Mən göyləri və yeri yaradan, hamısını bəsləyib Özü bəslənməyən*** *(hamını yedirdib Özü yeməkdən uzaq olan)* ***Allahdan başqasını özümə Rəbbmi edərəm?!” De: “Mənə ilk müsəlman olmaq əmr edildi və müşriklərdən olma!”*** *(deyə buyuruldu)****”.*** *(əl-Ənam 14).*

Kim Zikr Edib: İbn Məndə, Şərbasi – *Allah Onlardan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmişlər.

[246] “Fəvaid” 1/161.

MUTTALİ’

əl-Muttali’ **-** Peyğəmbər 3 buyurdu: «Bədirdə iştirak edən səhabəni, nə bilirsən bəlkə də Allah Bədr əhlinə muttali olub buyurmuşdu: İstədiyinizi edin, Mən sizi bağışladım, Sizə Cənnət vacib oldu»[247].

Kim Zikr Edib: Şərbasi – *Allah Ondan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmiş.

MUTAHHİR

əl-Mutahhir – “Ey kitab əhli, nə üçün İbrahim barəsində höcətləşirsiniz? Tövrat da, İncil də ancaq ondan sonra nazil edilmişdir, məgər başa düşmürsünüz?”. *(Ali İmran 65).*

Kim Zikr Edib: Şərbasi – *Allah Ondan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmiş.

MUZHİR

əl-Muzhir – “Müşriklərin xoşuna gəlməsə də, onu *(İslamı)* ***bütün dinlərin fövqündə*** *(bütün dinlərdən üstün)* ***etmək üçün Öz Peyğəmbərini doğru yolla və haqq dinlə göndərən Odur!”.*** *(ət-Tövbə 33).*

Kim Zikr Edib: Şərbasi – *Allah Ondan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmiş.

MUAFİ

əl-Muafi **-** Peyğəmbər 3 buyurdu: “***Allahumməhdiniy Fiymən Hədeyt, Və Afiniy Fiymən Afeyt*** **-** Allahım! Hidayət verdiyin kimsələr arasında mənə də hidayət ver! Salamatlıq bəxş etdiyin kimsələr arasında mənə də salamatlıq bəxş et!...”[248]

Kim Zikr Edib: Şərbasi – *Allah Ondan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmiş.

MƏABUD

əl-Məabud – “Mən cinləri və insanları yalnız Mənə ibadət etmək üçün yaratdım!”. *(əz-Zariyat 56).*

Kim Zikr Edib: İbn Arabi, Şərbasi – *Allah Onlardan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmişlər.

MUAZZİBU

əl-Muazzibu – “*(Cihada getməməyə görə)* ***kora günah gəlməz, topala-şilə günah gəlməz, bir də xəstəyə günah gəlməz. Kim Allaha və Peyğəmbərinə itaət etsə,*** *(Allah)* ***onu*** *(ağacları)* ***altından çaylar axan***

[247] Buxari 3983.
[248] «Səhih Tirmizi» 1/144, H. 464, «Səhih İbn Macə» 1/194, əl-Albani «İrvaul Ğəlil» 2/172.

cənnətlərə daxil edər. Kim (onlardan) ***üz döndərsə,*** (Allah) ***onu şiddətli bir əzaba düçar edər!”. (əl-Fəth 17).***

Kim Zikr Edib: Qurtubi – *Allah Ondan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmiş.

MUİN

əl-Muin - Peyğəmbər 3 buyurdu: ***“Allahummə Əinniy Alə Zikrikə, Və Şukrikə, Və Husni Ibadətikə*** - Allahım! Səni zikr etmək, Sənə şükür etmək və Sənə gözəl tərzdə ibadət etmək üçün mənə yardım et!”[249].

Kim Zikr Edib: Cəfər Sadiq – *Allah Ondan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmiş.

MU’Tİ

əl-Mu’ti - Muğira İbn Şöbə K rəvayət edir ki, Rəsulullah 3 hər fərz namazından sonra belə buyurardı: «Allahdan başqa ibadətə layiq haqq ilah yoxdur. O, təkdir. Heç bir şəriki yoxdur. Mülk və Həmd yalnız Ona aiddir. O, hər şeyə qadirdir. ***Ammalummə Lə Mənia Limə Ətəytə Və Lə Mu’tiyə Limə Mənətə*** - Ey Allahım! Sənin verdiyinə mane olan, mane olduqlarını da verən kimsə yoxdur. Sənin yardım və ehsanın olmadıqca heç kimsənin yardımı fayda verməz»[250].

Kim Zikr Edib: İbn Həzm, Useymin, Qahtani, Şərbasi – *Allah Onlardan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmişlər.

MUĞNİ

əl-Muğni – Ğani – tam, əksiksiz, ***Muğni –*** isə tamdan da üstün olaraq ifadə edilir. Uca Allah nə zatı ilə, nə də zatı sifətləri ilə heç bir şeyə bağlı deyildir. O, öz varlığı ilə daimidir. Varlığının başqasına bağlı olmaqdan münəzzəhdir. Əksinə varlılıqlar Allaha bağlı və Ona möhtacdırlar. Bu varlılıqlar Allahın var etməsi ilə ancaq var ola bilirlər. Başqalarının yardımına ehtiyacı olan Ğani (zəngin) olmaz. Belə bir şeyin Allah üçün düşünülməsi mümkün deyildir. Bu üzdən O, mütləq Ğanidir. Allah eyni zaman da Muğni (zənginlik verən, zənginləşdirəndir). Lakin hər zənginlik verənin mütləq Ğani olması düşünülməz. Çünki zənginlik verən zəngin olma ehtiyacını duyar. Ehtiyac duyan isə zəngin olmaz. Allah isə zəngin olmağa ehtiyac duymaz. Bu üzdən O, mütləq Ğani və Muğnidir. ***«Ey insanlar! Siz Allaha*** *(qarşı fəqir olan)* ***möhtacsınız. Allah isə Ğani*** *(heç bir şeyə ehtiyacı olmayan)**, Həmiddir».*** *(Fatir 15).*

---

[249] Əbu Davud 2/86, H. 1522, Nəsəi, 3/53, əl-Albani «Səhih Əbu Davud» 1/284.

[250] Buxari 744,3116, Müslim 593.

Allahın qatında ən dəyərli və ən mükəmməl olan varlıq, Ona nöqsansız bir şəkildiə ibadət edən, Ona möhtaclığını heç bir zaman unutmayan, daima Rəbbinə möhtac olduğunu düşünən, bir an belə Ondan üz çevirməyəndir. Peyğəmbər 3 belə qəlbinin Allahın əlində olduğuna, onu dilədiyi tərəfə çevirə biləcəyindən və bu üzdən heç bir şeyə malik olmadığını bilirdi. ***«Əgər biz sənə səbat verməsəydik, yəqin ki, az da olsa onlara uyacaqdın».*** *(əl-İsra 74).* İnsanlar arasında ən zəngin olan Allaha ən çox möhtac olduğunu biləndir.

Kim Zikr Edib: Xattabi, Qurtubi, Səədi, Şərbasi, Həsən Sıddıq Xan – *Allah Onlardan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmişlər.

MUĞİS

əl-Muğis* –** İbn Qeyyim Σ deyir ki: "O, bütün məxluqat üçün Muğis (məxluqatın yardımına gələn). Yenə də darda qalan kimsələrə yardım etməyə icabət edəndir". AbdurRahmən əs-Səədi Σ deyir ki: "Muğis* - *Gavs*** kəliməsindən törənmiş bir ismi faildir. ***Gavs* –** sıxıntıları yox edən, üzüntüləri aradan qaldıran deməkdir. Buna görə də Uca Allah çətin işlər və müsibətlər anında bütün məxluqatın yardımına gələn (Muğisdir)". Peyğəmbər 3 buyurdu: «Rəbbimiz sıxıntılı vəziyyətin dəyişəcəyi zaman yaxın olmasına rəğmən qullarının ümüdsüzlüyünə və sıxıntılı vəziyyətlərinə baxar, gülməyə davam edər və sıxıntınızın bitməsinin yaxın olduğunu bilir»[251]. ***«Ümüdsüzlüyə düşmələrinin ardından yağışı yağdıran, rəhmətini hər tərəfə yayan Odur».*** *(əş-Şura 28).* Peyğəmbər 3 buyurdu: «Allah dərd içində olan kimsələrə yardım etməyi sevər»[252]. Buna görə də kim sıxıntılı anında Allahdan yardım diləyərsə, Allah o kimsəyə sıxıntılı halında yardım edər və onu kədərdən qurtarır.

Kim Zikr Edib: Əsbəhəni, Qurtubi, İbn Qeyyim, Şərbasi – *Allah Onlardan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmişlər.

MUFTİ

əl-Mufti* – "(Ya Rəsulum!)* **Səndən fətva istəyirlər. De: "Atası və övladı olmayan şəxs** *(şəxsin mirası)* **haqqında Allah sizə belə fətva verir...".** *(ən-Nisa 176).*

Kim Zikr Edib: Şərbasi – *Allah Ondan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmiş.

[251] İbn Kəsir «Təfsiru Quran» 1/259, İbn Məcə «Muqəddimə» 13, Əhməd 4/11, Təbərani «Mucəmul Kəbir» 19/207, İbn Əbu Asim «Sünnət» 1/244, Taylasi «Musnəd» 1/147.
[252] Əbu Yala «Musnəd» 7/147, Beyhəqi «Şuabul İman» 2/254, 6/116.

MUFƏRRİC

***əl-Mufərric* -** Əbu Hureyrə K rəvayət edir ki, Peyğəmbər 3 buyurdu: «Hər kim bir mömini dünya sıxıntılarının birindən qurtararsa, Allah onu Qiyamət gününün sıxıntılarının bir sıxıntısından qurtarar..."[253].

Kim Zikr Edib: İbn Məndə – *Allah Ondan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmiş.

MUFƏDDİL

əl-Mufəddil* – *"(Ya Rəsulum!)* *Bu peyğəmbərlərin bəzisini digərindəm üstün etdik". *(əl-Bəqərə 253).*

Kim Zikr Edib: İbn Məndə, Qurtubi – *Allah Onlardan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmişlər.

MUFNİ

***əl-Mufni* –** Dəlil tapa bimədim. *Doğrusunu Allah Bilir!*

Kim Zikr Edib: Qurtubi – *Allah Ondan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmiş.

MUQSİT

əl-Muqsit* – *"Biz qiyamət günü üçün ədalət tərəzisi quraraq. Heç kəsə əsla haqsızlıq edilməz. Bir xardal dənəsi ağırlığında olsa belə onu *(hər hansı bir əməli tərəziyə)* ***gətirərik. Haqq-hesab çəkməyə Biz kifayətik".*** *(əl-Ənbiya 47).* Əbu Musa əl-Əşari K rəvayət edir ki, Rəsulullah 3 buyurdu: «Allah yatmır. Ona yatmaq yaraşmaz. Mizanı (Başqa rəvayətdə: Ədaləti) endirsin və ya qaldırsın. Gündüzün əməlindən əvvəl gecənin əməli, gecənin əməlindən əvvəl gündüzün əməli ona (Allaha) yüksəlir (qaldırılır) Onun örtüyü (pərdəsi, hicabı) nurdur. (Əbu Bəkr K nun rəvayətində pərdəsi atəşdir). Əgər üzündəki pərdəni qaldırsa üzünün nurları yaratdığı hər bir şeyi yandırar»[254].

***Kim Zikr Edib*:** Xattabi, İbn Məndə, Həlimi, Beyhəqi, Əsbəhəni, İbn Arabi, Qurtubi, İbn Qeyyim, Şərbasi, Həsən Sıddıq Xan – *Allah Onlardan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmişlər.

MUQADDİR

əl-Muqaddir* – *"Biz *(nütfədən insan yaratmağa)* ***qadir olduq. Nə gözəl qadir olanlarıq Biz!".*** *(əl-Mursələt 23).*

---

[253] Buxari 2442, Müslim 8/18, 2698.

[254] Müslim 179/293, İmam Əhməd 4/395,401, İbn Məcə 195, Darimi «ər-Rədd aləl Mərisi» s. 173, Beyhəqi «Əsmə və Sifət» s. 402, əl-Albani «Muhtasarul Uluvv» s. 86, «Səhih Cəmius Səğir» 1860.

Kim Zikr Edib: İbn Məndə, İbn Arabi – *Allah Onlardan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmişlər.

MUKRİM

əl-Mukrim – "Biz, Adəm övladını şərəfli və hörmətli elədik, onları suda və quruda *(gəmilərə, heyvanlara və başqa nəqliyyat vasitələrinə)* ***mindirib sahib etdik, özlərinə*** *(cürbəcür nemətlərdən)* ***təmiz ruzi verdik və onları yaratdığımız məxluqatın çoxundan xeyli üstün etdik.*** *(İnsan şüur, nitq qabiliyyəti, gözəl surət, boy-buxun, əllə yemək və s. bu kimi məziyyətlərinə görə həmişə Allaha şükür edib yalnız Ona tapınmalı, Rəbbinə heç bir şərik qoşmamalıdır!)****".*** *(əl-İsra 70).*

Kim Zikr Edib: Şərbasi – *Allah Ondan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmiş.

MUMTƏHİN

əl-Mumtəhin – "Həqiqətən, Allahın Peyğəmbəri yanında astadan danışanlar *(səslərini asta çıxardanlar)* ***o kimsələrdir ki, Allah onların ürəklərini təqva üçün imtahana çəkmişdir*** *(möminliyə layiq etmişdir).* ***Onları*** *(günahlardan)* ***bağışlanma və böyük mükafat*** *(Cənnət)* ***gözləyir!".*** *(əl-Hucurat 3).*

Kim Zikr Edib: Qurtubi, İbn Arabi, Şərbasi – *Allah Onlardan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmişlər.

MUMİDD

əl-Mumid – "*(Bundan)* ***sonra sizə onların üzərində təkrar zəfər çaldırdıq,*** *(yenidən)* ***var-dövlət, oğul-uşaq verməklə kömək göstərdik və sayca sizi*** *(əvvəl olduğunuzdan və ya düşmənlərinizdən)* ***daha çox etdik".*** *(əl-İsra 6).*

Kim Zikr Edib: Şərbasi – *Allah Ondan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmiş.

MUMLİ

əl-Mumli – "Mən onlara möhlət verirəm. Lakin dolaşdırıb bəla toruna salmağım da *(naz-nemət içində yaşadıqları halda gözlənilmədən onları əzabla yaxalamağım da)****, sözsüz ki, çox ağırdır!".*** *(əl-Əraf 183).*

Kim Zikr Edib: Şərbasi – *Allah Ondan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmiş.

MUMHİL

əl-Mumhil – "Elə isə *(ya Peyğəmbər!)* ***kafirlərə möhlət ver! Onlara azacıq möhlət ver!".*** *(ət-Tariq 17).*

Kim Zikr Edib: Şərbasi – *Allah Ondan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmiş.

MUNTƏQİM

əl-Muntəqim* –** İbn Teymiyyə Σ deyir ki: "Muntəqim* –** Allahın İsimlərindən deyildir"[255]. İntiqam alan deməkdir. Allaha üsyan edənlərin belini qıran, əmr və qadağalarını aşanları şiddətli cəzalarla cazalandırandır. Onun intiqamı tez cəzalandırmasından daha ağırdır. Çünki tez gələn cəza insanın daha çox günah işləməsinə mane olur. ***"Rəbbinin ayələri ilə öyüd-nəsihət verildikdən sonra onlardan üz döndərən kəsdən daha zalım kim ola bilər?! Biz, şübhəsiz ki, onlardan intiqam alacağıq!".*** *(əs-Səcdə 22).* ***«Şübhəsiz ki, biz intiqam alacağıq*** *(MUNTƏQİM)****».*** *(əd-Duxan 16).* Aişə O rəvayət edir ki, Peyğəmbər 3 öz nəfsi üçün intiqam almamışdır. Ancaq Allahın haqları tapdanıldığı zaman Allah üçün intiqam alardı»[256]. ***Muntəqim* –** ismi-fail olan ***Naqamə*** feli dörd mənada işlədilir. Bunlardan: Azmaq, həddi aşmaq, yaxalamaq, qınamaq, cəzalandırmaq. ***«Bizi qəzəbləndirdikdə onlardan intiqam alıb hamısını*** *(suda)* ***qərq etdik».*** *(əz-Zuxruf 55).* ***«Sənin bizdən intiqam almağın isə ancaq Rəbbimizin möcüzələri gələn kimi bizim iman gətirməməyimizə görədir».*** *(əl-Əraf 126).* Bu ayədə intiqam qınamaq və pisləmək mənasındadır. Allah intiqam haqqı olan və intiqam sahibidir. Onun intiqamı qulun əmr və qadağalara uymaması, Ona və Peyğəmbərinə itaət etməməsinə görədir. İntiqamı haqq edən heç bir qul Ondan qaça bilməz. İntiqam almaq üçün də başqalarının yardımına ehtiyacı yoxdur.

Mömin qul Allahın intiqamından qorxmalı və Ona üsyan etməkdən qaçınmalıdır. İxtiyar sahibi olanlar Allahın sərhədlərini aşdıqlarına görə İslamda olan cəzalara uyğun onlardan (həddi aşanlardan) Allah üçün intiqam almalıdır. Hər müsəlman Allahdan başqa həqiqi intiqam sahibi olmadığını bilməlidir.

Kim Zikr Edib: Xattabi, Beyhəqi, İbn Vəzir, Qurtubi, İbn Həcər, Şərbasi – *Allah Onlardan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmişlər.

MUNƏBBİ

əl-Munəbbi* – "(Peyğəmbər)* ***əhvalatı*** *(Həfsəyə)* ***bildirdikdə o: "Bunu sənə kim xəbər verdi?" – deyə soruşmuş, o da: "Bunu mənə*** *(hər şeyi)* ***bilən,*** *(hər şeydən)* ***agah olan*** *(Allah)* ***xəbər verdi!" – deyə cavab vermişdi".*** *(ət-Təhrim 3).*

[255] "Məcmuul Fətava" 8/96.
[256] Buxari 3/331, Müslim 2327.

Kim Zikr Edib: Şərbasi – *Allah Ondan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmiş.

MUNCİ

əl-Munci – "Musa və onunla birlikdə olanların hamısını xilas etdik". *(əş-Şuəra 65).*

Kim Zikr Edib: Şərbasi – *Allah Ondan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmiş.

MUNZİL

əl-Munzil – "Həmçinin *(gəmidən enəndə)* ***belə de: "Ey Rəbbim! Məni mübarək*** *(xeyir-bərəkətli)* ***bir yerə endir. Sən sığınacaq verənlərin ən yaxşısısan!".*** *(əl-Muminun 29).*

Kim Zikr Edib: İbn Vəzir, Qurtubi, Şərbasi – *Allah Onlardan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmişlər.

MUNZİR

əl-Munzir – "Həqiqətən, Biz sizi yaxın bir əzabla *(Qiyamət gününün əzabı ilə)* ***qorxutduq. O gün insan öz əlləri ilə etdiyi*** *(yaxşı, pis)* ***əməlləri görəcək, kafir isə: "Kaş*** *(bu əzabı görməmək üçün)* ***torpaq olaydım!" – deyəcəkdir".*** *(ən-Nəbə 40).*

Kim Zikr Edib: İbn Vəzir, Qurtubi, İbn Arabi – *Allah Onlardan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmişlər.

MUNŞİ

əl-Munşi – "*(Ya Rəsulum!)* ***De: "Yer üzünü gəzib*** *(Allahın)* ***məxluqatı*** *(ilk əvvəldən)* ***nə cür yaratdığına baxın. Sonra da Allah axirət həyatını yaradacaqdır.*** *(Birinci yaradılışdan sonra ikinci yaradılış gələcəkdir)****. Allah hər şeyə qadirdir!".*** *(əl-Ənkəbut 20).*

Kim Zikr Edib: İbn Vəzir – *Allah Ondan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmiş.

MUNİM

əl-Munim – "*(Süleyman qarışqanın)* ***bu sözündən gülümsəyib dedi: "Ey Rəbbim! Mənə mənim özümə və ata-anama ehsan buyurduğun nemətə şükür etmək, Sənin razı qalacağın yaxşı iş görmək üçün ilham*** *(qüvvət)* ***ver! Və məni öz mərhəmətinə saleh bəndələrinin zümrəsinə daxil et!".*** *(ən-Nəml 19).*

Kim Zikr Edib: Cəfər Sadiq, İbn Məndə – *Allah Onlardan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmişlər.

MUNİR

əl-Munir* – *"Göyləri və yeri *(yoxdan)* ***xəlq edən, zülmətləri və nuru yaradan Allaha həmd*** *(şükür və tərif)* ***olsun****! (Bu qüdrəti gördükdən)* ***sonra kafir olanlar yenə*** *(bütləri)* ***öz Rəbbinə tay tuturlar".*** *(əl-Ənam 1).*

Kim Zikr Edib: Əsbəhani – *Allah Ondan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmiş.

MUHLİK

əl-Muhlik* – "(Ya Rəsulum!)* ***Sənin Rəbbin mərkəzlərinə*** *(ən böyük şəhərlərinə)* ***ayələrimizi oxuyan bir Peyğəmbər göndərməmiş məmləkətləri məhv etmədi. Biz yalnız əhalisi zalım olan məmləkətləri yox etdik!".*** *(əl-Qəsəs 59).*

Kim Zikr Edib: Qurtubi – *Allah Ondan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmiş.

MUHİN

əl-Muhin* – "(Ey insan!)* ***Məgər göylərdə və yerdə olanların*** *(bütün canlıların),* ***Günəşin, Ayın və ulduzların, dağların, ağacların və heyvanların, insanların bir çoxunun*** *(möminlərin)* ***Allaha səcdə etdiyini görmürsənmi? Bir çoxuna da*** *(kafirlərə də)* ***əzab vacib olmuşdur. Allahın alçaltdığı kimsəni heç kəs yüksəldə*** *(səadətə qovuşdura)* ***bilməz. Həqiqətən, Allah dilədiyini edər!".*** *(əl-Həcc 18).*

MUCİD

***əl-Mucid* –** Dəlil tapa bilmədim. *Doğrusunu Allah Bilir!*

Kim Zikr Edib: Şərbasi – *Allah Ondan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmiş.

MUHİ

əl-Muhi* – "(Ya Rəsulum!)* ***Biz Nuha və ondan sonrakı peyğəmbərlərə vəhy göndərdiyimiz kimi, sənə də vəhy göndərdik".*** *(ən-Nisa 163).*

Kim Zikr Edib: Şərbasi – *Allah Ondan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmiş.

MUZI'

əl-Muzı'* - "(Süleyman qarışqanın)* ***bu sözündən gülümsəyib dedi: "Ey Rəbbim! Mənə mənim özümə və ata-anama ehsan buyurduğun nemətə şükür etmək, Sənin razı qalacağın yaxşı iş görmək üçün ilham*** *(qüvvət)* ***ver! Və məni öz mərhəmətinə saleh bəndələrinin zümrəsinə daxil et!".*** *(ən-Nəml 19).*

Kim Zikr Edib: Şərbasi – *Allah Ondan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmiş.

MUSI'

əl-Musı' - "Biz göyü qüdrətimizlə *(qüdrət əlimizlə)* ***yaratdıq və Biz*** *(istədiyimiz hər şeyi yaratmağa)* **qadirik.** *(Və ya: Biz göyü qüdrətimizlə yaratdıq və Biz onu genişləndirməkdəyik)". (əz-Zaruyat 47).*

Kim Zikr Edib: İbn Məndə, İbn Arabi, İbn Vəzir – *Allah Onlardan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmişlər.

MUSI

əl-Musı - "Allah övladlarınız haqqında sizə tövsiyə buyurur ki, oğula iki qız hissəsi qədər pay düşür...". *(ən-Nisa 11).*

Kim Zikr Edib: Şərbasi – *Allah Ondan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmiş.

MOVİL

əl-Movil - "Rəbbin bağışlayandır, mərhəmətlidir. Əgər *(Rəbbin)* ***onları günahlarına görə cəzalandırmaq istəsəydi, onların əzabını sürətləndirərdi. Lakin onların*** *(öz əzab)* ***vaxtı vardır*** *(O zaman)* ***onlar*** *(Allahın əzabından qaçıb canlarını qurtarmağa)* ***əsla bir yer tapa bilməzlər!".*** *(əl-Kəhf 58).*

Kim Zikr Edib: Qurtubi – *Allah Ondan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmiş.

MUYƏSSİRU

əl-Muyəssiru – "Varlı-karlı olan öz varına görə *(süd haqqı)* ***versin. İmkanı az olan isə Allahın ona verdiyindən versin. Allah heç kəsi Özünün ona verdiyindən artıq xərcləməyə məcbur etməz. Allah hər bir çətinlikdən sonra asanlıq*** *(yoxsulluqdan sonra dövlət)* ***əta edər".*** *(ət-Talaq 7).*

Kim Zikr Edib: Şərbasi – *Allah Ondan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmiş.

NĀSİR

ən-Nāsir – "*(Ya Rəsulum!)* ***Söylə: "Sizə bunlardan*** *(dünya zinətlərindən)* ***daha yaxşısını xəbər verimmi? Allahdan qorxub pis əməllərdən çəkinənlər üçün Rəbbi yanında*** *(ağacları)* ***altından çaylar axan cənnətlər*** *(bağlar)* ***vardır ki, orada əbədi qalacaqlar. Onlardan ötrü orada*** *(hər cür eyibdən)* ***pak olan zövcələr və*** *(ən böyük nemət olan)* ***Allah rizası*** *(razılığı, hüsn-rəğbəti)* ***vardır. Allah, həqiqətən, bəndələrini görəndir!".*** *(Ali İmran 15).*

Kim Zikr Edib: Beyhəqi, Qurtubi, Həmud, İbn Vəzir, Həsən Sıddıq Xan – *Allah Onlardan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmişlər.

NĀZİR

ən-Nāzir – İsim deyil, Xəbər formasında gəlib. Əbu Zərr K rəvayət edir ki, Rəsulullah 3 buyurdu: «Üç kimsə vardır ki, Qiyamət günü Allah onlarla danışmaz, onlara nəzər salmaz (baxmaz), onları təmizə çıxarmaz və onlar üçün şiddətli bir əzab vardır...»[257].

Kim Zikr Edib: Şərbasi – *Allah Ondan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmiş.

NĀSİX

ən-Nāsix – "Biz *(zaman, məkan və şəraitin tələbinə görə)* ***hər hansı bir ayəni*** *(ayənin hökmünü)* ***ləğv edir və ya onu unutdururuqsa, ondan daha yaxşısını, yaxud ona bənzərini gətiririk. Allahın hər şeyə qadir olmasını bilmirsənmi?!".*** *(əl-Bəqərə 106).*

Kim Zikr Edib: Şərbasi – *Allah Ondan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmiş.

NƏXİR

ən-Nəxir - İsim deyil, Xəbər formasında gəlib.

Kim Zikr Edib: İbn Məndə – *Allah Ondan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmiş.

HUVƏ

əl-Huvə - Rabia İbn Kəb əl-Əsləm K rəvayət edir ki, Rəsulullah 3 evində gecələdim. Gecə namazına qalxdıqda buyurdu: "***Subhənə Rabbil Aləminə Huvə, Subhənəllah Vəlhəmdulilləh Huvə***"[258]. Qurtubi deyir ki: "Huvə - Allahın Sifəti deyildir. Huvə - gecənin vəsfidir".

Kim Zikr Edib: Qurtubi – *Allah Ondan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmiş.

VACİD

əl-Vacid – İsim deyil, Xəbər formasında gəlib. ***"Sənin şaşqın*** *(yaxud: uşaq vaxtı Məkkə vadisində azmış)* ***vəziyyətdə tapıb yol göstərmədimi?!".*** *(əd-Duhə 8).*

Kim Zikr Edib: Xattabi, Həlimi, Beyhəqi, Əsbəhani, İbn Qeyyim, Şərbasi, Həsən Sıddıq Xan – *Allah Onlardan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmişlər.

---

[257] Buxari 2358, Müslim 106, Əbu Davud.

[258] Nəsəi 1600, Tirmizi 3416, əl-Albani "Səhih Əbu Davud" 1193, "Səhih İbn Məcə" 3129.

VĀLİ

əl-Vali **-** İsim deyil, Xəbər formasında gəlib.

Kim Zikr Edib: Xattabi, Əsbəhani, Qurtubi, İbn Qeyyim, Şərbasi, Həsən Sıddıq Xan – *Allah Onlardan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmişlər.

VƏQİ

əl-Vəqi **–** Qurani Kərimdə bu İsim Həfiz (qoruyan) ismi mənasında, Xəbər formasında işlədilmişdir. ***«Onları pisliklərdən qoru. O, gün pisliklərdən kimi qorusan, şübhəsiz ki, ona rəhm etmiş olursan. Ən böyük uğur və qurtuluş budur».*** *(əl-Mumin 9).* ***«Bizi Cəhənnəm əzabından qoru».*** *(əl-Bəqərə 201).* ***«Onları Allahın əzabından qoruyan*** *(VƏQİ)* ***olmaz».*** *(ər-Rəd 34).* Hər bir müsəlman qoruyucunun Allah olmasını bilməsi sonra da özü və başqaları üçün qoruyucu tədbirlərini görməlidir. ***«Ey iman gətirənlər! Özünüzü və yaxınlarınızı atəşdən qoruyun».*** *(ət-Təhrim 6).* Allah qorxusu təqva[259] olmadıqca qorunmaq da mümkün deyildir. Buna görə də böyük və kiçik bütün günahlardan çəkinmək və başqalarını da çəkindirməliyik. Beləcə həm özünü, həm də başqalarını qorumuş olur. Allahın qadağalarından birini edən və ya Allahın əmrlərindən birinə zidd davranan kimsə Allahdan qorunmamış deməkdir. Bu kimsə özü ilə Allahın əzabı arasına bir qalxan qoymamış, Allahı qoruyucu olaraq dəyərləndirməmiş və özünü təhlükələrə atmış deməkdir.

Kim Zikr Edib: Qurtubi, Şərbasi – *Allah Onlardan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmişlər.

VĀFİ

əl-Vāfi **–** İsim deyil, Xəbər formasında gəlib. ***"Ey İsrail oğulları! Sizə bəxş etdiyim nemətimi xatırlayın,*** *(Tövratda axirüzzəman Peyğəmbər barəsindəki)* ***buyurduğumu yerinə yetirin ki, Mən də sizinlə*** *(sizi Cənnətə varid etmək barəsində)* ***olan əhdə vəfa edim. Yalnız Məndən qorxun!".*** *(əl-Bəqərə 40).*

---

[259] ***Təqva – Vuqayə*** – sözündən alınmışdır. Qalxan, qorunmaq deməkdir. Yəni Allahın əzabı ilə özün arasında bir maneə, qalxan tutmaqdır. Allahın əzabından qorunmaq isə Onun qadağalarından çəkinməklə, əmr etdiklərini yerinə yetirməklə mümkündür. ***«Ey iman gətirənlər! Allahdan haqq təqvası ilə qorxun».*** *(Ali İmran 102).* ***«O, halda Allahdan gücünüz çatdığı qədər qorxun».*** *(ət-Təğabun 16).* ***«Ey iman gətirənlər! Allahdan qorxun və doğru söz söyləyin».*** *(əl-Əhzab 70).* ***«Kim Allahdan qorxarsa Allah ona çıxış yolu verər və heç ummadığı yerdən də onu ruziləndirər».*** *(ət-Taləq 2,3).* ***«Ey iman gətirənlər! Əgər Allahdan qorxsanız O, sizə haqla-nahaqqı ayırd edən*** *(bir nur)* ***verər. Günahlarınızın üstünü örtüb sizi bağışlayar. Allah böyük lütf, mərhəmət sahibidir».*** *(əl-Ənfal 29).* Əbu Hureyrə K rəvayət edir ki, səhabələr: «Ya Rəsulullah! İnsanların ən şərəflisi kimdir?» deyə soruşdular. Peyğəmbər: «Təqvaca ən üstünlər…» deyə buyurdu. Buxari 3353, Müslim 2562.

Kim Zikr Edib: Vəlid İbn Muslim – *Allah Ondan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmiş.

VAFİ

əl-Vafi – "O gün Allah onların cəzasını layiqincə verəcək və onlar Allahın *(Allahın onlara verdiyi vədin)* ***açıq-aşkar bir haqq olduğunu biləcəklər!".*** *(ən-Nur 25).*

Kim Zikr Edib: İbn Məndə, Həlimi, Beyhəqi, Qurtubi, Həsən Sıddıq Xan – *Allah Onlardan Razı Olsun* – bunu İsim olaraq zikr etmişlər.

İLHAD

İlhad **–** dildə «əyilmək» deməkdir. ***İstilahi Mənası*** **–** inanılması və ya edilməsi lazım olan şeydən başqa yana əyilmək deməkdir. İki növdür:

1. Allahın İsimlərində ilhad. Bu özü də dörd qismə bölünür.

1) Tətilçilərin etdikləri kimi İsimlərin hər hansı birini və ya bunların göstərdikləri sifətləri inkar etmək.

2) Təşbihçilərin etdikləri kimi Allahın İsimlərini və Sifətlərini məxluqatın isim və sifətləri kimi olduğunu qeyd etmək (bənzətmək).

3) Allahın İsimlərini bütlərə qoymaq. Məs: Allahın ***əl-İlah*** adını, ***əl-Lat*** adı ilə dəyişərək öz bütlərinə qoymuşlar. ***əl-Lat*** **–** Taif şəhərində ağ dağın adı idi. ***əl-Əziz*** adını, ***əl-Uzza*** **–** İbn Cərir Σ deyir: «Məkkə ilə Taif arasında, Nəxl adlanan yerdə ağac adı idi». ***əl-Mənnan*** adını, ***əl-Manat*** **–** Məkkə ilə Mədinə arasında, Hudeydə adlanan yerin adı idi.

4) Allahın özü-özünə vermədiyi bir qisim İsimlərlə Allahı adlandırmaq. Məs: Yəhudi və Xristianların dediyi kimi Ata, oğul və bizim dilimizdə işlənən o, kişiyə qurban olum və s. ***«Bir deyin görək Lat və Uzza nəyə qadirdir. Digəri üçüncüsü olan Manat da həmçinin… O, bütlər sizin və atalarınızın qoyduqları adlardan başqa bir şey deyildir. Allah onlara dair bir dəlil endirməmişdir».*** *(ən-Nəcm 19-23).*

2. Allahın ayələrində ilhad. Bu da iki qismdir:

1) Şəri ayələrdə ilhad - bu ayələri təhrif etmək, ayələrin bildirdiyi xəbərləri yalanlamaq ya da bu ayələrin hökümlərinə qarşı çıxmaq ilə olur.

2) Kovni ayələrdə ilhad – bu ayələri Allahdan başqasına nisbət etmək və ya bu ayələrdə bir ortağı (şəriki), köməkçisi olduğuna inanmaqdır.

İbn Qeyyim Σ deyir: «Allahın İsimlərində ilhad (əyriliyə, inkara sapmaq) o, İsimləri həqiqətləri və mənalarını onlar haqqında sabit olmuş haqq mənalarından uzaqlaşdırmaq deməkdir. Bu kəlmə meyl etmək, sapmaqdan alınmışdır. Həmçinin «***Ləhadə***» kökü də buna dəlalət etməkdədir. ***Ləhd*** **–** ortasından yana doğru qazılmış qəbrin yan tərəfində yarıq açmaq deməkdir. Haqdan meyl edən və haqq olmayan şeyləri dinə

salan kimsə haqqında da işlədilən Mulhid kəlməsi də buradan gəlməkdədir.

İSTİVA

İstiva **–** Allahın feli sifətlərindəndir. ***İstiva*** **–** üstə olmaq, yüksəlmək, çıxmaq deməkdir. Allahın yeddi səmanın üstündə yaratdıqlarından ayrı olaraq Ərşin üzərunə istiva etdiyinə və elmi ilə hər bir şeyi əhatə etdiyinə iman gətirilməlidir. Qatadə İbn ən-Numan K rəvayət edir ki, Peyğəmbər 3 buyurdu: «Allah yaratmağı qurtardıqdan sonra ərşin üzərinə istiva etdi»[260].

Əbu Muhəmməd AbdulQadir əl-Ceylani[261]: «Hər cür əskikliktən və qüsurdan münəzzəh olan Allah, yüksəklik yönündə (yuxarı tərəfdə) Ərşinə İstiva edəndir, mülkü əhatə edəndir» sözlərini açıqlayaraq demişdir: «Allahın hər yerdə olduğunu qeyd etmək düzgün deyildir. Əksinə Allah göydə, Ərşə İstiva etmişdir deyilməsi daha mötəbərdir. Allah buyurur: ***«Rahmən ərşə istiva etdi»****. (Ta ha 5).* İstiva kəlməsini hər hansı bir təvilə yol vermədən olduğu kimi işlətmək lazımdır. Belə ki, bu İstiva Ərşə edilən Zatı İstivasıdır. Nə Mucəssimə, nə də Kərramiyyənin dediyi kimi Ərşin üzərinə oturmaq və onunla doğrudan-doğruya təmasda olmaq (yəni ona, ərşə doğrudan) dəymək mənasında deyildir. Nə də Mutəzilənin dediyi kimi (Ərşi) istilə (***İstəvlə*** **–** zəbt etmək, hökmü altına almaq) və ona qələbə çalmaq mənasındadır. Nə də Əşariyyənin dediyi sifətlərin yüksəkliyi və ucalığı manasındadır. Çünkü Quran və Sünnədə olan dəlillər İstiva sözüylə bunları qəsd etməmişlər». Əhli Sünnə Allahın ərşinin üstündə olduğu inancında birləşmişlər (icma etmişlər). Onlardan heç biri Allahın Ərşin üzərində olmadığını söyləməmişlər. Heç kimsənin onlardan bu mənada nə nass, nə də zahir olaraq bir söz nəql etməsi mümkün deyildir[262].

Bu kəlməni Müxaliflərin yozduqları kimi zəbt etdi, hökmü altına aldı, qüdrəti ilə və s. mənalar ilə dəyişməməliyik. ***İstiva*** **–** məlumdur, keyfiyyəti isə məchuldur. Ona iman gətirmək isə vacibdir. Əbu Nuaym Cəfər İbn Abdullah deyir ki, biz İmam Məlikin Σ yanında idik. Bir nəfər: «Ey Abdullahın atası! Allah Ərşə necə istiva etdi?» İmam Məlik Σ bu sualı eşidəndə bərk qəzəbləndi. Başını aşağı salaraq, əlindəki çubuqla yerə

---

[260] əz-Zəhəbi «əl-Uluvv» s. 52, əl-Albani «Muxtasarul Uluvv» s. 98.

[261] İmam, alim, zahid, arif, Şeyxul-İslam Əbu Muhəmməd Muhyiddin AbdulQadir İbn Əbu Saleh Abdullah İbn Cəngi Dust əl-Ceyli əl-Hənbəli. Bağdadın şeyxi h. 471-ci il Ceylan qəsəbəsində doğulmuşdur. H. 571-ci ildə vəfat etmişdir. Əsərləri: «əl-Gunyə», «Tuhfetul Muttaqin», «Səbilul Arifin». Bax: İbn Rəcəb «Zeylu Tabaqatil Hanabilə» 1/290,310, «ən-Nucmuz Zahirə» 5/85,86, «Şəzəratuz Zəhəb» 4/119,202.

[262] «əl-Gunyə» s. 56,57, İbn Teymiyyə «Məcmuul Fətava» 5/85,86, Zəhəbi «Uluvv» (müxtəsər s. 284), İbn Qeyyim «İctimaul Cuyusil İslamiyyə» s. 175.

sürtərək fikrə daldı. Sonra başını qaldırıb əlindəkini atdı və: «Necəliyi ağılla dərk olunmaz. İstiva Allah üçün məlumdur (yəni bilinməz deyildir). Buna iman vacib, bu haqda sual vermək bidətdir. Səni də bir bidətçi kimi görürəm və bu adamın qovulmasını əmr etdi»[263]. İbn Qeyyim Σ deyir ki: «Allaha verilən İsim və Sifətlər tamamən ***Tovqifidir*** – Allah və Rəsulunun bildirməsi ilə bilinə bilər»[264]. İmam İshaq İbn Rahaveyh Σ deyir ki: «Elm əhlinin inancına görə O, ərşə istiva etmişdir. Yeddinci yerin dibindəki hər şeyi də bilir»[265].

«İstiva Bilinməz Deyildir» sözü: Yəni dildə mənası bilinməz deyildir. Çünki mənası yüksəklik, üstə olmaq, yüksəlmək, çıxmaq deməkdir.

«Necəliyi Ağilla Dərk Olunmaz» sözü: Ağıllarımızla Allahın ərşinə istivasının necəliyini anlamağımız mümkün deyildir, deməkdir. Bunun yolu ancaq və ancaq nəqli dəlillər olan Quran və Sünnə (hədislərdir). Quran və Sünnədə Allahın ərşinə istivasının necəliyini bildirən hər hansı bir dəlil yoxdur. Buna görə də bu haqda bizdə dəlil olmadığı üçün bu mövzuda susub danışmamağımız daha məsləhətlidir. Sual ola bilər ki: «Allahın Sifətlərinin necəliyi varmıdır?». Cavab olaraq deyirik ki: «Allahın Sifətlərinin mənaları tərəfimizdən bilinməkdədir. Necəliyi isə bizim üçün bilinməzdir. Çünki Allah bizə, bu Sifətlərin mənalarını bildirmiş, necəliyini isə bildirməmişdir. Sələf mütləq olaraq necəliyi rədd etməmişdir. Əsla, çünki bu bir tətildir. Allahın Sifətlərinin necəliyi vardır. Fəqət bu necəlik bizim üçün bir bilinməzdir. Çünki bir şeyin necəliyi, yalnız o, şeyi görməklə, ya bənzərini görməklə və ya onun haqqında gələn doğru xəbərlərlə bilinə bilər. Bu yolların heç biri Allahın Sifətləri haqqında mövcut deyildir. Sifətlər haqqında söz, zat haqında sözün bir budağıdır. Biz Allahın zatının necəliyinə varmadan qəbul etdiyimiz kimi, Sifətlərini də eyni onun kimi necəliyinə varmadan qəbul etməliyik. Sələflər deyirlər ki, müxaliflərdən biri sənə: «Allahın sifətlərindən hər hansı birinin necə olduğunu soruşarsa» ona belə de: «Yaxşı, Allah zatıyla necədir?» Heç şübhəsiz ki, Allahın zatının necəliyinə varmayacaqdır. O, zaman ona de: «Onun zatının necəliyini demək mümkün olmadığı kimi, Onun Sifətlərinin necəliyini deməkdə mümkün deyildir. Çünki sifətlər zata tabedirlər.

---

[263] Əbu Nuaym «əl-Hilyətul Əvliya» 6/325,326, İbn Abdul Bər «ət-Təmhid» 7/151, İbn Həcər «Fəthul Bəri» 13/406,407, İbn Qudamə «İsbatu Sifətil Uluvv», Zəhəbi «Uluvv» s 141,142.

[264] Bədaiul Fəvaid 1/166.

[265] İmam Zəhəbi «Uluvv».

«Buna İman Vacibdir» sözü: Allahın özünə yaraşır bir şəkildə Ərşinin üzərinə İstiva etdiyinə inanmaq vacibdir. Çünki Allah özünü belə tanıtmışdır.

«Bu Haqda Sual Vermək Bidətdir» sözü: Bu isə İstivanın necəliyi haqqında sual vermənin bidət olduğu mənasına gəlməktədir. Çünki belə bir sualı Peyğəmbər 3 və səhabələrin zamanında verilməmişdir.

Allah, Qurani Kərimdə **7** yerdə: əl-Əraf **54**, Ta ha **5**, ər-Rad **2**, Yunus **3**, əs-Səcdə **4**, Furqan **59**, əl-Hədid **4**-də ***Alə*** – üzərinə ön qoşması ilə, ***«Rahmən ərşin üzərinə yüksəldi»***. *(Ta ha 5).* İki yerdə isə: əl-Bəqərə **29**, Fussilət **11**-də ***Ilə*** – tərəf ön qoşması ilə, ***«Sonra səmaya tərəf üz tutaraq».*** *(əl-Bəqərə 29)*-də İstiva etdiyini bəyan etmişdi.

Müxaliflər İstiva kəlməsini bir çox mənalar ilə dəyişmişlər. Bunlardan ən məşhuru ***İstiva*** – sözünə ***Lə*** – şəkilçisi artıraraq ***İstəvlə*** – zəbt etmək, hökmü altına almaq mənasıdır. Heç bir qrammatika alimləri bu sözlərin eyni məna ifadə etdiklərini qeyd etməmişlər. ***İstiva*** – felin səkkizinci fəslinə aiddir və kökü ***Sin-Vav-Yə*** – dən ibarətdir. ***Əlif-Tə*** artırılaraq əmələ gəlib. ***İstəvlə*** – felin onuncu fəslinə aiddir və kökü ***Vav-Ləm-Yə*** – dən ibarətdir. ***Əlif-Sin*** artırmaqla düzəlir.

Şairin: ***Qad İstəvə Bişrun Aləl Iraqi***
Min Ğayri Səyfin Və Dəmin Mihraqi
Bişr İraqı İstilə (zəbt etmdi, hökmü altına aldı),
Qılıncsız qan tökmədən.

Sözlərinə gəlincə bu beytin sənədi olmadığı kimi, onu kimin söylədiyi və ondan bu beyti kimin nəql etdiyi bilinməməkdədir. İbn Teymiyyə Σ deyir: «Bunun ərəb şeri olduğuna dair səhih bir nəql yoxdur. Dil (qramatika) imamlarından bir çoxu onu inkar etmiş və dildə bilinməyən uydurma bir beyt olduğunu söyləmişlər. Bilindiyi kimi Rəsulullah 3 bir hədis dəlil olaraq irəli sürülərsə şübhəsiz ki, onun səhih olması lazımdır. O, halda isnadı belə bilinməyən və dil imamlarının inkar etdiyi bir beytin nə hökmü ola bilər? Əbul Muzəffərin «***əl-İfsah***» adlı əsərində Xəlilə: «Dildə «***İstiva***» kəlməsinin «***İstəvlə***» mənasına gəldiyinə heç rast gəldinmi?» deyə soruşdular. O: «Bu həm ərəblərin bilmədiyi bir şeydir, həm də dillərində belə bir şey caiz (qəbul) deyildir. Xəlil dildə imamdır. O, halda İstivaya (dildə) bilinməyən bir məna yükləmək, batil bir məna yükləmək adlanır»[266].

Həmçinin bizə Qurani Kərimdən göründüyü kimi, sonra Ərşə yüksəldi. Müxaliflərin dediyi kimi olsa, sonra hökmü altına aldı – belə

---

[266] «Məcmul Fətava» 5/146.

çıxır ki, əvvəl Ərş Allahın hökmü altında deyildi, həmçinin hökmü altına almaq acizliyin əlamətidir. Allah əvvəl aciz olub, sonra güc toplayaraq öz hökmü altına alıb. İkinci tərəfdən əgər Allah, onların dediyi kimi Ərşi hökmü altına alıbsa bəs qalan məxluqlar necə? Biz bilirik ki, Allah göyləri və yeri yaratmamışdan əlli min il əvvəl də hər bir şey Allahın hökmü altında olub və olacaqdır. İstivanın həqiqətini inkar edən hər kəs Muattıl olur. Yenə istivanı yaradılmışların bir-birlərinə olan istivasına bənzədən kimsə də Müşəbbih olur. Hər kimdə Allahın İstivasının bənzəri heç bir şey yoxdur deyərsə o, Muvahiddir (Tövhid əhlidir), Munəzzihdir (Allahı əskiklik və qüsur sifətlərindən təmizliyəndir).

ƏRŞ VƏ KURSİ

Əhli Sünnə Vəl Cəmaat - Ərş və Kursinin də haqq olduğuna inanırlar. ***Ərş*** **–** kəlməsi Qurani Kərimdə **21** yerdə qeyd olunur. ***«Şanlı ərşin sahibi də odur».*** *(əl-Buruc 15).* ***«Ərşin sahibi olan Allah».*** *(əl-Mumin 15).* ***«O, böyük ərşin sahibi olan Allahdan başqa ilah yoxdur».*** *(ən-Nəml 26).* ***«O, uca və kərim olan ərşin sahibidir».*** *(əl-Muminun 116).* ***Ərş*** *– Taxt deməkdir.* ***«Onun çox böyük əzəmətli ərşi*** *(taxtı)* ***də vardı».*** *(ən-Nəml 23).* ***«Yusif ata-anasını taxt*** *(öz taxtının)* ***üstünə qaldırdı».*** *(Yusif 100).*

Ərş mələklərin daşıdığı və tutacağı taxtdır. Ərşin tutacağı vardır. Rəsulullah 3 buyurur: «İnsanların çaşqın olan vaxtı ilk oyanan mən olacağam. Bir də baxıb görəcəm ki, Musa A Ərşin tutacağından tutub»[267]. Aləmin üzərində Qübbə formasındadır Rəsulullah 3 buyurdu: «…Yazıqlar olsun sənə! Sən Allahın (böyüklüyünün və ucalığının) nə olduğunu bilmirsən? Şübhəsiz ki, Onun Ərşi göylərin (Başqa rəvayətdə: Yerlərin) üstündədir. (Allahın Ərşi) belədir deyib: «(Peyğəmbər bu an) barmaqlarıyla işarə edərək: «Eynilə Qübbə kimidir» dedi[268], bütün məxluqatın tavanıdır. Rəsulullah 3 buyurdu: «Allahdan Cənnəti istədiyiniz zaman Firdovs Cənnətini istəyin. Çünkü o, Cənnətin ən yüksək yeri və Cənnətin ən orta yeridir. Onun üstündə Rahmənin Ərşi vardır»[269]. Rəsulullah 3 buyurur: "Allah məxluqatı xəlq etdikdən sonra Ərşi üzərində (Lövhi Məhfuzda) Rəhmətim Qəzəbimi üstələmişdir"[270].

Ərş **–** kəlməsini mülk, qüdrət kimi təhrif (dəyişmək) etmək istəyənlər bu ayələrə nə deyirlər. ***«Həmin gün Rəbbinin ərşini onların*** *(başı)*

---

[267] Buxari, Müslim.
[268] Əbu Davud 4726, İbn Əbi Asim «əs-Sünnə» 575,576, İbn Xuzeymə «Tövhid» s. 103,104, Zəhəbi «Uluvv» s. 37,39 - Zəif hədis.
[269] Buxari.
[270] Tirmizi 2/271, Əhməd 2/433, İbn Məcə 4295, əl-Albani "Səhih Silsilə" 1629.

üstündə səkkiz mələk daşıyacaqdır». *(əl-Həqqa 17).* ***«Onun ərşi suyun üzərindədir».*** *(Hud 7).* Əbu Rəzin əl-Ukayl K deyir ki: "Ey Allahın Rəsulu! Rəbbimiz bu məxluqatı yaratmamışdan əvvəl harada idi?". Rəsulullah 3 buyurdu: «O, tək başına heç bir şey olmadan O, vardı. Altı hava, üstü hava (boşluq) idi. Ərşi də su üzərində yaratdı»[271]. İbn Abbas K rəvayət edir ki, Rəsulullah 3 səhabələrə buyurdu: «Bilirsinizmi, səma ilə yer arasında nə qədər məsafə var?» Səhabələr: «Allah və Rəsulu daha gözəl bilir». Rəsulullah 3 buyurdu: «Onlar arasında məsafə **500**-ildir. Həmçinin hər bir səma ilə (o, biri səma qatı arası) **500**-ildir. Yeddinci səma ilə Ərşin arasında dəniz vardır (Başqa rəvayətdə: Yeddinci səma ilə kürsi arasında məsafə **500**-ildir. Kürsi ilə dəniz arasında da **500**-ildir. Ərş isə dənizin üzərində yerləşir. Allah isə Ərşin üzərindədir[272]). Bu dənizin dibi ilə səthi arası səma ilə yer arasında olan məsafə qədərdir. Allah bunların hamısından yuxarıdadır. Adəm övladlarının heç birinin əməli ondan gizli qalmaz»[273]. Mucahid Σ deyir ki: "Yeddinci səma ilə Ərş arasında **70000** min hicab var. Musa A yaxınlaşmağa davam edirdi. Hətta o, qədər yaxınlaşdı ki, Musa və Ərş arasında bir hicab qaldıqda o, öz yerini gördü və (Qədəri) yazan qələmin cırıltısını eşitdikdə buyurdu: "Ya Rəbbim! İzin ver Sənə baxım"[274]. Həsənul Bəsri Σ deyir ki: "Məxluqatdan İsrafil A qədər Allaha yaxın olan məxluq (mələk) yoxdur. Onunla Rəbbi arasında **70** hicab vardır və hər bir hicab (arasında) **500**-illik məsafə vardır. İsrafil A bütün bunlardan yüksəkdədir. Onun başı Ərşin altında, çiyinləri isə yeddi səmanın sonundadır"[275].

Rəhmanın Ərşinin ağırlığı, böyüklüyü haqqında Rəsulullah 3 buyurur: «Yaratdıqlarının sayı qədər, özünün razı olacağı qədər, Ərşinin ağırlığı qədər və kəlmələrinin sayı qədər Allaha həmd edərək o, pak və nöqsansızdır»[276]. Rəsulullah 3 sıxıntı anlarında buyurardı: «Allahdan başqa ibadətə layiq haqq ilah yoxdur. O, çox böyükdür, Həlimdir. Allahdan başqa ibadətə layiq haqq ilah yoxdur. O, böyük Ərşin Rəbbidir. Allahdan başqa ibadətə layiq haqq ilah yoxdur. Göylərin Rəbbidir, yerin

---

271 Tirmizi «Tuhvətul Əhvəzi» 8/528, İbn Məcə «Muqəddimə Fi Mə Ənkərat Həsən əl-Cəhmiyyə», Əhməd «Musnəd» 4/11, əl-Albani əs-Sunnənin təhricində 216 zəif.

272 Bu hədisi İbn Mehdi Həmməd İbn Sələmədən o, da Asim İbn Bəxdəlidən o, da Zirra İbn Xubeyşdən o, da Abdullah İbn Məsuddan. Əl-Məsudi Asimadan o, da Əbu Vaidən o, da Abdullahdan.

273 Tirmizi 3317, Əbu Davud 4723-4724-4725, Əhməd 1/206-207, İbn Məcə 193, Beyhəqi "Əsmə" 401.

274 Beyhəqi "Əsmə" 508, Zəhəbi "Uluv", əl-Albani "Səhih".

275 İbn Qudamə" İsbat" 111, Zəhəbi "Uluv", Bəğavi "Təfsir".

276 Müslim.

Rəbbidir. Kərim olan Ərşin Rəbbidir»[277]. Cabir K rəvayət edir ki, Peyğəmbər 3 buyurdu: «Allahın Ərşi Sad İbn Muazın K ölümü ilə titrədi»[278].

Kursi Ərşdən sonra gəlib, ondan ayrıdır. Kursi dildə – döşək və ya üzərində otrulan hər şey deməkdir. ***«And olsun ki, biz Süleymanı imtahana çəkdik. Taxtının üstünə bir cinn oturtduq*** *(və ya ruhsuz bir cəsəd atdıq).* ***Sonra o*** *(peşman olub tövbə etdi və yenidən öz mülkünə taxtına)* ***qayıtdı».*** *(Sad 34).* Allahın Kursisi isə onun iki ayağının qoyduğu yerdir. İbn Abbas K dedi: «Kursi iki ayağın qoyulduğu yerdir. Ərşin böyüklüyünü isə Allahdan başqa heç kəs bilməz»[279]. O, da Qurani Kərimdə yalnız bir yerdə qeyd olunur. ***«Onun kursisi göyləri və yeri əhatə etmişdi».*** *(əl-Bəqərə 255).* Kursinin elm olması haqda bəzi alimlər hədislər də gətirirlər. Lakin bu hədislərin hamsı zəifdir[280].

Ərş – ilə Kursinin müqayisəsini Rəsulullah 3 belə izah edir. «Yeddi qat göy və yeddi qat yer, Allahın Kusisi yanında geniş səhraya atılmış bir halqa kimidir. Ərşin Kursiyə üstünlüyü isə bu geniş səhranın halqaya üstünlüyü kimidir»[281]. İbn Zeyd K rəvayət edir ki, Rəsulullah 3 buyurdu: «Yeddi qat göy və yeddi qat yer Kursi ilə müqayisədə qalxanın içərisinə atılmış yeddi dirhəmə oxşayır»[282]. İbn Abbas K dedi: «Yeddi səma və yeddi yer Rəhmanın əlinin içində (ovcunda) sizdən birinizin əlinin içində tutduğu xardal dənəsinə oxşar».

Sələflər deyirlər ki, müxaliflərdən biri sənə: «Allahın Ərşinə İstivasını, Ərşin üzərində, üstündə olmasıyla açıqlayırsınızsa deməli Allahı üstündə daşıyacaq bir taxta (Ərşə) möhtac olduğunu irəli sürmüş olursunuz». Buna cavab olaraq belə deyirik: «Allahın Ərşə də Kursiyə də ehtiyacı yoxdur. Allah Ərşə ehtiyacı olduğu üçün İstiva etməmişdir. Allah Ərşə də, başqa şeylərə də möhtac olmaqdan münəzzəhdir. Allahın böyüklüyünü, qüdrət, qüvvət və zənginliyinin mükəmməlliyini bilən hər kəs Allahı üstündə daşıyacaq bir taxta ehtiyacı olduğunu ağlının ucundan

---

[277] Buxari, Müslim.
[278] Buxari 3808.
[279] Abdullah İbn Əhməd «əs-Sünnə» 586, ibn Əbi Şeybə «Kitabul Ərş» 61, İbn Huzeyfə «ət-Tövhid» s. 107, Həkim «Müstədrək» 2/310, əl-Albani «Muhtasarul Uluvv s. 102 ***Mövquf –*** səhabə sözü olaraq səhihdir. ***Mərfu –*** Peyğəmbər sözü olaraq edilən rəvayət zəifdir. Bax: «Zəif Hədislər Silsiləsi» 906, «Şərhul Əqidətul Təhaviyyə» tədqiqi s. 279, 299.
[280] «Fəthu Rabbil Bəriyyə bi Təlhisil Həməviyyə» Ərş və Kursi bölümü. Useyminin Σ şərhi ilə.
[281] İmam Əhməd 5/178,179, Nəsai «əs-Sunənul Kubra» bax: «Tuhfetul Əşraf» 9/180, İbn Hibban «əl-İhsan» 361, Beyhəqi «Əsmə və Sifət» 2/149 Əbu Zərrdən K. əl-Albani «Səhih Hədislər Silsiləsi» 109, «Muhtasarul Uluvv» s. 130.
[282] İbn Cərir ət-Təbəri.

belə keçirməz. Necə keçirsin ki? Allahın izzəti və uluhiyyəti Ərş və Kursidən də çox ucadır. Ərş də, Kursi də və digər yaradılmışlar da Allaha möhtacdırlar və Onun qüdrəti və hökmü ilə daşınmaqdadır. ***«Əlbəttə, Allah aləmlərə möhtac deyildir».*** *(Ali İmran 97).* ***«Ey insanlar! Siz Allaha möhtacsınız. Allah isə*** *(heç nəyə)* ***möhtac deyildir».*** *(Fatir 10).* Bütün bu yaradılmışlar O, olmadan nə var ola bilirlər, nə də ayaqda dura bilirlər. Necə ki, göyün və yerin Onun əmri ilə ayaqda durması Onun (varlığının və qüdrətinin) əlamətlərindəndir. ***«Göyün və yerin Onun əmrində durması… Onun qüdrət əlamətlərindəndir».*** *(ər-Rum 25).* Sələflər deyirlər: «Biz Allahın ehtiyac olmadan Ərş üzərinə İstiva və istiqrar etdiyini iqrar edirik. O, ehtiyac olmadan Ərşi də başqalarını da mühafizə edər»[283].

ALLAHIN Ψ ULUV – UCALIQ SİFƏTİ VƏ SƏMADA OLMASI

Ərşin üzərində olmasına baxmayaraq, bütün yaratdıqları üzərində uca, onlardan ayrı olmasına baxmayaraq, onları görən, onların nə halda olduqlarını bilən, hər şeyi elmi ilə əhatə edən də odur. Heç bir şey ondan gizli qalmaz, kimsə onunla çəkişməz, ona qarşı çıxmaz, ona heç bir şeydə əngəl olmaz. Əksinə hər şey onun əzəməti önündə boyun əyər, izzəti qarşısında zəlildir. Hər şey onun hökmü, idarəsi altındadır. O, şanı etibarı ilə ən yüksəkdir. O, bütün kamil sifətlərin sahibidir, bütün əskikliklər ondan uzaqdır. ***Əzizdir***, ***Cəlildir***, şanı mübarək və çox ucadır.

Uluv – Ucalıq deməkdir. Allahın zatı sifətlərindən olub iki qismə ayrılır:

1. ***Sifətlərin Uluvvu*** **–** Bu var olan hər kamil sifətin hər baxımdan ən ucasının və ən mükəmməlinin sadəcə Allaha aid olması deməkdir. İstər bu sifət ***Məcd*** (şərəf) və ***Kahr*** (kahr etmə) sifətlərindən, istərsə ***Cəmal*** (gözəllik) və ***Qadr*** (şan, şərəf, hörmət) sifətlərindən olsun heç fərq etməz.

2. ***Zatın Uluvvu*** **–** Bu isə Uca Allahın zatıyla bütün yaratdıqlarının üstündə olması deməkdir. Sələflər deyirlər ki: «Hər kim Allahın (zatıyla) göydə olduğunu inkar edərsə heç şübhəsiz ki, kafir olmuşdur»[284].

Allahdan bir şey istədikdə yuxarıdan istənilir, aşağıdan deyil. Çünki aşağı heç bir şeydə Rububiyyət və Uluhiyyət sifətlərindən deyildir. Həmçinin yüksəklik alçaqlığın ziddidir. Alçaqlıq da əskiklik sifətindəndir. Zatıyla yüksəkdə olan Allah isə bütün əskik sifətlərdən münəzzəhdir. Allahın zatıyla yüksəkdə, yuxarıda olduğunu göstərən üç İsmi vardır.

---

[283] «Əqidətul Vasitiyyə» s. 73.
[284] Zəhəbi «Müxtəsər əl-Uluvv» s. 137.

Bunlar ***əl-Aliyy***[285], ***əl-Ələ***[286] və ***əl-Mutəalidir***[287]. Bunların üçü də Qurani Kərimdə zikr edilmişdir. Allah daima uca və böyükdür. Allahın uca və böyük olmasını isə: **1.** Qurani Kərim. **2.** Sünnə. **3.** Səhabələrin icması. **4.** Ağıl. **5.** Fitrət sübut edir.

Allahın səmada olmasına Quran və Sünnədə **18**-cür isbat vardır:

1. ***Min*** – dan, dən, ön qoşması ilə Allahın yüksəkdə olması - Fövq. ***«Onlar, onların fövqündə olan Rəblərindən qorxarlar».*** *(ən-Nəhl 50).*

2. ***Min*** – dan, dən, ön qoşması gəlmədən. ***«O, öz qulları üzərində hakim-mütləqdir».*** *(əl-Ənam 18 və 61).*

3. Ona doğru yüksəliş. ***«Mələklər və ruh onun dərgahına müddəti əlli min olan bir gündə qalxarlar».*** *(əl-Məaric 4).* Rəsulullah 3 buyurur: «Onların arasında gecələyən mələklər yuxarıya qalxarlar (uruc edərlər). Allah onlardan soruşar….»[288].

4. ***Saədə*** – ***Suud*** – qalxmaq sözündən. ***«Pak söz ona tərəf yüksələr».*** *(Fatir 10).* Əbu Hureyrə K rəvayət edir ki, Peyğəmbər 3 buyurur: «Allaha ancaq gözəl bir şey yüksələr…»[289]. Əbu Musa əl-Əşari K rəvayət edir ki, Rəsulullah 3 buyurdu: «Allah yatmır. Ona yatmaq yaraşmaz. Mizanı (Başqa rəvayətdə: Ədaləti) endirsin və ya qaldırsın. Gündüzün əməlindən əvvəl gecənin əməli, gecənin əməlindən əvvəl gündüzün əməli ona (Allaha) yüksəlir (qaldırılır) Onun örtüyü (pərdəsi, hicabı) nurdur. (Əbu Bəkrin K rəvayətində pərdəsi atəşdir). Əgər üzündəki pərdəni qaldırsa üzünün nurları yaratdığı hər bir şeyi yandırar»[290].

5. ***Rafaə*** – ***Yarfəu*** – qalxmaq sözündən. Bir çox məxluqatı özünə doğru yüksəldən. ***«Ya İsa! Həqiqətən mən sənin ömrünü tamam edib öz dərgahıma qaldıraram».*** *(Ali İmran 55).* ***«Xeyir! Allah onu öz dərgahına qaldırmışdı».*** *(ən-Nisa 158).*

6. Mütləq ***Uluv*** (ucalıq) həm zatı, həm də sifətləri ilə. ***«O, Alidir*** *(ucadır)* ***və Azimdir*** *(böyük)».* *(əl-Bəqərə 255).* ***«Allah hər şeydən uca və böyükdür».*** *(əl-Həcc 62).*

7. Kitabın onun tərəfindən endirilməsi. Nazil olması. ***«O, yeri və uca göyləri yaradan Allah tərəfindən endirilmişdi».*** *(Ta ha 4).* ***«De ki, onu Ruhul-Qüds*** *(Cəbrail)* ***Rəbbindən haqq olaraq endirmişdi».*** *(ən-Nəhl 102).* ***«Həqiqətən biz Quranı dünya səmasına nazil etdik».*** *(Qədir 1).*

---

[285] Bax: əl-Bəqərə 255, ən-Nisa 34, əl-Həcc 62, Loğman 30, Səba 23, əl-Mumin 12, əş-Şura 51.
[286] Bax: ən-Nəziət 24, əl-Ələ 1, əl-Leyl 20.
[287] Bax: ər-Rəd 9.
[288] Buxari, Müslim.
[289] İmam Əhməd 3/33,418, əl-Albani «Muxtasarul Uluvv» s. 86, «İrvəlul Ğəlil» 886.
[290] Müslim 179/293, İmam Əhməd 4/395,401, İbn Məcə 195, Darimi «ər-Rədd aləl Mərisi» s. 173, Beyhəqi «Əsmə və Sifət» s. 402, əl-Albani «Muhtasarul Uluvv» s. 86, «Səhih Cəmius Səğir» 1860.

8. Bəzi məxluqların ona yaxın olması. ***«Rəbbinin yanında olanlar».*** *(əl-Əraf 206).* ***«Göylərdə və yerdə nə varsa onundur. Onun yanında olanlar isə…»*** *(əl-Ənbiya 19).* Rəsulullah 3 buyurur: «O, kitab onun yanında Ərşin üstündədir»[291]. ***«Fironun yoldaşı*** *(Asya dua edərək)* ***Ey Rəbbim! Öz dərgahında mənim üçün ev qərar et və məni Firon və onun əməlindən qurtar. Məni zalım qövmdən xilas et».*** *(Təhrim 11).*

9. ***Fi*** – da, də, ön qoşması ilə Allahın göydə olması. ***«Göydə olanın yeri titrədib sizi onun dibinə göndərməyəcəyinə əminsinizmi. Göydə olanın sizin üstünüzə daş yağdıran bir yel göndərməyəcəyinə arxayınsınızmı?»*** *(Mulk 16,17).* İbn Ömər K rəvayət edir ki, Rəsulullah 3 buyurdu: «Rəhman olan Allah Rəhm edənlərə Rəhm edər. Yerdə olanlara rəhm edin ki, səmada olan da sizə rəhm etsin»[292]. Rəsulullah 3 buyurdu: «Siz mənə iman gətirmirsiniz (Etibar etmirsiniz). Mən səmada olanın əminiyəm (Səmada olan mənə etibar etdiyi halda). Səhər-axşam mənə səmalardan xəbərlər gəlir»[293].

Allahın göydə olması bu iki mənadan birini kəsb edir.

1) Burada göy ilə yüksəklik qəsd edilmişdir. Buna görə də məna: «Allah yüksəkdədir, yəni yüksəklik yönündədir». Göy, Qurani Kərimdə sabit olan yüksəklik mənasındadır. Məs: ***«Göydən üstünüzə yağış yağdırmışdır».*** *(əl-Ənfal 11)*[294]. Yəni göyün özündən deyil, yüksəkdən su (yağış) endirir. Çünki yağış buluddan enər (yağar).

2) Ayədə keçən «***Fi – Səməi***» ləfsindəki ***«Fi» «Alə»*** mənasındadır ki, bundan da «Allah göyün üstündədir» olur. Qurani Kərimdə bir çox yerlərdə ***«Fi»*** (da, də içində), ***«Alə»*** (üstə, üzərində) mənasına gəlməkdədir. Məs: ***«Yer üzündə dolaşın».*** *(ət-Tövbə 2).* Yəni yerin üzərində dolaşın, içində deyil. *(Firon dedi)* ***Mən də sizin əl-ayağınızı çarpaz kəsdirib xurma ağaclarının kötüklərindən asacağam».*** *(Ta ha 71).* Yəni xurma ağacının üzərinə asacağam, içinə deyil.

10. ***İstiva*** – ucalması. ***«Rahmən ərşin üzərinə yüksəldi».*** *(Ta ha 5).* ***«O, böyük əzəmətli Ərşin sahibi».*** *(əl-Muminun 86).*

11. Dua edərkən əllərin qaldırılması. Salman Farisi K rəvayət edir ki, Rəsulullah 3 buyurdu: «Əbədi və Kərim olan Rəbbimiz əllərini ona tərəf qaldıran qulunun əllərini geri boş qaytarmaqdan utanır»[295]. Əbu Hənifə Σ deyir ki: «Uca Allaha əllər yuxarıya qaldırılaraq dua edilir. Aşağıdan dua

---

[291] Buxari, Müslim.
[292] Buxari, Müslim.
[293] Buxari 4351, Müslim, Huzeymə 2373.
[294] Bax: əl-Bəqərə 22, İbrahim 32, ər-Rəd 17, əl-Hicr 22, Ta ha 53, əl-Həcc 5, 63.
[295] Əbu Davud 1488, Tirmizi 3551, İbn Məcə 3865. Musnəd 5/438.

edilməz. Aşağıda olmanın Rububiyyətdən və Uluhiyyətdən heç bir əlaqəsi yoxdur»[296].

12. Allahın dünya səmasına enməsi. Əbu Hureyrə K rəvayət edir ki, Rəsulullah 3 buyurdu: «Rəbbimiz hər gecənin **1/3-**də dünya səmasına enir və buyurur: Mənə dua edənin duasını qəbul edərəm, məndən istəyənin istədiyini verərəm, bağışlanma diləyəni bağışlayaram»[297].

13. Rəsulullahın 3 vida həcci. Cabir İbn Abdullah K rəvayət edir ki, Rəsululah 3 vida həcci zamanı xütbəsində buyurdu: «Mən sizə dində olan hər bir şeyi çatdırdımmı?» Səhabələr: «Bəli, ya Rəsulullah!» Allah Rəsulu şəhadət barmağını qaldıraraq: «Ya Rəbbim! Sən şahid ol ki, mən onlara hər bir şeyi çatdırdım»[298].

14. ***Əynə*** – harada? Sözünün işlədilməsi. Müaviyə İbn əl-Həkəm əs-Sələmi K rəvayət edir ki, bir cariyəm var idi. Çöldə qoyun otarırdı. Bir gün canavar qoyunlardan birini yediyinə görə çox qəzəbləndim. Hətta cariyəyə sillə də vurdum. Peşmançılıq çəkdim və hadisəni Rəsulullaha 3 danışdım. Allah Rəsulu buyurdu: «Cariyəni yanıma çağır». Cariyə gəldikdə, Rəsulullah 3 buyurdu: «Sən möminəsən?» O, da bəli dedikdə Rəsulullah 3 buyurdu: «***Əynəallah*** – Allah haradadır?»[299].

15. Allahın səmada olmasını söyləyənin iman sahibi olması. Muaviyə İbn əl-Həkəm əs-Sələmi K rəvayət edir ki, Rəsulullah 3 cariyədən soruşdu: «***Əynəallah*** – Allah haradadır?» Səma üzərində. Bəs mən kiməm? «Sən Allahın Rəsulu»[300]. Bəlkə də bizlərin Allah haradadır deyə sual verməyimizə gülə bilərlər. Lakin yaradılmışların ən mükəmməli, Rəbbimizi ən gözəl tanıyan Allah haqqında haradadır deyə sual verdiyini unutmuşlar? O, da cariyənin gözəl cavabını qəbul etmişdir.

16. Fironun Allahın səmada olmasını yalanlaması. ***Firon dedi: «Ey Haman! Mənim üçün bir qəsr tik ki, bəlkə göylərin yollarına yetişim və Musanın Rəbbini görüm. Doğrusu mən onu yalançı sayıram».*** *(əl-Mumin 36-37).* Yəni Firon, Musanın A İlahının səmada olmasına dair vermiş olduğu xəbərin yalan olduğunu sayırdı. Buna görə də Firon öz qövmünə bunu sübut etmək üçün Hamana onun üçün Qəsr tikməsini əmr edir və sonra: ***«Doğrusu mən onu yalançı sayıram».*** *(əl-Mumin 36-37).* O, halda belə bir sual ortaya çıxır: «Nisbət etibarı ilə kim Firona daha

---

[296] Fikhul Əbsat s. 51.
[297] Buxari 1145, Müslim 168.
[298] Müslim, Əbu Davud 1905, İbn Məcə 3074, İmam Əhməd 3/313,371, əl-Albani «Muhtasarul Uluvv» s.83, «İrvalul Ğəlil» 4/201,209, «Mişkətul Məsabih» təhqiqi 2/783,787.
[299] Müslim 537, «əl-Fiqhul Əbsat» s. 47,48.
[300] Müslim 537.

yaxın olur? Allahın səmada olmasını qəbul edən bizlər? Yoxsa???» Heç şübhəsiz ki, Firon, Musanın A İlahının səmada olmasını yalan saymışdı. Allahın ucalığını və səmada olmasını qəbul etməyənlər Firon, səmada olmasını qəbul edənlər isə Musa və Muhəmmədin 3 yolundadırlar.

17. Rəsulullahın 3 merac səfəri. Onun orada Peyğəmbərlərlə görüşməsi, Allahın dərgahında namazın fərz olması və s[301]. Zeynəb O möminlərin anası, Rəsulullahın 3 zövcəsi – o biri qadınların yanında daima fəxr ilə deyərdi: «Sizi atalarınız ərə verib, məni isə Allah yeddi qat səma üzərində evləndirib»[302].

18. Qiyamət günü Cənnət əhlinin öz Rəblərini görmələri. ***«O, gün neçə-neçə üz öz Rəbbinin camalına baxıb sevinəcəkdir».*** *(əl-Qiyamət 22-23).*

Mən deyirəm ki, Allah Qurani Kərimdə bir çox ayələrin sonlarında buyurur ki, bu ayələrdə ağıl sahibləri, hikmətli insanlar üçün ibrətlər vardır. Ağlı olmayan insan yalnız bu qədər dəlilləri inkar edib Allahın göydə olmasını qəbul etməyə bilər. Səhabələrin, Tabiinlərin, Sələfi Salihin alimlərinin və bütün haqq yolda olan müsəlmanların da qəbul etdiyi, Allahın səmada olmasıdır. Əbu Muti deyir ki, Əbu Hənifədən Σ: “Mən Rəbbimin səmada, yoxsa yerdə olduğunu bilmirəm deyən kimsə barəsində soruşdum”. O, dedi: «Bu kimsə kafir olur». Çünkü Allah buyurur: ***«Rahmən ərşin üstünə yüksəldi».*** *(Ta ha 5).* Onun Ərşi isə yeddi səmanın üstündədir. Mən: «Əgər o, Ərşin üzərindədir dediyi halda, bilmirəm Ərş səmadadır, yoxsa yerdədir” desə? O, dedi: «Yenə o, kafirdir. O, Allahın səmada olmağını inkar edir»[303].

Ağıl və Fitrət ilə isbata gəlincə, bütün insanlar təbiətləri və səlim qəlbləri ilə dua etdikləri zaman əllərini yuxarı qaldırırlar. Uca Allaha yalvarıb-yaxardıqda da qəlbləri ilə yuxarını qəsd edərlər. Bu Allahın onları yaratmamışdan əvvəl qəlblərində fitrət olaraq yerləşdirdiyi hislərdir. Onlar bunu bir insandan, müəllimdən öyrənməmişlər. Bu sadəcə qəlbdə olan Allahın ucalığını göstərən hislərdir.

---

[301] Buxari, Müslim.

[302] Buxari 6984, Beyhəqi “Əsməu Və Sifət” səh:315,316, №880, Suyuti “Durul Mənsur” 6/611,612, “Xasaisul Kubra” 2/368, İbn Qudamə “İsbat Uluv” səh 109, İbn Kəsir “Təfsirul Quran” 6/407, “Səhih Sünən Tirmizi” 3213.

[303] Əbu İsmail əl-Ənsari əl-Faruk əsəri “Fikhul Əbsat” səh: 46, İbn Teymiyyə “Məcmuul Fətava” 5/48, Zəhəbi “Uluv” səh: 101,102, İbn Qudamə “Uluv” səh: 116.

ALLAH Ψ BARƏSİNDƏ: "ƏYNƏALLAH – ALLAH HARADADIR?" DEYƏ SORUŞMAQ OLARMI?

Əynə – harada? Sözünün işlədmək olarmı? Müaviyə İbn əl-Həkəm əs-Sələmi K rəvayət edir ki, bir cariyəm var idi. Çöldə qoyun otarırdı. Bir gün canavar qoyunlardan birini yediyinə görə çox qəzəbləndim. Hətta cariyəyə sillə də vurdum. Peşmançılıq çəkdim və hadisəni Rəsulullaha 3 danışdım. Allah Rəsulu buyurdu: «Cariyəni yanıma çağır». Cariyə gəldikdə, Rəsulullah 3 buyurdu: «Sən möminəsən?» O, da bəli dedikdə, Rəsulullah 3 buyurdu: «***Əynəallah*** – Allah haradadır?» deyə buyurdu. Cariyə: "Səma üzərində". Peyğəmbər: "Bəs mən kiməm?". Cariyə: «Sən Allahın Rəsulu». Peyğəmbər: "Onu azad et! Çünki o, möminədir" deyə buyrdu[304].[305] Rəsulullahın 3 bu barədə bu cür sual verməsi ən gözəl və ən açıq-aydın bir dəlildir ki, bu tərzdə sual vermək olar – Allah Haradadır? Bəlkə də bizlərin Allah haradadır? deyə sual verməyimizə gülə bilərlər. Lakin yaradılmışların ən mükəmməli, Rəbbimizi ən gözəl tanıyan Allah haqqında haradadır deyə sual verdiyini unutmuşlar?

Peyğəmbər 3 buyurdu: "Nəfsim əlində olan Allaha and olsun ki, kişi öz zövcəsini yatağa dəvət etdiyi zaman qadın imtina edərsə, əri (ondan) razı olana qədər Səmada olan ona qəzəb edər"[306]. Əbu Bəkr K Peyğəmbərin 3 yanına girir. Üzərindəki örtüyü qaldıraraq onu öpür və: «Atam, anam sənə fəda olsun! Sağlığında da səndən gözəl iy gəlirdi, öləndən sonra da səndən gözəl iy gəlir. Nəfsim əlində olan Allaha and olsun ki, Allah ölümü sənə iki dəfə daddırmaz. Əbu Bəkr K camaatın yanına çıxır. Allaha həmd səna etdikdən sonra: «Ey insanlar! Kim Muhəmmədə ibadət edirdisə bilsin ki, artıq o, vəfat etmişdir. Kim Allaha ibadət edirdisə bilsin ki, Allah Səmadadır, Allah əbədi və ölməzdir: ***«Şübhəsiz ki, sən də öləcəksən, onlar da öləcəklər!».*** *(əz-Zumər 30)*[307]. Məsruk K Aişədən O rəvayət edir ki: "Sıddıqın qızı sıddıqə, Allahın sevimlisinin sevimlisi olan (Aişə) mənə danışdı ki: "İfk hadisəsində bəraət yeddi səma üzərindən gəldi mənə"[308]. Peyğəmbər 3 buyurdu: "Uca və Böyük olan Allah hər gecə dünya səmasına enər və buyurar: Məndən

---

[304] Müslim 537.
[305] Müslim 537, «əl-Fiqhul Əbsat» s. 47,48.
[306] Buxari 5193, Müslim 1436, Nəvəvi "Riyadus Salihin" 281, "Buluq əl-Məram" 1021.
[307] İbn Qudamə "İsbat Uluv" səh: 102, Buxari "Tarix əl-Kəbir" 1/201/623.
[308] Zəhəbi "Uluv" №317, səh: 121,122, İbn Həcər "Təhzib" 12/386, № 2840, Əhməd "Musnəd" 2336, 2496, Darimi "Raddu Alə Cəhmi" 27.

istəyənə verərəm, Bağışlanma diləyəni bağışlayaram bu da günəş doğana qədər davam edər”[309].

Sələf İmamlarının Bu Barədə Olan Sözləri: Ömər K: “Məni saxlayıb uzun müddət şikayət etdən qadının sözlərindən sonra” dedi – Bu qadının şikayətini Allah yeddi səma üzərindən eşitdi”[310]. ***«Sən məni azdırıb yoldan çıxartdığın üçün mən də sənin düz yolunun üstündə oturub insanlara mane olacağam. Sonra onların qarşılarından və arxalarından, sağlarından və sollarından gələcəyəm və Sən onların əksəriyyətini şükr edən görməyəcəksən».*** *(əl-Əraf 14-17).* İbn Abbas K deyir ki: «Sonra onlara qarşılarından – onları axirətləri haqqında şübhəyə salacağam, sonra onlara arxalarından gələcəyəm – yəni onlara dünyanı çox sevməyə təşviq edəcəyəm, sağlarından gələcəyəm – yəni dinlərində onları tərəddüdə salacağam (yaxşı əməllər tərəfdən), sollarından gələcəyəm – yəni onları günah etməyə həvəsləndirəcəyəm. Şeytan üstlərindən deməyə (cürət etmədi) bacarmadı. Çünki bilirdi ki, üstlərində nəzarətçi Allahdır. İmam Şabi Σ deyir ki: «Uca və Böyük olan Allahın rəhməti onların üzərindən enər»[311]. Qatadə Σ rəvayət edir ki, Yunus A buyurdu: «Ya Rəbbim! Sən göydəsən, bizlər isə yerdə. Sənin qəzəbinin və rizanın əlaməti nədir?». Allah: «Sizə ən xeyirli idarəçiləri başçı təyin etmişəmsə bu sizdən razı olduğumun əlamətidir. Əgər ən şərli idarəçini sizə başçı təyin etmişəmsə bu da sizə olan qəzəbimdir»[312]. İbn Abbas K deyir ki: “İstənilən bir şey barəsində düşün, lakin Allahın Zatı barəsində düşünmə. Həqiqətən yeddi səma ilə Kürsi arasında yeddi min il vardır. O, isə bütün bunlardan yuxarıdadır”[313]. İbn Abbas K deyir ki: “Allah Musa ilə səmadan gələn nida ilə danışdı. Allah isə səmada idi”[314]. Əbu Muti Σ deyir ki, Əbu Hənifədən Σ: “Mən Rəbbimin səmada, yoxsa yerdə olduğunu bilmirəm deyən kimsə barəsində soruşdum”. O, dedi: «Bu kimsə kafir olur». Çünkü Allah buyurur: ***«Rahmən ərşin üstünə yüksəldi».*** *(Ta ha 5).* Onun Ərşi isə yeddi səmanın üstündədir. Mən: «Əgər o, Ərşin üzərindədir dediyi halda, bilmirəm Ərş səmadadır, yoxsa yerdədir” desə? O, dedi: «Yenə o, kafirdir. O, Allahın səmada olmağını

---

[309] Darimi, İbn Məcə 1367, əl-Albani “İrva” 450 səhih.
[310] Buxari 2/494.
[311] Təbəri «Camiul Bəyan» 5/133-136, Ləlakai «Usulu Etiqad» 3/397.
[312] Əhməd “Musnəd”, Darimi “Raddu Alə Cəhmi” 59.
[313] İbn Qudamə “İsbat Uluv” səh: 34, Beyhəqi “Əsməu Və Sifət” səh: 420. İsnadda Asim İbn Əli və atası zəif ravilərdir. Lakin əsər digər bir hədis ilə gücləndirirlir: Peyğəmbər 3 buyurdu: “Allah barəsində düşünməyin, lakin onun yaratdıqları barəsində düşünün...”. əl-Albani “Səhih Silsilə” 1788.
[314] Buxari “Xalqu Əfalul İbəd” səh: 53.

inkar edir»[315]. Bir qadın Allah haradadır? deyə soruşuduqda İmam Əbu Hənifə Σ: «Allah səmadadır, yerdə deyil» cavabını verdi. Bəs Allah: ***«Siz harda olsanız, o sizinlədir».*** *(əl-Hədid 4)* sözünə nə deyirsən?» sualına isə belə cavab verdi. «Bu sənin bir kimsəyə məktub yazıb mən səninlə bərabərəm deməyin kimidir. Halbuki sən onun yanında deyilsən»[316]. Abdullah İbn Mubarək Σ- deyir ki: "Biz Rəbbimizi belə tanıyırıq: O, yeddi səma üzərində, Ərşə İstiva etmişdir, məxluqatından ayrıdır və biz Cəhmilərin dediyi kimi də demirik, o filan yerdədir"[317]. Suleyman İbn Tarhan ət-Teymi Əbu əl-Mutamar əl-Basri Σ deyir ki: "Əgər məndən soruşsalar ki, Uca və Böyük olan Allah haradadır?". Mən: "Səmada" deyərəm. Əgər məndən soruşsalar: "Onun Ərşi göylər yaradılmamışdan öncə harada idi?". Mən: "Su üzərində" deyərəm. Əgər məndən soruşsalar: "Su yaradılmamışdan öncə Ərş harada idi?". Mən: "Bilmirəm?" deyərəm. Buxari Σ bu sözlərə əlavə olaraq deyir ki: "Bu da Allahın buyurduğuna uyğundur: ***"Onlar** (yaranmışlar)* ***Allahın elmindən Onun Özünün istədiyindən başqa heç bir şey qavraya bilməzlər".*** *(əl-Bəqərə 255)* Allahın izin verdiyindən başqa[318]. Səid İbn Amir Σ deyir ki: "Cəhmilər öz sözlərində Kitab Əhli olan Yəhudi və Xaçpərəstlərdən pisdirlər. Yəhudi və Xaçpərəstlər Allahın Ərşin üzərində olduğunu qeyd edirlər. Lakin bu Cəhmilər deyirlər ki: "Ərşin üzərində heç nə yoxdur"[319]. Muhəmməd İbn Yusuf Σ- deyir ki: "Kim desə ki, Allah Ərşin üzərinə İstiva etməyib artıq küfr etmişdir. Kim də desə ki, Allah Musa ilə danışmayıb artıq küfr etmişdir"[320]. İmam Zəhəbi Σ Cariyə ilə bağlı hədisi rəvayət etdikdən sonra deyir ki: "Biz görürük ki, istənilən bir kimsə Allah haradadır? Deyə soruşulduqda fitrəti onu qabaqlayaraq: "Səmadadır" deyir. Bu xəbərdə bizim üçün iki qayda vardır: 1. Şəriətdə **"*Allah Haradadır?*"** sualının verilməsinin caiz olması. 2. Soruşulanın isə **"*Səmada*"** deyə cavab verməsinin caiz olmasıdır. Kim ki, bu iki qaydaya zidd gedirsə artıq Peyğəmbərin 3 gətirdiyi şəriətə qarşı çıxmış olur"[321]. Əbul Həsən əl-Əşari Σ dedi ki: "Bu hədis açıq-aydın dəlildir ki, Uca Allah səmada, Ərşin

---

[315] Əbu İsmail əl-Ənsari əl-Faruk əsəri "Fikhul Əbsat" səh: 46, İbn Teymiyyə "Məcmuul Fətava" 5/48, Zəhəbi "Uluv" səh: 101,102, İbn Qudamə "Uluv" səh: 116.
[316] Beyhəqi «əl-Əsma və əs-Sifət» 429, Zəhəbi «Uluvv» müxtəsər: s. 135.
[317] İmam Buxari "Xalqu Əfalul İbəd" səh: 25, İmam Darimi "Cəhmilərə Rədd" səh: 272, İbn Qudamə "İsbat Uluv" səh: "48, Beyhəqi "Əsməu Və Sifət" səh: 427.
[318] İmam Buxari "Xalqu Əfalul İbəd" səh: 37,42, Zəhəbi "Uluv" 130, Lələkai "Usulu Etiqadi" 3/401.
[319] İmam Buxari "Xalqu Əfalul İbəd" №18, səh: 7,26, Zəhəbi "Uluv" №430, səh: 158.
[320] İmam Buxari "Xalqu Əfalul İbəd" səh: 42.
[321] İmam Zəhəbi "Uluv" 28.

üzərindədir”[322]. Müaviyə İbn əl-Həkəm əs-Sələmi K rəvayət edir ki, bir cariyəm var idi. Çöldə qoyun otarırdı. Bir gün canavar qoyunlardan birini yediyinə görə çox qəzəbləndim. Hətta cariyəyə sillə də vurdum. Peşmançılıq çəkdim və hadisəni Rəsulullaha 3 danışdım. Allah Rəsulu buyurdu: «Cariyəni yanıma çağır». Cariyə gəldikdə, Rəsulullah 3 buyurdu: «Sən mömінəsən?» O, da bəli dedikdə Rəsulullah 3 buyurdu: «***Əynəallah*** – Allah haradadır?» deyə buyurdu. Cariyə: “Səma üzərində”. Peyğəmbər: “Bəs mən kiməm?”. Cariyə: «Sən Allahın Rəsulu». Peyğəmbər: “Onu azad et! Çünki o, mömіnədir” deyə buyrdu[323].[324]. Kəlam əhlindən olan Abdullah İbn Kulləb deyir ki: “Məxluqatın ən xeyirlisi, Allahın seçdiyi, məxluqlar içərisində Allahı ən çox tanıyan Muhəmməd 3 ***“Allah Haradadır?”*** sualının verilməsinə, ***“Səmadadır”*** cavabının doğru olmasına və cavab verənin iman əhli olmasına icazə verməsi açıq-aydın buna dəlildir. Lakin Cəhm İbn Saffan[325] və onun tərəfdarları (həmfikirləri) Allah haradadır sualının verilməsini qadağan edirlər. Əgər bu tərzdə sual vermək qadağan olunsaydı Peyğəmbər 3 daha haqlı idi cariyənin bu kimi cavabına etiraz edib: Bu cür demək olmaz, çünki bu cür demək Allaha məkan verməkdir (məhdud) etməkdir”. Lakin əksinə Peyğəmbər 3 bu cür suala verilən cavabı imandan saydı. Bu sözlərdə bir neçə görüş vardır: 1. ***Allah haradadır?*** Sualının verilməsinin caiz olması. 2. ***Səmadadır*** – cavabının doğru olması. 3. Bu da icmadır[326]. Əbul Həsən əl-Əşari Σ “əl-İbanə” kitabında böyük bir başlıq açmışdır ***İstiva*** (Uluv) barəsində. O, deyir ki: “Bir kimsə soruşa ki, Allahın İstivası barəsində nə düşünürsüz? Ona cavabımız: Uca və Böyük olan Allahın Ərşin üzərinə İstivası Onun əzəmətinə yaraşır bir şəkildədir. ***«Rahmən ərşə istiva etdi».*** *(Ta ha 5).* ***«Pak söz ona tərəf yüksələr».*** *(Fatir 10).* ***«Xeyir! Allah onu öz dərgahına qaldırmışdı».*** *(ən-Nisa 158).* **Firon dedi:** ***«Ey Haman! Mənim üçün bir qəsr tik ki, bəlkə göylərin yollarına yetişim və Musanın Rəbbini görüm. Doğrusu mən onu yalançı***

---

[322] İbn Batta “İbanə” səh: 103.
[323] Müslim 537.
[324] Müslim 537, «əl-Fiqhul Əbsat» s. 47,48.
[325] ***Cəhmilər*** **-** Əbu Muxriz kimi tanınır. H. 128-ci il Mərvəzdə öldürülür. İbn Teymiyyə “əl-Fətava əl-Hənbəliyə əl-Kubra” deyir ki: “(Allahın bütün sifətlərini inkar edənlərdir) İlk olaraq bu fikirləri Cud İbn Dirhəm təbliğ etməyə başlamışdır. Ondan da Cəhm İbn Saffan bu fikirləri alır və yaymağa başlayır. Cəhmilər də ona nisbət edilərək belə adlanmışlar. Rəvayət edilir ki: Cud İbn Dirhəm bu görüşləri (fikirləri) Abana İbn Səbanadan, o da Talutdan, o da öz əmisi Lubeyd İbn əl-Əsləmdən almışdır. Lubeyd İbn Əsləm isə Peyğəmbər 3 sehr (cadu) edən Yəhudi sehirbaz idi”.
[326] İbn Teymiyyə “Tarud Aql Məa Nəql” səh: 6/193, “Məcmuul Fətava” 5/319, İbn Favraq “Məqalət İbn Kulləb”.

sayıram». *(əl-Mumin 36-37).* Firon belə düşünürdü ki, Musanın A Allahın səmada olması barəsində olan moizələri yalandır. ***«Göydə olanın yeri titrədib sizi onun dibinə göndərməyəcəyinə əminsinizmi. Göydə olanın sizin üstünüzə daş yağdıran bir yel göndərməyəcəyinə arxayınsınızmı?»*** *(Mulk 16,17).* Allah – *subhənəhu və təalə* - səmada olduğunu, səmalar üzərində yerləşən Ərşin üzərinə İstiva etdiyini buyurdu. Nə ki, səmada yerləşir, onları səmalara daxil etmək olar (Səmadadır deyə adlandırmaq olar). Ərş isə səmalarda olan ən əzəmətli məxluqdur. Allah bütün səmaları əhatə edir deyə buyurmadı, əksinə səma üzərində (Ərşin üzərinə İstiva) etdiyini buyurur. Allah: ***"Məgər görmürsünüz ki, Allah yeddi göyü*** *(bir-birinin üstündə)* ***qat-qat necə yaratdı?! Orada ayı bir nur, günəşi də bir çıraq etdi".*** *(Nuh 15-16).* Allah buyurur ki: ***"Orada ayı bir nur etdik"*** Lakin bu o, demək deyil ki, Ay bütün səmaları əhatə edir. Biz görürük ki, necə bütün müsəlmanlar dua etdikləri zaman əllərini səmaya doğru qaldırırlar. Çünki Uca və Böyük olan Allah səmalar üzərində yerləşən Ərşin üzərinə İstiva etmişdir. Əgər Uca və Böyük olan Allah Ərşin üzərində olmasaydı müsəlmanlar dua edərkən əllərini səmaya doğru qaldırmazdılar. Kifayədir ki, onlar namaz vaxtı əllərini yerə doğru uzatmırlar". İbn Qudamə Σ rəvayət edir ki, Əbu Hənifə Σ dedi: "Kim Allahın səmada olduğunu inkar edərsə artıq küfr etmişdir (kafir olmuşdur)"[327]. İmam Məlik Σ deyir ki: "Allah səma üzərindədir, elmi isə hər yerdədir"[328]. AbdurRahman İbn Amr əl-Auzai Σ deyir ki: "O, öz Ərşi üzərindədir, Özü özünü vəsf etdiyi kimidir"[329]. Dahhaq və Vəhb İbn Munəbbih Σ deyirlər ki: "Ərş Allahın ilk yaratdığıdır"[330]. Əbu Bakr Abdullah İbn Zubeyr əl-Qureyşi əl-Humeydi Σ deyir ki: "Biz deyirik ki: Rahmən Ərşə İstiva etmişdir və kim bundan qeyrisini düşünərsə o, Allahın sifətlərini təvil edən Cəhmidir"[331]. Vəhb İbn Cərir Σ deyir ki: "Cəhmilər bidət əhlidir və onlar istəyirlər ki, biz deyək: "Allah Ərşə İstiva etməmişdir"[332]. İmam Əbu Zura əz-Razi Σ deyir ki: "Əziz və Cəlil olan Allah Ərşin üzərində, məxluqatdan ayrıdır"[333]. İmam ən-Nablusi Σ deyir ki: "Rahmən Ərşə yüksəldi. O, məxluqatından ayrıdır"[334]. İmam Muhəmməd əl-Bağdadi Σ deyir ki: "Allah Ərşə İstiva etmişdir. Bütün

[327] "İsbat Uluv" səh: 116,117.
[328] Zəhəbi "Uluv" 140, İbn Qudamə "İsbat Uluv" 115.
[329] İmam Zəhəbi "Uluv" 367.
[330] İmam Zəhəbi "Uluv" №340, səh: 127.
[331] Muhəmməd əl-Humeyyis "İtiqadu Aimmətus Sələf" səh: 71.
[332] Buxari "Xalqu Afalul İbad" №6, səh: 5.
[333] Muhəmməd əl-Humeyyis "İtiqadu Əimmətus Sələf" səh: 132.
[334] Muhəmməd əl-Humeyyis "İtiqadu Əimmətus Sələf" səh: 158.

mülk Ona məxsusdur və Onun elmi hər bir şeyi əhatə etmişdir”[335]. Şeyxulİslam İsmail əl-Nişapuri, Əbu Osman əs-Sabuni Σ deyir ki: “Mən şəhadət edirəm ki, Rahmən Ərşə İtiva etmişdir”[336]. İmam İbn Cureyc Σ deyir ki: “O, məxluqatı yaratmamışdan öncə Ərşi su üzərində idi”[337]. Muqatil İbn Həyyan Σ deyir ki: ***«Məgər görmürsənmi ki, Allah göydə və yerdə nə varsa, hamısını bilir. Aralarında gizli söhbət edən üç adamın dördüncüsü, beş adamın altıncısı Allahdır. Onlar bundan az da, çox da olsalar və harda olsalar, Allah yenə də onların yanındadır. Sonra Qiyamət günü Allah onlara etdikləri əməlləri*** *(bir-bir)* ***xəbər verəcəkdir. Allah hər şeyi biləndir».*** *(əl-Mucadələ 7).* O, Ərşi üzərindədir, elimi isə Onunladır”[338]. Muhəmməd İbn İbrahim əl-İsfəhani Σ deyir ki: Mən eşitdim ki, Əbu Zura ər-Razi Σ: “Rahmən Ərşə yüksəldi” ayəsinin təfsirini soruşdular. O, qəzəblənərək: Bu ayənin təfsiri sənin oxuduğun kimidir. O, Ərşin üzərindədir, Onun elimi isə hər bir şeyi əhatə etmişdir. Allahın lənəti olsun o, kəslərə ki, buna zidd olan bir söz söyləyərlərsə”[339]. İmam Hafiz Nueym İbn Həmməd Σ deyir ki: “Kim Allahı yaratdığı məxluqatla müqayisə edərsə o, kafirdir. Kim Allahın özü-özünü necə vəsf etdiyini inkar edərsə kafirdir. Allahın və Onun Rəsulunun Onu necə vəsf etdiyində Təşbih (bnzətmə) yoxdur”. İshaq İbn Rahaveyh Σ deyir ki: “Təşbih nə zaman baş verir? Əgər bir kimsə desə ki: Əli mənim əlimə bənzəyir və ya eşidirəm necə O, eşidir. Artıq bu Təşbihdir. Lakin Allahın buyurduğu kimi desə: Əl, eşitmək, görmək və necəliyinə varmasa, bənzətməsə bu zaman bu Təşbih sayılmır. ***«Onun bənzəri heç bir şey yoxdur. O, eşidən və görəndir».*** *(əş-Şura 11).* Biz Onu özü-özünü vəsf etdiyi kimi vəsf etməliyik”. İmam Şafii Σ “Risalə” kitabında deyir ki: “O, özünü vəsf etdiyi kimidir və məxluqatın Onu vəsf etməsindən Ucadır”[340]. Muhəmməd İbn AbdulKərim əş-Şəhristani Σ deyir ki: “***Sələflər*** – bənzətməkdən o, qədər qorxardılar ki, hətta kim ayəni oxunduğu zaman: ***“...iki əlimlə yaratdığıma”*** *(Sad 75).* əlini tərpədərsə (göstərərsə) və ya hədisi söylədiyi zaman: “Qulların qəlbləri Rəhmanın barmaqlarından iki barmağı arasındadır...” söylədiyi zaman barmaqları ilə işarə edərsə, qoy o, kimsə əlini kəssin, barmaqlarını isə çıxartsın”[341]. İbn Teymiyyə Σ deyir ki: “Kim

---

[335] Muhəmməd əl-Humeyyis “İtiqadu Əimmətus Sələf” səh: 168.
[336] Muhəmməd əl-Humeyyis “İtiqadu Əimmətus Sələf” səh: 179.
[337] Zəhəbi “Uluv” səh: 137.
[338] Zəhəbi “Uluv” səh: 138.
[339] Zəhəbi “Uluv” səh: 203.
[340] “Məcmuul Fətava” 5/195.
[341] Şəhristani “Din Və Məzhəblər Barədə Kitab” 80.

Allahın sifətlərini məxluqatın sifətlərinə oxşadaraq deyərsə: Allahın yüksəlməsi, enməsi və digər əməlləri oxşardı məxluqatın enməsinə, qalxmasına o, kimsə zəlalətə düşmüş bidət əhlidir"[342]. Əhməd İbn Hənbəl Σ deyir ki: "Allah özünü Həyy, Alim, Səmi, Basir, Rauf, Rahim adlandırmışdır. Onun bu sifətləri məxluqatda olan sifətlərə oxşar deyildir"[343]. İbn Teymiyyə Σ deyir ki: "Quran, Sünnə və sağlam ağıl şahidlik edir ki, Allah yaratdığı məxluqatdan heç birinə bənzər deyildir..."[344]. İbn Teymiyyə Σ deyir ki: "Kim desə ki, Allah müəyyən bir yerdədir və ya Allah məxluqatı ilə bir yerdədir, məxluqat və göylər onu əhatə etmişdir, yaratdıqlarından bir çoxu Ondan hündürdədir, bəziləri Ondan aşağıdır belə bir kimsə zəlalətə düşmüş bidətçidir"[345]. İbn Teymiyyə Σ deyir ki: "Kim desə ki: "Allahın Ərşə və ya başqa bir yerə ethiyacı vardır o, kimsə zəlalətə düşmüş bidət əhlidir"[346].

Sonda sizə Şeyx əl-Albaninin Σ başına gəlmiş ibrətli bir hadisəni qeyd etmək istəyirəm. Şeyx əl-Albani Σ deyir ki: «Həcc ziyarətində Minada idik. Bir məclisdə oturmuşduq. O, gecə bir çox cavanlarla, o cümlədən də "Ənsara Sünnə Muhəmmədiyyə" cəmiyyətinə mənsub cavanlarla da görüşdük. Bu vaxt Əhzar Universitetinin Şeyxlərindən biri yanıma daxil oldu. Eşitdi ki elm məclisidir. Məclisdə əyləşdikdə başa düşdü ki, məclis onların Vəhhabi adlandırdığı məclisdir. O: «Hörmətli Vəhhabilər![347] Siz Allahı cisimləşdirirsiniz». əl-Albani: «Bu necə ola bilər?» dedim. O: «Siz deyirsiniz ki, Allah Ərşin üzərindədir». əl-Albani: «Subhənəllah! Biz belə demirik. Allah buyurur: ***«Rahmən ərşə istiva etdi».*** *(Ta ha 5).* O: «Bəli, lakin siz deyirsiniz ki, Allahın məkanı var». Bizim aramızda mübahisə oldu. Bu da fəlsəfəyə bənzəyirdi. Çünki bu ağıl və məntiq mübahisəsi idi. Ümumən müsəlmanlar əqidə məsələlərində ağılla mübahisə etməsinlər. Çünki ağılı nəqldən (Quran və Sünnə) üstün tutan zəlalatə düşər. Bu cür insanla bir az məntiqlə mübahisə etmək məcburiyyətində qaldım. O: «Siz Allaha məkan təyin edirsiniz». Şeyx: «Səndən bir sual soruşacağam. Xahiş edirəm cavab verəsən». O: «Buyur, soruş» dedi. Şeyx: «Məkan mövcud olan bir şeydir, yoxsa yox». O: «Mövcud olan bir şeydir» dedi. Şeyx: «Bu məkan əzəlidir. Əzəldən olub, yoxsa sonradan yaradılıb?» deyə soruşdum. O: «Sonradan yaradılıb» dedi.

---

342 "Məcmuul Fətava" 5/199.
343 "Məcmuul Fətava" 5/196.
344 "Məcmuul Fətava" 5/199.
345 "Məcmuul Fətava" 5/199.
346 "Məcmuul Fətava" 5/199.
347 ***Subhənəllah!*** Şeyxə də Vəhhabi deyirlər?

Şeyx: «Biz indi məkandayıq?». O: «Bəli» dedi. Şeyx: «İndi bizim üstümüzdə səmanın birinci qatıdır və o məkandır?» deyə soruşdum. O: «Bəli» dedi. Beləcə Şeyx yeddinci səmaya qədər sadaladı. O, da bəli deyərək cavab verirdi. Şeyx: «Yeddinci səmadan sonra nə var?» deyə soruşdum. O: «Ərş» dedi. Şeyx: «Ərş məkandır, yaradılıb». O: «Bəli» dedi. Şeyx: «Ərşdən sonra nə var?». Söhbətin bu yerində o, məni qəribə bir cavabla təəccübləndirdi. O: «Kurrabiyun mələklər» dedi. Şeyx: «Sən elə bir ayə bilirsən ki, orada Kurrabiyun mələklərdən söhbət getsin?». O: «Xeyr» dedi. Şeyx: «Bəs hədis?». O: «Xeyr» dedi. Şeyx: «Çox qəribədir» dedim. Əhzar Universitetinin Şeyxisən, lakin bu məsələni bilmirsən? O: «Bizə belə öyrədiblər» dedi. Şeyx: «Yaxşı indi gəl biz səninlə müvəqqəti də olsa razılaşaq (Buna cədəl deyilir)». Yaxşı sən iddia edirsən ki, Ərşin üzərində Kurrabiyun mələklər vardı. Bəs ondan sonra nə vardır. O, bir anlığa susdu. Mən: "Kainatın sonu var, yoxsa sonsuzdur?" deyə soruşdum. O: «Sonu var». Şeyx: «Bu son bizə görə Ərşdir, sənə görə isə Kurrabiyun mələklərdir». Onlardan yuxarıda heç bir şey yoxdur, Elədir? Çünki sən dedin ki, kainatın sonu var. O: «Bəli» dedi. Deməli Sələflər dedikdə ki, Rahmən Ərşə İstiva edib sən nəyə görə elə başa düşürsən ki, onlar məkan nəzərdə tuturlar. (Ərşin üzərində məkan yoxdur Allah da oradadı). O, da susdu"[348].

MÜXALİFLƏRİN GƏTİRDİKLƏRİ BƏZİ ŞÜBHƏLƏR VƏ ONLARA VERİLƏN CAVABLAR

Müxaliflərin Şübhələri: Müxaliflər müsəlmanların qəlblərinə şübhə salmaq üçün bəzi ayələri dəlil gətirirlər. ***«Göydə olanın».*** *(Mulk 16-17).* Zahirini qəbul etsək, səmanın Allahı kölgələdiyini, Onu daşıdığını, Onu əhatə etdiyini desək düzgün olmaz. Bu sözləri söyləyən kimsə əgər bunu özündən demişsə sapıq, yox əgər başqasına nisbət edərək söyləmişsə o, təqdirdə yalançı və xətalı olmuşdur. Allahın böyüklüyünü: ***«Ən Uca və ən böyük varlıq da Odur!».*** *(əl-Bəqərə 255).* ***«O,*** *(hər şeydən)* ***Ucadır,*** *(hər şeydən)* ***Uludur!».*** *(əş-Şura 4).* Onun hər şeyi elmi ilə əhatə etdiyini (***MUHİT***)[349]: ***«Halbuki Allah kafirlərin bütün işlərini biləndir».*** *(əl-Bəqərə 19).* ***«Allahın hər şeyi öz elmi ilə ehtiva etdiyini biləsiniz deyə…».*** *(ət-Talaq 12).* Qiyamət günü yer üzünün Onun ovcunda olacağını: ***«Halbuki Qiyamət günü yer bütünlüklə onun ovcunun içində olacaq, göylər isə onun sağ əli ilə büküləcəkdir».*** *(əz-Zumər 67).* Göyü də kitab səhifəsi kimi bükəcəyini: ***«Göyü kitab səhifəsi kimi büküb***

---

[348] ət-Təqva studiyası kasset 1579, Kuveyt «İhyə ət-Turass əl-İslam».
[349] Bu İsim üçün bax: Ali İmran 120, ən-Nisa 108, 126, əl-Ənfal 47, Hud 92, Fussilət 54, əl-Buruc 20.

qatlaycağımız gün** (Qiyamət gününü) **yadınıza salın».** (əl-Ənbiya 104).* *Göyün də Allaha ehtiyacı olduğunu:* ***«Onun izni olmadan yerə düşə bilməməsi üçün göyü tutub saxladığını görmürsənmi». *(əl-Həcc 65).* Bilən bir kimsə əsla yaratdıqlarından hər hansı bir şeyin Allahı kölgələdiyini, daşıdığını, əhatə etdiyini belə ağlına gətirməz.

Həmçinin: ***«And olsun ki, insanı biz yaratdıq və nəfsinin ona nə vəsvəsə etdiyini də biz bilirik. Biz ona şah damarından da yaxınıq».*** *(Qaf 16).* Bəli, bu ayəni oxuduqda biz fikirləşə biləik ki, Allah bizə şah damarımızdan da yaxındır. Lakin nə ilə yaxın olduğunu biz sonrakı ayədən başa düşürük. ***«Xatırla ki, sağında və solunda yazan iki mələk oturmuşdur».*** *(Qaf 17).* O, mələklər ki, insanın ağzından çıxan hər bir kəlməni qeyd edirlər.

Həmçinin: ***«Göylərdə də, yerlərdə də yalnız o Allahdır. Sizin gizlində də, aşkarda da nəyiniz varsa onu, tutduğunuz əməlləri O bilir».*** *(əl-Ənam 3).* Bu ayə Allahın zatıyla göydə olduğu kimi, yerdə də olduğu mənasına gəlməz. Bu cür fikirləşən çox böyük xəta etmişdir. Qurani Kərimdə olan digər bir ayə bunu çox gözəl açıqlayır. ***«Göydə də ilah** (ibadət olunan) **yerdə də ilah Odur. O, hikmət sahibidir, biləndir».*** *(Əz-Zuxruf 84)*[350]. Şübhəsiz ki, Allah göylərdə də, yerlərdə də ibadət olunan ilahdır. Göydə də, yerdə də olan hər bir şey ilah olaraq yalnız Allaha ibadət və itaət edirlər. Çünki Allahın göylərin üzərində olması sizin gizlində də, aşkarda da etdiyinizi bilməsinə əngəl törətməz. Hər nə qədər Allah zatıyla göydədisə ilahlığı (tanrılığı) isə hər iksindədir. Bunun bir bənzəri də: «Filankəs Məkkədə də əmirdir, Mədinədə də». Yəni o, kimsə hər nə qədər bu şəhərlərdən birində olursa olsun əmirliyi hər iki şəhərdə də keçərlidir. İmam Məlik Σ deyir ki: «Allah göydədir, elmi isə hər yerdədir»[351].

Həmçinin: ***«Can boğaza yetişdiyi zaman, siz ona baxıb durursunuz. Biz ona sizdən daha yaxınıq, amma siz görmürsünüz».*** *(əl-Vaqiə 83-85).* Allah: «*Biz Ona Sizdən Də Yaxınıq*» buyurduqda, ölüm anında ***Ölüm*** – mələyinin ölən insana yaxın olduğunu buyurur. Bəs nə üçün Allah birinci şəxsin adından danışır? Mələklər Allahın elçiləridir və onladan danışıldıqda birinci şəxsisn adından danışılır. ***"Biz onu** (Cəbrailin dili ilə) **oxutduğumuz zaman oxunmasını diqqətlə dinlə".*** *(əl-Qiyamət 18).* ***"İbrahimin qorxusu çəkildikdə və ona** (İshaqın doğulacağı haqqında) **müjdə gəldikdə Lut tayfası barəsində Bizimlə** (mələklərimizlə) **mübahisə***

---

[350] Bax: Təfsir İbni Kəsir.
[351] Əbu Davud «Məsailu İmam Əhməd» s. 263, İbn Əbdul Bərr «Təmhid» 7/138.

etməyə başladı. *(Əzabın onlardan dəf edilməsini istədi)****".*** *(Hud 74).* Hər iki ayədə söhbət mələklərdən gedir. ***Həmçinin -*** Bu ayədə ölüm anı xüsusiləşdirilmişdi. Əgər biz desək ki, Allah bizə yalnız ölüm anında yaxındır, bu düz olmaz, çünkü Allah bizə hər an yaxındır. Ölüm anının xüsusiləşdirilməsi isə o, anda ölüm mələyinin yaxın olmasına görədir. Allahın bizə hər an yaxın olması isə Quran və Sünnə ilə sabitdir. Bu da duadır. ***«Bəndələrim məni səndən soruşsalar söylə ki, mən onlara yaxınam. Dua edib məni çağıranın duasını qəbul edərəm».*** *(əl-Bəqərə 186).* Burada söhbət Allahdan nə isə istəmək və Allaha ibadət etmək üçün olunan duadan gedir.

Qayda: İstək duası zamanı insan bir şeyə diqqət etməlidir! Allahın adlarından öz istədiyi şeyə münasib olanını istədiyindən qabaq çəkməlidir. Məs: «Ey Rahmən olan Allah! Mənə rəhm et, məni bağışla!» «Ey qoruyan, məni qoru!» və s. Rəsulullah 3 buyurur: «Sizin dua etdiyiniz Allah sizdən hər hansı birinizin dəvəsinin boynundan da ona yaxındır»[352]. Allahın yaxın olması ucalığına və yuxarıda olmasına zidd deyildir. Çünkü bütün sifətlərində Allaha bənzər bir şey yoxdur. O, yaxın olması ilə də ucadır, ucalığı ilə də yaxındır. ***«Allah*** *(müşriklərin)* ***ona aid etdikləri sifətlərdən tamamilə uzaqdır».*** *(əs-Saffət 159).* Həsənul Bəsri Σ deyir ki: "***Allahummə -*** kəliməsi özündə istənilən növ istəyi əhatə edir". Əbu Radca əl-Ataridi Σ deyir ki: "***Allahummə -*** kəliməsində olam "***Mim***" hərifi özündə Allahın **99** İsmini əhatə edir". ən-Nadr İbn Şamil Σ deyir ki: "Kim ***Allahummə -*** deyərək Allaha dua etməyə başlayarsa artıq Allahı bütün İsimləriylə çağırmış olar".

Həmçinin: ***«Məgər görmürsənmi ki, Allah göydə və yerdə nə varsa, hamısını bilir. Aralarında gizli söhbət edən üç adamın dördüncüsü, beş adamın altıncısı Allahdır. Onlar bundan az da, çox da olsalar və harda olsalar, Allah yenə də onların yanındadır. Sonra Qiyamət günü Allah onlara etdikləri əməlləri*** *(bir-bir)* ***xəbər verəcəkdir. Allah hər şeyi biləndir».*** *(əl-Mucadələ 7).* ***«Siz harda olsanız, o, sizinlədir. Allah sizin nə etdiklərinizi görəndir».*** *(əl-Hədid 4).* İlk baxışdan bu ayələr insana şübhə gətirə bilər. O, sizinlə bərabərdir buyuruğu: Allah yaradılmışlar ilə qarışmış, onların yanlarındadır demək deyil. Xeyr! Allah Ərşin üzərindədir, məxluqatın üzərində ***Raqibdir*** (nəzarət edəndir). Əgər ayələrin sonlarına fikir versəniz görərsiniz ki, Allahın bizimlə bərabər olması, Onun bizim etdiklərimizi bilməsi və görməsi ilədir. Elm, qüdrəti ilə hər bir şeyi idarə edən, əhatə edən, himayə edən haqqında düşünmək

---

[352] Buxari, Müslim.

ki, o məxluqlarla, naqislərlə, günahkarlarla birlikdədir. Bu ağla sığmazdır. Sufyan əs-Souri Σ deyir ki: ***“...Allah yenə də onların yanındadır”.*** Yəni: Elimi ilə onlarladır”[353]. Sələflər (Səhabə və Tabiinlər) bu barədə icma etmişlər: “O, Ərşi üzərindədir, elimi isə hər bir yerdədir”[354]. İbn Kəsir Σ bu ayənin təfsirində deyir ki: “Məhz bu səbəbə görə bir çox insanlar deyirlər ki, İcma vardır **“*Yanında*”** kəliməsinə görə. Yəni, burada qəsd olunan “Yanındadır Elimilə” deməkdir[355].

Əhli Sünnə Vəl Cəmaat alimləri Allahın yaratdıqları ilə bərabər olmasını, Zatı ilə deyil məhz elmi ilə onlarla bərabər olması şəkilində açıqlamışlar. Burada məqsəd sapıq Hüluliyyəçilərə cavab verməkdir[356]. Pak və nöqsansız olan Allahın yaratdıqlarıyla bərabər olması Ona yaraşır bir bərabərlik olub əsla yaradılmışların bir-birləriylə olan bərabərliyi kimi deyildir. Heç şübhəsiz ki, onların dəlilləri Allahın həm zatıyla yaratdıqlarının üstündə, həm də onlarla bərabər olduğunu ifadə etməkdədir. Bunların hər iksinin də sübut və dəlili güclüdür. Allahın bu buyurduğunda hər iksinə də dəlil vardır. ***«Göyləri və yerləri altı gündə xəlq edən, sonra ərşin üzərinə yüksələn*** *(istiva edən)* ***Odur. O, yerə girəni də, yerdən çıxanı da, göydən enəni də, göyə qalxanı da bilir. Siz harda olsanız O, sizinlədir. Allah sizin nə etdiklərinizi görəndir!».*** *(əl-Hədid 4).* Bu ayədə Allah yaradılmışların (məxluqatın) ən üstündə, ən yüksəkdə olan Ərşə İstiva etdiyini bildirdiyi kimi, bizimlə bərabər olduğunu da bildirmişdir. Yüksəkliklə bərabərlik arasında bir ziddiyyət yoxdur. Bir şey həm zatı ilə yüksəkdə də ola bilər, həm də ona bərabərlik nisbət edilə də bilər. Əgər biz Allahın yaratdıqlarından olan Aya baxsaq görərik ki, o səmada yerləşdirilmişdir. Bununla bərabər o, səfərdə olan hər bir kəsə hara gedirsə getsin onunla birlikdədir. Halbuki Ay göydədir və

---

[353] Zəhəbi “Uluv” 139.

[354] Zəhəbi “Uluv” 572.

[355] Bax: Fəxrəddin Razi “Məfətihal Qeyb” ayənin təfsiri.

[356] ***Hululiyyə –*** Allahın Zatıyla hər yerdə olduğunu qeyd edənlərdir. Onlar Allahın ***Məiyyə –*** Birlikdə, bərabər olmaq sifətində həddi aşaraq Allahın ona yaxın olan (əl-Mukərrəbun) şəxslərə hulul etdiyini (yəni nüfuz etmək, girmək, iki şeyin bir şeymiş kimi birləşməsini) irəli sürən sapıq firqədir. Onlara görə kim nəfsini itaətlə tərbiyə edər, dünya ləzzətləri və şəhvətlərinə səbr edərsə Allaha yaxın olanların (əl-Mukərrəbun) məqamına yüksəlir. Sonra o, bəşəriyyət sifətlərindən təmizlənincəyə qədər, saflaşmaya və saflaşmış olanların dərəcəsinə yüksəlməyə davam edəcəkdir. Saflaşma əsnasında bəşəriyyətdən bir parça da belə qalmadıqda İsa İbn Məryəmə hulul edən Allahın ruhu ona da hulul edər. O, zaman istədiyi kimi olan şeydən başqasını diləməz və əməllərinin tamamı Allahın feli olur, sonunda da Allaha birləşərək, Allah olur!? AbdulQahir əl-Bağdadiyyənin bölümünə görə **11** qurupdur. Bunlar: ***Hululiyyə, Səbəiyyə, Beyaniyyə, Cənahiyyə, Hatabiyyə, Şurayiyyə, Nemiriyyə, Rizamiyyə, Mukannaiyyə, Hulmaniyyə, Hallaciyə və Azafira.*** Hululiyyə eyni zamanda müşəbbihlərin (bənzədənlərin) həddi aşanlarıdır. Rafizilər içərsində də Allahın imamlara Hulul etdiyini deyənlər də vardır. Bax: «Məqalətul İslamiyyə» 1/81,82, «Fərq Beynəl Firaq» s. 198,205.

bizimlə bərabər hərəkət etməkdədir. Ayın bərabər olması onun işıq saçması və görülməsinə görədir. Ay isə Allahın ayələrindən ən kiçiyidir. Bir qadın Allah haradadır? deyə soruşuduqda İmam Əbu Hənifə: «Allah səmadadır, yerdə deyil» cavabını verdi. Bəs Allah: ***«Siz harda olsanız, o sizinlədir».*** *(əl-Hədid 4)* sözünə nə deyirsən?» sualına isə belə cavab verdi. «Bu sənin bir kimsəyə məktub yazıb mən səninlə bərabərəm deməyin kimidir. Halbuki sən onun yanında deyilsən»[357].

Həmçinin: Ubadə İbn Samit K rəvayət edir ki, Rəsulullah 3 buyurdu: «İmanın ən üstünü harada olursansa ol, Allahın səninlə bərabər olduğunu bilməkdir»[358]. Bu hədis, bu ləfzlə hədis alimləri tərəfindən zəif qəbul edilmişdir[359]. Əyyub Səhtiyani Σ Mutəzilə və Cəhmilər barədə deyir ki: "Onların (etiqadının) əsası: Səma üzərində heç nə yoxdur – deməkdir"[360]. ***«O, Əvvəldir, Axırdır, Zahirdir, Batindir».*** *(əl-Hədid 3).* Muqatil İbn Həyyan Σ deyir ki: "Sən ***Əvvəlsən***, səndən əvvəl heç bir şey yoxdur. Sən ***Axırsan***, səndən sonra heç bir şey yoxdur. Sən ***Zahirsən***, Sən hər bir şeyin üzərindəsən (sənin üstündə heç bir şey yoxdur). Sən ***Batinsən***, sən hər bir şeydən yaxınsan (Səndən o, tərəfə heç bir şey yoxdur). Yəni, gücü və elimi ilə hər bir şeyə yaxındır, Özü isə Ərşin üzərindədir və O, hər bir şeydən xəbərdardır"[361].

ALLAHIN Ψ MƏİYYƏ – BİRLİKDƏ, BƏRABƏR OLMAQ SİFƏTİ

Məiyyə – birlikdə olmaq sifəti iki cürdür:

1. *Ümumi* – yəni Allah elmi ilə, qüdrəti ilə, tədbiri ilə (işləri düzüb qoşmaq və idarə etməsi ilə) hamı ilə bərabərdir. Zatı ilə yox. Heç bir şey ondan gizli deyildir. ***«Çünki mən sizinlə bərabərəm. Eşidirəm və görürəm».*** *(Ta ha 46).* ***«Bir də səbr edin. Allah səbr edənlərlə bərabərdir».*** *(əl-Ənfal 46).* ***«Həqiqətən Allah ondan qorxub pis əməllərdən çəkinənlər və yaxşı işlər görənlərlədir».*** *(ən-Nəhl 128).* Aişə O deyir: «Bir qadın ərindən şikayət etmək üçün Rəsulullahın 3 yanına gəlir. Mən otağın bir küncündə olmağıma baxmayaraq onların nə barədə

---

[357] Beyhəqi «əl-Əsma və əs-Sifət» 429, Zəhəbi «Uluvv» müxtəsər: s. 135.
[358] Təbərani «əl-Kəbir», «əl-Əvsat» bax: Heysəmi «Məcmauz Zəvaid» 1/60, Əbu Nuaym «Hiylətul Əvliya» 6/124, Suyuti «Cəmius Sağir» 1/49.
[359] Zəif hədis. əl-Albani «Daiful Cəmius Səğir» 1002, «Zəif Hədislər Silsiləsi» 2589. Lakin Abdullah İbn Muaviyə əl-Ğadiridən K gələn rəvayətdə: «Nəfsin təmizlənməsi (yaxşılığı) harada olursansa olsun Allahın onunla bərabər olduğunu bilməsidir» Beyhəqi «Sünnən Kubra» 4/95, əl-Albani «Səhih Hədislər Silsiləsi» 1046.
[360] Zəhəbi "Muxtəsər Uluv" 132, Əhməd "Musnəd" 6/457, 27627, İbn Batta "İbanə" 3/194.
[361] Beyhəqi "Əsmə" 2/173.

söhbət etdiklərini eşitmədim. Lakin Allah eşidib ayə nazil etdi. ***«Əri barəsində səninlə mübahisə edən və Allaha şikayət edən qadının sözünü Allah eşitdi. Allah sizin danışığınızı eşidir. Həqiqətən Allah eşidən və görəndir».*** *(əl-Mucadələ 1)»*[362].

2. ***Xüsusi*** – yəni Allah elmi, qüdrəti ilə yalnız Peyğəmbərlərlə, möminlərlə, müsəlmanlarla birlikdədir. ***«Müşriklərin hamısı səninlə vuruşduğu kimi siz də onlarla vuruşun və bilin ki, Allah müttəqilərlədir».*** *(ət-Tövbə 36).* ***«Allah həqiqətən möminlərlədir».*** *(əl-Ənfal 19).* Rəsulullah 3 Əbu Bəkr K ilə mağarada olarkən Əbu Bəkr K müşrikləri gördükdə qorxaraq: «Allaha and olsun ey Allahın Rəsulu, onlardan biri ayağının altına baxsa bizi mütləq görəcəkdir. Rəsulullah 3 ona Allahın buyurduğu şəkildə: ***«Qəm yemə, Allah bizimlədir».*** *(ət-Tövbə 40).* «Üçüncüləri Allah olan iki kişi barəsində sən nə düşünürsən»[363]. O, halda buradakı bərabərlik yardım və düşmənlərdən qorumaq mənasındadır. ***Həmçinin*** **–** Allah Musa və Haruna E müraciət edərək: ***"****(Allah)* ***buyurdu: "Qorxmayın, Mən də sizinləyəm,*** *(hər şeyi)* ***eşidirəm və görürəm!".*** *(Ta ha 46).* ***Həmçinin*** **-** Peyğəmbər 3 buyurdu: «Allah zatıyla yüksəkdə olmasına baxmayaraq namaz qılanın qarşısındadır. Onun üzünə baxar»[364]. Yüksəkliklə, qarşıda olmaq arasında bir ayrılıq yoxdur. Bir şey həm yüksəkdə həm də qarşıda ola bilər. Çünki qarşıda olmaq yerdə olmaq demək deyil. Məs: Doğan günəşə baxan kişi, onun yəni günəşin qarşısında olduğunu söyləyir. Lakin günəş göydədir. İbn Teymiyyə Σ deyir ki: "Allahın məxluqatı ilə bərabər olması ayələrdən aslı olaraq dəyişilir. ***«Göyləri və yerləri altı gündə xəlq edən, sonra ərşin üzərinə yüksələn*** *(istiva edən)* ***Odur. O, yerə girəni də, yerdən çıxanı da, göydən enəni də, göyə qalxanı da bilir. Siz harda olsanız O, sizinlədir. Allah sizin nə etdiklərinizi görəndir!».*** *(əl-Hədid 4).* Ayədən açıq-aydın görsənir ki, Allahın məxluqatı ilə bərabər olması Allahın insanları görməsi, onlardan xəbərdar olmasıdır. (Elmi, eşitməsi, görməsi, bilməsi) Allahın bəndələrilə olması elmilədir və bu fikirdə ilk əsr imamları olmuşlar"[365].

Nəticə: 1) Allahın yaratdıqları ilə bərabər olması Quran, Sünnə və Saleh Sələflərin icması ilə sabitdir. 2) Allahın yaratdıqları ilə bərabər olması Onun Ucalığına və Əzəmətinə yaraşır tərzdə olan bir haqqdır və bu

---

[362] Buxari.
[363] «əl-Lulu Vəl Mərcan» 1540, Buxari, Müslim, Əhməd 1, Tirmizi 3096.
[364] Buxari, Müslim, Məlik 1/173, Əhməd 2/6,29, Nəsai 2/51, İbn Məcə 731, Beyhəqi «Əsmə və Sifət» s. 465. əl-Albani «Səhihul Tərğib» 1/186,188, «Səhihul Cəmius Səğir» 753.
[365] "Fətava əl-Həməviyyə".

yaradılmışların bir-birilərilə bərabər olmalarına bənzəməz. 3) Allahın yaratdıqları ilə bərabər olmasının mənası, Allahın məxluqatından elmi, eşitməsi, görməsi, bilməsi ilə xəbardar olmasıdır. 4) Buradan belə anlaşılmaz ki, Allah yaratdıqları ilə eyni məkanı paylaşdırır. 5) Allahın yaratdıqları ilə bərabər olması Onun Ərşin üzərinə İstiva etməsinə zidd deyildir. Əgər səndən: «Bərabərlik Allahın zatı sifətlərindəndir, yoxsa feli sifətlərindəndir?» deyə soruşularsa cavabımız: «Ümumi bərabərlik Allahın zatı sifətlərindəndir. Çünki bunlar əzəldən əbədi Allahda vardır. Xüsusi bərabərlik isə Allahın feli sifətlərindəndir».

ALLAHIN Ψ KƏLAM SİFƏTİ

Bu xüsusda da insanlar çaşqınlığa düşmüşlər. Əhli Sünnə vəl Cəmaata görə Allah hər zaman istədiyi vaxt danışır. Müxaliflərin dediyi kimi, Allahın kəlam sifəti ondan ayrı və məxluq deyildir. Kəlam Allahın zatı sifətlərindəndir. Allah, Adəm və Həvva E ilə səslə danışmış, Musa A ilə vasitəsiz danışmış, həmçinin də Qiyamət günü qulları ilə tərcüməçi olmadan danışacaqdır. ***«Allahdan daha doğru danışan kim ola bilər».*** *(ən-Nisa 87,122).* ***«Rəbbin sözü düzgün və ədalətli şəkildə tamam oldu».*** *(əl-Ənam 115).* ***«Biz Peyğəmbərlərin bəzisini digərindən üstün etdik. Allah bunlardan bəzisi ilə danışmışdır».*** *(əl-Bəqərə 253).* İmam Əbu Hənifə Σ deyir: «Allah öz kəlamı ilə danışır. Kəlam Onun əzəli sifətidir», «Allah danışır, lakin bizim danışmağımız kimi deyildir»[366].

«Xatırla ki, o zaman *(Qiyamət günü)* ***Allah buyuracaq: Ya Məryəm oğlu İsa! Sənmi insanlara: Allahla yanaşı məni və anamı da özünüzə ilah bilin! demişdin?»*** *(əl-Maidə 116).* Allahın Qiyamət günü İsa A ilə danışması onun ilah olmamasını sübut etmək üçün olacaqdır.

«Rəbbi onlara *(Adəm və Həvvaya)* ***müraciət edib buyurdu: Məgər mən sizə bu ağaca*** *(yaxınlaşmağı)* ***qadağan etməmişdimmi?».*** *(əl-Əraf 22).* Buradakı səsləniş, nida onların günah etmələrindən sonra olmuşdur. Həmçinin Qiyamət günü Adəm A ilə danıışması. Əbu Səid əl-Xudri K rəvayət edir ki, Peyğəmbər 3 buyurdu: «Allah (Qiyamət günü): «Ey Adəm!» deyə buyurur. Adəm: «Ya Rəbbim! Mən sənin qarşındayam. Əmr et, hər əmrini yerinə yetirim və hər xeyir bütünlüklə sənin əlindədir» deyə cavab verir. Allah ona səslə: «Soyundan Cəhənnəmə girəcəkləri seçib çıxarmağı əmr edir!». Adəm: «Ya Rəbbim! Cəhənnəmə girənlərin sayı nə qədərdir?» deyə soruşur. Allah: «Hər min nəfərdən **999**-zu! Hər bir hamiləli qadının bari-həlmini (vaxtından əvvəl) yerə qoyması və uşaqların

---

366 «Fikhul Əkbər» s. 58,59.

saçlarının ağaracağı zaman o, zamandır. ***«İnsanları sərxoş görərsən, halbuki onlar sərxoş deyillər. Bu ancaq Allahın əzabının şiddətli olmasındandır!».*** *(əl-Həcc 2).* Peyğəmbərin 3 bu cavabı oradakılara (səhabələrə) çox ağır gəldi. Elə ki, hətta üzlərinin rəngi də dəyişdi. Oradakılar: «Ya Rəsulullah! (Cəhənnəmdən qurtulan) Bu mindən bir nəfər kimdi?» deyə soruşdular. Peyğəmbər 3 buyurdu: «Sevinin ki, sizdən bir nəfərə Yəcuc və Məcucdan min nəfər» deyə buyurdu. Sonra sözünə davam edərək: «Nəfsim əlində olan Allaha and olsun ki, mən sizlərin Cənnət əhlinin dörddə birini təşkil edəcəyinizə ümüd edirəm» deyə buyurdu. Sonra Allaha həmd etdik və təkbir gətirdik. Sonra yenə də: «Nəfsim əlində olan Allaha and olsun ki, mən sizlərin Cənnət əhlinin üçdə birini təşkil edəcəyinizə ümüd edirəm» deyə buyurdu. Bundan sonra biz yenə də Allaha həmd etdik və təkbir gətirdik. Sonra Peyğəmbər: «Nəfsim əlində olan Allaha and olsun ki, mən sizlərin Cənnət əhlinin yarısını təşkil edəcəyinizə ümüd və arzu edirəm» deyə buyurdu. Çünki ümmətlərə nisbətdə sizin məsəliniz qara öküzün dərsi üzərindəki ağ bir tük kimidir (Başqa rəvayətdə: «Ağ öküzün dərsi üzərindəki qara tük kimi») və ya Eşşəyin ön ayaqlarının iç tərəfində olan dairə formasında möhür kimi»[367].

«Musaya vəd etdiyimiz vaxt gəlib çatanda Rəbbi onunla *(arada heç bir vasitə olmadan)* ***danışdı».*** *(əl-Əraf 143).* ***«Allah Musa ilə sözlə danışdı».*** *(ən-Nisa 164).* Musa A ilə heç bir mələyin köməyi olmadan, vasitəçi olmadan danışmışdır. ***«Biz Musanı Tur dağının sağ tərəfindən səslədik».*** *(Məryəm 52).* ***«Yadına sal ki, bir zaman Rəbbin Musaya belə buyurmuşdu: Get o, zalım tayfanın yanına».*** *(əş-Şuəra 10).* İmam Əbu Hənifə Σ deyir: ***«Allah Musa ilə sözlə danışdı».*** *(ən-Nisa 164)* ayəsində buyurduğu kimi Musa A Allahın kəlamını eşitdi. Şübhəsiz Allah Musa ilə danışmadan öncə də Mutəkəllim (danışıcı) idi», «Allah Musa ilə əzəli sifəti olan kəlamıyla danışmışdır»[368]. Başqa bir yerdə: «Biz Allahın Musa A ilə danışdığına da iman, təsdiq və təslimiyyət olaraq söləyirik»[369]. Əbu Yəla, İmam Əhməd Σ belə dediyini rəvayət edir: «Mən atamdan, Allah A Musa ilə danışdıqda səs ilə onunla danışmadı deyən bir topluluq haqqında soruşdum». Atam: «Allah bir səs ilə danışdı və biz bu hədisləri gəldikləri kimi rəvayət edirik»[370].

«Allah həmin gün onlara xitab edib belə buyuracaqdır: Peyğəmbərlərə nə cavab verdiniz?» *(əl-Qəsəs 65).* ***«Rəhmli Allahda***

---

[367] Buxari, Müslim.
[368] «Fikhul Əkbər» s. 58,59.
[369] «Əqidətul Təhaviyyə» əl-Albani təhqiqi ilə s. 293.
[370] «Tabaqatul Hanabilə» 1/185.

(onlara) ***salam deyiləcəkdir».*** *(Yasin 58).* Rəsulullah 3 buyurur: «Qiyamət günü Allah ilə qulun arasında heç bir tərcüməçi (vasitə) olmadan Allahın danışmadığı heç bir qul yoxdur»[371].

Möminlərdən fərqli olaraq Allahın Qiyamət günü ***«Allah onlarla danışmaz…».*** *(əl-Bəqərə 174).* ***«Allah ilə olan əhdlərini və andlarını ucuz bir qiymətə satan şəxslərə axirət nemətlərindən heç bir pay yoxdur. Allah Qiyamət günündə onları dindirməz….».*** *(Ali-İmran 77).* Onlarla danışmaması onlar üçün bir əzabdır. ***Allah buyurar: «Orada zəlil, məyus vəziyyətdə durub qalın və mənə heç bir şey deməyin».*** *(əl-Muminun 107).*

Bu ayələrdən göründüyü kimi Allah kəlam sifətinə malikdir və yaradılmış məxluqların səs və həriflərinə bənzəməz. Onun danışması vəhiydir. Peyğəmbər 3 buyurur: «Allah bir əmri vermək istədikdə vəhy ilə danışır»[372]. Allahdan daha doğru söz söyləyən olmadığı üçün hər bir şeyi hər baxımdan gözəl bilən də odur.

QİYAMƏT GÜNÜ MÖMİNLƏRİN RƏBLƏRİNİ GÖRMƏLƏRİ[373]

Əhli Sünnə Vəl Cəmaat yəni Sələfi Salihin ittifaq ilə bu fikirdədirlər ki, Qiyamət günü möminlər öz Rəblərini heç bir əziyyət çəkmədən görəcəklər. Əbu Səid əl-Xudri K rəvayət edir ki, Rəsulullahın 3 zamanında bir qurup insanlar: «Ya Rəsululah! Qiyamət günü Rəbbimizi görəcəyikmi?» Rəsulullah 3 buyurdu: «Yanında bulud olmayan açıq bir havada günəşi görməyə çətinlik çəkirsinizmi? Bədirlənmiş ayı **14-**cü günündə yanında bulud olmayan açıq havada görməyə çətinlik çəkirsinizmi?» Xeyr, Ya Rəsulullah! O, buyurdu: «Günəşi və ayı görməkdə əziyyət çəkmədiyiniz kimi Allahı görməkdə də əziyyət çəkməyəcəksiniz»[374]. Abdullah İbn Qeys K rəvayət edir ki, Rəsulullah 3 buyurdu: «İki Cənnət vardır ki, qabları və içindəki (digər əşyaları) da gümüşdəndir. Digər iki Cənnət daha vardır ki, qabları və içindəki digər əşyaları da qızıldandır. Ədn Cənnətindəki topluluğun Rəblərinə baxmalarının qarşısında Allahın üzündəki o, əzəmət örtüyündən başqa bir şey olmayacaqdır»[375]. Adiy İbn Hatim K rəvayət edir ki, Mən Peyğəmbərin 3 yanında ikən bir nəfər gəlib yoxsulluqdan şikayət etdi. Sonra digər bir nəfər gəldi və yol kəsən quldurlardan şikayət etdi.

---

[371] Buxari, Müslim.
[372] İbn Xuzeyfə «Kitabu Tövhid» 1/348, «Kitabus Sunnə» 1/227.
[373] Geniş Məlumat üçün bax: İbn Qeyyim “Hədiyul Ərvah – Cənnətdəki Həyat”.
[374] Buxari 4581, Müslim 183, Darimi “Sünən” 6/81, H.2804.
[375] Buxari 4878,4879,4880, Müslim 180.

Peyğəmbər: “Ey Adiy! Hirə şəhərini gördünmü?” deyə buyurdu. Adiy: “Xeyr, yalnız eşitdim” dedim. Peyğəmbər: “Əgər ömrün uzun olsa dəvə üzərində bir qadının Allahdan başqa kimsədən qorxmadan Kəbəyə gəlib təvaf edəcəyini görəcəksən” deyə buyurdu. Öz-özümə: “Bizim Tai qəbiləsinin yol kəsənləri varaaa! (Onların əlindən hara gələ bilər)” dedim. Peyğəmbər: “Əgər ömrün uzun olsa Kisranın xəzinələrinin fəth ediləcəyini görəcəksən” deyə buyurdu. Mən: “Kisra İbn Hurmuzmu?” dedim. Peyğəmbər: “Bəli, Kisra İbn Hurmuz və əgər ömrün uzun sürərsə qızıl və gümüş dolu kisəsini çıxarıb zəkat vermək istəyən adamı görürsən. Lakin zəkat alacaq kimsə olmayacaqdır (tapmayacaqdır). Hər biriniz mütləq bir gün gələcək aranızda heç bir pərdə, tərcüməçi olmadan Allahla qarşılaşacaqsınız. O, zaman Allah: “Səni təbliğ edən bir Peyğəmbər göndərmədimmi?” deyə buyuracaq. O: “Bəli, göndərdin” deyəcəkdir. Allah: “Mən sənə mal vermədimmi? Ikram etmədimmi?” deyə soruşacaq. Qul: “Bəli, Ey Rəbbim, verdin” deyib sağına baxacaq Cəhənnəmdən başqa bir şey görməyəcəkdir, soluna baxacaq Cəhənnəmdən başqa bir görməyəcəkdir”. Adiy K deyir ki, Peyğəmbərin 3 belə buyurduğunu eşitdim: “Bir xurmanın yarısı da olsa onu sədəqə verib özünüzü Cəhənnəmdən qoruyun. Kim yarım xurma tapmazsa gözəl bir sözlə qorunsun”. Adiy: “Allahdan başqa kimsədən qorxmadan Kəbəni təvaf etməyə gedən dəvə üstündə yaşlı qadın gördüm. Kisra İbn Hurmuzun xəzinələrini ələ keçirənlər arasında mən də var idim. Əgər sizin də ömrünüz uzun olarsa Əbul Qasımın xəbər verdiyi kisəsini çıxaran o, adamı görəcəksiniz” dedi[376]. Muhəmməd İbn Cəfər əl-Qattani, İmam Suyutidən Σ rəvayət edir ki: “Qiyamət günü Cənnətə möminlərin Rəblərini görmələri ağıl ilə mümkündür, Quran, Sünnə və İcma bunu təsdiq edir. *Quran*: ***«O, gün üzlər Rəbbinin gül camalına baxıb sevinəcəkdir».*** *(əl-Qiyamə 22-23).* ***“Yaxşı işlər görənləri Cənnət və daha artıq mükafat gözləyir...”.*** *(Yunus 25-26).* ***«Qiyamət günü onlarla Rəbləri arasında hicab çəkiləcək və onlar Rəblərini görməyəcəklər».*** *(əl-Mutəffifin 15).* ***Sünnə***: Sünnəyə gəldikdə isə **20-**dən çox səhabədən gələn səhih hədislər bunun dəlilidir. ***İcma*****:** Sələf alimləri bidət əhli meydana gəlməmişdən öncə möminlərin Rəbblərini Cənnətdə görmələri üzərinə icma etmişlər[377]. İbn Kəsir Σ deyir ki: ***«O, gün üzlər Rəbbinin gül camalına baxıb sevinəcəkdir».*** *(əl-Qiyamə 22-23).* Onlar (möminlər) açıq-aydın öz Rəbblərini görəcəklər. Onlar öz Rəbblərinə baxacaqlar.

---

[376] Buhari “Mənakib” 25, Fəthul Bâri 6/610-611.
[377] Qattani “Nazmul Mutanasira Minəl Hədis əl-Mutavati”, “Mətailul Musirat”.

Necə İmam Buxari Σ "Səhih" əsərində: "Siz öz Rəbbinizi açıq-aydın görəcəksiniz". Mühəddislərə əsasən möminlərin Qiyamət günü Rəbblərini görmələri bizlərə **"*Mutavatir*"** yollarla çatmışdır. Bu rəvayətləri isə nə inkar, nə də rədd etmək olmaz"[378]. İbn Əbil İzz əl-Hənəfi Σ deyir ki: "Allahı görmək – barədə Peyğəmbərin 3 hədisləri və səhabələrin sözləri ***Mutavatirdi***"[379]. İbn Qeyyim Σ deyir ki: "Peyğəmbər və səhabələrdən Allahı görmək barədə gələn rəvayətlər ***Mutavatirdi***"[380]. İmam Təbəri Σ deyir ki: "Möminlərin Qiyamət günü Rəblərini görmələri ***Mutavatir*** hədislərlə səhabələrdən bizə çatmış və zikr edilmişdir..."[381]. ***Mutavatir* –** Əbu Bakr, Əbu Hureyrə, Əbu Səid, Cərir İbn Abdullah, Suheybə, İbn Məsud, Əli, Əbu Musa əl-Əşari, Adiy İbn Xatim, Ənəs İbn Məlik, Bureydə İbn Həsib, Əbu Razin əl-Aqili, Cabir İbn Abdullah, Əbu Umama, Zeyd İbn Sabit, Ammar İbn Yəsir, Aişə, İbn Ömər, Umara İbn Ruvayba, Salman Farsi, Huzeyfə İbn Yəmən, İbn Abbas, Abdullah İbn Amr İbn əl-Ass, Ubey İbn Kəb, Fudeyl İbn İyad, Ubadə İbn Samit – *Allah Onların Hər Birindən Razı Olsun* **-** [382] Yəhyə İbn Məin Σ deyir ki: "Mən **17** hədis bilirəm Allahı görmək barədə və onların hər biri də səhihdir"[383]. Beyhəqi Σ deyir ki: "Biz ***Ruyətullahın*** haqq olduğu barədə hədislər rəvayət etdik: Əbu Bəkr, Huzeyfə, İbn Məsud, İbn Abbas, Əbu Musa və s. səhabələrdən – *Allah Onlardan Razı Olsun* -. ***Ruyətullahın*** olmaması barədə bizlərə səhabələrdən heç bir rəvayət gəlməmişdir. Əgər onlar arasında bu məsələdə ziddiyət olsaydı bizə xəbər çatardı. Onlar Allahı Qiyamət günü görmək barəsində ittifaq etmişlər"[384]. İbn Abdul Bərr Σ deyir ki, İmam Məlikdən Σ soruşurlar ki: "Allahı Qiyamət günü görəcəyikmi?". O: "Bəli, ***«O, gün üzlər Rəbbinin gül camalına baxıb sevinəcəkdir».*** *(əl-Qiyamə 22-23).* Digər qrup haqqında: ***«Qiyamət günü onlarla Rəbləri arasında hicab çəkiləcək və onlar Rəblərini görməyəcəklər».*** *(əl-Mutəffifin 15)*[385]. Vaki İbn Cərrah Σ deyir ki: "Möminlər Onu Cənnətdə görəcəklər, möminlərdən qeyrisi onu görməyəcəkdir"[386]. İshaq İbn Rahaveh Σ Ruyatullahın haqq oluğunu söyləyənlər barəsində danışdıqda deyir ki: "Onlar haqqı söyləmişlər, buna müxalif olaraq inkar edən yalnız bidət əhli

---

[378] İbn Kəsir "Muxtəsər Təfsir".
[379] "Əqidətul Təhaviyyə".
[380] "Hədiyul Ərvah" 355.
[381] Təbəri "Təfsir Təbəri" 8/503.
[382] "Hədiyul Ərvah" 355-384.
[383] "Hədiyul Ərvah" 386, "Fəthul Bəri" 13/434,7009, Ləlakai "Usulu Etiqad" 3/495,867.
[384] "Hədiyul Ərvah" 386.
[385] əl-İntiqa 36.
[386] "Hədiyul Ərvah" 385.

və dini savadı az olanlar olmuşlar”[387]. İmam Əhmədin Σ yanında ***Ruyətullahı*** iknar edən bir kimsədən söz edildi. İmam qəzəblənərək dedi: Kim desə ki, Qiyamət günü Rəbbimizi görməyəcəyik kafirdir, kim olursa olsun Allahın qəzəbi və lənəti onun üzərinə olsun. Məgər Allah buyurmadı: ***«O, gün üzlər Rəbbinin gül camalına baxıb sevinəcəkdir».*** *(əl-Qiyamə 22-23).* Məgər Allah buyurmadı: ***«Qiyamət günü onlarla Rəbləri arasında hicab çəkiləcək və onlar Rəblərini görməyəcəklər».*** *(əl-Mutəffifin 15)*[388]. Hənbəl İbn İshaq Σ rəvayət edir ki, İmam Əhməd Σ dedi: “Kim desə ki, Qiyamət günü Allah görülməyəcək – Cəhmidir, Allah və Rəsulunu inkar edən kafirdir”[389]. Əbu Davud əl-Misri Σ deyir ki, Nəim İbn Həmməd Σ ilə bərabər oturmuşduq. Nəim, Muzəni Σ soruşdu: “Sən Quran barəsində nə deyirsən?”. O: “Allahın kəlamıdır”. Həmməd: “Yəni, Məxluq deyildir?”. Muzəni: “Bəli, yaradılmamışdır”. Nəim: “Sən düşünürsən ki, Qiyamət günü Allahı Qiyamət günü (möminlər Cənnətdə) görəcəklər?”. Muzəni: “Bəli” deyə cavab verdi[390].

Əhli Sünnətdən Üç Görüş – İbn Qeyyim Σ deyir ki: “Allahın görülməsi ilə bağlı Əhli Sünnətdən üç görüş vardır: 1. Allahı sadəcə möminlər görəcəkdir. 2. Məhşərdə Allahı mömin, kafir hər kəs görəcəkdir. Sonra kafirlərə pərdələnəcək və bir daha görməyəcəklər. 3. Münafiqlər görəcəklər, kafirlər isə yox”[391].

MÜXALİFLƏRİN GƏTİRDİKLƏRİ BƏZİ ŞÜBHƏLƏR VƏ ONLARA VERİLƏN CAVABLAR

Müxaliflərin Şübhələri: «O, gün üzlər Rəbbinin gül camalına baxıb sevinəcəkdir». *(əl-Qiyamə 22-23).* Müxaliflər qeyd edirlər ki: “Bu ayədə ***Baxmaq*** deyil, ***Gözləməkdir***. ***Cavab:*** Deyilir ki: Gözləmək qəlb ilə bağlı olan bir şeydir. Cənnətdə isə gözləmək ola bilməz, çünki o, əlaqəlidir narahatçılıq və kədərlə. Halbuki Cənnət əhli bu hissləri keçirməyəcəkdir. Onlar Cənnətin füsünkarlığından həzz alıb dincələcəklər və nəinsə intizarında olub gözləməyəcəklər. Həmçinin ayədə keçən ***İlə*** kəliməsi burada gözləmək deyil, Baxmaq olduğuna dəlildir”. Bəziləri də qeyd edirlər ki: Baxmaq kəlməsindən qəsd – Allahın onlara verəcəyi mükafata baxacaqlar deməkdir. ***Cavab:*** *Subhənəllah!* Məgər ayədə Allah buyurur ki: “Onlar Allahın onlara nə mükafat verəcəyinə baxacaqlar”.

[387] “Hədiyul Ərvah”.
[388] “Hədiyul Ərvah”.
[389] “əl-Qovl Əhməd İbn Həbəl Fi Cərh və Tadil” 4303, “Hədiyul Ərvah” 392.
[390] “Hədiyul Ərvah” 393.
[391] “Hədiyul Ərvah” 347.

Kim bu cür təfsir verib. Ayələri təvil etmək olmaz. Allah buyurur: ***«O, gün üzlər Rəbbinin gül cəmalına baxıb sevinəcəkdir».*** *(əl-Qiyamə 22-23).* Müxaliflərin söylədiyi kimi əgər bu mümkün olmasaydı, onda belə çıxır ki, Peyğəmbərin 3 bilmədiyi bir məsələni müxaliflər bilirdilər və onlar Allahdan daha çox xəbərdar idilər. *Allah Qorusun*!

Müxaliflərə Cavab: Bu ayə altı kəlmədən ibarətdir ki, bunların beşi Allahın görülməsinə dəlalət edir. ***«O, gün üzlər Rəbbinin gül cəmalına baxıb sevinəcəkdir».*** *(əl-Qiyamə 22-23).*

1. ***Vucuhun*** – üzlər: Müxaliflər qeyd edirlər ki, bu ayədə olan görmək qəlbnəndir. Lakin bu səhv fikirdir. ***Raəə*** – sözü ərəb dilində iki cürdür: **1).** ***Bəsariyyə*** – gözlə. **2).** ***Qulubun*** – qəlblə. Allah: "***Qulubun*** – qəlblər o, gün sevinəcək" deyə buyurmadı. Əksinə Allah buyurdu: ***Vucuhun*** – üzlər o, gün sevinəcək. Gözlər də üzdə olduğu üçün nəzər salacaqdır. Bir məsələ də var ki, qəlb nəzər sala bilməz, gözlər isə nəzər sala bilər. Ayədə keçən üzlər kəliməsi ona dəlildir ki: Möminlər üzlərində yerləşən iki gözlərilə baxacaqlar. ***"Biz sənin üzünün göyə tərəf çevrildiyini gördük və Biz səni razı qalacağın qibləyə tərəf döndərəcəyik. Sən üzünü Məscidulharama tərəf çevir! Harada olursunuzsa olun, üzünüzü ona tərəf çevirin!".*** *(əl-Bəqərə 144).* Bu ayədə də üzünün göyə tərəf çevrildiyini Allah buyurur. Aydındır ki, Peyğəmbər 3 səmaya baxdığı zaman iki gözü ilə baxardı".

2. ***Yəuməizin*** – o, gün: Məgər qəlb Allahın olduğunu bilmir. Hətta kafir belə olsa çətin anlarında əllərini göyə qaldıraraq dua edir. Lakin Allahın o, günü xüsusiləşdirməsi məhz möminlərin öz Rəbblərini görəcəyinə işarədir.

3. ***Nədira*** – üzlər ağ, sevinc içində: Nə üçün Allah möminləri ayırdı, onları sevinc içərisində olacaqlarını buyurdu. Çünkü möminlərdən fərqli olaraq kafirlər o günü öz Rəbblərini görməyəcəklər. ***«Qiyamət günü onlarla Rəbləri arasında hicab çəkiləcək və onlar Rəblərini görməyəcəklər».*** *(əl-Mutəffifin 15)* İmam Şafii Σ deyir ki: «Bu buyuruqla Allah bizlərə qarşı pərdələnməyəcəyini, ona baxacaq və onu görməkdə hər hansı bir çətinliklə qarşılaşmayacaq bir topluluq olacağını bildirmişdir»[392].

4. ***İlə*** – tərəf: Yəni, Rəblərinə tərəf baxacaqlar. Əbu Hureyrə K rəvayət edir ki, Peyğəmbərin 3 zamanında bir qurup insanlar: «Ya Rəsulallah! Qiyamət günü Rəbbimizi görəcəyikmi?» deyə soruşdular. (Peyğəmbər): «Bədirlənmiş ayı yanında bulud olmayan açıq havada görməkdə şübhə edirsinizmi?». Onlar: «Xeyr, Ya Rəsulallah!» dedilər.

[392] əl-İntiqa s. 79.

(Peyğəmbər): «Yanında bulud olmayan açıq havada günəşi görməkdə şübhə edirsinizmi?». Onlar: «Xeyr, Ya Rəsulallah!» dedilər. (Peyğəmbər): «Sizlər onu (Allahı) beləcə görəcəksiniz?» deyə buyurdu. Qiyamət günü insanlar bir yerə toplanacaqlar. Allah: «(Dünyada ikən) Kim nəyə ibadət edirdisə onun ardınca düşsün!» deyə buyurur. Onlardan kimiləri günəşin, kimiləri ayın, kimiləri də tağutların[393] ardınca düşürlər. Bu ümmət isə münafiqləri də içində olduqları halda (yerlərində) durub qalırlar. Allah onların yanlarına (tanıdıqlarından başqa bir surətdə) yaxınlaşıb: «Mən sizin Rəbbinizəm!» deyə buyurur. Onlar da: «Rəbbimiz gələnə qədər bizim yerimiz buradır. Buradan heç bir yana tərpənməyəcəyik. Rəbbimiz gəldikdə isə biz onu tanıyacağıq (sən bizim Rəbbimiz deyilsən)» deyirlər. Bundan sonra Allah (ikinci dəfə) onların yanına gəlir və: «Mən sizin Rəbbinizəm!» deyə buyurur. Onlar da: «Bəli, sən bizim Rəbbimizsən!» deyirlər[394].

5. *Nazira* – nəzər salacaqlar: Müxaliflər şübhə salmaq üçün bu ayəni dəlil gətirirlər. ***«Gözlər onu dərk edə bilməz, lakin o, gözləri dərk edər».*** *(əl-Ənam 103).* Baxış (nəzər) bölünür qəlbin baxışına və bir də göz baxışına. ***"Həqiqətən, gözlər kor olmaz, lakin sinələrindəki ürəklər** (qəlb gözü) **kor olar".** (əl-Həcc 46).* Bu ayədə qəsd olunan qəlb baxışıdır. Ərəblər deyirlər ki: "Filankəs bəsirətli (gözüaçıqdır) öz sənətində". Bu sözlə ərəblər o, kimsənin öz sənətinin mahir biləni olduğunu söyləmiş olurlar. Həmçinin Ərəblər deyirlər ki: "Filankəs qəlbi ilə gördü və ya gözü ilə gördü". Bütün bu kəlimələr Ərəblərdə işlədilir və dəlildir ki, göz baxışından başqa qəlb (gözü) baxışı da vardır. Əgər biz Allahı gözlərimizlə dərk etmək qabiliyyətinə malik deyiliksə bu o, demək deyil ki, biz Onu görə bilmərik. Göz ilə Allahı görmək, Onu dərk etmək deyildir, həmçinin Allahı qəlb ilə bilmək (anlamaq) Onu büstbütün dərk etmək deyildir. Sözsüz ki, nə bu dünyada, nə də axirətdə Allahı heç bir məxluq dərk edə bilməz. Lakin insan baxdığı, bir şeyi görə bilər, lakin dərk etməyə bilər. Ağıllar onu bilirlər, lakin bilməkləri ilə onu dərk edə bilmirlər. İbn Abbas K deyir ki: "***Gözlər onu dərk edə bilməz*** **-** Onu əhatə edə bilməzlər" deməkdir[395]. Qatadə K deyir ki: "O, gözlər onu idrak edə bilməyəcək qədər böyükdür"[396]. Atəyyə Σ deyir ki: "Allaha baxarlar,

[393] ***Tağut*** – tüğyan sözündəndir. Həddi aşmaq deməkdir. İbn Qeyyim Σ deyir: "Tağut bəndənin ibadətdə, itaətdə və tabeçilikdə ifrata varması, həddi aşmasıdır. Allah və Rəsulunu buraxıb onların əvəzində ibadət etdiyi, itaət etdiyi və ardınca getdiyi kimsə deməkdir".
[394] Buxari 806, Müslim 182.
[395] Qurtubi 7/54-55, "Durrul Mənsur" Təfsir Yunus 26.
[396] İbn Kəsir 2/167.

əzəmətindən dolayı gözlər Onu əhatə edə bilməz”[397]. Çünki hər bir şeyi Elimi ilə əhatə edən Allahı bir şeylər tərəfindən əhatə edilə biləcəyini söyləmək caiz deyildir. Buna görə də dərk etmək tamamilə ayrı bir şey, görmək isə tam başqa bir şeydir. ***«Onlar taxtlar üstündə** (əyləşib) **tamaşa edəcəklər».*** *(əl-Mutəffifin 24)* İmam Əhməd Σ deyir ki: «Allahın axirətdə görülməyəcəyini iddi edən bir kimsə kafirdir və Quranı yalanlayan bir kimsədir»[398].

Həmçinin: «Musa təyin etdiyimiz vaxtda** (Tur-i Sinaya) **gəldikdə Rəbbi onunla** (arada heç bir vasitə olmadan) **danışdı.** (Musa) **“Ey Rəbbim! Özünü** (camalını) **mənə göstər. Sənə baxım!” – dedi. Allah: “Sən Məni əsla görə bilməzsən. Lakin** (bu) **dağa bax. Əgər o yerində dura bilsə, sən də Məni görə bilərsən” - buyurdu. Rəbbi dağa təcəlli etdikdə** (Allahın nuru dağa saçıldıqda) **onu parça-parça etdi. Musa da bayılıb düşdü. Ayılandan sonra isə: “Sən paksan, müqəddəssən!** (Bütün eyib və nöqsanlardan uzaqsan!) **Sənə** (bu işimdən ötrü) **tövbə etdim. Mən iman gətirənlərin birincisiyəm!” – dedi». *(əl-Əraf 143).* Müxaliflərin dediyinə görə bu ayədə olan ***Lən Tərani*** **–** kəlməsi əbədiyyən nəfy (inkar) ifadə edər. Bu görmənin heç vaxt həqiqət olmayacağına dəlalət edir. ***Cavab:*** Bu ayə elə onların özləri üçün bir dəlildir. Bu dil baxımdan da doğru deyildir. Allah Qurani Kərimdə Yəhudilər haqqında buyurur: ***«Yəhudilər deyirlər ki, bizim yerimiz Cənnətdir. Orada bizə gözəl nemətlər hazırlanıb.** (Ya Muhəmməd!) **Sən onlara** (yəhudilərə) **de: Əgər** (sizin iddianıza görə) **Allah yanında axirət evi** (Cənnət) **başqa insanlara deyil, yalnız sizə məxsusdursa və bu sözünüz doğrudursa** (Allahdan) **ölüm istəyin!** (Cənnətin yalnız özünə aid olduğunu iddia edən kimsə ona qovuşmağa səbəb olan ölümü mütləq arzular). (Əlbətdə) **onlar öz əməllərini bildiklərinə görə ölümü əsla istəməzlər».*** *(əl-Bəqərə 95-96).* Ayədən də görüldüyü kimi ***Lən*** **-** onlar ölümü bu dünyada təmənna etməyəcəklər. Digər bir ayədə isə: ***«Onlar müraciət edib deyəcəklər: Ey Məlik! Qoy Rəbbin bizi öldürsün** (bu əzabdan qurtaraq). **O, isə** (min ildən sonra onlara) **Siz** (həmişəlik burada) **qalacaqsınız».*** *(əz-Zumər 77).* Cəhənnəmdə isə ölümü təmənna etdiklərini görürük. ***Həmçinin*** **-** Musa A Allahın Rəsulu, onun kəlimi olduğu halda, Allah haqqında nəyin imkansız olduğunu daha yaxşı bilirdi. Əgər onun görülməsi imkansız olsaydı belə bir istəklə Allaha müraciət etməzdi. Peyğəmbərlərin həyatlarına baxsaq görərik ki, onlar Allaha layiq olamayan bir şeylə müraciət etdikdə Allah

---

[397] Qurtubi 19/110.
[398] «Tabaqatul Hənbəliyə» 1/59,145.

onları dərhal düzəldərdi. Məs: Nuh A öz oğlu üçün kömək istədikdə, İbrahim A öz atası üçün, Muhəmməd 3 öz əmisi üçün kömək istədikdə Allah onlara qadağan etdi. Musa A isə bu qadağanı qoymadı, əksinə: ***«Tur Dağına Bax»*** deyə buyurdu. Buna görə də Allah: «Sən məni əsla görə bilməzsən» – buyurduğunun mənası, dünyada məni görə bilməyəcəksən deməkdir. ***"Allahdan qorxun və** (Qiyamət günü) **Onun hüzuruna gedəcəyinizi bilin!".*** *(əl-Bəqərə 223).* ***"****(Möminlərin)* ***Ona qovuşacaqlarını gün*** *(Cənnətdə bir-birinə)* ***xeyir-duaları*** *(və ya Allahın onlara verəcəyi xeyir-dua)* ***"Salam"dır!*** *(Allah)* ***onlar üçün çox qiymətli*** *(tükənməz, gözəl)* ***mükafat hazırlamışdır".*** *(əl-Əhzab 44).* ***"Ey insan! Sən*** *(ölənə qədər)* ***Rəbbinə doğru çalışıb çabalayırsan. Sən Ona qovuşacaqsan!".*** *(əl-İnşiqaq 6).* Qramatika alimləri ittifaq ediblər ki: "***Qovuşmaq*** **–** diri bir varlığa nisbət edilirsə - ***Görmə*** - mənasındadır"[399].

Müxaliflərə Cavab: «Qiyamət günü onlarla Rəbləri arasında hicab çəkiləcək və onlar Rəblərini görməyəcəklər». *(əl-Mutəffifin 15).* Bu kafirlər üçün ən böyük əzabdır. Allah kimi Özündən hicab ilə pərdələmişsə o, kimsə mütləq əzab görəcəkdir. İbn Kəsir, İmam Şafiinin Σ sözlərini zikr edərək deyir ki: "Bu ayə dəlildir ki, möminlər ilə Rəbləri arasında hicab olmayacaqdır"[400]. Rabiya İbn Suleyman Σ deyir ki, İmam Şafiinin Σ dərsində idim. Ona: ***«Qiyamət günü onlarla Rəbləri arasında hicab çəkiləcək və onlar Rəblərini görməyəcəklər»*** ayəsi barəsində nə deyərsiniz deyə bir kağız parçasında sual verildi. Şafii: ***«Qiyamət günü onlarla Rəbləri arasında hicab çəkiləcək və onlar Rəblərini görməyəcəklər»*** - möminlər (Rəbblərindən) mükafat olaraq Onu görəcəklər..."[401].

Müxaliflərə Cavab: "Yaxşı işlər görənləri Cənnət və daha artıq *(əlavə)* ***mükafat gözləyir...".*** *(Yunus 25-26).* ***Artıq*** *(əlavə)* **–** Cənnətdə isə bu mükafat Rəbbinin Vəchinə baxmaqdır. Rəsulullah 3 bu ayəni oxudu: Yaxşı işlər görənləri Cənnət və daha artıq mükafat gözləyir – Cənnət əhli Cənnətə, Cəhənnəm əhli Cəhənnəmə girdiyi zaman bir Carçı: Ey Cənnət əhli! Sizə Allahın bir sözü vardır. Sizə verdiyi vədi yerinə yetirmək istəyir" deyə səsləyər. Onlar: "Tərəzilərimiz ağır gəlmiş, üzlərimizi ağartmış, bizi Cənnətə salmış və Cəhənnəmdən uzaqlaşdırmışdır". Bu zaman Allah pərdəni qaldırar. Onlar üçün Rəblərinə baxmaqdan daha sevimli bir şey verilməmişdir. ***Artıq*** *(əlavə)* **–** budur"[402]. Əbu Musa K

---

[399] "Hədiyul Ərvah" 346.
[400] "Hədiyul Ərvah" 350, Ləlәkai "Usuli Etiqad".
[401] "Hədiyul Ərvah" 350.
[402] Müslim 181, Tirmizi 3/81, İbn Məcə 17, İbni Kəsir "Nihayə" 2/481, İbni Cərir 11/74.

rəvayət edir ki, Rəsulullah 3 buyurdu: "Allah Qiyamət Günü bir Munadi (Carçı) yollayar. Munadi uzaq və yaxın olan hər bir kəsin eşidəcəyi bir səslə: "Ey Cənnət əhli! Allah sizə ən gözəlini vəd etmişdir? Ən gözəli Cənnət, ***Artıq*** (əlavə) – isə Allahın vəchinə baxmaqdır"[403]. Əbu Bəkr əs-Sıddıq, Xuzeyfə M Cənnətdə olan ***Artıq*** *(əlavə)* nədir deyə soruşduqda onlar: "Bu Allahın Kərim vəchinə baxmaqdır" demişlər[404]. Darakutni və İbn Mərvədi Σ, Suheybdən K rəvayət edirlər ki, Peyğəmbər 3 buyurdu: "***Artıq*** **–** Allahın Vəchinə baxmaqdır"[405]. Əbu Hureyrə K deyir ki: "Ölümü dadmadıqca Rəbbinizi görməyəcəksiniz"[406]. Təbəri Σ rəvayət edir ki: "Əbu Bəkr, Huzeyfə, Amir İbn Sad, Əbu İshaq, Əbu Musa, Əbu Leylə, Həsənul Bəsri, AbdurRahman İbn Mehdi, Suheyb ər-Rumi, Qatadə, Kab İbn Ucra, Ubey İbn Kəb – *Allah Onlardan Razı Olsun* – deyirlər ki: ***"Yaxşı işlər görənləri Cənnət və daha artıq*** *(əlavə)* ***mükafat gözləyir...".*** *(Yunus 25-26).* Ayənin təfsirində ***Artıq*** *(əlavə)* **–** Allahın vəchinə baxmaqdır" deyə təfsir etmişlər[407]. Mucahid, Səid İbn Museyyib, Həsənul Bəsri – *Allah Onlardan Razı Olsun* – deyirlər ki: "***Artıq*** *(əlavə)* **–** Allahın vəchinə baxmaqdır"[408]. Hişam İbn Həsən Σ deyir ki: "Allah (möminlərə) Cənnəti göstərəcəkdir. Onlar Cənnətin ləzzətlərini Allahı gördükləri zaman unudacaqlar"[409]. Səid İbn Cubeyr Σ deyir ki: "Cənnətin ən hörmətli sakinləri səhər-axşam Rəblərini görənlərdir"[410]. İmam Əhməd Σ deyir ki: "Kim Allahın (Qiyamət günü) görülmədiyini etiqad edərsə o, kimsə kafirdir. (Başqa rəvayətdə: Zındıqdır)"[411]. Ukbə İbn Xabis Σ deyir ki: "Bir gün Əbu Nuaymın Σ yanına gəldik. Evindən düşərək bizim yanımıza gəlib oturdu. Üzündən qəzəbli olduğunu gördük". O: "Şureyh İbn Abdullah ən-Nəhai deyir ki: De, mühacirlər bizə Peyğəmbərdən 3 rəvayət edirlər ki, (möminlər Cənnətdə) Allahı görəcəklər, bu Yəhudi balası (Bişr əl-Marisi) deyir ki: Allahı görməyəcəyik"[412]. Sufyan İbn Uyeynə Σ deyir ki: "Kim – Quran Allahın kəlamıdır, Allahı Cənnəttə görəcəklər - deyə etiqad etməzsə o, kimsə Cəhmidir"[413].

---

403 İbn Kəsir "Nihayə" 2/481, İbn Cərir "Təfsir" 11/74.
404 Qurtubi 8/330, İbn Cərir 11/74, "İbn Qeyyim "Hədiyul Ərvah" 348.
405 "Durrul Mənsur" Yunus 26, Təfsir "Cəlaleyn" 2/98.
406 "Hədiyul Ərvah" 385, Ləlәkai "Usulu Etiqadi" 3/499, 865,
407 "Təfsir Təbəri" 4/412, Darimi "Raddu Alə Cəhmi" 102,103.
408 "Muxtəsər İbn Kəsir Təfsir" 3/460,463, №789,790.
409 "Hədiyul Ərvah" 387, İbn Batta "İbana" 3/40.
410 "Hədiyul Ərvah" 387.
411 "Hədiyul Ərvah" 391,392.
412 "Hədiyul Ərvah" 388.
413 "Hədiyul Ərvah" 389.

Müxaliflərə Cavab: «Etdikləri əməllərin mükafatı olaraq *(Allah dərgahında)* ***möminlər üçün göz oxşayan*** *(onları sevindirəcək)* ***nə cür nemətlər gizlənib saxlandığını heç kəs bilməz».*** *(əs-Səcdə 17).* Əbu Hureyrə K rəvayət edir ki, Rəsulullah 3 buyurdu: «Əziz və Cəlil olan Allah: Mən yaxşı qullarım üçün heç bir gözün görmədiyi, heç bir qulağın eşitmədiyi və heç bir insanın qəlbindən keçirmədiyi şeylər hazırladım" buyurdu. Allah Kitabında bunu təsdiqləyən dəlil bu ayədir: "Etdiklərinin əvəzi olaraq onlar üçün nə kimi şeylər saxlandığını heç kimsə bilməz"[414]. Bütün bu nemətlər - ***Heç Bir Gözün Görmədiyi, Heç Bir Qulağın Eşitmədiyi Və Heç Bir İnsanın Qəlbindən Keçirmədiyi Şeylər*** - möminlər üçün Cənnətdə hazırlanmışdır. Bu nemətlər içərisində ən böyük nemət isə Uca və Böyük Rəbbinin Cəmalına tamaşa etmək nemətidir. Möminlər illər boyu etdikləri ibadətlərinin bir mükafatı olaraq Rəbblərinin Cəmalına tamaşa etmək arzusundadırlar. Allah Ψ Peyğəmbərlərini, Elçilərini, Saleh qullarını Onun Cəmalına baxmaq nemətindən heç vaxt məhrum etməz. Allah bizlərə Onun gözəl Cəmalına baxmağı nəsib etsin! Amin! Ya Rəbbim, Amin!

ALLAHIN Ψ ƏL SİFƏTİ

Allah dedi: «Ey İblis! Sənə Mənim iki əlimlə yaratdığıma səcdə etməyə mane olan nə idi? Təkəbbür göstərdin, böyüklərdənmi olmuşdun?» *(Sad 75).* ***«Allahın əli onların əllərinin üstündədir».*** *(əl-Fəth 10).* Ancaq bu yaratdıqlarının əlləri kimi deyildir, bir üzüv (orqan) da deyildir. O, əllərin yaradıcısıdır. ***«Onun bənzəri heç bir şey yoxdur».*** *(əş-Şura 11)*[415]. ***«Hökm əlində olan Allah nə qədər uca və nə qədər uludur. O, hər şeyə qadirdir».*** *(əl-Mulk 1).*

Əhli Sünnə Vəl Cəmaatın bu ayələrdə mövqeyi ayələri olduğu kimi qəbul etmək, onları müxaliflər kimi qüdrət, nemət kimi mənalarla təvil etməməkdir. Əbu Hənifə Σ deyir: «Allahın əlindən məqsəd qüdrətdir və ya nemətdir deyilməz. Çünki bu durumda Allahın sifətləri iptal olunmuş olur. Bu isə Mutəzilə və Qədəriyyənin görüşüdür. Lakin Allahın əli Onun necəliyi bilinməyən sifətidir. Abdullah İbn Amr K rəvayət edir ki, Rəsulullah 3 buyurdu: «Allah üç şeyi əli ilə yaratmışdır. Adəmı, Tövratı əli ilə yazmışdı və Ədn Cənnətindəki (ağacları da) əli ilə əkmişdi»[416]. İbn Ömərdən K gələn rəvayətdə isə Peyğəmbər 3 buyurur: «Allah dörd şeyi əli ilə yaratmışdır. Ərşi, qələmi, Adəmi və Ədn Cənnətini. Sonra digər

---

[414] Buxari 13/465, Müslim 2824.
[415] «Fikhul Əbsat» s. 52,53.
[416] Darakutni «əs-Sifət» s 45, Beyhəqi «əl-Əsmə və əs-Sifət» s 403 Mərfu hədis.

yaratdıqlarına ol demiş, onlar da olmuşlar»[417]. Kəb K deyir ki: "Allah üç şeydən başqasını əli ilə yaratmamışdır. Adəmi əli ilə yaratmış, Tövratı əli ilə yaratmış, Ədn Cənnətindəki (ağacları da) əli ilə əkmişdir və ona danış demiş, o da möminlər qurtulmuşdur – demişdir"[418]. Ənəs İbn Məlik K rəvayət edir ki, Rəsulullah 3 buyurdu: "Allah Firdousu əli ilə bina etmiş və hər müşrikə, içki içənə və təkəbbürlüyə oranı haram etmişdir"[419].

Allah Qurani Kərimdə bəzi ayələrdə ***Yəduhu*** – bir əl, ***Yədeyyə*** – iki əl, bəzi yerlərdə isə ***Əydinə*** – əllərmizi deyə buyurmuşdu. Çox vaxt iki əza ilə edilən bir işi bir əza ilə edilməsi demək də mümkündür. Məs: Gözümlə gördüm, qulağımla eşitdim və s. Məqsəd isə iki göz və qulaqdır. ***«Oğru kişi və qadının gördükləri işin əvəzi kimi Allahdan cəza olaraq əllərini kəsin».*** *(əl-Maidə 38).* Məqsəd isə iki əldir. ***«Əgər ikiniz də Allaha tövbə etsəniz».*** *(ət-Təhrim 4).* Məqsəd isə ikinizin qəlbidir. Əbu Hureyrə K rəvayət edir ki, Rəsulullah 3 buyurdu: «Allahın əli elə doludur ki, gecə və gündüz ondan davamlı axar. Siz Allahın göyləri və yeri yaratdıqdan bəri (əliylə) xərclədiyi (verdiyi) şeyləri görmürsünüzmü? Bütün bu verdikləri onun sağ əlindəkiləri heç bir şəkildə əskiltməmişdir»[420].

Allahin Hər İIki Əli Də Sağdir: Bu İbn Xuzeymə «ət-Tövhid» 1/159, İmam Əhməd bax: Əbu Yəla «Təbəqatul Hənəbilə» 1/313, Beyhəqi «əl-Əsmə vəs-Sifət» 2/55,56, İbn Teymiyyə «Məcmuul Fətava» 6/397,400, əl-Albani «Məcəllətul Asalə» s 68, «Səhih Hədislər Silsiləsi» 3136 və s. alimlərin görüşüdür.

Allahin İki Əlindən Biri Sağ, Digəri Sol Əldir: Bu Darimi «ər-Rədd alə Bişril Mərisi» s. 155, Suleyman ət-Təmimi «Kitabut Tövhid» s. 193, Həsən Sıddıq Xan «Katfus Samər» s. 66 və s. alimlərin görüşüdür.

İbn Ömər K rəvayət edir ki, Rəsulullah 3 buyurdu: «Şübhəsiz ki, adil olanlar (Qiyamət günü) Rahmənin sağında nurdan minbərlər üzərində olacaqlar. Rahmənin hər iki əli də sağdır. Onlar hökümlərində, ailə haqlarında və əlləri altında olanlarla adil davrananlardır»[421]. İbn Ömər K rəvayət edir ki, Rəsulullah 3 buyurdu: «Allah ilk olaraq qələmi yaratmış

---

[417] Darimi "Rəddu Alə Cəhmi" 35, Təbəri 21/238, Zəhəbi «əl-Uluv» sənədi ceyyid (yaxşı, gözəl), əl-Albani «Muxtasarul-Uluv» s 105 səhih.
[418] Beyhəqi "əl-Bas vən Nuşur" 213, Həkim 2/392, İbn Əbi Şeybə "Musənnəf" 13/141.
[419] Əbu Nuaym "Sıfət əl-Cənnəh" 1/89, 2/27, Hilyə 3/94-95.
[420] Buxari, Müslim, Əhməd 2/242,Tirmizi 3045, İbn Məcə 197, İbn Xuzeymə «ət-Tövhid» 90, əl-Albani «Səhihul Cəmius Səğir» 8066, «Ziləlul Cənnə» 1/348.
[421] Buxari, Müslim, Əhməd 2/160, Nəsai 8/221,222, əl-Albani «Səhihul Cəmius Səğir» 1953, «Məxtəsər Səhih Müslim» 1207.

və onu sağ əli ilə tutmuşdur. Onun hər iki əli də sağdır»[422]. Əbu Hureyrə K rəvayət edir ki, Rəsulullah 3 buyurdu: “Allah, Adəmi yaradıb ona ruhundan üflədiyi zaman hər iki əli də bağlı olduğu halda Adəmə: «Hansını istəyirsən seç al ey Adəm!» dedi. Adəm də: «Rəbbimin sağ əlini seçdim. Lakin onun hər iki əlidə mübarək sağ əldir» dedi. Daha sonra onu açdıqda içində Adəm və zuriyyəti olduğu və onlardan hər bir insanın ömrünün orada yazılı olduğu ortaya çıxdı[423].

Əhli Sünnə Vəl Cəmaat Allahın ovcunun olmasına da iman edirlər. Səhih hədislərdə ***Ovuc*** – ləfzi də keçməkdədir. Əbu Hureyrə K rəvayət edir ki, Rəsulullah 3 buyurdu: «Elə bir kimsə yoxdur ki, halal bir şeydən sədəqə vermiş olsun və Allah onu sağ əli ilə alıb qəbul etsin. Bu bir xurma olsa da belə. Lakin Allah halaldan başqasını qəbul etməz. Necə ki, sizdən biriniz tayını və ya dəvə balasını böyüdüb yetişdirdiyi kimi sədəqə də Rahmənin ovcunda böyüyüb (çoxalır). Nəhayət dağ kimi vəya dağdan da böyük olur»[424].

Həmçinin **-** barmaqlarının olmasına da iman edirlər. Muaz İbn Cəbəl K rəvayət edir ki, Rəsulullah 3 buyurdu: «Rəbbimi (yuxuda) ən gözəl surətdə gördüm və Rəbbimin ovcunu iki çiynimin (kürək sümüyümün) arasına qoyduğunu gördüm. Onun barmaq uclarının (başqa rəvayətdə əllərinin) soyuqluğunu qəlbimdə hiss etdim»[425]. Abdullah İbn Amr İbn əl-As K rəvayət edir ki, Rəsulullah 3 buyurdu: «Adəm oğullarının qəlbləri Rahmənin barmaqlarından iki barmağı arasında tək bir qəlb kimidir. Onları istədiyi kimi çevirir»[426]. İbn Məsud K rəvayət edir ki, bir Yəhudi Rəsulullaha 3 dedi: «Ey Muhəmməd (başqa rəvayətdə ey əbul Qasım!) Şübhəsiz ki, Allah Qiyamət günü göyləri bir barmağına, yeddi qat yeri bir barmağına, dağları bir barmağına, ağacları bir barmağına və yaratdıqlarını bir barmağına alıb buyuracaq: «Bu gün Məlik mənəm». Bu sözlərdən sonra Rəsulullah 3 qabaq dişləri görünəcək şəkildə gülümsəmiş və: ***«Allahı lazımınca qiymətləndir-məyənlər. Halbuki Qiyamət günü yer***

---

[422] İbn Əbu Asim «əs-Sünnə» 106, əl-Albani «Səhih Hədislər Silsiləsi» 3136, «Ziləlul Cənnə» 1/49
[423] İbn Əbu Asim «əs-Sünnə» 206, İbn Hibban «əl-İhsan» 6167, Beyhəqi «Əsmə və Sifət» 2/56 s. 324, Tirmizi başqa ləfzlə rəvayət edir 3076, əl-Albani «Ziləlil Cənnə» 1/91.
[424] Buxari, Müslim, Əhməd 2/331,418, Tirmizi 661,662, Nəsai 5/56,58, İbn Məcə 1842, əl-Albani «İrvalul Ğəlil» 3/393,395, 886, «Mişkətul Məsabih» təhqiqi 1/431,432, «Səhihul Cəmius Səğir» 5600, 6152.
[425] İmam Əhməd 5/243, Tirmizi 3235, İbn Əbu Asim «əs-Sünnə» 465,471, əl-Albani «Ziləlul Cənnə» 1/203,205.
[426] Müslim, Əhməd 2/168,173, Tirmizi 2140, İbn Məcə 3834, əl-Albani «Səhih Hədislər Silsiləsi» 1689, «Ziləlul Cənnə» 1/100. Lakin bu o, demək deyil ki, Adəm övladının qəlbləri Allahın barmaqları ilə təmas edib (bitişib).

bütünlüklə onun ovcunun içində olacaq, göylər isə onun sağ əli ilə bükələcəkdir». *(əz-Zumər 67).* Ayəsini oxudu[427]. Əbu Hureyrə K rəvayət edir ki, Rəsulullah 3 buyurdu: «Allah Qiyamət günü yeri ovcunun içinə alır, göyü isə sağ əlinə alıb buyuracaqdır: Mənəm hökmdar, bəs yerin hökmdarları haradadır?»[428]. İbn Ömər K rəvayət edir ki, Rəsulullah 3 buyurdu: «Allah Qiyamət günü bütün göyləri bükər. Sonra onları sağ əli ilə tutar. Məlik mənəm, zalımlar haradadır? Təkəbbürlülər haradadır? Deyə buyurar. Sonra sol əliylə göyləri bükər. Sonra: Məlik mənəm, zalımlar, təkəbbürlülər haradadır?» deyə buyurar[429]. Əbu Musa əl-Əşari K rəvayət edir ki, Rəsulullah 3 buyurdu: «Allah əllərini gecə açır ki, gündüz günahkarı tövbə etsin, gündüz əllərini açır ki, gecə günahkarı tövbə etsin. Bu da günəşin batdığı yerdən doğuncaya qədər davam edər»[430].

ALLAHIN Ψ İTYAN – GƏLİŞ, MƏCİ – GƏLMƏK SİFƏT

«Yoxsa onlar Allahın bulud kölgələri içində mələklərlə gəlməsini və işin tamam olmasını gözləyirlər». *(əl-Bəqərə 210).* ***«****(Məkkə müşrikləri)* ***özlərinə mələklərin, yoxsa Rəbbinin, yaxud da Rəbbinin bəzi qiyamət əlamətlərinin gəlməsinimi gözləyirlər».*** *(əl-Ənam 158).* ***«Sənin Rəbbin gələndə mələklər səf-səf durarlar».*** *(əl-Fəcr 22).*

Müxaliflər bu ayələri əzabın gəlməsi, mələklərin gəlməsi kimi qeyd edirlər. Bu cür təvilə yer yoxdur. Çünki biz bilirik ki, mələklər yalnız Allahın əmri ilə enirlər. ***«Biz dünyaya yalnız sənin Rəbbinin əmri ilə enirik».*** *(Məryəm 64).* Həmçinin ayədən də açıq-aydın görünür ki, mələklər və Rəbbin gəlişi eynidir. Mələklərin səf-səf durması isə təzim etmək məqsədilədir. Hökm vermək üçün isə Allah Qiyamət günü gələcəkdir. Bütün bunlar Allahın felləridir və onlar heç bir yaradılışın enməsinə, qalxmasına, yüksəlməsinə bənzəməz. ***«Ona bənzər heç bir şey yoxdur».*** *(əş-Şura 11).*

ALLAHIN Ψ NÜZUL – ENMƏ SİFƏTİ

əz-Zəhəbi Σ deyir ki: «Allahın Nüzul sifətinə aid olan hədislərin hamısı mutəvatirdir. Peyğəmbərdən 3 **28**-səhabənin rəvayət etdiyi bu hədisi Əhli Sünnə ittifaq ilə qəbul etmişlər. Buna görə də inkar və rədd

[427] Buxari, Müslim 4992, Əhməd 1/457, Tirmizi 3238, əl-Albani «Ziləlul Cənnə» 1/238,240, «Mişkətul Məsabih» 5524.
[428] Buxari, Müslim 4994, Əhməd 2/374, İbn Məcə 192, Darimi 2799, əl-Albani «Ziləlul Cənnə» 1/241,242, «Səhih Cəmius Səğir» 8125.
[429] Müslim 4995.
[430] Müslim.

edilməsinə yer yoxdur. Allahın Nüzul etməsi, İstivası kimi yaradılışların istivasına bənzəmədiyi kimi, yaradılışların nüzuluna da bənzəməz»[431]. Allahın dünya səmasına enməsi Onun diləməsinə və hikmətinə bağlı feli sifətlərindən olub ucalığına və böyüklüyünə yaraşır həqiqi bir enməkdir. Əbu Hureyrə K rəvayət edir ki, Rəsulullah 3 buyurur: «Rəbbimiz hər gecənin ***1/3***-də dünya səmasına enir və buyurur: Mənə dua edənin duasını qəbul edərəm, məndən istəyənin istədiyini verərəm, bağışlanma diləyəni bağışlayaram» [432]. Allahın Nüzul - enmə sifətini Allahın əmrinin, rəhmətinin enməsi kimi təhrif edeənlər çox böyük xətaya yol vermişlər. Çünki Allahın əmrinin, rəhmətinin enməsi gecənin ***1/3-*** xas olan bir şey deyildir. Tərsinə Allahın əmri və rəhməti hər zaman enər.. Fudeyl İbn İyad Σ deyir ki: "Cəhmilərdən biri sənə: Mən (gecənin ***3/1*** dünya səmasına enən) Rəbbə iman etmirəm (Belə Allahı mən qəbul etmirəm)" deyərsə ona: Mən istədiyini edən Rəbbimə iman etdim" deyə cavab ver[433]. İmam Əbu Hənifədən Σ Allahın (gecənin 3/1 dünya səmasına enməsi) barədə soruşurlar o: "O, Necə? – sualı olmadan (dünya səmasına) nazil olur"[434]. İmam Şafii Σ deyir ki: "Sünnə barədə mənim sözüm – hansı ki, bir çox (alimlər) bunun üzərində idilər: Sufyan əs-Souri, İmam Məlik və s. ki, Allahdan başqa ibadətə layiq haqq ilah olmadığına və Muhəmmədin Onun Rəsulu olduğuna, Allahın Ərşin üzərində olduğuna, yaratdıqlarına istədiyi kimi yaxınlaşan və dünya səmasına istədiyi kimi nazil olandır"[435]. İmam Əhmədə Σ deyildi ki: "Allah yeddi səma üzərində, Ərşin üzərinə istiva etmişdir. Yaratdıqlarından ayrıdır, lakin elimi və qüvvəsi hər yerdədir". İmam: "Bəli, O, Ərşi üzərindədir və Onun elimindən heç nə gizli deyildir"[436]. İmam Əhməd Σ: ***"O, sizinlə bərabərdir"*** ayəsi barədə soruşdular. İmam: "Bu hər bir şeyi əhatə edən Onun elmidir, Rəbbimiz isə Ərşin üzərinə (İstiva) etmişdir..."[437].

Sələflər deyirlər ki, müxaliflərdən biri sənə: «Allah dünya səmasına necə enir?» deyə soruşsa ona belə cavab ver: «Allah bizə enməsini bildirmişdir, fəqət necə endiyini bildirməmişdir».

---

[431] əz-Zəhəbi «əl-Uluvv il-Aliyyul Ğaffar» s.73,79.
[432] Buxari, Müslim.
[433] Buxari "Xalqu Afalul İbad" səh 36.
[434] Beyhəqi "Əsməu və Sifət" 2/380, Şərhu Əqidətul Təhaviyyə s. 245 təxric əl-Albani, əl-Kari «Şərhu Fikhul Əkbər» s. 60.
[435] Zəhəbi "Uluv" 443, İbn Qudamə "Lumatul Etiqad".
[436] Həlləl "Sünnə", Zəhəbi "Uluv" 176.
[437] Lələkai "Usulu Etiqad" 3/402, "Muxtəsər Uluv" 190.

ALLAHIN Ψ ÜZ – SİFƏTİ

Əhli Sünnə Vəl Cəmaat Allahın üzünün olduğuna da inanırlar. Allahın Ψ üzü, Onun sabit zatı sifətlərindən olub ona yaraşır həqiqi bir üzdür. Müxaliflər Allahın üz sifətini Allahın savabı kimi təhrif edirlər. Savab yaradılmışdır və Allahdan ayrıdır, Üz isə Allahın sifətlərindən olub yaradılmamışdır və Ondan ayrı deyildir. Elə isə necə ola bilər ki, üz savab mənasında təfsir edilsin. Əbu Hənifə Σ deyir: «Onun əli, üzü və nəfsi vardır. Allahın kitabında bildirdiyi üz, əl, nəfs onun keyfiyyəti bilinməyən sifətlərindəndir[438]. ***«Ancaq əzəmət və kərəm sahibi olan Rəbbinin üzü qalar».*** *(ər-Rahmən 27).* ***«Onun simasından başqa hər şey məhvə məhkumdur».*** *(əl-Qəsəs 88).* ***«Allahın üzünə*** *(rizasını diliyərək)* ***zəkat verənlərin*** *(mükafatı)* ***qat-qat artacaqdır».*** *(ər-Rum 39).* Əli K rəvayət edir ki, Rəsulullah 3 mənə buyurdu: Yatağına girəndə bu sözləri de: «Nazil etdiyin şərdən qorunmaq üçün sənin kəramətli üzündən və kamil kəlamlarından kömək diləyirəm»[439]. Əbu Musa K rəvayət edir ki, Rəsulullah 3 buyurdu: «Allah yatmır. Ona yatmaq yaraşmaz. Mizanı (Başqa rəvayətdə: Ədaləti) endirsin və ya qaldırsın. Gündüzün əməlindən əvvəl gecənin əməli, gecənin əməlindən əvvəl gündüzün əməli ona (Allaha) yüksəlir (qaldırılır) Onun örtüyü (pərdəsi, hicabı) nurdur. (Əbu Bəkrin K rəvayətində pərdəsi atəşdir). Əgər üzündəki pərdəni qaldırsa üzünün nurları yaratdığı hər bir şeyi yandırar[440]. Rəsulullah 3 buyurdu: «(Allahım!) Səndən, üzünə baxmaq ləzzətini və Səninlə qarşılaşma arzusunu mənə lütf etməni diləyirəm»[441]. Heç bir üz ona bənzəmədiyi kimi, onun üzü də heç bir üzə bənzəməz.

ALLAHIN Ψ GÖZ – SİFƏTİ

Əhli Sünnə Vəl Cəmaat Allahın, Kitab və Sünnə ilə sabit zatı sifətlərindən olan iki gözü olduğuna da iman edirlər. ***«….Gəmi gözümüzün qabağında*** *(nəzarətimiz altında)* ***üzüb gedirdi».*** *(əl-Qəmər 14).* Ənəs İbn Məlik K rəvayət edir ki, Rəsulullah 3 buyurdu: «Elə bir Peyğəmbər yoxdur ki, ümmətini yalançı, bir gözü kor Dəccəldən

---

[438] «Fiqhul Əkbər» s. 59,302.
[439] Beyhəqi «Əsmə və Sifət» 1/307.
[440] Müslim 179/293, İmam Əhməd 4/395,401, İbn Məcə 195, Darimi «ər-Rədd aləl Mərisi» s. 173, Beyhəqi «Əsmə və Sifət» s. 402, əl-Albani «Muhtasarul Uluvv» s. 86, «Səhih Cəmius Səğir» 1860.
[441] Əhməd 5/191, Həkim 1900, Təbərani «Məcmul Kəbir» 4803,4932, əl-Albani «Səhihut Tərğib» 1/346, «Ziləlul Cənnə» 1/185.

çəkindirməsin. Diqqət edin. Dəccəlin bir gözü kordur[442]. Sizin Rəbbiniz isə tək göz deyildir»[443]. Əbu Rəzin əl-Ukaylı K rəvayət edir ki, Rəsulullah 3 buyurdu: «(Rəbbimiz) daralmış, ümüdsiz düşmüş halınıza baxar»[444]. ***«…Gözümün qabağında boya-başa çatdırılasan deyə, öz tərəfimdən sənə bir sevgi yaratdım».*** *(Ta ha 39).* ***«O Allah ki, səni namaza duranda da görür, səcdə edənlər içində olanda da».*** *(əş-Şuəra 218-219).* Əbu Hureyrə K rəvayət edir ki, Rəsulullah 3 buyurdu: «Qul namaza durduğu zaman Rəhmanın iki gözü önündə durur»[445].

ALLAHIN Ψ RİCL VƏ QADƏM - AYAQ SİFƏTİ

Əhli Sünnə Vəl Cəmaat Allahın Ricl və Qadəm ayaq sifətinin olmasına da iman edirlər. ***«O, gün Cəhənnəmə doldunmu?» deyərik. O: «daha varmı?» deyər».*** *(Qaf 30).* Əbu Hureyrə K rəvayət edir ki, Rəsulullah 3 buyurdu: «….Allah Cənnətə sən mənim rəhmətimsən, mən səninlə qullarımdan istədiyimə rəhmət edirəm». Cəhənnəmə də: «Sən mənim əzabımsan. Mən səninlə qullarımdan istədiyimə əzab edirəm. Hər birinizə dolusu qədər var. Amma Cəhənnəm dolmaq bilməz. Nəhayət Allah ayağını onun üzərinə qoyar, o da: Bəsdi, Bəsdi! Deyib Cəhənnəm dolar. (Cəhənnəmi doldurmaqla) Allah heç bir kəsə zülm etməz. Cənnətə gəlincə Allah onun boşluqlarını doldurmaq üçün bir neçə varlılıqlar yaradır»[446].

Allahın Cəhənnəm atəşinə ayağını qoymaqda hikmətə gəlincə: ***«Mən Cəhənnəmi bütün cinlər və insanlarla dolduracağam» – sözü tamamilə yerinə yetdi.*** *(Hud 119)* buyurduğu kimi oranı dolduracağını vəd etmişdi. Günahsız kimsələrə əzab etməməsi onun rəhməti və ədalətindəndir. Cəhənnəm son dərəcə geniş və dərin olduğundan Allah vədini gerçəkləşdirmək üçün ayağını qoyacaq, bu vaxt Cəhənnəm hər iki tərəfdən bir-birinə qovuşmuş olacaqdır. Cənnətdə isə Allah hər bir insana geniş yer verəcəkdir, lakin boş yerlər qaldıqda Allah yeni varlılıqlar yaradacaqdır. ***«O, gün ayaq ortaya çıxarılır».*** *(Nun 13, 42).* Əbu Səid əl-Xudri K rəvayət edir ki, Rəsulullah 3 buyurdu: «Rəbbimiz (qiyamət günü) ayağını ortaya çıxarır (göstərir) və bütün mömin kişi və qadınlar onun

---

442 Hədislərdə Dəccəlin sağ gözünün kor olduğu haqqında məlumatlar vardır. Lakin sol gözünün kor olması haqında da hədislər vardır. Sağ gözünün kor olduğu haqqında olan hədislər sənəd baxımından daha sağlamdır.

443 Buxari, Müslim, Tirmizi 2245, Əbu Davud 4316.

444 Mərfu hədis. Əhməd 4/12, İbn Məcə 181, Darakutni «əs-Sifət» 30, Beyhəqi «Əsmə və Sifət» 2/221, əl-Albani «Səhih Hədislər Silsiləsi» 6/2/736,2810, «Əqidətul Vasitiyyə» Useyminin şərhi ilə 2/26.

445 Çox zəif hədis. əl-Albani «Zəif Hədislər Silsiləsi» 1024, «Daifut Tərğib» 289.

446 Buxari, Müslim.

qarşısında səcdəyə qapanırlar. (Yalnız) dünyada ikən göstəriş və riyakarlıqla səcdə edənlər qalırlar. (Onlardan hər biri) səcdə etməyə çalışarlar. Lakin onların onurğa sümükləri tək bir sümük halına düşər (əyilməz) və (onlar səcdə edə bilməzlər)»[447].

ALLAHIN Ψ MƏKR VƏ KEYD (HİYLƏYƏ QARŞILIQ VERMƏK) SİFƏTİ

***«Onlar** (İsaya inanmayanlar) **hiyləyə əl atdılar. Allah da onların hiyləsinə qarşı əvəz verdi. Allah bütün hiyləgərlərdən tədbirlidir** (hiyləgərlərə ən yaxşı cəza verəndir)**».** (Ali İmran 54). **Həqiqətən** (Məkkə müşrikləri Quranın nurunu söndürmək üçün) **hiylə qurdular. Mən də** (hiylələrinə qarşı) **onlara cəza verirəm».** (ət-Tariq 15,16). **Onlar bir hiylə qurdular. Biz isə özləri də bilmədən** (gözlənilməyən bir əzabla) **hiylələrinin cəzasını verdik».** (ən-Nəml 50).*

Sələflərdən bəziləri Allahın qullarına olan Məkrini (yəni hiyləyə qarşılıq verməsini) onların bilmədikləri bir yerdən nemətlər ilə dərəcə-dərəcə əzaba yaxınlaşdırılması diyə açıqlamışlar. Onlar yeni bir günah etdikdə O, da onlara yeni bir nemət ehsan edər. Peyğəmbər 3 buyurdu: «Bir kimsə günah etməyə davam etdiyi müddətdə və Allahın ona dünyadan sevdiyi şeyləri verdiyini görəcək olsan bil ki, bu Allah tərəfindən (o, kimsəyə) dərəcə-dərəcə əzaba yaxınlaşdırılmasıdır. ***«Kafirlərə edilmiş xəbərdarlığı unutduqları zaman** (küfürlərini daha da artırmaq məqsədilə) **hər şeyin** (bütün nemətlərin) **qapıların onların üzünə açdıq. Kafirlər özlərinə verilən** (dünya) **nemətlərinə sevindikləri vaxt onları qəflətən yaxaladıq və onlar** (hər şeydən) **məhrum oldular».** (əl-Ənam 44)*[448]. Allah hiyləyə qarşılıq verənlərin ən xeyirlisidir.

***«Onlar** (İsaya inanmayanlar) **hiyləyə əl atdılar. Allah da onların hiyləsinə qarşı əvəz verdi. Allah bütün hiyləgərlərdən tədbirlidir** (hiyləgərlərə ən yaxşı cəza verəndir)**».** (Ali İmran 54).* Bu ayə Yəhudilərin İsanı A öldürmək istədikləri üzərinə nazil olmuşdur. Xain Yahuza adında biri İsanı A öldürmək üçün onu təqib edənlərlə birlikdə (İsa A) olduğu yerə gəlir. Lakin Allah, İsanı A səmaya yüksəldir. Xain Yahuzanı isə İsaya A bənzədir. Xain Yahuza evi axtarıb İsanı A orada tapmadıqda çölə çıxır. Onunla gələnlər Yahuzanın İsa olduğunu görüb bu inancla onu öldürürlər[449].

---

[447] Buxari 4919.
[448] İmam Əhməd «Musnəd» 4/145, əl-Albani «Səhih Silsilələr» 413.
[449] İbn Kəsr 11/37 heç bir qaynaq zikr etmədən göstərir.

ALLAHIN Ψ SEVİNMƏK VƏ GÜLMƏK SİFƏTİ

Əbu Hureyrə K rəvayət edir ki, Rəsulullah 3 buyurdu: «Allah hər ikisi də Cənnətə düşən və biri digərini öldürmüş iki nəfərin halına gülər. Səhabələr: «Bu necə ola bilər Ya Rəsulullah!» deyə soruşdular. Peyğəmbər: «Onlardan biri Allah yolunda vuruşaraq (digəri tərfindən) öldürülərək şəhid olur və (Cənnətə düşür). Lakin sonra Allah onu öldürənə tövbə və hidayət nəsib edir. O, da Allah yolunda vurşur və şəhid olur» deyə buyurdu[450].

«Uca Allah - Gülər» hədisi ilə əlaqədar olaraq Əhli Sünnə Vəl Cəmaat bu hədisin və başqalarının ifadə etdiyi şəkildə – Uca Allah haqqında Onun zatına yaraşır bir şəkildə gülmək xüsusiyyətini qəbul etməkdədirlər. Onun gülməsi nə zatında, nə səbəblərində, nə də başqa bir xüsuslarda yaratdıqlarından heç birisinin gülməsinə bənzəməz. ***«Ona bənzər heç bir şey yoxdur».*** *(əş-Şura 11).* Bu da Uca Allahın rəhmətinin kamilliyi, qullarına ehsan və lütfünün genişliyindəndir. Müsəlman Allah yolunda savaşır, kafir tərəfindən öldürülürsə, müsülman kimsə şəhit olmaq lütfünə nail olur. Daha sonra Uca Allah o, müsülmanı öldürənə rəhm edir, onu İslama yönəldir və ona da Allah yolunda şəhit olmağı nəsib edir. Beləcə hər iksi də Cənnətə düşürlər.

Əbu Səid əl-Xudri K rəvayət edir ki, Peyğəmbər 3 buyurdu: «…Allah öz qulları üzərində haqq-hesabı çəkib bitirdikdən sonra Cənnət ilə Cəhənnəm arasında bir nəfər qalır. Bu kimsə Cənnətə girən ən son Cəhənnəmlik olacaqdır. (Başqa rəvayətdə: «Bu kimsə Cənnət əhlinin Cənnətə ən son girəni olacaqdır»). Onun üzü Cəhənnəmə tərəf yönəlmiş olacaqdır. O, kimsə: «Ya Rəbbim! Üzümü Cəhənnəmdən çevir onun isti küləyi (qoxusu) məni zəhərləyib öldürür, atəşi isə məni yandırır». Allah: «Əgər sənin istədiyin yerinə yetsə bundan sonra məndən başqa bir şey istəyəcəksənmi?» deyə buyurur. O, kimsə: «İzzətinə and olsun ki, xeyr!» deyərək Allaha (bu işdə) and və söz verir. Allah onun üzünü Cəhənnəm atəşindən çevirir. O, kimsə üzünü Cənnətə tərəf çevirdikdə oranın gözəlliyini görüb Allahın dilədiyi müddət qədər susduqdan sonra: «Ey Rəbbim! Məni Cənnətin qapısına yaxınlaşdır» deyir. Allah: «Məgər sən and içməmişdin ki, Məndən bu istədiyindən başqa bir şey istəməyəcəksən?». O, kimsə: «Ey Rəbbim! Yaratdıqlarının ən bədbəxti olmamaqdan ötrü!» deyir. Allah: «Əgər sənin bu istədiyin də yerinə yetsə bundan sonra məndən başqa bir şey istəyəcəksənmi?» deyə buyurur. O, kimsə: «İzzətinə and olsun ki, xeyr!» deyərək Allaha (bu işdə) and və söz

---

[450] Buxari, Müslim.

verir. Allah onu Cənnətin qapısına yaxınlaşdırır. O, kimsə Cənnətin qapısına yaxınlaşdıqda orada olan gözəlliyi, içindəki sevinci və rəngarəngliyi gördükdə Allahın dilədiyi müddət qədər susduqdan sonra: «Ey Rəbbim! Məni Cənnətə sal!» deyir. Allah: «Vay sənə ey Adəm oğlu! Nə qədər sən öz sözündən dönürsən! Məgər sən and içməmişdin ki, Məndən bu istədiyindən başqa bir şey istəməyəcəksən?». O, kimsə: «Ey Rəbbim! Məni yaratdıqlarının ən bədbəxti etmə!» deyəcəkdir. Allah gülər və ona Cənnətə girməyə izn verər və ona: «Dilədiyini istə!» buyurar. O, da arzuladığı şeyləri tükənənə qədər istəyəcəkdir. Arzuladığı şeylər tükəndikdən sonra Allah: «Bunu da, bunu da (əlavə et) buyuraraq ona istədiklərini xatırladacaqdır. Sonda bütün istədikləri bitdikdən sonra Allah: «Bunların hamısı və bir o, qədər də sənindir!» deyə buyurur[451].
Ənəs İbn Məlik K rəvayət edir ki, Peyğəmbər 3 buyurdu: «Allah qulunun tövbə etməsi ilə sizdən hər hansı birinizin bu halından daha çox sevinir». Bir kimsə otsuz boş bir quru ərazidə dəvəsi ilə gedirdi. Dəvənin üzərində də o, kimsənin yeyəcək və içəcək şeyləri də vardır. (Başqa rəvayətdə: «Çöllük bir əraziyə çatdıqda ona şirin bir yuxu gəldi. Dəvəsi üzərindən enərək bir ağac tapıb altında mürgüləmək üçün uzandı). Oyandıqda bir də baxdı ki, dəvəsi yeyəcək və içəcək şeylərlə birlikdə yoxdur. Dəvəsini axtarmaq üçün oyana-buyana qaçır. Nəhayət dəvəsini axtarıb tapmaqdan ümüdünü kəsdikdə yatdığı yerə qayıdaraq: «Artıq buradan ölənə qədər ayrılmayacağam!» deyib yan tərəfi üstə uzanaraq yatdı. (Ayıldıqda) Bir də baxdı ki, dəvəsi başı üzərində dayanıb. Dəvəsinin ipindən tutaraq sevincinin şiddətindən: «***Allahummə Ənnə Abdi Və Ənə Rabbukə*** – Allahım Sən mənim qulumsan, mən də Sənin Rəbbinəm!» deyə şükr edir. «Sizdən hər hansı biriniz (itmiş dəvəsini) üzərində yemək və içəcəyi ilə birlikdə tapmasından daha çox, Uca Allah tövbə etmiş mömin qulunun tövbəsindən ötrü sevinir»[452].

Bu hədisdə Uca Allaha xas olan sevinmək sifətindən söz açılmışdır. Buna dair söylənilcək sözlər də digər sifətlər haqqında söylənilcək sözlər kimidir. Bu sifət Uca Allaha yaraşır şəkildə onun feli sifətlərindəndir. Burada «sevinmək» deyə ifadə edilən bu məna qulun tövbə edib, Allaha doğru döndüyü təqdirdə meydana gəlir. Bu eyni zamanda Allahın tövbə edən quldan razı olmasını və tövbəsinin qəbul etməsini də əhatə edir. Lakin bir şeyi yadda saxlamalıyıq ki, Allahın yaratmış olduğu qulların sevinməsi müəyyən şəkillərdə olur. Kimi zaman

---

[451] Buxari, Müslim.
[452] Buxari, Müslim.

hansısa bir xoş sözdən, xoş hadisədən və s. baş verir. Lakin Uca Allah bütün bunlardan münəzzəhdir. Onun sevinməsinin nə zatında, nə səbəblərində, nə də başqa bir xüsuslarda yaratdıqlarından heç birisinin sevinməsinə bənzəməz.

Quran və Sünnə ilə bizə məlum olan sevinmək, gülmək və s. kimi Allaha xas olan sifətləri bəzi azmışlar (müxaliflər) nəfi və tətil etməkdədirlər. Bu azmışların Rəbləri haqqında olan pis zənnləridir ki, onları bu nöqtəyə gətirib çıxarmışdır. Çünki onlar bu kimi sifətlərin məxluqatda da olduğunu bilib, Allaha aid olan bu sifətləri nəfi və tətil etmişlər. Lakin Uca Allah onların bu bənzətmələrindən də və tətillərindən də uca və münəzzəhdir. ***«Ona bənzər heç bir şey yoxdur».*** *(əş-Şura 11).* ***«Allah*** *(müşriklərin)* ***ona aid etdikləri sifətlərdən tamamilə uzaqdır».*** *(əs-Saffət 159).*

ALLAHIN Ψ TƏƏCCÜBLƏNMƏK – HEYRƏT ETMƏK SİFƏTİ

«Bəli sən onlara *(müşriklərin Allahın qüdrət əlamətlərini gördükləri halda qiyamətə inanmamalarına)* ***təəccüblənirsən, onlar isə*** *(sənin bu imanına)* ***istehza edirlər».*** *(əs-Saffət 12).*

Əbu Hureyrə K rəvayət edir ki, Rəsulullah 3 buyurdu: «Allah zəncirlərlə Cənnətə girəcək bir topluluğun halına təəccüb (heyrət) edər»[453]. Əbu Hureyrə K rəvayət edir ki, Rəsulullah 3 buyurdu: «Allah filan kişi ilə filan qadından dolayı təəccüb (heyrət) edər»[454]. Əbu Hureyrə K rəvayət edir ki, bir gün bir nəfər Peyğəmbərin 3 yanına (aclıqdan üzülmüş və əldən düşmüş) bir halda gəlir. Peyğəmbər 3 zövcələrinə (yeməyə bir şeyin olub-olmaması haqında) xəbər göndərir. Lakin onların hər biri: «Sudan başqa heç bir şey yoxdur!» deyə xəbər göndərirlər. Bundan sonra Peyğəmbər 3 buyurdu: «Sizlərdən kim bu kimsəni (qonaq) müsafir olaraq evinə dəvət edər?». Ənsarlardan biri (Əbu Təlhə): «Mən!» deyə cavab verdi. Müsafiri (qonaqı) götürüb (evə) zövcəsinin yanına gəldi və: «Peyğəmbərin 3 qonağına hörmət et!» dedi. Zövcəsi: «Bizdə uşaqlar üçün hazırladığım yeməkdən başqa bir şey yoxdur» deyə cavab verdi. Onda o: «(Axşam) yeməyini hazırla, lampanı da yandır. Əgər uşaqlar yemək istəsələr onların (başlarını qatıb) yatızdır» dedi. Zövcəsi ərinin dediyi kimi etdi. (Axşam) Yeməyini hazırladı, lampanı yandırdı və uşaqları da yatağına göndərdi». (Qonaqlarla birlikdə stol başına

---

[453] Buxari.
[454] Buxari.

əyləşdikdən sonra) yerindən qalxaraq lampanı düzəldirmiş kimi onu söndürür. Ər-arvad qonaq ilə bərabər yeməkdən yeyirmiş kimi (əllərini qaba uzadıb, lakin boş geri qaytarırdılar. Qonaq isə özü bütün yeməyi yeyib qurtarır). Sonunda onlar (ər-arvad) ac olaraq sabahlayırlar. Səhəri ev sahibi Peyğəmbərin 3 yanına gəlir. Peyğəmbər: «Allah sizin bu əməlinizə təəcub (heyrət) edir!» deyə buyurdu. Sonra Allah bu ayələri nazil etdi: ***«Mühacirlərdən əvvəl*** *(Mədinədə)* ***yurd salmış və*** *(Peyğəmbərə qəlbən)* ***iman gətirmiş kimsələr*** *(ənsar)* ***öz yanlarına*** *(şəhərlərinə)* ***mühacirət edənləri sevər, onlara verilən qənimətə görə ürəklərində həsəd, qəzəb duymaz, özləri ehtiyac içində olsalar belə, onları özlərindən üstün tutarlar.*** *(Allah tərəfindən)* ***nəfsinin xəsisliyindən, tamahından qorunub saxlanılan kimsələr – məhz onlar nicat tapıb səadətə*** *(Cənnətə)* ***qovuşanlardır!».*** *(əl-Həşr 9)*[455].

ALLAHIN Ψ QISQANMAQ SİFƏTİ

Rəvayət edilir ki, bir gün Sad İbn Ubadə K qışqıraraq: «Əgər mən yad bir kişini öz arvadımla görsəydim onu qılıncla doğrayardım (vurardım)». (Bunu eşidən) Peyğəmbər 3 səhabələrə: «Sadın qısqanclığı sizi təəcübləndirirmi? Həqiqətən mən ondan da qısqancam, Allah isə məndən də qısqancdır» deyə buyurdu. Əbu Hureyrə K rəvayət edir ki, Rəsulullah 3 buyurdu: «Şübhə yox ki, Allah qısqanır. Allahın qısqanması mömin bir qulun Allahın haram (qadağan) etdiyi şeyləri etməsi ilədir»[456]. İbn Məsud K rəvayət edir ki, Peyğəmbər 3 buyurdu: «Allahdan daha qısqanc bir kəs yoxdur. Allah bu qısqanclığına görə açıq və gizli olan bütün çirkin əməlləri haram etmişdir. Təriflənməyi Allahdan daha çox sevən bir kimsə yoxdur. Buna görə Uca Allah Öz nəfsini tərifləmişdir. Allahdan daha çox dəlil sevən yoxdur. Bax, bunun üçün də bir çox müjdələyən və qorxudan Peyğəmbərlər göndərmişdir (Başqa rəvayətdə: Bax buna görə də Allah peyğəmbərlərini göndərmiş və kitablarını endirmişdir)[457].

ALLAHIN Ψ QƏZƏBLƏNMƏK SİFƏTİ

Allah Ψ qəzəblənirmi? Uca Allahın kitabını səhifə-səhifə çevirmiş olsaq bu sualın cavabını tapmış olarıq. Allah buyurur: ***«Onun barəsində bədgüman, bədniyyət olan münafiq kişi və qadınları, müşrik kişi və qadınları əzaba düçar etsin. Onların bədniyyətliyi öz başlarında***

[455] Buxari.
[456] Buxari 5223.
[457] Buxari 7416, Müslim 1499.

çatlasın! Allahın onlara qəzəbi tutmuş və Allah onlara lənət etmişdir. Allah Cəhənnəmi onlar üçün hazırlamışdır. Ora necə də pis məskəndir». *(əl-Fəth 6).* ***«Ey iman gətirənlər! Allahın qəzəbinə düçar olmuş bir qövmlə dostluq etməyin».*** *(əl-Mumtəhinə 13).* ***«Sizə verdiyimiz ruzilərin təmizindən*** *(halalından)* ***yeyin, lakin bunda həddi aşmayın.****(israfçılıq, xəsislik və nankorluq etməyin, ehtiyacı olana şəri qayda üzrə kömək göstərin),* ***yoxsa qəzəbimə düçar olarsınız».*** *(Ta ha 81).* Həmçinin Peyğəmbərin 3 sünnəsində varid olmuş səhih hədisdə insanlar qorxaraq şəfaət üçün Peyğəmbərlərin yanına gedəcəklər, hər bir Peyğəmbər isə: «Şübhəsiz ki, Rəbbimiz bu gün bərk qəzəblənmişdir. O, dərəcədə ki, nə bundan qabaq belə bir qəzəb etmişdir, nə də bundan sonra belə bir qəzəb edəcəkdir»[458]. Əbu Hənifə Σ deyir ki: «O, (Allah) qəzəb də edər. Razı da olur. Onun qəzəbi cəzalandırması, rizası da mükafatlandırması kimi deyilməz»[459].

O, halda müsəlmanın üzərinə düşən Rəbbinin bu sifətə sahib olduğunu qəbul etmək onu müxaliflərin təvil etdikləri kimi təvil etməməkdir[460]. Allah və Rəsulunun və bu ümmətin sələfinin Allahın sifətləri xüsusunda izlədikləri yol budur. Müsəlmana da bu xüsusda onların yolunu izləmək düşər. Çünkü qurtuluş bu yoldadır.

MÜXALİFLƏRİN GƏTİRDİKLƏRİ BƏZİ ŞÜBHƏLƏR VƏ ONLARA VERİLƏN CAVABLAR

Müxaliflərin Şübhələri: Rəsulullah 3 buyurur: “Qara daş Allahın yer üzündə olan sağ əlidir”[461]. İbn Abbas K deyir ki: “Qara daş Allahın yer üzündə olan sağ əlidir. Kim onu sıxsa və öpsə sanki Allahın əlini sıxmış və öpmüşdür”[462]. Hədis alimlər tərəfindən zəif qəbul edilmişdir.

Həmçinin: Əbu Hureyrə K rəvayət edir ki, Peyğəmbər 3 buyurdu: “Rəhmanın nəfəsini mən Yəmən tərəfdən hiss edirəm. Həqiqətən imanda məğz Yəmən imanıdır, hikmətdə məğz Yəmən hikmətidir, Rəbbinizdən olan asantlığı mən Yəmən tərəfdən hiss edirəm”[463]. Hədisin əsl məğzini anlamaq lazımdır. Ərəb kəliməsi olan ***Nəfəs*** – nəfəs, hava deməkdir.

[458] Buxari, Müslim.
[459] Fikhul Əbsat s. 56.
[460] ***Əşarilər*** – Allahın Qəzəb sifətini ***Ukubət*** (cəzalandırmaq) kimi təvil edirlər.
[461] İbnul Covzi “əl-İlya əl-Mutanahiya” 994, əl-Albani “Silsilə Daif” 223.
[462] «Məcmuul Fətava” 6/398.
[463] Əhməd “Musnəd” 10960/3845. Başqa rəvayətdə: Əbu Hureyrə K rəvayət edir ki, Peyğəmbər 3 buyurdu: “Yəmənliər gəldilər. Onlar qəlbləri yumşaq kimsələrdir. İman Yəmənli, Din Yəmənli, Hikmət Yəmənlidir”. Müslim “İman” 81/51.

Nəffəsə **-** qəmi dağıtmaq, sevindirmək, sakitləşdirmək felindəndir kökü[464]. Nə ki, qəmi, kədəri aparırsa ***Nəfəs*** **–** deyə adlandırmaq olar. Hədisin əsl anlamı isə Allah möminləri Yəmən əhli ilə sakitləşdirəcəkdir. İbn Teymiyyə Σ deyir ki: “Məhz onlar (Yəmənlilər) mürtədlərlə döyüşmüş və yeni torpaqlar istila etmişlər. Onların əlləriylə Allah mömnləri bir çox qəmdən qurtarmışdır”[465].

Həmçinin: Əbu Hureyrə K rəvayət edir ki, Peyğəmbər 3 buyurdu: «Allah Ψ buyurdu: «Kim mənim dostumla düşmənçilik edərsə, mən ona müharibə elan edərəm. Qulum, üzərinə fərz qıldığım şeylərdən daha çox sevdiyim hər hansı bir şeylə mənə yaxınlaşmaz. Qulum nafilələrlə mənə yaxınlaşarsa mən onu sevərəm. Elə ki, onu sevdim, artıq onun eşidən qulağı, görən gözü, tutan əli, yürüyən ayağı olaram. Əğər məndən bir şey istəsə and olsun ki, ona verərəm. Sığınacaq istəsə onu himayəmə alaram»[466]. Saleh Sələflər bu hədisi necə başa düşərdilər? Bu hədisdə qəsd olunan məna Allahın saleh qullarının qulağı, gözü, əli və ayağı olmasıdır, yoxsa saleh qullarının qulaq, göz, əl və ayaqlarını doğru yola yönəltməsidir? Sözsüz ki, birinci görüş batil, ikinci görüş isə doğru olandır. Hədis üzərində bir az düşünən insan açıq-aydın bunları görə bilər. Söhbət Xaliqdən və quldan gedir. Biri digərinə yaxınlaşmaq üçün səyy göstərir. Biri sevir digəri isə sevləndir, biri sığınacaq istəyir, digəri isə sığınacağı verəndir.

Həmçinin: Peyğəmbər 3 buyurdu: «Uca Allah buyurdu: «Mən qulumun Mənim barəmdə olan zənni yanındayam. Məni yad etdikcə onunlayam. O Məni öz-özlüyündə yad etsə, Mən də onu Öz-Özlüyümdə yad edərəm. O Məni camaatın yanında yad etsə, Mən onu onlardan daha xeyirli cəmaatın (mələklərin) yanında yad edərəm. O Mənə bir qarış yaxınlaşsa, Mən ona bir dirsək yaxınlaşaram. O Mənə bir dirsək yaxınlaşsa, Mən ona bir qulac yaxınlaşaram. O Mənə doğru yeriyərək gəlsə, Mən ona doğru yüyürərək gələrəm»[467]. ***“(Ya Rəsulum!) Bəndələrim Məni səndən soruşduqda söylə ki, Mən*** *(onlara)* ***yaxınam. Dua edib Məni çağıranın duasını qəbul edərəm. Gərək onlar da Mənim çağırışımı qəbul edib Mənə iman gətirsinlər. Bununla da, ola bilsin ki, doğru yola yetişsinlər”.*** *(əl-Bəqərə 186).* Allahın felləri barəsində olan ayə və

---

[464] Bax: ən-Nihayə, Qamus.

[465] “Məcmuul Fətava” 6/398.

[466] Buxari 6502 – Başqa rəvayətdə: Ölmək istəməyən mömin qulumun canını almaqda tərəddüt etdiyim qədər başqa bir şeydə tərəddüt etmədim. (Qulum) ölmək istəməz, Mən də onu incitmək istəmərəm. Lakin ölüm qaçınılmazdır. Əhməd 6/256.

[467] Buxari, 8/171; Muslim, 4/2061.

hədislər olduqca çoxdur. Allah bunları istədiyi zaman edir. Saleh Sələflər bu ayə və hədislərdə keçən Allahın feli sifətlərini olduğu kimi qəbul edər və onlara forma və keyfiyyət verməzdilər. Allahın Ərşin üzərinə İstiva etməsinə və elmilə, eşitməsi və görməsilə bəndələrindən xəbərdar olmasına iman gətirməyimizə nə mane olur? Bir bəndə Allahın rızasını, rəhmini, mərhəmətini qazanmaq üçün qəlbi və bədənilə Allaha yaxınlaşmağa çalışarsa Allah ona daha çox yaxın olar və onu bir çox xeyirli mükafatlarla mükafatlandırar. Bütün bunları qazanmaq üçün Allah bir çox yollar qoymuşdur. Məscidə getmək, namaza getmək, elm məclislərinə getmək, Həccə getmək, Səfa və Mərva arasında qaçmaq, cihada getmə və s. Peyğəmbər 3 buyurdu: “Qulun Allaha ən yaxın olan vaxtı səcdə vaxtıdır”[468]. *Allah Daha Doğru Bilir!*

Həmçinin: Əbu Hureyrə K rəvayət edir ki, Peyğəmbər 3 buyurdu: «Uca Allah Qiyamət günü buyuracaq: «Ey Adəm oğlu! Mən xəstə idim, Sən isə məni ziyarət etmədin!» (Adəm oğlu): «Ya Rəbbim! Sən aləmlərin Rəbbi olduğun halda mən Səni necə ziyarət edə bilərəm?» deyə soruşacaq. Allah: «Məgər sən bilmirdin ki, mənim filan qulum xəstələnib sən də onu ziyarət etmədin? Məgər sən bilmirdin ki, əgər onu ziyarət etsəydin məni də onun yanında tapardın!» deyə buyuracaq. Allah: «Ey Adəm oğlu! Mən səndən yeyəcək istədim sən isə mənə yeyəcək vermədin!» deyə buyuracaq. (Adəm oğlu): «Ya Rəbbim! Sən aləmlərin Rəbbi olduğun halda mən Səni necə yedirdə bilərdim?» deyə soruşacaq. Allah: «Məgər sən bilmirdin ki, mənim filan qulum səndən yemək istəmişdi, sən də onu yedirtmədin! Məgər sən bilmirdin ki, əgər onu yedirtsəydin şübhəsiz ki, onun (savabını) mənim yanımda tapardın!» deyə buyuracaq. Allah: «Ey Adəm oğlu! Mən səndən su istəmişdim sən isə mənə vermədin!» deyə buyuracaq. (Adəm oğlu): «Ya Rəbbim! Sən aləmlərin Rəbbi olduğun halda mən Sənə necə su verə bilərəm?» deyə soruşacaq. Allah: «Məgər səndən filan qulum su istəməmişdi, sən isə ona vermədin. Əgər sən ona su vermiş olsaydın şübhəsiz ki, onun (savabını) mənim yanımda tapardın!» deyə buyurdu[469]. Saleh Sələflər bu hədisi səhih qəbul etmiş və onun həqiqi mənasını təvil etməmişlər. Onlar: “Mən xəstə idim” “Mən səndən yeyəcək istədim” “Mən səndən su istəmişdim” – kəlimələrini Allahın təfsir etdiyi kimi təfsir etmişlər. Allahın qullarından biri xəstələnmiş, Allahın qullarından biri yeyəcək istmiş, Allahın qullarından biri su istəmişdir. Həqiqətdə bütün bunları istəyən Allah yox, Adəm övladıdır. Allah daha

[468] Müslim 482.
[469] Müslim 2569.

doğru bilir bu sözlərin həqiqi mənasını. Bu hədis təvil əhlinə qarşı açıq-aydın bir dəlildir. *Allahu Əkbər!*

Həmçinin: «Məgər onlar görmürlər ki, Biz onlardan ötrü sahib olduqları mal-qaranı Öz əllərimizlə yaratmışıq?». *(Yasin 71).* Bu ayənin həqiqi mənasına baxmaq lazımdır. Müəyyən etmək lazımdır ki, bunun mənası nədir? 1) Bu o, deməkdir ki, insanı xəlq etdiyi kimi Allah, Davarları da əllərilə xəlq edib? 2) Yoxsa o, deməkdir ki, Allah davarları da, digər məxluqlar kimi xəlq edib, lakin əllərilə yox, əllərin xatırlanması isə sadəcə Allaha işarədir. Bu da ərəb dilində geniş yayılmış bir qaydadır. İki səbəbdən birinci məna ayənin təfsiri deyildir: 1. Ərəblər bu cür ifadələri bu tərzdə başa düşməzdilər. ***"Sizə üz verən hər bir müsibət öz əllərinizlə qazandığınız günahların*** (*etdiyiniz əməllərin*) ***ucbatındandır!*** *(Bütün bunlara baxmayaraq)* ***Allah*** *(günahlarınızın)* ***çoxunu əfv edər".*** *(əş-Şura 30).* ***"İnsanların öz əlləri ilə etdikləri*** *(pis əməllər, günahlar)* ***üzündən quruda və suda fəsad*** *(pozuntu)* ***əmələ gələr*** *(bəzi yerlərdə quraqlıq, qıtlıq olar, bəzilərində zərərli yağışlar yağar, zəlzələ baş verər, dənizlərdə gəmilər batar)* ***ki, Allah*** *(bununla)* ***onlara etdiklərinin bir qismini*** *(etdikləri bəzi günahların cəzasını)* ***daddırsın və bəlkə, onlar*** *(tövbə edib pis yoldan)* ***qayıtsınlar".*** *(ər-Rum 41).* ***"Bu əzab sizin öz əllərinizlə törətdiyiniz əməllərə görədir, yoxsa Allah bəndələrinə əsla zülm edən deyildir!".*** *(Ali İmran 182).* Bu ayələrdə - ***Qaddəmtu Əydi – Əllərinizlə Etdiyiniz –*** Bəşəriyyətin (insanlığın) etdiyi bütün əməllər qəsd olunur, bir nəfərin etdiyi – ***Amilə Bi Yədəyhi – Əli İlə Etdiyi*** - əməl yox. ***"Vay o kəslərin halına ki, öz əlləri ilə*** *(istədikləri kimi)* ***kitab*** *(Tövrat)* ***yazıb, sonra*** *(onun müqabilində)* ***bir az pul almaqdan ötrü: "Bu, Allah tərəfindəndir!" - deyirlər. Öz əlləri ilə*** *(təhrif olunmuş kitab)* ***yazdıqlarına görə vay onların halına! Qazandıqları şey üçün vay onların halına!".*** *(əl-Bəqərə 79).* Əməl (iş) əl ilə edilib. 2. Əgər Allah Davarları Öz əli ilə yaratsaydı bu zaman ayə bu cür səslənərdi: ***«Məgər onlar görmürlər ki, Biz onlardan ötrü sahib olduqları mal-qaranı Öz əlimlə yaratmışam?».*** Məhz bu tərzdə Allah Adəmin A yaradılışından söz açır. ***Allah dedi: "Ey İblis! Sənə Mənim iki əlimlə yaratdığıma səcdə etməyə mane olan nə idi?".*** *(Sad 75).* Bütün bunlardan aydın our ki, Allah bütün məxluqatı xəlq etdiyi kimi Davarları da xəlq etmişdir. Lakin əli ilə deyil. ***Öz əllərimizlə yaratmışıq? - Öz əlimlə yaratmışam? –*** arasında fərq vardır. Buna görə də müsəlman bir kimsə incə məsələlərə də diqqət etməlidir.

Həmçinin: Allahı Qiyamət günü görmək barəsində Peyğəmbər 3 dən bir çox hədislər varid olmuşdur. Bu hədisləri rəvayət edənlərin sayı Zinakarı daş-qalaq etməkdən, Xuf (corablar) üzərinə məsh çəkmək və s.

məsələlər barəsində hədis rəvayət edənlərin sayından çoxdur. O, ki qaldı: Peyğəmbərin 3: "Mən Onu necə görə bilərdim?" sözünə, bu sözlər Allahı Qiyamət günü görməməyə dəlil ola bilməz? Çünki səhabələr ondan: "Allahı gördünmü?" deyə soruşduqda o: «Mən Onu necə görə bilərdim? Bir nur gördüm» deyə cavab verdi[470]. Sələf və sonradan gələn İslam alimləri bu fikirdədilər ki, Peyğəmbər 3 öz Rəbbini görməyib. Bizlər bu dünyada Allaha iman gətirmişik. Allah Ψ qeybdir. Allah ən böyük qeybdir. Çünki bizlər Allahı bu dünyada görməmişik və bu dünyada da görməyəcəyik. Peyğəmbər 3 buyurdu: «Bilin ki, sizdən heç kimsə ölənə kimi öz Rəbbini görməyəcəkdir»[471]. İnsan gözü Allahı yaratdığı bir çox məxluqlara baxa bilməz. Bir kimsə gözünü qırpmadan günəşə baxarsa gözü zəifləyər və qaralar. İnsanların dünyada Allahı görmək gücləri yoxdur. Çünkü əbədi olan Allahı fani olan məxluq görə bilməz. Cənnətdə isə əbədi həyat olduğuna görə əbədi olan insan Allahı görəcəkdir. Məsruk K deyir ki, Aişənin O yanında dayanmışdım: «Ya Aişə! Üç şey vardır ki, hər kim onlardan birini söyləyərsə Allaha qarşı böyük iftira atmış olur. Nədir onlar?» dedim. Aişə: «Hər kim Muhəmməd Rəbbini gördü deyə söyləyərsə Allaha qarşı böyük iftira etmiş olur» dedi. Mən dayanmışdım. Həmən oturdum və: «Ey möminlərin anası! Bir dəqiqə. Tələsmə» dedim. Allah: ***«And olsun ki. Onu açıq üfüqdə görmüşdü»*** *(ət-Təkvir 23)* ***«O, qüvvət sahibi göründü. O*** *(Cəbrail)* ***ən uca üfüqdə idi». «And olsun ki, başqa bir dəfə də görmüşdü.*** *(yeddinci səmadakı)* ***Sidrətul-Muntəhanın yanında».*** *(ən-Nəcm 6-14)* deyə buyurmadımı? dedim. O: «O, Cəbraildi. Onu yaradılış surətində yalnız iki dəfə görmüşdü» dedi. Aişə: ***«Gözlər onu dərk etməz. O, gözləri dərk edər».*** *(əl-Ənam 103),* ***«Heç bir bəşər övladına Allahla danışmaq müyəssər olmaz. Allah onlarla ancaq vəhylə, yaxud*** *(Musa ilə)* ***pərdə arxasından danışar və ya bir elçi*** *(mələk)* ***göndərər, o da Allahın izni ilə Allahın istədiyini vəhy edər».*** *(əş-Şura 51).* 2. Hər kim Peyğəmbər 3 Allahın kitabından bir şeylər gizlətdi deyərsə Allah Rəsuluna böyük iftira atmışdır. Halbuki Allah buyurur: ***"Ey Allahın Rəsulu! Sənə Rəbbindən endiriləni təbliğ et! Əgər bunu etməsən Allahın risalətini təbliğ etmiş olmazsan".*** 3. Hər kim (Peyğəmbər 3) sabah nə olacağını xəbər verdiyini söyləyərsə heç şübhəsiz ki, Allaha ən böyük iftira atmışdır". Allah buyurdu: ***"De ki: "Göylərdə və Yerdə Allahdan başqa qeybi kimsə bilməz"***[472].

[470] Müslim.
[471] Buxari 2608, Müslim 2248.
[472] Müslim 177.

Həmçinin: *“(Ya Peyğəmbər! Hüdeybiyyə səfəri zamanı bir ağacın altında beyəti-rizvanla)* ***sənə beyət edənlər, şübhəsiz ki, Allaha beyət etmiş olurlar. Allahın əli onların əllərinin üstündədir...”.*** *(Fəth 10).* Bu ayə iki hissədən ibarətdir. - ***Sənə beyət edənlər, şübhəsiz ki, Allaha beyət etmiş olurlar*** – Bu o, demək deyil ki, möminlər bir başa Allahın Özünə beyət etmişlər. Yəni, səhabələr Allah yolunda cihad etmək üçün Peyğəmbər 3 beyət etmişlər. Bu beyətdə Allaha beyət etməyə bərabərdir. Çünki Allahın Rəsuluna itaət Allaha itaətdir, ona olan iman Allaha olan imandır. ***“Peyğəmbərə itaət edən kimsə, şübhəsiz ki, Allaha itaət etmiş olur”.*** *(ən-Nisa 80).* ***“****(Ya Peyğəmbər!)* ***And olsun ki,*** *(Hüdeybiyyədə)* ***ağac altında sənə beyət etdikləri zaman Allah möminlərdən razı oldu...”.*** *(Fəth 18).* Ayənin ikinci hissəsi - ***Allahın əli onların əllərinin üstündədir*** – açı-aydındır. Həqiqətən də Allahın əli onların əlləri üstündədir və Peyğəmbər 3 edilən bu beyətin nə qədər əzəmətli olmasını göstərir. Lakin burdan belə başa düşülməsin ki, Allahın əli bilavasitə onların əli ilə təmas edib? Xeyr, Allah Ərşə İsitiva edib. Heç kəs də deyə bilməz ki, burada olan əl Peyğəmbərin 3 əlidir. Bu da ayənin açıq-aydın mənasına ziddir. Biz deyirik ki, Səma bizim üstümüzdədir. Lakin bizimlə səma arasında uzun məsafələr vardır.

İSİM VƏ SİFƏTLƏR TÖVHİDİNƏ ZİDD OLAN ETİQADLAR (SÖZ VƏ ƏMƏLLƏR)

1. Allahın Ψ isimlərini bütlərə qoymaq. Məs: Allahın ***əl-İlah*** adını, ***əl-Lat*** adı ilə dəyişərək öz bütlərinə qoymuşlar. ***əl-Lat –*** Taif şəhərində ağ dağın adı idi. Sukayf qəbiləsindən olanlar bu bütləri ilə fəxr edirdilər. İbn Hişam deyir: «Peyğəmbərin 3 əmri ilə Muğirə İbn Şöbə və Əbu Sufyan İbn Hərb M onu yandırıb dağıdırlar. Sonralar isə onun yerində Məscid tikirlər». ***əl-Əziz*** adını, ***əl-Uzza –*** İbn Cərir Σ deyir: «Məkkə ilə Taif arasında, Nəxl adlanan yerdə ağac adı idi». İbn Hişam deyir: «Məkkənin fəthi günü Xalid İbn Valid K oranı dağıdır». ***əl-Mənnan*** adını, ***əl-Manat –*** Məkkə ilə Mədinə arasında, Hudeydə adlanan yerin adı idi. Aişə O deyir: «Əli K Məkkənin fəthi günü oranı dağıdır»[473]. ***«Bir deyin görək Lat və Uzza nəyə qadirdir. Digəri üçüncüsü olan Manat da həmçinin…..O, bütlər sizin və atalarınızın qoyduqları adlardan başqa bir şey deyildir. Allah onlara dair bir dəlil endirməmişdir».*** *(ən-Nəcm 19-23).* ***«Allahdan başqa ibadət etdikləriniz sizin və atalarnızın qoyduğu adlardan başqa bir***

[473] Buxari.

şey deyildir. Allah isə heç bir dəlil endirməmişdir. Hökm ancaq Allahındır. O, sizi yalnız Onun özünə ibadət etməyə çağırır». *(Yusuf 40).*

2. Allaha Ψ layiq olmayan adı vermək. Məs: Yəhudi və Xristianların dediyi kimi Ata, oğul və bizim dilimizdə işlənən o, kişiyə qurban olum və s. ***«Şübhəsiz ki, Allah Məryam oğlu İsadır deyənlər kafir oldular. Halbuki, Məsih belə demişdir. Ey israil oğulları! Mənim də sizin də Rəbbiniz olan Allaha ibadət edin».*** *(əl-Maidə 72).*

3. Allaha Ψ naqis sifətlər vermək. Məs: Yəhudilər və Xristianlar dedilər ki, Allah xəsisdir, göyləri və yeri xəlq etdikdən sonra dincəldi və s. ***Yəhudilər dedilər: «Allahın əlləri bağlıdır. Bu dedikləri sözə görə onların öz əlləri bağlandı və lənətə gəldilər. Xeyr! Allahın əlləri açıqdır, istədiyi kimi lütf və ehsan edər».*** *(əl-Maidə 64).* ***«O, nə mürgü nə də yuxu bilər».*** *(əl-Bəqərə 255).* Finhas adlı bir yəhudi Əbu Bəkr K onu İslama dəvət etdikdə demişdir: «Allaha and olsun ki, ey Əbu Bəkr! Biz fəqir (kasıb) olmadığımızdan Allaha ehtiyacımız yoxdur. O, isə fəqir birisidir. Əgər möhtac olmayan bir varlıq olmasaydı bizdən borc tələb etməzdi» ***«Allah kasıbdır, biz isə dövlətliyik! deyənlərin sözlərini Allah, əlbəttə eşitdi. Biz onların dediklərini və Peyğəmbərləri haqsız yerə öldürdüklərini yazacaq və*** *(Qiyamət günü)* ***onlara: «Atəşin əzabını dadın!» deyəcəyik».*** *(Ali İmran 181)*[474]. Allah bütün bu deyilənlərdən münəzzəhdir.

4. Allahın Ψ Sifətlərinə keyfiyyət isnad edib və onun Sifətlərini Allahın yaratdıqlarına bənzədən – ***Müşəbbihlər*** (bənzədənlər). Bunlar müşriklərdən də pisdirlər. Müşriklər yerdəkiləri Allaha şərik qoşurlar, onlar isə Allahı yaratdıqlarına bənzədirlər. ***«Allah ona aid etdikləri sifətlərdən uzaqdır».*** *(əs-Saffət 159).* ***“Ona bənzər heç bir şey yoxdur. O, (hər şeyi) eşidəndir, (hər şeyi) görəndir!”.*** *(əş-Şura 11).* ***“Heç yaradan*** *(Allah)* ***yaratmayana bənzəyərmi?! Məgər düşünmürsünüz?!”.*** *(ən-Nəhl 17).* ***“O, göylərin və yerin, onların arasında olan hər şeyin Rəbbidir! Yalnız Ona ibadət et və Onun ibadətinə səbirli ol! Heç*** *(Allahın özündən başqa)* ***Ona bənzərini*** *(Onun adını daşıyan başqa birisini)* ***görmüsənmi?*** *(Müşriklər öz bütlərinə tanrı, ilahi desələr də, heç zaman onlara Allah adını verməzlər)****”.*** *(Məryəm 65).*

5. Allahın Ψ İsim və Sifətlərini qismən və ya tamamilə inkar edən – ***Muattila*** (Cəhmilər). Onların iddialarına görə Allahın İsim və Sifətlərini qəbul etmək Allahı yaratdıqlarına bənzətmək deməkdir. ***Bunlar Da Iki Qismdirlər***:

---

[474] İbn Cərir ət-Təbəri təfsir kitabında. Sənədi zəifdir.

1) Allahın İsimlərini qəbul edərək mənasız olduğunu qeyd edirlər. Bütün bunlara ***Sifəti Səlbiyyə*** [475] – Uca Allahın zatına və varlığına yaraşmayan, uca Allah haqqında imkansız olan vəsflərdir. ***Səlb Etmək*** – qaldırmaq, uzaqlaşdırmaq mənasındadır. Bunlar da ***Sifəti Zatiyyə*** və ***Sifəti Subutuyyə*** başlıqları altında sayılan on dört sifətin ziddidir. Bunlar ***Adəm*** (yoxluq), ***Hudus*** (sonradan var olmaq), ***Fəna*** (varlığının sonu olması, bəlli bir müddətdən sonra yox olub getməsi), ***Təaddüt*** (ortağı, şəriki, köməkçiləri olması), ***Muşabəhət*** (sonradan yaradılmış bir şeyə bənzəməsi, bənzəri və oxşarı olması), Başqalarına möhtac olmaq, Ölü və ya cansız olmaq, ***Cahil*** (elmsiz, biliksiz), ***Aciz*** (gücsüz olmaq), İradəsiz olmaq, Görməmək, kor olmaq, Eşitməmək, kar olmaq, Danışmaması, Yaratmamaq.

2) Bütün İsim və Sifətləri inkar edənlər.

Əvvəla bütün bunlar batil fikirlərdir. Çünki Allah Qurani-Kərimdə bir çox ayələrdə İsim və Sifətlərinin olduğunu buyurduğu halda, digər ayələrdə heç bir şeyin İsim və Sifətlərində ona bənzəmədiyini buyurmuşdu. Əgər bu İsim və Sifətləri qəbul etmək, onu yaratdıqlarına bənzətməyi irəli sürmüş olsaydı, Allahın ayələrinin bir qisminin digərini yalanladığını qəbul etməli olardıq. Allahın ***Səmi*** – (eşidən) olduğunu bilirik. Eşitmək isə məna etibarı ilə səsləri qəbul (idrak) etmək deməkdir. Lakin Allahın eşitməsinin həqiqi mənası bizim tərəfimizdən bilinməzdir. Çünki biz iki şəxs gördükdə: Bu ikisinin insanlıq xüsusiyətləri olan eşitmək, görmək və danışmaq kimi xüsusiyətlərinin eyni olduğunu fikirləşmirik. Məs: İnsanın ayağı, əli olduğu kimi hər hansısa bir heyvanın da əli, ayağı vardır. İnsanın da gücü var, heyvanında, İnsanında eşitmə, görmə orqanı var, heyvanında. Bu sifətlər eyni adı daşıyırlar. Lakin keyfiyyət və forma cəhətdən bir-birindən çox fərqlənirlər. Bundan da belə bir nəticə çıxır ki, adların eyni olması, onların keyfiyyət və formalarının eyni olması demək deyildir. Çarpayının üstünə istiva etmək ilə dəvənin üstünə istiva etmək arasında fərqlər vardır. Bütün bunlar yaradılanlar arasında fərqli olduğu halda, Yaradıcı (Allah) ilə yaradılan (məxluq) arasında belə bir fərq daha açıq və daha böyükdür. Allah Öz sifətləri barəsində bizə xəbər vermişdir, lakin onların forma və keyfiyəti barəsində bir xəbər yoxdur. Sən nə qədər onları təsəvvür etməyə çalışsan Allah daha

[475] ***Sifəti Subutiyə*** – Uca Allahın zatına yaraşır və zatından ayrılmayan, əzəli və əbədi olan vacib sifətlərdir. Allah bu sifətlərlə əzəldən bəri vəsflənmişdir. Bu sifətlərin heç biri sonradan qazanılmış sifətlər deyildir. Bu sifətlər – ***Həyat*** (Furqan 58), ***Elm*** (Ali İmran 29), ***İradə, Qüdrət, Bəsir, Səmi, Kəlam, Təkvin*** (yoxdan var etməsi).

Uca və Böyükdür. Bütün bunlar da vacib edir ki, Müsəlman bir kimsə nə qəlbi, nə dili, nə də qələmi ilə Allahı təsəvvür etməyə çalışmasın.

6. *Bilinməsi Vacib Olan Qaydalar*: Allahın İsimləri xüsusi İsimlər və Sifətlərdir. Xüsusi İsimlər o, zaman adlanır ki, bu İsimlərin sahibindən danışılarsa, əgər onların mənalarından danışılarsa bu zaman sifət adlanır. ***əl-Həyy, əl-Alim, əs-Səmi, əl-Basir*** və s. Bütün qramatika alimləri qeyd edirlər ki: ***əl-Alim* –** adlandırılır elm sahibi olan, ***əs-Səmi* –** adlandırılır eşidən, ***əl-Basir* –** adlandırılır görən. Lakin zəlalət əhli Allahın isimlərini onların həqiqi mənalarından məhrum edərək deyirlər ki: Allah ***əs-Səmi* –** lakin eşitmir, ***əl-Basir* –** lakin görmür, ***əl-Alim* –** lakin elimsizdir, ***əl-Qadir* –** lakin güclü deyildir. Onlar bunu belə əsaslandırırlar ki, Allahın sifətlərini qəbul etmək Onu məxluqatın sifətlərilə eyniləşdirməkdir. Lakin bütün bunlar Quran, Sünnə və sağlam düşüncəyə zidd olan sözlərdir. ***"O, bağışlayandır, rəhm edəndir!".*** *(əl-Əhqaf 8).* ***"Həqiqətən, sənin Rəbbinin intiqamı çox şiddətlidir! Həqiqətən,*** *(insanı)* ***yoxdan var edən və*** *(öldükdən sonra)* ***təkrar dirildən Odur!*** *(Bəndələrini)* ***çox bağışlayan, çox sevən də Odur. Ərşin sahibi də, şanlı-şərəfli olan da Odur! O, istədiyini edəndir".*** *(əl-Buruc 12-16). "Ya Peyğəmbər!)* ***Ən uca olan Rəbbinin adını pak*** *(müqəddəs)* ***tutub şəninə tәriflər de! O Rəbbin ki,*** *(hər şeyi)* ***xəlq etdi və nizama saldı. O Rəbbin ki,*** *(hər şeyin keyfiyyətini, xüsusiyyətini, davam müddətini)* ***əzəldən müəyyən etdi və*** *(hamıya)* ***yol göstərdi. O Rəbbin ki,*** *(torpağı yarıb ondan yamyaşıl)* ***otlar çıxartdı. Sonra da onu*** *(qupquru)* ***qara çör-çöpə döndərdi".*** *(əl-Əla 1-5).* Bu aylər Allaha xas olan bir çox sifətlərindən xəbər verir. İnsan ağlı özü-özlüyündə Allahın İsimlərini təyin etməkdə acizdir. Mütləq Quran və Sünnəyə müraciət edilməlidir.

Allahın Sifətləri gözəl İsimlərindən daha çoxdur. Çünki hər bir Sifət İsmə və həmçinin də Allahın əməllərinə müvafiqdir. Allahın əməlləri saya-hesaba gəlməyəndir, Onun sözlərinin sayı-hesabı olmadığı kimi? ***"Əgər yer üzündəki bütün ağaclar qələm, dərya da arxasından yeddi dərya qatılaraq*** *(mürəkkəb)* ***olsaydı, yenə də Allahın sözləri*** *(yazmaqla)* ***tükənməzdi. Həqiqətən, Allah yenilməz qüdrət, hikmət sahibidir!".*** *(Loğman 27).* Biz bu Sifətlərin Allahın gözəl sifətlərindən olduğuna iman gətiririk, lakin onların Allahın İsmi olduğunu söyləmirik.

Allahın Sifətləri İki Qrupa Ayrılır: 1. Zatı ilə bağlı olan Sifətlər. Bu Sifətlər hər bir zaman Allahın Zatına məxsusdur. Məs: ***əl-İlim*** (Elm), ***əl-Qudra*** (Qüdrət), ***əs-Səmi*** (Eşitmək), ***əl-Basar*** (Görmək), ***əl-İzza*** (İzzət), ***əl-Hikmə*** (Hikmət), ***əl-Uluv*** (Ucalıq), ***əl-Azama*** (Əzəmət), ***əl-Vəch*** (Üz), ***əl-Yədəh*** (Əl), ***əl-Ayneyn*** (İki göz) və s. 2. Allahın Əməlləriylə bağlı

(Feli) Sifətlər. Allah istədiyi vaxt edir, istədiyi vaxt isə etmir. Məs: ***əl-İstiva*** (Ərşə yüksəlmək), ***ən-Nuzul*** (Enmə) və s. Allahın Sifətləri içərisində həm Allahın Zatı, həm də Allahın əməlləri ilə bağlı Sifətləri də vardır. Məs: ***əl-Kəlam*** (Danışmaq). Bu Sifət Allahın Zatı Sifətlərindəndir. Eyni zamanda Allahın feli Sifətlərindəndir. Çünki Allah istədiyi zaman və istədiyi şeyi danışır. ***“Bir şeyi*** *(yaratmaq)* ***istədiyi zaman*** *(Allahın)* ***buyurduğu ona ancaq: “Ol!” deməkdir. O da dərhal olar”.*** *(Yasin 82).* Qurani Kərimdə Allahın Sifətləri barəsində üç cür dəlil vardır: 1. Açıq-aydın ayə və hədlərdə keçən Allahın Sifətləri. Məs: ***əl-İzza*** (İzzət), ***ər-Rahmə*** (mərhəmətli), ***əl-Bətş*** (Güc, qüvvət), ***əl-Vəch*** (Üz), ***əl-Yədəh*** (Əl) və s. 2. Allahın İsimlrindən alınan Sifətlər. Məs: ***əl-Ğafur*** (Bağılayan), ***əl-Məğfira*** (Bağışlamaq) və s. 3. Allahın fellərindən alınan Sifətlər. Məs: ***əl-İstiva*** (Ərşə yüksəlmək), ***ən-Nuzul*** (Enmə), ***əl-İntiqam*** (İtiqam alan) və s. İbn AbdulBərr Σ deyir ki: “Sünnə əhli həmfikirdilər ki, Allahın Sifətlərinə iman gətirmək vacibdir. Həmçinin vacibdir onları birbaşa mənaları ilə başa düşüb qəbul etmək, məcazi mənada (təvil) olunmuş yox. Bununla bərabər onlara forma verilməməli və müəyyən hədd ilə məhdudlaşdırmamalıyıq”[476]. Qadi Əbu Yala Σ deyir ki: “(Quran və Sünnədə) gələn dəlilləri onların həqiqi mənalarına zidd olaraq inkar etmək və təvil (yozmaq) olmaz. (Allahın Sifətlərini) birbaşa gəldiyi şəkildədə başa düşmək lazımdır. Çünki Allahın Sifətləri eyni adlı olan məxluqatının sifətlərinə oxşamaz. İmam Əhməd Σ və s. imamların dediyi kimi onları məxluqatın sifətlərinə oxşatmaq olmaz”[477].

7. ***Mühüm Qaydalar***: ***<u>Bir:</u>*** Öz sifətləri haqqında bizə xəbər verən Allah: ***“Onun heç bir tayı-bərabəri*** *(bənzəri)* ***də yoxdur!”.*** *(əl-İxlas 4).* Bəndələrinə Ona şərik qoşmağı və məxluqları ilə müqayisə etməyi qadağan etmişdir. ***“Allah qoşduğunuz şərikləri,*** *(Onun yaratdıqlarını)* ***Allaha bənzətməyin. Allah*** *(heç bir şəriki olmadığını, heç bir məxluqun Ona bənzəmədiyini)* ***bilir, siz isə*** *(bu həqiqəti)* ***bilmirsiniz!”. (ən-Nəhl 74).*** ***“İndi siz də Allaha*** *(Onun heç bir oxşarı və bənzəri olmadığını)* ***bilə-bilə şəriklər qoşmayın!”.*** *(əl-Bəqərə 22).* Bütün bunlar haqdır. ***<u>İki:</u>*** O, kimsədən soruşmaq lazımdır: Sən təsdiq edirsən ki, Allahın zatı yaratdıqlarının zatına bənzəməz?”. O: “Bəli” deyərsə bu zaman ona demək lazımdır ki: Allahın zatının heç bir bənzəri olmadığına iman gətrdiyin kimi, Allahın Sifətlərinin də heç bir bənzəri olmadığına iman gətir və onları məxluqların sifətləriylə müqayisə etmə? Kim Allahın zatı

---

[476] İbn Teymiyyə “Fəva əl-Həməviyyə”.
[477] “İbtal əl-Təvil”.

ilə Sifətləri arasında sərhəd qoymağa çalışarsa artıq özünə zidd getmiş olur”. ***<u>Üç:</u>*** Ondan soruşmaq lazımdır: “Məgər sən görmürsən ki, eyni adlı sifətlər məxluqlar arasında (əl, ayaq, göz və s.) forma və keyfiyyətinə (oxşarlığına) görə fərqlənirlər?”. O: “Bəli, görürəm” deyərsə bu zaman ondan soruşun: “Əgər sən bu qədər fərqi görür və dərk edirsənsə sənə nə mane olur ki, Xaliq ilə məxluq arasında olan böyük və əzəmətli fərqi anlamayasan?”. Xaliq ilə məxluqun bir-birinə bənzəməsi mümkün deyildir. Bu haqda artıq danışılmışdır. ***«Ey iblis, sənə mənim iki əlimlə yaratdığıma səcdə etməyə nə mane oldu»*** *(Sad 75)*. Bir kimsə desə ki, burada “*Əlimlə*” kəliməsindən Allahın əli deyil başqa bir şey qəsd olunur (qüdrət, nemət və s.), biz ona: Hansı dəlilə əsasən sən açıq-aydın olan bu kəliməni (mənanı) inkar edərək, orada başqa bir şey qəsd olunduğunu söyləyirsən? Bu Allaha atılmış ən böyük böhtandır. Həmçinin Peyğəmbərin 3, səhabələrin və ilk əsr alimlərin tutduqları yola ziddir. Bununla sən dolayı yolla da olsa deyirsən ki, nə Peyğəmbər 3, nə səhabələr, nə də ilk əsr alimlər bu barədə bilmirdilər, lakin sən onlardan elmli çıxıb bu məsləni başa düşmüsən. Bu isə ən böyük yalan və böhtandır”. ***<u>Dörd:</u>*** Allahın sifətlərini təvil edən bir kimsədən soruş: “Məgər sən Allahı onun özündən daha çox tanıyırsan?”. O: “Xeyr” deyərsə ondan soruş: “Allahın özü-özünü vəsf etdiyi bu dəlillər (ayə və hədis) haqq deyil?”. O: “Əlbəttə” deyərsə ondan soruşun: “Məgər sən Allahın kəlamından daha aydın və inandırıcı hər hansısa bir söz bilirsən?”. O: “Xeyr” deyərsə yenə də ondan soruşun: “Sən düşünürsənmi ki, Allah insanlardan haqqı gizlədib ki, insanlar özləri onu axtarsınlar?”. O: “Xeyr” deyərsə ondan soruş: “Məgər sən Allahı onun Rəsuludan 3 daha gözəl tanıyırsan?”. O: “Xeyr” deyərsə ondan soruş: “Məgər Allah Rəsulunun Rəbbi barəsində söylədikləri həqiqət deyil?”. O: “Bəli” deyərsə yenə də soruş: “Məgər sən Allahın Rəsulundan daha aydın və başa düşüləsi tərzdə danışan bir kimsəni tanıyırsanmı?”. O: “Xeyr” deyərsə soruş: “Məgər sən Allahın Rəsulundan daha doğru danışan bir kimsə tanıyırsan?”. O: “Xeyr” deyərsə ona de: “Əgər sən bütün bunlara iman gətirirsənsə bəs nə üçün Allahın özü-özünü və Peyğəmbərin 3 Onu vəsf etdiyi bu sifətləri olduğu kimi qəbul etmək istəmirsən? Necə sən Allahın özü-özünü vəsf etdiyi bu sifətləri başqa mənalarla vəsf edirsən? Dünya dağılar - Quran və Sünnənin təsdiq etdiyini təsdiq etsən və inkar etdiyini də inkar etsən? Nəticə etibarıyla bu daha gözəldir ki, Qiyamət günü də - *Peyğəmbərlərə Nə Cavab Verdiniz?* – sualına da ləyaqətli cavab verəsən? Nueym İbn Həmməd əl-Huzai Σ deyir ki: “Kim Allahı məxluqa oxşatsa küfr etmiş olar. Kim Allahın Özünü vəsf etdiyi sifətləri inkar edərsə küfr etmiş olar.

Allahın özü-özünü vəsf etdiyi Sifətlər və Peyğəmbərin 3 Allahı vəsf etdiyi Sifətlər Allahı məxluqa oxşatmaq deyildir”[478].

8. ***Allahın Sifətləri Iki Qismdir***: **1.** Təsdiqlənmiş (Quran və Sünnə) ilə. ***əl-Həyat, əl-Qudra*** (Qüdrət), ***əl-İlim*** (Elm), ***əl-İstiva*** (Ərşə yüksəlmək), ***ən-Nuzul*** (Enmə), ***əl-Vəch*** (Cəmal (üz), ***əl-Yədh*** (əl) və s. Hər bir müsəlman bunların Allahın sifətləri olduğuna iman gətirməlidir. **2.** Rədd edilmiş (Quran və Sünnə) ilə. Allah münəzzəhdir Ona aid edilən: ***əl-Mout*** (ölüm), ***əl-Cahil*** (elimsizlik), ***ən-Nisyan*** (unutqanlıq), ***əl-Acz*** (acizlik), ***əl-Ama*** (korluq), ***əs-Samam*** (karlıq), ***əl-Qaflya*** (Qəflət), ***əz-Zulm*** (Zülm), ***ən-Noum*** (Yuxu) və s. ***“****(Ya Rəsulum!)* ***Ölməz, həmişə diri olana*** *(Allaha)* ***bel bağla və Onu həmd-səna ilə təqdis et...”.*** *(əl-Furqan 58).* ***“Rəbbim*** *(heç bir şeydə)* ***xəta etməz və*** *(heç bir şeyi)* ***unutmaz!”.*** *(Ta ha 52).* ***“Göylərdə və yerdə Allahı aciz edə biləcək heç bir şey yoxdur. Həqiqətən, O*** *(hər şeyi)* ***biləndir,*** *(hər şeyə)* ***qadirdir!”.*** *(Fatir 44).* ***“Yoxsa onlar elə güman edirlər ki, Biz onların pıçıltılarını və xəlvəti danışıqlarını eşitmirik?! Xeyr, yanlarında olan elçilərimiz*** *(onların bütün aşkar və gizli söhbətlərini)* ***yazırlar!”.*** *(əz-Zuxruf 80).* ***“Sənin Rəbbin – yenilməz qüvvət sahibi*** *(mülkündə hər şeyə qalib)* ***olan Rəbbin*** *(müşriklərin)* ***Ona aid etdikləri sifətlərdən tamamilə uzaqdır! Peyğəmbərlərə salam olsun! Aləmlərin Rəbbi olan Allaha həmd olsun!”.*** *(əs-Saffət 180-182).*

9. İnsanlar arasında olan bəzi müraciətlər. Məs: Əbu Hureyrə K rəvayət edir ki, Rəsulullah 3 buyurur: «Sizdən heç kim öz (qulluqçusuna) Rəbbinə su ver, Rəbbini doydur, Rəbbinə dəstəmaz aldır və s deməsin. (Ey kölələr!) Sizdən də heç kimsə Rəbbim deyə xitab etməsin. Həmçinin qulum deyə xitab etməsin. Oğlum, qızım desin»[479].

---

[478] Zəhəbi “Uluv”.

[479] Müslim.

İSTİFADƏ OLUNAN ƏDƏBİYYAT

«Qurani Kərim» Ziya Bünyadov və Vasim Məmmədəliyevin tərcüməsi.
«Sələsətil Usul» Muhəmməd İbn Saleh əl-Useyminin şərhi ilə - Türk Dilində.
«Kəşfi Şubuhət» Muhəmməd İbn Saleh əl-Useyminin şərhi ilə - Türk Dilində.
«Fəthu Rabbil Bəriyyə Bi Təlhisil Həməviyyə» Muhəmməd Saleh əl-Useyminin şərhi ilə - Türk Dilində.
«Aləmus Sunnətul Mənşura» Hafiz İbn Əhməd əl-Həkəmi - Türk Dilində.
«əl-Vəciz Fi Əqidətul əs-Sələfi əs-Salihin» Abdullah İbn Abdulhəmid əl-Əsəri - Türk Dilində.
«əl-Əqidətul Təhaviyyə» İbn Əbil İzz əl-Hənəfinin şərhi ilə Türk dilində.
«əl-Əqidətul Təhəviyyə əl-Muyəssər» Muhəmməd əl-Humeyyisin şərhi ilə - Türk Dilində.
«əl-Əqidətul Vasitiyyə» İbn Teymiyyə. Muhəmməd Xəlil Hərrasın şərhi ilə - Türk Dilində.
«İtiqadu Əimmətus Sələf» Muhəmməd əl-Humeyyis - Türk Dilində.
“Ərbəin ən-Nəvəviyyə - 40 Hedis” İmam Nevevi, Şerhi - Nazim Muhəmməd Sultan - Türk Dilində.
“Sahih Muslim” Tercüme Ve Şerhi – Ahmed Davudoğlu - Türk Dilində.
«Мухтасар Сахих Аль-Бухари» Составитель: Имам Мухаммад бин Исма‘ил Абу ‘Абдуллах аль-Джу‘фи аль-Бухари, Перевод с арабского: Владимир (Абдулла) Михайлович Нирша, кандидат философских наук.
“Sahih Buhari” - Türk Dilində.
«Əhli Sünnə Vəl Cəmaatin Etiqadi Özəllikləri» Məhəmməd Abdulhadi əl-Misiri - Türk Dilində.
«Esmaül Hüsnə» İbn Kayyim El-Cevziyye - Türk Dilində.
«Esmaül Hüsnə» İbni Kesir, Kurtubi, Beyhəki, əs-Sadi, İbn Kayyim El-Cevziyye, Əbu Süleyman əl-Hattabi, Rağib İsfehani - Türk Dilində.
“Mutəqid Əhli Sünnə Vəl Cəmaat Əsməilləhi Vəl Husnə” Muhəmməd İbn Xəlifəti ət-Təmimi - Ərəb Dilində.
«Şəfa Duaları Və Ovsunlar» Səid əl-Qahtani - Azəri Dilində.
«Идеальные Правила, Относящиеся К Прекрасным Именам И Качествам Аллаха». Мухаммад б. Салих аль-Усеймин, Перевод с арабского Кулиева Эльмира Рафаэль оглы.
«Hədiyul Ərvah - Cennetdeki Hayat» İbn Kayyim El-Cevziyye - Türk Dilində.
“Имена Аллаха” Саид аль-Кахтани - Rus Dilində.

“İslâm Itikadinda İsim Ve Sifat” AbdurRahman AbdulXaliq - Türk Dilində.
“Милостивый Вознесся На Трон” Абу Али Абдуллах - Rus Dilində.
“Лицезрение Аллаха” Абу Али Абдуллах - Rus Dilində.
“Где Аллах?” Абу Абдурахман Дагестани - Rus Dilində.

MÜNDƏRİCAT